

ΙΑΚΩΒΟΥ Ι. ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΥ

First Edition only

ΙΘΑΚΗ ΚΑΙ ΟΜΗΡΟΣ

ΣΥΜΒΟΛΗ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΜΗΡΙΚΗΝ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΝ

ΚΑΙ

ΤΟ ΟΜΗΡΙΚΟΝ ΖΗΤΗΜΑ

ΕΙΣ ΜΕΡΗ ΤΡΙΑ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

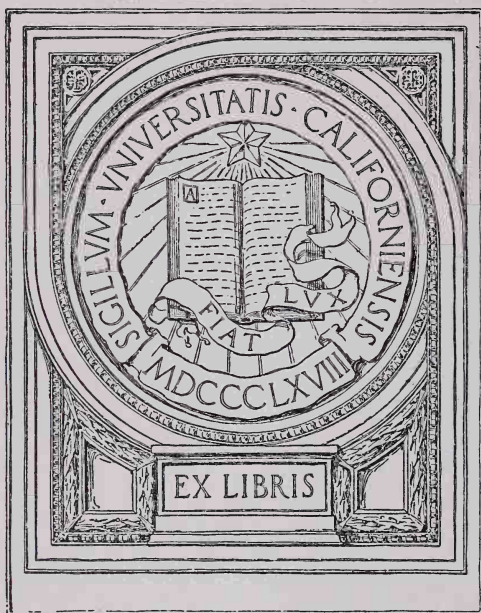
Η ΟΜΗΡΙΚΗ ΙΘΑΚΗ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

1908

UNIVERSITY OF CALIFORNIA
MEDICAL CENTER LIBRARY
SAN FRANCISCO

~~History~~
~~Collection~~
FROM THE ~~Collection~~ OF THE LATE
PAN S. CODELLAS, M.D.

ΙΑΚΩΒΟΥ Ι. ΘΩΜΟΠΟΥΛΟΥ

ΙΘΑΚΗ ΚΑΙ ΟΜΗΡΟΣ

ΣΥΜΒΟΛΗ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΜΗΡΙΚΗΝ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑΝ

ΚΑΙ

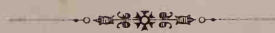
ΤΟ ΟΜΗΡΙΚΟΝ ΖΗΤΗΜΑ

ΕΙΣ ΜΕΡΗ ΤΡΙΑ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Ε ΟΜΗΡΙΚΗ ΙΘΑΚΗ
Η ΟΜΗΡΙΚΗ ΙΘΑΚΗ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ
ΧΑΡ. Ι. ΣΠΑΝΟΥ
ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗ 5^η
ΑΓΟΡΑΙ - ΠΡΑΝΣΕΙΣ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
1908

ΤΗ ΜΝΗΜΗ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ ΜΟΥ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΑΙ ΠΗΝΕΛΟΠΗΣ

ΙΕΡΟΝ

91847

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἀφ' ἧς κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ Ἰλίου, τῶν Μυκηνηῶν, τῆς Κρήτης καὶ ἄλλων μυκηναϊκῶν πόλεων ἀπέδειξαν, ὅτι αἱ περὶ τόπων καὶ πραγμάτων ὁμηρικαὶ ἐν Ἰλιάδι περιγραφαὶ ἀντὶ τοῦ εἶναι ποιητικαὶ φαντασιοπληξίαι, ὥς μέχρι πρὸ ὀλίγου ἐπιστεύετο, στηρίζονται μάλιστα ἐπὶ τῆς πραγματικότητος, πολλοὶ ἐρευνηταὶ λίαν δικαίως ἔκριναν τὸ αὐτὸ μέτρον τοῦ πραγματισμοῦ ἐφαρμόσιμον καὶ ἐπὶ τὸ ἕτερον τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν, τὴν Ὀδύσσειαν καὶ ἡσχολήθησαν περὶ τὴν μελέτην τοῦ ζητήματος τούτου, πολὺ περιηγηθέντες, πολλὰ μοχθήσαντες καὶ πολλὰ συγγράψαντες. Ἐν τούτοις ἡ λύσις τοῦ ζητήματος ἐλάχιστα μέχρι τοῦδε προήχθη καὶ τοῦτο κυρίως, διότι ἀρχαῖαι καὶ νεώτεραι παρερμηνεῖται καὶ προκαταλήψεις ἐπεσκότισαν καὶ ἐπισκοτιῖουσιν ἔτι τὸ πεδίον τῆς ἐρεῦνης.

Μελετῶν καὶ ἐγὼ τὰ ἐσχάτως περὶ τῆς πατρίδος τοῦ Κεφαλλήνος ἥρωος τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν καὶ ἰδίᾳ περὶ τῶν τόπων τῆς ἐν Ὀδυσσεΐᾳ περιγραφομένης περιπλανήσεως αὐτοῦ δημοσιευθέντα, τὰ παντὸς μὲν Κεφαλλήνος καὶ παντὸς λογίου περὶ τὴν ἱστορικὴν ἀνθρωπολογίαν πως καταγινομένου προκαλοῦντα μέγα τὸ ἐνδιαφέρον, καὶ φθάσας ἐν τῇ μελέτῃ τῶν ζητημάτων τούτων εἰς συμπεράσματα διαφωτίζοντα μὲν κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην τὴν ἀληθῆ

τῶν πραγμάτων ὑπόστασιν, καίτοι δὲ μὴ ἐξαντλοῦντα ἐν πολλοῖς ὀλοσχερῶς τὸ θέμα, παρέχοντα ὅμως πάντως εἰς τὴν κριτικὴν βάσεις νέας καὶ ἀσφαλεῖς πρὸς περαιτέρω συμπληρωματικὴν ἔρευναν, ἐνόμισα ἐπιβαλλόμενόν μοι καθήκον, καίτοι μὴ εἰδικῶς περὶ τὰ τοιαῦτα, τὸ παραδῶσαι εἰς τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος τὰ πορίσματα τῆς μελέτης μου ταύτης. Καὶ τοῦτο πράττω διὰ τῆς παρουσίας μικρᾶς πραγματείας, συμβολὴν μὲν πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ πραγματικοῦ ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ προτιθεμένης, εἰς τρία δὲ μέρη διαιρουμένης, ὧν τὸ μὲν πρῶτον διαλαμβάνει περὶ τῆς ὁμηρικῆς Ἰθάκης, τὸ δὲ δεύτερον περὶ τῆς περιπλάνησεως τοῦ Ὀδυσσεύος καὶ τὸ τρίτον περὶ τῆς ἐπιδράσεως τῆς Ἰθάκης ἐπὶ τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη μετὰ παραρτήματος περὶ Ὀμηρικῶν παραβολῶν καὶ τῶν παρ' ἡμῖν σωζομένων λειψάνων τῆς ὁμηρικῆς γλώσσης.

Παρὰ δὲ τὴν ἀρχικὴν πρόθεσιν τοῦ δημοσιεῦσαι ὅλον ὁμοῦ τὸ ἔργον, τῆς ὕλης συσσωρευθείσης πολλῆς καὶ τοῦ χρόνου τοῦ διαθεσίμου μοι πρὸς πάρεργον ὅπως δήποτε ἐργασίαν μὴ ὄντος ἱκανοῦ, ἔκρινα προτιμότεραν τὴν κατ' ἰδίαν ἐκάστου μέρους δημοσίευσιν. Ἀρχόμενος δὲ ἀπὸ τοῦ πρώτου μέρους, τοῦ περὶ ὁμηρικῆς Ἰθάκης, ἐκφράζω ἐνταῦθα τὰς εὐχαριστίας μου πρὸς τε τὸν Δήμαρχον Βαθῆος Ἰποκράτην Κοκκίνην, πρὸς τὸν ἐν Σταυρῷ ἀρχαιο-λογοῦντα συνάδελφον ἱατρὸν Πάνον Ῥαπτόπουλον, πρὸς τὸν γνωστὸν λόγιον τὸν ἐν πολλαῖς συγγραφαῖς ἐκθύμως ὑπὲρ τῆς πατρίδος Ἰθάκης ἀμυνάμενον Νικόλαον Παυλάτον, πρὸς τὸν Διευθυντὴν τῶν Δημοσίων ἔργων Μιχαὴλ Σάουρωτ, πρὸς τὸν ἐν Ἰθάκῃ μηχανικὸν Κωνσταντῖνον

Ξένον, πρὸς τὸν φίλον Ἱπποκράτην Καραβίαν καὶ πρὸς τὴν οἰκογένειαν τοῦ ἐν Ἀθήναις ἐριτίμου Ἰθακησίου Ὁθωνος Σταθάτου δι' ὅσας εἴτε διὰ λόγου κατὰ τὰς ἐν Ἰθάκῃ διατριβάς μου εἴτε δι' ἐπιστολῶν εἴτε ἄλλως πως παρέσχον μοι προθύμως πάντοτε πληροφορίας, μεγάλως βοηθήσαντές με εἰς τὴν μελέτην τῶν τοποθεσιῶν τῆς ἐνδόξου νήσου.

Ἔγγραφον ἐν Ἀθήναις τῇ 1ῃ Μαΐου 1908.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΟΜΗΡΙΚΗ ΙΘΑΚΗ

"Εχει δὲ τοῦτο λόγον. Οὐ γὰρ μὴ εὐ-
κρινῶς ἀποδίδωσιν ὁ ποιητὴς οὔτε περὶ
τῆς Κεφαλληνίας οὔτε περὶ τῆς Ἰθάκης
καὶ τῶν ἄλλων πλησίον τόπων, ὥστε ἀδί-
κως καὶ οἱ ἐξηγούμενοι διαφέρονται καὶ οἱ
ἱστοροῦντες.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἐν τῇ ἀρχαιότητι οὐδέποτε, καθ' ὅσον τοῦλάχιστον γινώσκομεν, ἠγέρθη ἀμφιβολία περὶ τῆς ταυτότητος τῆς ὁμηρικῆς Ἰθάκης. Τοῦτο δέ, εἴτε διότι οἱ ἀρχαῖοι κάλλιον ἐννοοῦντες τὸν Ὅμηρον καὶ ἐκ τοῦ σύνεγγυς ἐξετάζοντες τὰ πράγματα οὐδεμίαν εὕρισκον ἀνάγκην τοιαύτης ἀμφισβητήσεως, εἴτε καὶ διότι προσκόπτοντες εἰς τινὰς ἀπορίας καὶ ἀσυμφωνίας, ὡς οἱ ἀπὸ τοῦ σπουδαστηρίου μελετηταὶ Ἀλεξανδρινοὶ λόγιοι, ἤρχουντο εἰς τὸ τοῦ Στράβωνος (κεφ. 454) «οὐ γὰρ » εὐκρινῶς ἀποδίδωσιν ὁ ποιητὴς οὔτε περὶ τῆς Κεφαλληνίας » οὔτε περὶ τῆς Ἰθάκης καὶ τῶν ἄλλων πλησίον τόπων, ὥστε » καὶ οἱ ἐξηγούμενοι διαφέρονται καὶ οἱ ἱστοροῦντες».

Ἐν τοῖς νεωτέροις ὅμως χρόνοις ἡ ταυτότης αὕτη ἠμφισβητήθη· διότι, εὐθύς ὡς ἡ νεωτέρα κριτικὴ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐν χρήσει ἐρμηνειῶν ἐπελήφθη τοῦ ζητήματος, προέκυψαν δυσυπέρβλητοι δυσχέρειαι. Ὁ Ὅμηρος κατὰ τὰς ἐρμηνείας ταύτας ἀναφέρει περὶ τὴν Ἰθάκην τρεῖς νήσους, τὸ Δουλίχιον, τὴν Σάμην καὶ τὴν Ζάκυνθον· περὶ δὲ τὴν σημερινὴν Ἰθάκην ὑπάρχουσι δύο μόνον νῆσοι, ἡ Κεφαλληνία καὶ ἡ Ζάκυνθος. Τίς ἡ τρίτη; Τὸ ὄνομα τῆς Ζακύνθου διετηρήθη ἀμετάβλητον ἀπὸ τῆς Ὀμηρικῆς ἐποχῆς μέχρι σήμερον, τὸ δὲ τῆς Σάμης διεσώθη ἐν τῷ ΝΑῳ τμήματι τῆς Κεφαλληνίας, ἀλλὰ τὸ τοῦ Δουλιχίου ἀπωλέσθη. Ποῖον λοιπὸν τὸ Δουλίχιον; Νομίζοντες, ὅτι ὁ ποιητὴς οὐδόλως ὀρίζει τὴν θέσιν τοῦ Δουλιχίου, οἱ διάφοροι ἐρμηνευταὶ ἀφῆκαν ἐλευθέραν τὴν φαντα-

σίαν αὐτῶν εἰς τὸ τοποθετεῖν τοῦτο, ὅπου ἂν ἕκαστος βουλευθῇ. Ο Ὅμηρος κατὰ τὰς αὐτὰς ἐρμηνείας λέγει δῆθεν τὸ Δουλίχιον, τὴν Σάμην καὶ τὴν Ζάκυνθον κειμένας μακράν καὶ πρὸς ἀνατολὰς τῆς Ἰθάκης· ἐκ δὲ τῶν περὶ τὴν Ἰθάκην δύο νήσων, ἡ Κεφαλληνία κεῖται πλησίον καὶ ἐν μέρει μὲν πρὸς τὰ Δ^α, ἐν μέρει δὲ πρὸς τὰ Ν^α καὶ ΝΑ^α τῆς Ἰθάκης ὡς καὶ ἡ μακράν κειμένη Ζάκυνθος, οὐδεμία δὲ τούτων πρὸς ἀνατολὰς. Ὁ Ὅμηρος λέγει δῆθεν τὴν Ἰθάκην πανυστάτην πρὸς τὸν ζόρον, ἥτοι πρὸς τὴν δύσιν ἢ τὰ ΒΔ^α· ἀλλὰ πανυστάτη πρὸς μὲν τὴν δύσιν κεῖται ἡ Κεφαλληνία, πρὸς δὲ τὰ ΒΔ^α ἡ Λευκάς· Ἐν τῷ πορθμῷ τῷ μεταξὺ Ἰθάκης καὶ Σάμης ὁ Ὅμηρος ἀναφέρει νῆσον, τὴν Ἀστερίδα, ἔχουσιν κατὰ τοὺς ἐρμηνευτὰς ναυλόχους ἀμφιδύμους λιμένας καὶ ἀνεμώδεις ὑψηλὰς ἀκρωρείας· ἐνῷ δὲ ἐν τῷ πορθμῷ τῷ μεταξὺ Σάμης (τῆς Κεφαλληνίας) καὶ τῆς σημερινῆς Ἰθάκης ἡ μόνη ὑπάρχουσα νησίς Δασκαλιό, οὕσα μικρὰ καὶ παντελῶς ἐπίπεδος πέτρα οὔτε λιμένας ναυλόχους οὔτε ἀκρωρείας ἔχει ἢ ἡδύνατο ἔχειν ποτέ, ἐν τῇ νησίδι Ἀρκουδίῳ τῇ μεταξὺ Λευκάδος καὶ Ἰθάκης καὶ ἀκρῶρειαι ὑπάρχουσι καὶ λιμὴν ἀνευρέθη μετὰ δύο ἀντικειμένων ἀλλήλαις ἐγκολπώσεων, ὅστις ἡρμηνεύθη ὡς λιμὴν ἀμφίδυμος. Τέλος ἐν τῷ λιμένι Φόρχυνι τῆς ὁμηρικῆς Ἰθάκης ὁ ποιητὴς μνημονεύει ἄντρον, ὅπερ κατὰ τοὺς ἐρμηνευτὰς ἔδει κεῖσθαι παρὰ τὴν ἀκτὴν· τοιοῦτο δὲ σπήλαιον παράκτιον οὐδὲν ὑπάρχει ἐν Ἰθάκῃ.

Ἐνώπιον τῶν δυσχερειῶν τούτων δύο σχολαὶ ὑπάρχουσιν. Οἱ μὲν θεωροῦσι τὸν Ὅμηρον ὡς ποιητὴν ζήσαντα ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ, μηδὲν δὲ ἢ ἐξ ἐσφαλμένων πληροφοριῶν ἀτελῶς μόνον γινώσκοντα τὰς νήσους τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος καὶ τὰ τῶν τόπων ἐν αὐταῖς ποιητικῇ ἀδείᾳ κατὰ φαντασίαν παραστήσαντα. Ἀλλὰ πῶς συμβιβάζεται πρὸς τὴν γνώμην ταύτην τὸ ὅτι τὰ παρ' Ὀμήρῳ περὶ τῶν λοιπῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ αὐτῆς τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος λεγόμενα εἰσὶ τοσοῦτον ἀκριβῆ,

ὥστε οἱ ἀρχαῖοι πατέρα καὶ ἀρχηγέτην τῆς ἐλληνικῆς γεωγραφίας ἐθεώρουν τὸν ποιητὴν; Τί δέ, ἄρά γε μόνον περὶ Ἰθάκης καὶ τῶν ἀμφὶ ταύτην νήσων ἀνακριθεῖ λέγει ὁ Ὅμηρος; Οἱ δὲ τὸν ἀντιόν τὸ πραγματικὸν ἐν Ὀδυσσεύᾳ ζητοῦντες καὶ προσπαθοῦντες, ἵνα συμβιβάσωσι τὰ πορίσματα τῶν ἄνω ἐρμηνειῶν πρὸς τὰ πράγματα, νομίζουσιν ὅτι ἐπιτυχάνουσι τοῦτο δεχόμενοι ὡς ὁμηρικὴν Ἰθάκην οὐχὶ τὴν μέχρι σήμερον φέρουσαν τὸ ὄνομα τοῦτο νῆσον, ἀλλ' οἱ μὲν τὴν Παλικὴν χερσόνησον τῆς Κεφαλληνίας, οἱ δὲ αὐτὴν τὴν Κεφαλληνίαν, οἱ δὲ τέλος τὴν Λευκάδα.

Παρερχόμενοι τὰς δύο πρώτας δοξασίας, ἅτε μὴ ὑπὸ τὸ πλῆρες κράτος τῆς ἀρχῆς τοῦ ὁμηρικοῦ πραγματισμοῦ διαφορῶν-θείσας, ἐνδιατρίβομεν μόνον περὶ τὴν τελευταίαν. Ἡ ὑπὲρ τῆς Λευκάδος αὕτη θεωρία τῶν Λευκαδιστῶν, ὡς θέλομεν ἀποκαλεῖν ἐν τοῖς ἐξῆς τοὺς ταύτην δεχομένους, παρ' ἄλλου τὸ πρῶτον ἐπινοηθεῖσα¹⁾ διευτυπώθη μετὰ σθένους παρὰ τοῦ νῦν διευθυντοῦ τῆς ἐν Ἀθήναις Γερμανικῆς ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς²⁾, ἀνδρὸς σοφοῦ, πολλὰ δ' ὑπὲρ τῆς ἐπιστήμης ἐργασαμένου, τὴν δὲ θεωρίαν ταύτην ἀκριβῶς πρὸς τὸν σκοπὸν κριτικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς ἐμπεδώσεως τοῦ Ὀμηρικοῦ πραγματισμοῦ ἀσπασαμένου καὶ ἐρρωμένως ὑποστηρίζαντος. Κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην ὁ Ὅμηρος Ἰθάκην λέγει τὴν Λευκάδα, αἱ δὲ περὶ τὴν ὁμηρικὴν Ἰθάκην τρεῖς νῆσοι εἰσὶ, Δουλίχιον μὲν ἢ Κεφαλληνία, Σάμη δὲ ἢ σημερινὴ Ἰθάκη, καὶ τρίτη ἢ Ζάκυνθος. Ὁ μεταξὺ τῆς σημερινῆς Ἰθάκης καὶ τῆς Λευκάδος θαλάσσιος πόντος θεωρεῖται ὡς ὁ ὁμηρικὸς πορθμὸς μεταξὺ Ἰθάκης καὶ Σάμης, ἢ δ' ἐν τῷ θαλασσίῳ τούτῳ πόντῳ νησίς Ἀρκοῦδι μετὰ τοῦ ἀμφιδύμου λιμένος ὡς ἡ ὁμηρικὴ Ἀστε-

1) Draheim, Woch. f. Klass. Philolog. N°. 3. 17 Januar 1894.

2) Dörpfeld, Das Homerische Ithaca, ἐν Mélanges Perrot, Paris 1902, καὶ ἔκτοτε ἐν διαφόροις δημοσιεύμασιν ἀνατυπωθεῖσιν ἐσχάτως ἐν τῇ «Leukas». Athen 1905.

ρίς. Οὕτως ἡ Λευκάς οὔσα ἡ ὑστάτη πρὸς τὰ ΒΔ^α νήσος φαίνεται ικανοποιούσα τὴν ὁμηρικὴν ἔκφρασιν περὶ τῆς πανυπεριότητος πρὸς Ζόφον Ἰθάκης· ἐπίσης δὲ τὰ περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀμφὶ τὴν ὁμηρικὴν Ἰθάκην νήσων καὶ τὰ περὶ Ἀστερίδος ἔχουσι κατὰ τὸ φαινόμενον τοῦλάχιστον καλῶς. Ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὰ περὶ τῆς πρὸς ἀλλήλας θέσεως τῶν νήσων. Διότι ἡ Κεφαλληνία, ἡ Ἰθάκη καὶ ἡ Ζάκυνθος οὐδαμῶς κεῖνται μακρὰν καὶ πρὸς ἀνατολὰς τῆς Λευκάδος, ἀλλ' ἡ μὲν Ἰθάκη καὶ ἡ Κεφαλληνία ἐγγύς, ἡ δὲ Ζάκυνθος μακρὰν· καὶ πάλιν ἡ μὲν Ἰθάκη ἀκριβῶς πρὸς νότον, τῆς δὲ ἐπίσης πρὸς νότον κειμένης Κεφαλληνίας μέγα μὲν μέρος κεῖται πρὸς τὰ ΝΔ^α, ἐλάχιστον δὲ πρὸς τὰ ΝΑ^α, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ μεσημβρινὴ Ζάκυνθος κεῖται κατὰ μέρος πρὸς τὰ ΝΑ^α. Πλὴν δὲ τούτου ὅλως ἀνυπέρβλητοι παρεμβάλλονται δυσχέρειαι περὶ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἐν τῷ ἔπει περιγραφομένων τοποθεσιῶν τῆς ὁμηρικῆς Ἰθάκης εἰς τὴν Λευκάδα. Ἡ δοξασία λοιπὸν αὕτη φαίνεται μὲν ἐξοικονομοῦσά τινας τῶν δυσχερειῶν, οὐχὶ ὅμως ἀπάσας. Διὰ τοῦτο ἔσχε τινὰς μὲν ὁπαδούς, πολλοὺς δὲ πολεμίους, καὶ σφοδρὸς διεξάγεται μετὰ τῶν ἀντιμαχομένων φιλολογικὸς ἀγών, οὐχὶ πάντοτε μετὰ τῆς προσήκουσης εἰς τοιαύτας ἐπιστημονικὰς συζητήσεις ψυχραιμίας καὶ ἀμεροληψίας.

Διὸ ἀναγκαῖον νομίζομεν, ἵνα εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐνταῦθα δηλώσωμεν τὴν ἡμετέραν γνώμην. Ἀποκρούοντες καθ' ὁλοκληρίαν τὴν σχολὴν τῆς ποιητικῆς ἀδείας καὶ φαντασίας συντασσόμεθα μετὰ τῶν ζητούντων ἐν Ὀδυσσεΐᾳ πανταχοῦ τὸ πραγματικόν, καὶ δὴ τὸ ἄγαν πραγματικόν, ἄνευ δηλαδὴ ἐξοικονομήσεων καὶ ὑπερφυσικῶν ἐξηγήσεων. Φρονοῦμεν δέ, ὅτι ἐν τῇ μελέτῃ παντός τε ὁμηρικοῦ ζητήματος καὶ τοῦ προκειμένου ὡς μόνον ὁδηγὸν ὀφείλομεν ἔχειν τὸν Ὅμηρον, τιθέμενοι κατὰ μέρος πᾶσαν ἀτομικὴν γνώμην ἢ θεωρίαν, οἷος δὴποτε καὶ ὅσον δὴποτε σοφὸς καὶ ἂν ᾗ ὁ ταύτην ἐκφέρων, ὅταν

αὕτη μὴ συμφωνῇ πρὸς τὸ ὁμηρικὸν κείμενον καὶ πρὸς τὰ πράγματα. Τὸ δὲ ὁμηρικὸν κείμενον καὶ τὰ πράγματα, ὡς δειχθῆσεται ἐν τοῖς ἐπομένοις, ὑπὲρ τῆς Ἰθάκης περιτρανωῶς μαρτυροῦντα, οὐδαμῶς συνηγοροῦσιν ὑπὲρ τῆς θεωρίας τῶν Λευκαδιστῶν. Οὐχ ἥττον ὁμολογοῦμεν, ὅτι ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα τινὲς τῶν συλλογισμῶν αὐτῶν εἰσὶν ὀρθοὶ καὶ τινὰ τῶν ἐπιχειρημάτων λίαν ἐπιτυχῇ, φρονοῦμεν δ' ὅτι ἢ ἐπιστήμη, ἰδίᾳ ἢ περὶ Ὅμηρον, πολλὴν εὐγνωμοσύνην ὀφείλει πρὸς τὸν ὑποκινήσαντα τὴν συζήτησιν ταύτην ἀρχηγέτην τῶν Λευκαδιστῶν, καθόσον διὰ τῆς ἐρεύνης καὶ τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν γνωμῶν θέλει προέλθῃν θᾶπτον ἢ βράδιον εἰς φῶς ἢ ἀλήθεια, λυομένου τέλος ὀριστικῶς καὶ ἀμετακλήτως τοῦ ζητήματος οὐ μόνον τοῦ περὶ Ἰθάκης, ἀλλὰ καὶ τοῦ περὶ ὁμηρικοῦ πραγματισμοῦ ἐν γένει. Προκειμένου δὲ περὶ ἀμερολήπτου ἀντικειμενικῆς συζητήσεως, κύριον σκοπὸν προτιθεμένης οὐχὶ τὸν ὑπὲρ τῆς Ἰθάκης ἢ κατὰ τῆς Λευκάδος ἀγῶνα, ἀλλὰ τὴν πλῆρη ἀπόδειξιν τοῦ ὁμηρικοῦ πραγματισμοῦ, θέλομεν ἀποφεύγειν πᾶσαν περὶ προσώπων μνείαν, προθύμως ἄλλως ἀποδεχόμενοι πᾶν ὅ,τι ὀρθὸν εὐρήκασιν οἱ Λευκαδισταὶ καὶ ἀπορρίπτοντες, ἅν τι πεπλανημένον διατείνωνται οἱ ἀντίθετοι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Ἡ ὁρθὴ ἐρμηνεία τοῦ περὶ τῆς θέσεως τῆς Ἰθάκης δμηρικοῦ χωρίου.

Τὸ δμηρικὸν χωρίον, οὗ ἕνεκα αἱ πλείονες περὶ τῆς ταυ-
τότητος τῆς Ἰθάκης γίνονται διαμφισβητήσεις καὶ ἐξ οὗ οἱ
Λευκαδισταὶ φρονοῦσιν ἀποδεικνυόμενον τὸν ισχυρισμὸν αὐτῶν
τοῦ ὅτι δμηρικὴ Ἰθάκη θεωρητέα οὐχὶ ἡ σημερινὴ ὁμώνυμος
νῆσος, ἀλλ' ἡ Λευκάς, εὔρηται ἐν Ὀδυσσεύει 1 21 — 26,
ἐνθα ὁ ποιητὴς περιγράφει τὴν γεωγραφικὴν θέσιν τῆς πατρί-
δος τοῦ Ὀδυσσεύος, ἔχει δ' οὕτως :

21 *Ναιετάω δ' Ἰθάκην εὐδείελον ἐν δ' ὄρος αὐτῇ*
22 *Νήριτον εἰνὸσίφυλλον ἀριπρεπές· ἀμφὶ δὲ νῆσοι*
23 *πολλαὶ ναιετάουσι μάλα σχεδὸν ἀλλήλησιν,*
24 *Δουλίχιόν τε Σάμη τε καὶ ὑλήεσσα Ζάκυνθος.*
25 *Αὐτὴ δὲ χθαμαλὴ πανυπερτάτη εἰν ἅλλι κεῖται*
26 *πρὸς ζόφον, αἱ δέ τ' ἄνευθε πρὸς ἠῶ τ' ἠέλιόν τε.*

Τὸ ἀπλούστατον καὶ εὐκρινέστατον τοῦτο χωρίον, ἐν ᾧ ὁ
Ὅμηρος περιεκτικῶς μὲν, ἀλλὰ μετὰ πάσης σαφηνείας καὶ
μετ' ἀξιοθχυμάστου γεωγραφικῆς ἀκριβείας ὀρίζει τὴν θέσιν
οὐχὶ μόνον τῆς Ἰθάκης, ἀλλὰ καὶ τῶν περὶ αὐτὴν τόπων,
οἷον τοῦ Δουλιχίου καὶ λοιπῶν, πολλὰ πράγματα παρέσχε

1. Αἱ τέως υπάρ-
χουσαι ἐρμηνεῖαι
εἰσὶ πλημμελεῖς.

καὶ παρέχει ἔτι καὶ νῦν εἰς τοὺς ἐρμηνευτάς, μηδεμίαν ἐπι-
 τυχόντας μέχρι τοῦδε ὀρθὴν ἐρμηνείαν.

Παραθέτομεν κατωτέρω τὰς τέως γνωστάς δύο ἐρμηνείας
 καὶ ἀμέσως κατόπιν τὴν ἡμετέραν, ἵνα ὁ ἀναγνώστης εὐθὺς
 ἐξ ἀρχῆς κρίνη.

Ἡ παλαιότερα ἐρμηνεία ἔχει οὕτω :

« Κατοικῶ τὴν εὐδὴλον Ἰθάκην· ἐν αὐτῇ δὲ ὑπάρχει
 » ὄρος Νήριτον σεισίφυλλον, μεγαλοπρεπές. Πέριξ αὐτῆς
 » κεῖνται νῆσοι πολλαὶ παραπολὺ πλησίον ἀλλήλων, ἥτοι
 » τὸ Δουλίχιον, ἡ Σάμη καὶ ἡ δασώδης Ζάκυνθος. Αὕτη δὲ
 » (ἡ Ἰθάκη) χθαμαλὴ πασῶν ὑπερτάτη (ὑστάτη) ἐν τῇ θαλάσ-
 » σῃ κεῖται πρὸς τὴν δύσιν, ἐκεῖναι δὲ (τὸ Δουλίχιον, ἡ
 » Σάμη καὶ ἡ Ζάκυνθος) μακρὰν πρὸς τὴν ἡῶ καὶ τὸν ἥλιον
 » (πρὸς ἀνατολὰς) ».

Προφανεῖς εἰσὶν αἱ δυσχέρειαι αἱ ἐκ τῆς ἐρμηνείας ταύ-
 της προκύπτουσαι. Περὶ τὴν Ἰθάκην ὑπάρχουσιν οὐχὶ τρεῖς
 (Δουλίχιον, Σάμη, Ζάκυνθος), ἀλλὰ δύο μόνον νῆσοι, ἡ Κε-
 φαλληνία καὶ ἡ Ζάκυνθος, ὧν ἡ μὲν Κεφαλληνία κεῖται πρὸς
 ὀυσμάς, ἡ δὲ Ζάκυνθος πρὸς νότον, οὐδεμία δὲ τούτων ἢ ἄλλη
 τις μεγάλη νῆσος πρὸς ἀνατολὰς τῆς Ἰθάκης.— Πρὸς οἰκο-
 νομίαν τοῦ πράγματος προτείνονται διάφοροι ὅλως περιτταὶ
 διορθώσεις· τινὲς δὲ μηδὲ ὅλως ὀκνήσαντες κατέφυγον εἰς τὸ
 εὐχερὲς ἐκεῖνο μέσον, δι' οὗ πολλοὶ τῶν νεωτέρων ὁμηριστῶν
 ἐπὶ ζημίᾳ τῆς ἀληθοῦς κριτικῆς πᾶν ὅ,τι δυσκόλως ἢ οὐδα-
 μῶς ἐννοοῦσι καταδικάζουσιν ὡς νόθον, παρεμβόλιμον καὶ ἐξο-
 βελιστέον, συμβουλευσάντες τὴν ἀκύρωσιν καὶ τὸν ἐξοβελι-
 σμὸν τῶν στίχων 25^{ου} καὶ 26^{ου} τοῦ χωρίου.

Ἡ δ' ἐρμηνεία τῶν Λευκαδιστῶν ἔχει οὕτως :

« Κατοικῶ τὴν εὐδὴλον (μακρόθεν ὀρατὴν) Ἰθάκην· ἐν
 » αὐτῇ ὑπάρχει ὄρος Νήριτον σεισίφυλλον περιφανές. Πέριξ
 » αὐτῆς κεῖνται (ἀπὸ τοῦ ἐνὸς μὲν μέρους) νῆσοι πολλαὶ παρα-

» πολὺ πλησίον ἀλλήλων, (ἀπὸ τοῦ ἄλλου δὲ μέρους) τὸ Δου-
 » λίχιον καὶ ἡ Σάμη καὶ ἡ δασώδης Ζάκυνθος. Αὕτη δὲ (ἡ
 » Ἰθάκη) χθαμαλὴ (ἐγγὺς τῆς ξηρᾶς) πασσῶν ὑστάτη πρὸς
 » τὴν δύσιν (δυτικωτάτη) ἐν τῇ θαλάσῃ κεῖται, ἐκεῖναι δὲ
 » (τὸ Δουλίχιον, ἡ Σάμη καὶ ἡ Ζάκυνθος) μακρὰν πρὸς τὴν
 » ἡῶ καὶ τὸν ἥλιον (πρὸς ἀνατολὰς) ».

Ὅρθότατα μὲν οἱ Λευκαδισταὶ παρετήρησαν, ὅτι τὸ νῆσοι
 πολλαὶ μάλα σχεδὸν ἀλλήλῃσιν οὐδαμῶς ἐφαρμόζεται εἰς τὰ
 Δουλίχιον, Σάμην καὶ Ζάκυνθον, διότι οὔτε πολλὰ εἰσὶ ταῦτα
 οὔτε πλησιέστατα πρὸς ἀλλήλα κεῖνται· ὀρθότατα δὲ ἀπεφάν-
 θησαν, ὅτι δέον ἀναζητεῖν τὰς μὲν πολλὰς νήσους κατὰ τὸ ἐν
 μέρος τῆς Ἰθάκης, κατὰ τὸ ἕτερον δ' αὐτῆς μέρος τὸ Δουλί-
 χιον, τὴν Σάμην καὶ τὴν Ζάκυνθον. Ἀλλὰ κατωτέρω ἀπο-
 δίδοντες τὸ αἰ δὲ τοῦ 26^{ου} στίχου εἰς τὸ Δουλίχιον, τὴν Σά-
 μην καὶ τὴν Ζάκυνθον, καὶ ἐρμηνεύοντες, ὅτι οἱ τόποι οὗτοι
 κεῖνται μακρὰν καὶ πρὸς ἀνατολὰς τῆς ὀμηρικῆς Ἰθάκης, εἴτε
 τὴν Λευκάδα εἴτε τὴν Ἰθάκην δεχθῶμεν ὡς τοιαύτην, περι-
 πίπτουσιν εἰς τὴν αὐτὴν πρὸς τὰ πράγματα ἀντίρρασιν, ὡς
 καὶ οἱ παλαιότεροι ἐρμηνευταί.

Ἐν λοιπὸν ἐκ τῶν δύο, ἥ δ' Ὅμηρος ἀνακριβῶς περι-
 γράφει τὴν γεωγραφικὴν θέσιν τῆς νήσου, ἥ αἰ τέως ὑπάρ-
 χουσαι ἐρμηνεῖται εἰσὶν ἐσφαλμέναι.

Περὶ τούτου δέ, ὅτι οὐχὶ ἡ Ὀμηρικὴ περιγραφή, ἀλλ' οἱ
 ἐρμηνευταὶ σφάλλουσι, πείσει ἕκαστον ἡ ἀπλὴ ἀνάγνωσις τῆς
 ἡμετέρας ἐρμηνείας ἐχούσης οὕτως :

« Κατοικῶ τὴν εὐδὴλον (εὐδιάκριτον ὡς νῆσον) Ἰθάκην·
 » ἐν αὐτῇ δ' ὑπάρχει ὄρος Νήριτον σεισίφυλλον, μεγαλοπρε-
 » πές. Ἀμφοτέρωθεν δὲ (αὐτῆς) κεῖνται (ἀπὸ τοῦ ἐνὸς μὲν
 » μέρους) νῆσοι πολλαὶ παρὰ πολὺ πλησίον ἀλλήλων, καὶ
 » (ἀπὸ τοῦ ἄλλου μέρους) τὸ Δουλίχιον καὶ Σάμη (=τὸ Δου-
 » λίχιον μετὰ τῆς Σάμης) καὶ ἡ δασώδης Ζάκυνθος. Αὕτη

2. Ἡ ἡμετέρα ἐρ-
 μηνεία.

» δὲ (ἡ Ἰθάκη) ἐντὸς τῆς θαλάσσης (τῆς ἀπὸ Δουλιχίου,
 » Σάμης καὶ Ζακύνθου πρὸς τὴν στερεὰν ἐξαπλουμένης) χθα-
 » μαλὴ (ἐγγὺς τῆς ξηρᾶς) πασσῶν ὑπερτάτη (βορειοτάτη)
 » κεῖται πρὸς τὴν δύσιν, ἐκεῖναι δὲ (αἱ πολλαὶ νῆσοι)
 » ὡσαύτως¹ (ἦτοι ἐντὸς τῆς αὐτῆς θαλάσσης *χθαμαλαὶ*
 » *πανυπέρταται*, ἐγγὺς τῆς ξηρᾶς βορειόταται, *κεῖνται*) μα-
 » κρὰν (τῆς Ἰθάκης) πρὸς τὴν ἡῶ καὶ τὸν ἥλιον (πρὸς
 « ἀνατολὰς) ».

Ἦτοι ἐν ἄλλοις λόγοις: Τὴν Ἰθάκην περιβάλλουσιν ἀμφο-
 τέρωθεν ἀπὸ μὲν τῆς μιᾶς πλευρᾶς (τῆς ἀνατολικῆς) νῆσοι
 πολλαὶ πλησιέστατα πρὸς ἀλλήλας κείμεναι (αἱ Ἑχινάδες),
 ἀπὸ δὲ τῆς ἀντιθέτου πλευρᾶς (τῆς δυτικῆς) τὸ Δουλίχιον
 μετὰ τῆς Σάμης (ἡ Κεφαλληνία) καὶ ἡ Ζάκυνθος. Ἐντὸς δὲ
 τῆς θαλάσσης (τῆς ἀπὸ Δουλιχίου, Σάμης καὶ Ζακύνθου πρὸς
 τὴν στερεὰν ἐκτεινομένης) ἡ μὲν Ἰθάκη κεῖται ἐγγὺς τῆς ξη-
 ρᾶς (τῆς Κεφαλληνίας) καὶ βορειοτάτη πρὸς δυσμὰς, αἱ δὲ πολ-
 λαὶ νῆσοι (αἱ Ἑχινάδες) ὡσαύτως ἐγγὺς τῆς ξηρᾶς (τῆς Ἀκαρ-
 νανίας) καὶ βορειόταται μακρὰν τῆς Ἰθάκης πρὸς ἀνατολὰς.

Καὶ νῦν ἀπλοῦν βλέμμα ἐπὶ τοῦ γεωγραφικοῦ χάρτου ἀρ-
 κεῖ, ἵνα δείξῃ, ὅτι ἡ ἡμετέρα αὕτη ἐρμηνεία πιστὴ οὖσα κατὰ
 γράμμα πρὸς τὸ ὁμηρικὸν κείμενον συμφωνεῖ πληρέστατα πρὸς
 τὰ πράγματα, αἵρουσα δὲ ἄνευ τῆς προσφυγῆς εἰς βεβιασμένας
 ἐξηγήσεις ἀπλούστατα καὶ φυσικώτατα πάσας τὰς μέχρι τοῦδε
 ἐκ παρανοήσεως ὑφισταμένας δυσχερείας, λύει ὀριστικῶς κατὰ
 τρόπον ἀνεπίδεκτον ἀντιρρήσεως τὸ ζήτημα τῆς γεωγραφικῆς
 θέσεως τῆς ὁμηρικῆς Ἰθάκης καὶ τῶν περὶ αὐτὴν ἐν τῷ ἔπει
 μνημονευομένων τόπων, ἀποδίδουσα οὕτω δικαιοσύνην εἰς τὸν
 ἐπὶ τόσους αἰῶνας παραγνωρισθέντα ὡς δῆθεν τὰ πράγματα μὴ
 καλῶς γινώσκοντα ἢ μὴ εὐκρινῶς περιγράψαντα γεωγραφικώ-
 τατον ποιητὴν τῆς Ὀδυσσεΐας.

1) Οὕτως ἐρμηνεύομεν τὸ τε ἐν τῇ φράσει αἱ δέ τε, ι 26.

Ἄλλ' ἔλθωμεν ἤδη ἐπὶ τὴν καθ' ἕκαστα ἐξέτασιν τοῦ ὀρηκικοῦ χωρίου.

Τὸ εὐδείελος ἐρμηνεύουσιν οἱ Λευκαδισταὶ διὰ τοῦ μακρόθεν ὁρατῆ, ὅπερ ἀρμόζει μᾶλλον, λέγουσι, πρὸς τὴν Λευκάδα ἕνεκα τοῦ 1150 μέτρα ὑψηλοῦ αὐτῆς ὄρους ἢ πρὸς τὴν πολὺ χαμηλοτέραν Ἰθάκην, ἥς ἡ ὑψηλοτέρα κορυφὴ μόλις φθάνει τὰ 670 (ἢ κατ' ἄλλους ¹ 808) μέτρα. — Ἀλλὰ περὶ τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς ἀκριβοῦς σημασίας τῆς λέξεως ὑφίσταται διαφωνία. Κατὰ τοὺς μὲν σημαίνει τὸν εὐδήλον (ἐκ τοῦ εὖ καὶ δέελος, δείελος = δῆλος), τὸν εὐδιάκριτον· κατ' ἄλλους τὸν κατὰ τὴν δειλὴν εὐήλιον, καὶ κατ' ἄλλους τὸν δυτικὸν (ἐκ τοῦ δεῖλη ², τὸ δειλινόν, ἡ δύσις, ἡ ἐσπέρα). Πάντως ἐν τῇ πρώτῃ σημασίᾳ τοῦ εὐδήλου, ἣν καὶ οἱ Λευκαδισταὶ ἀποδέχονται, δυνατόν ἵνα ἐρμηνευθῇ ἐπίσης καλῶς (ἢ μᾶλλον ὁρθότερον) διὰ τοῦ εὐδιάκριτος, ἥτοι εὐκόλως διακρινόμενη, ἀναγνωριζομένη ὡς νῆσος διὰ τὸ εὐπεριόριστον ³, καθὼς καὶ διὰ τοῦ μακρόθεν ὁρατῆ. Οὐδὲν ἐπομένως ἐκ τούτου θετικὸν συμπέρασμα ὑπὲρ ἢ κατὰ ἐξάγεται.

Τὸ αὐτὸ ρητέον καὶ περὶ τοῦ ἀριπρεπές, ὅπερ οἱ Λευκαδισταὶ ἐρμηνεύουσι μεγαλοπρεπές, περιφανές διὰ τὸ ὕψος καὶ θεωροῦσι μᾶλλον ἐφαρμόσιμον πρὸς τὸ ὑψηλὸν ὄρος τῆς Λευκάδος· διότι μεγαλοπρεπές φαίνεται ὄρος τι οὐχὶ μόνον διὰ τὸ ὕψος, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν καθ' ὅλου σχηματισμόν. Οὕτω τὸ ἐν Ἀττικῇ μεγαλοπρεπέστερον ὄρος τοῦ Λευκαῆτος τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ εἶναι τὸ ὑψηλότερον.

Ἀμφὶ δὲ . . . — Τὸ ἀμφὶ ἐν τῇ κυριολεκτικῇ σημασίᾳ πε-

1) Κατὰ Partsch.

2) Χωρὶον τι τῆς Κεφαλληνίας πρὸς τὴν δύσιν βλέπον καὶ κατὰ τὴν δειλὴν ἡλιαζόμενον καλεῖται Δειλινάτα.

3) Πρὸς τὴν ἐν ν 234 ἀντίθεσιν μεταξὺ νήσου εὐδείελου καὶ ἀκτῆς ἡπειροῖο, ἥτοι χερσονήσου.

ριοχῆς ἀπὸ τοῦ ἐνὸς καὶ τοῦ ἄλλου μέρους, ἤτοι ἐνταῦθα ἐξ ἀνατολῶν καὶ ἐκ δυσμῶν, ἀρμόζει μόνον περὶ τῆς Ἰθάκης ἐχούσης πρὸς μὲν τὴν ἀνατολικὴν πλευράν τὰς Ἐχινάδας (τὰς πολλὰς νήσους), πρὸς δὲ τὴν δυτικὴν τὴν Κεφαλληνίαν (τὸ Δουλίχιον μετὰ τῆς Σάμης) καὶ τὴν Ζάκυνθον, οὐδόλως ὁμῶς περὶ Λευκάδος οὔσης πάντῃ ἐλευθέρας πρὸς δυσμὰς. Καὶ τοιαύτην κυριολεκτικὴν σημασίαν ἀμφιμεροῦς περιοχῆς ἐξ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν ἐννοεῖ προφανῶς καὶ ἀναντιρρήτως ὁ ποιητὴς λέγων ὠρισμένως, ὅτι ἡ ἀπὸ τοῦ ἐνὸς μέρους ὑπὸ τῶν πολλῶν νήσων περιβολὴ τῆς Ἰθάκης γίνεται πρὸς ἀνατολὰς (πρὸς ἡῶ τ' ἡέλιον τε, ι 26), καὶ ὅτι ἡ Ἰθάκη (πρὸς ζόφον χθαμαλή) κατὰ τὴν δυτικὴν αὐτῆς πλευράν προσκειμένη τῇ ξηρᾷ (τῆς Κεφαλληνίας) κεῖται κεκλεισμένη ἐντὸς τῆς ἁλὸς (εἶν ἅλι, ι 25) ἤτοι τῆς ἀπὸ Δουλίου, Σάμης καὶ Ζακύνθου πρὸς τὴν στερεὰν ἐφαπλουμένης θαλάσσης.

3. *Νῆσοι πολλαὶ*
εἰσὶν αἱ Ἐχινάδες,
ταύτας δὲ λέγει κει-
μένας πρὸς τὴν ἡῶ
καὶ τὸν ἥλιον (ἤτοι
τὴν ἀνατολὴν) ὁ
ποιητής. Ἀπόδει-
ξις. Σημασία τοῦ
τε ἐν τῇ φράσει 'αἱ
δὲ τ' ἀνευθε'.

Νῆσοι πολλαί.—Οἱ ἀρχαιότεροι ἐρμηνευταὶ ἀποδιδόντες τὸ *νήσοι πολλαί* (ἐπομένως κατ' ἀνάγκην καὶ τὸ αἱ δὲ τ') εἰς τὸ *Δουλίχιόν τε Σάμη τε καὶ ὕληεσσα Ζάκυνθος* ἐξήγουν οὕτω: πέριξ τῆς Ἰθάκης ὑπάρχουσι νῆσοι πολλαί, ἤτοι τὸ Δουλίχιον, ἡ Σάμη καὶ ἡ Ζάκυνθος.... αὕτη μὲν (ἡ Ἰθάκη) κεῖται ὑπὲρ πάσας πρὸς δυσμὰς, ἐκεῖναι δὲ (τὸ Δουλίχιον, ἡ Σάμη καὶ ἡ Ζάκυνθος) μακρὰν πρὸς ἀνατολὰς. Κατὰ τὴν ἐρμηνείαν δὲ ταύτην ὁ Ὅμηρος ἐφαίνετο λέγων τὴν Ἰθάκην δυτικωτάτην πασῶν, πρὸς ἀνατολὰς δὲ ταύτης κειμένας τὸ Δουλίχιον, τὴν Σάμην καὶ τὴν Ζάκυνθον, ὅπερ γεωγραφικῶς ἀνυπόστατον· διότι δυτικωτάτη πασῶν προβαίνει ἡ Κεφαλληνία καὶ οὐχὶ ἡ Ἰθάκη, ἡ δὲ Σάμη (τῆς Κεφαλληνίας) καὶ ἡ Ζάκυνθος οὐδαμῶς κεῖνται πρὸς ἀνατολὰς τῆς Ἰθάκης, ἀλλ' ἡ μὲν πρὸς δυσμὰς, ἡ δὲ πρὸς νότον. Ἐπὶ τῆς ἐρμηνείας δὲ ταύτης, ἐξ ἧς προέκυπτεν ἄγνοια τῆς ἀληθοῦς γεωγραφικῆς

θέσεως τῶν νήσων, στηριζόμενοι τινες ἰσχυρίσθησαν, ὅτι ὁ Ὅμηρος ἡγνώνει τὴν Ἰθάκην γράψας περὶ αὐτῆς ἐκ διηγήσεων συγκεχυμένων ἢ ἐκ τῆς ἀμυδρᾶς γνώσεως, ἣν οἱ λαοὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας εἶχον τότε περὶ τῶν πρὸς τὰ δυτικά τῆς Ἑλλάδος κειμένων νήσων.

Ἄλλ' ὡς ἤδη ἐν ἀρχῇ εἵπομεν, ἡ ἐρμηνεία αὕτη πασιφανῶς σφάλλεται. Οἷαδῆποτε τῶν δύο θεωρηθῇ ὡς ἡ πατρὶς τοῦ Ὀδυσσεύς, εἴτε ἡ σημερινὴ Ἰθάκη εἴτε ἡ Λευκάς, αἱ ὑπόλοιποι δύο (Κεφαλληνία καὶ Ζάκυνθος, ἂν ἡ Ἰθάκη) ἢ τρεῖς (Κεφαλληνία, Ἰθάκη καὶ Ζάκυνθος, ἂν ἡ Λευκάς) νῆσοι τοῦ συμπλέγματος, αἱ κείμεναι κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῆς Ζακύνθου οὔτε πολλαὶ εἰσὶν οὔτε πλησιέστατα πρὸς ἀλλήλας ἴστανται οὔτε πρὸς ἀνατολὰς κεῖνται, ὡς ἀπαιτεῖ τὸ ὁμηρικὸν κείμενον. Ἐπομένως τὸ νῆσοι πολλαὶ ἴστανται ἐνταῦθα αὐτοτελεὲς μηδὲ μὴ ἀναφερόμενον πρὸς τὰ ἐπόμενα, Δουλίχιόν τε Σάμη τε καὶ Ζάκυνθος. Τοῦτο δὲ ἀποδέχονται ὀρθότατα καὶ οἱ Λευκαδισταί.

Ὁ ποιητὴς λοιπὸν λέγει, ὅτι τῆς ἀμφοτέρωθεν περιβαλλομένης Ἰθάκης ἀπὸ μὲν τοῦ ἐνὸς μέρους ὑπάρχουσι νῆσοι πολλαὶ κείμεναι μάλα σχεδὸν ἀλλήλοισι, παραπολὺ πλησίον ἀλλήλων, ἀπὸ τοῦ ἄλλου δὲ μέρους τὸ Δουλίχιον καὶ Σάμη καὶ ἡ Ζάκυνθος.

Ὅρισθέντος οὕτως, ὅτι αἱ πολλαὶ νῆσοι εἰσὶ τι διάφορον τοῦ Δουλίου, Σάμης καὶ Ζακύνθου, γεννᾶται τὸ ἐρώτημα, τίνες αἱ πολλαὶ αὗται νῆσοι, καὶ ποῦ ἀποδοτέον τὸ αἰ δὲ τ' ἀνευθε πρὸς ἧ ὡ τ' ἡέλιόν τε ι 26, εἰς τὸ Δουλίχιον, Σάμην καὶ Ζάκυνθον ἢ εἰς τὰς πολλὰς νήσους;

Πρὸ πάσης ἀπαντήσεως εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο παρατηροῦμεν τὰ ἐξῆς. Οἱ Λευκαδισταί πρὸς ὑποστήριξιν τῆς θεωρίας αὐτῶν προσθέτουσιν ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ χωρίου φράσιν οὐχὶ μόνον μὴ ὑπάρχουσιν ἐν τῷ ὁμηρικῷ κειμένῳ, ἀλλὰ καί, ὡς δεῖξομεν ἐν τοῖς ἐπομένοις, ὅλως ἀντικειμένην πρὸς

τὴν ἔννοιαν τοῦ κειμένου τούτου. Ἐνῷ δηλαδή ὁ ποιητὴς λέγει ἀπλῶς καὶ μόνον, ὅτι αἱ ἀπὸ τοῦ ἑνὸς μέρους τῆς Ἰθάκης ὑπάρχουσαι πολλαὶ νῆσοι κεῖνται πλησιέστατα πρὸς ἀλλήλας, νῆσοι πολλαὶ μάλα σχεδὸν ἀλλήλῃσιν, οἱ Λευκαδισταὶ ¹ προσθέτουσιν, «ἄρα καὶ πλησιέστατα πρὸς τὴν Ἰθάκην», τοῦθ' ὅπερ, ἐπαναλέγομεν, οὔτε ἐν τῷ κειμένῳ διαλαμβάνεται οὐδὲ καὶ ὑπονοεῖται. Μετὰ τὴν παρατήρησιν ταύτην ἐπανερχόμεθα εἰς τὸ ἡμέτερον ἐρώτημα· τίνες αἱ πολλαὶ νῆσοι αἱ κείμεναι πλησιέστατα πρὸς ἀλλήλας καὶ ἀπὸ τοῦ ἑνὸς μέρους τῆς Ἰθάκης οὔσαι; καὶ ποῦ ἀποδοτέον τὸ αἱ δὲ τ' ἀνενυθε πρὸς ἡῶ τ' ἡέλιόν τε;

Πρὸς ἀνατολὰς καὶ πρὸς νότον τῆς Λευκάδος κεῖνται αἱ μικραὶ νῆσοι, Μεγανῆσι, Κίθρος, Κάλαμος, Καστός, Ἄρκοῦδι καὶ Ἄτοκος. Τούτων αἱ μὲν δύο, τὸ Μεγανῆσι καὶ ἡ Κάλαμος εὑρηνται πρὸς ἀνατολὰς τῆς Λευκάδος, αἱ δὲ λοιπαὶ τέσσαρες πρὸς νότον· τρεῖς, ἡ Κάλαμος, Καστός καὶ Ἄτοκος μακράν, αἱ δὲ ἄλλαι ἐγγὺς τῆς Λευκάδος. Τὰς νησίδας ταύτας ἐκλαμβάνουσιν οἱ Λευκαδισταὶ ὡς τὰς πολλὰς νήσους τοῦ ὁμηρικοῦ κειμένου. Ἀλλὰ πλὴν τοῦ ὅτι αἱ νησίδες αὗται οὐδόλως εἰσὶ πολλαὶ ² κατὰ τρεῖς μόνον ὑπερβαίνουσιν τὴν τριάδα τῆς Κεφαλληνίας, Ἰθάκης καὶ Ζακύνθου (ἂν πρόκηται περὶ περιοχῆς τῆς Λευκάδος), οὐδαμῶς ἐκπληροῦσι τὸν κυριώτατον ὅρον τοῦ κειμένου, τοῦ κεῖσθαι ἐγγύτατα πρὸς ἀλλήλας. Οὕτως ἡ μεταξὺ Μεγανησίου καὶ Ἀτόκου, Ἄρκουδίου καὶ Ἀτόκου, Ἀτόκου καὶ Καστοῦ ἀπόστασις φθάνει τὰ 10 περίπου χιλιόμετρα, ὁπόση δηλ. καὶ ἡ μεταξὺ Λευκάδος καὶ Ἰθάκης, πολὺ δὲ μείζων ἢ ἡ μεταξὺ Κεφαλληνίας

1) Gössler, Leukas-Ithaka, σ. 36.

2) Τὰ περὶ τὸ μέσον τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῇ Λευκάδι προσκείμενα νησίδρια, Σπαρτή, Μαδουρή, Σχορπίδι καὶ Σχορπιός οὐδόλως λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν ἐνταῦθα, ὡς ἀποτελοῦντα οὕτως εἰπεῖν μέρος τῆς Λευκάδος, καθ' ὃν τρόπον ἀποτελοῦσι μέρος τῆς Ἰθάκης τὰ περὶ αὐτὴν νησίδρια Πέρα-Πηγάδι, Νησάκι, Ἀγ. Νικολάου, Σωτήρος καὶ Σκαρτσουμπονήσι.

καὶ Ἰθάκης, ἥτις κατὰ τινα σημεῖα μικρὸν ὑπερβαίνει τὰ 3 χιλιόμετρα. Ἄλλως τε αἱ περὶ τὴν Λευκάδα αὗται ἐξ νησίδες οὔτε πᾶσαι πρὸς ἀνατολὰς οὔτε πᾶσαι μακρὰν ταύτης, καθὰ ἀνωτέρω εἵπομεν, κείμεναι, οὐδαμῶς δύνανται ἵνα θεωρηθῶσιν ὡς αἱ πολλαὶ νῆσοι τοῦ ὁμηρικοῦ κειμένου, ὧν τὴν θέσιν ἀκριβῶς ὀρίζει ὁ ποιητὴς πρὸς ἀνατολὰς καὶ μακρὰν τῆς Ἰθάκης.

Μακρὰν δὲ καὶ πρὸς ἀνατολὰς τῆς Ἰθάκης κεῖνται αἱ Ἐχινάδες, αἵτινες εἰσὶν αἱ μόναι νῆσοι αἱ ἐν Ἰλ. Β 625 ὀνομαστὶ μνημονευόμεναι μετὰ τῶν αὐτῶν καὶ ἐν τῷ ἡμετέρῳ χωρίῳ τόπων, Ἰθάκης, Δουλιχίου, Σάμης καὶ Ζακύνθου, εἰσὶ δὲ καὶ αἱ μόναι αἱ κατέχουσαι τὴν ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ διὰ τὰς πολλὰς νήσους ὀριζομένην θέσιν, αἱ δὲ τ' ἄνευθε πρὸς ἡῶ τ' ἡέλιόν τε, αὗται δὲ ὁμοίως (χθαμαλαί πανυπέρταται εἰν ἀλὶ κεῖνται) μακρὰν (τῆς Ἰθάκης) πρὸς ἀνατολὰς'.

Αἱ δὲ τ' ἄνευθε... — Οἱ παλαιότεροι ἐρμηνευταὶ ἀποδίδουσι τὸ αἱ δὲ τ' ἄνευθε εἰς τὸ Δουλίχιόν τε Σάμη τε καὶ... Ζάκυνθος ἐξηγοῦντες, ὅτι ἡ μὲν Ἰθάκη κεῖται πρὸς δυσμὰς, τὸ δὲ Δουλίχιον, ἡ Σάμη καὶ ἡ Ζάκυνθος μακρὰν τῆς Ἰθάκης πρὸς ἀνατολὰς. Ἄλλ' ἡ ἐρμηνεία αὕτη καταφαίνεται εὐθὺς ἀμέσως συντακτικῶς καὶ γεωγραφικῶς σφαλλομένη.

Συντακτικῶς αἱ δὲ (=ἐκεῖναι δὲ) κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ αὐτὴ δὲ ἀναφέρεται καταφανῶς μᾶλλον εἰς τὸ ἀπώτερον νῆσοι πολλαί, καὶ οὐχὶ εἰς τὸ ἐγγύτερον Δουλίχιόν τε κτλ. Ἡ συντακτικὴ δὲ αὕτη ἀντίθεσις καθίσταται τοσούτῳ μᾶλλον καταληπτή, καθόσον ἀντιστοιχεῖ καὶ πρὸς γεωγραφικὴν. Τῷ ὄντι αἱ Ἐχινάδες ἀποτελοῦσι σύμπλεγμα μικρῶν νήσων, ὑπερκείμενον ἀντίπεραν τῆς Ἰθάκης μακρὰν πρὸς ἀνατολὰς ἀντίθεται ἀκριβῶς πρὸς ἕτερον μεγάλων νήσων σύμπλεγμα πρὸς δυσμὰς κείμενον καὶ ἀποτελούμενον ὑπὸ τῆς Ἰθάκης, Κεφαλληνίας καὶ Ζακύνθου. Ἡ δὲ Ἰθάκη ἀπαρτιζούσα μέρος τοῦ

δευτέρου τούτου συμπλέγματος, οὐδόλως ἀντιτίθεται πρὸς τὰς ἐν τῷ αὐτῷ συμπλέγματι καὶ τῇ αὐτῇ πρὸς δυσμὰς διευθύνσει κειμέναις Κεφαλληνίαν καὶ Ζάκυνθον, ἀλλὰ πρὸς τὰς κατὰ τὴν ἀντίθετον διεύθυνσιν ἀνατολικῶς κειμέναις Ἐχινάδας.

Ἄλλὰ καὶ ὑπὸ γεωγραφικὴν ἔποψιν πλημμελῶς ἔχει ἡ ἑρμηνεία αὕτη. Καίτοι τὸ Δουλίχιον ἀπώλεσε κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους τὸ ὁμηρικὸν ὄνομα, ἡ Σάμη ὅμως καὶ ἡ Ζάκυνθος διετήρησαν μέχρις ἡμῶν τὴν αὐτὴν ὀνομασίαν. Τοσούτων δὲ διαμφισβητήσεων γενομένων περὶ Δουλιχίου καὶ Σάμης, τῆς Ζακύνθου ὅμως τὴν ταυτότητα οὐδεὶς ποτε ἔθεσεν ἐν ἀμφιβολίᾳ. Ἡ Ζάκυνθος λοιπὸν αὕτη κεῖται μακρὰν μέν, ἀλλὰ πρὸς νότον καὶ οὐχὶ πρὸς ἀνατολὰς τῆς Ἰθάκης, ὅπου ἐκτοπιζουσιν αὐτὴν οἱ οὕτως ἐρμηνεύοντες. Τὴν δὲ Σάμην, ἣν οὗτοι μεταφέρουσι μακρὰν, ὁ ποιητὴς θέλει τὸνναντίον ἐγγύς, ἐγγύτατα μάλιστα τῆς Ἰθάκης, διότι ἄλλως καθίσταται ἀδύνατος ὁ σχηματισμὸς τοῦ μεταξὺ Σάμης καὶ Ἰθάκης πορθμοῦ, ὃν ὁ ποιητὴς ἀναφέρει καὶ οὕτινος ἡ ὕπαρξις μόνον μεταξὺ δύο ἐγγύτατα πρὸς ἀλλήλας κειμένων νήσων ἀποβαίνει νοητή. Τέλος ἡ Κεφαλληνία, εἴτε ὡς τὸ ὁμηρικὸν Δουλίχιον εἴτε ὡς ἡ ὁμηρικὴ Σάμη ἐκλαμβανομένη, κεῖται οὐχὶ μακρὰν, ἀλλ' ἐγγύτατα, οὐδὲ πρὸς ἀνατολὰς, ἀλλὰ τὸνναντίον πρὸς δυσμὰς τῆς Ἰθάκης. Καὶ ἵνα μὴ μακρηγορῶμεν, ἀρκεῖ ἡ ἐξῆς ἀπλουστάτη σκέψις πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ὅτι ἐκ τῆς τοιαύτης ἑρμηνείας προκύπτει τι οὐ μόνον γεωγραφικῶς ἀνυπόστατον, μὴ ὑπάρχον, ἀλλ' οὐδὲ καὶ δυνατὸν ὑπάρξει. Ἡ πρὸς ἀνατολὰς τῆς Ἰθάκης μεταξὺ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς νήσου καὶ τῆς δυτικῆς ἀκτῆς τῆς Ἀκαρνανίας θάλασσα ἔχει μέγιστον πλάτος 40 περίπου χιλιομέτρων, ὅσον καὶ τὸ πλάτος τῆς Κεφαλληνίας. Ὅθεν, ἂν καὶ μόνῃ ἡ Κεφαλληνία παρενεβάλλετο, κατ' οὐδένα τρόπον ἡδύνατο εἶναι μακρὰν τῆς Ἰθάκης, μόλις καὶ μετὰ βίας χωροῦσα. Τὸ τοιοῦτον δὲ πλάτος τῆς θαλάσσης καὶ τὸ μικρὸν

ἀφ' ἑτέρου μῆκος τῆς Ἰθάκης, 22 περίπου χιλιομέτρων, μόνον εἰς σύμπλεγμα μικρῶν νήσων, ὡς αἱ Ἐχινάδες, ἔχον περίπου τὸ αὐτὸ τῇ Ἰθάκῃ μῆκος καὶ συνιστάμενον ἐκ νησιδίων ἐλαχίστου πλάτους, ἐπιτρέπουσι τὸ κεῖσθαι μακρὰν καὶ ἀκριβῶς πρὸς ἀνατολὰς τῆς Ἰθάκης. Καὶ τοῦ πλάτους δὲ τῆς θαλάσσης συγχωροῦντος ἢ παρεμβολὴ μεγάλων καὶ ἐπιμνηεστέρων νήσων, ὅποῃαι ἡ Κεφαλληνία καὶ ἡ Ζάκυνθος, καθίσταται νοητὴ, ἂν μέρος αὐτῶν ἔκειτο οὐχὶ πρὸς ἀνατολὰς, ἀλλ' ἢ πρὸς βορρᾶν ἢ πρὸς νότον τῆς Ἰθάκης.

Τοσαῦτα περὶ τῆς παλαιοτέρας ἐρμηνείας.

Καὶ οἱ Λευκαδισταὶ δὲ ἀποδίδουσιν ὁμοίως τὸ αἶ δὲ τ' ἄνευθε εἰς τὸ Δουλίχιον, Σάμην καὶ Ζάκυνθον, τοῦ Δουλικίου ἀντιστοιχοῦντος κατ' αὐτοὺς εἰς τὴν Κεφαλληνίαν, τῆς δὲ Σάμης εἰς τὴν σημερινὴν Ἰθάκην· ἐρμηνεύουσι δὲ οὕτως, ὅτι ἢ μὲν ὁμηρικὴ Ἰθάκη (τ. ἔ. ἡ Λευκάς κατ' αὐτοὺς) κεῖται πρὸς δυσμὰς, τὸ δὲ Δουλίχιον (ἥτοι ἡ Κεφαλληνία), ἡ Σάμη (ἡ σημερινὴ Ἰθάκη κατ' αὐτοὺς) καὶ ἡ Ζάκυνθος μακρὰν καὶ πρὸς ἀνατολὰς τῆς ὁμηρικῆς Ἰθάκης (δηλ. τῆς Λευκάδος).

Διὰ τῆς ἐρμηνείας ὅμως ταύτης οὐ μόνον οὐδὲν διορθοῦται τῶν ἄνω σημειωθέντων ἀτόπων, ἀλλὰ καὶ μελζων σύγχυσις γεωγραφικὴ ἐπέρχεται. Ἡ Λευκάς λέγεται κειμένη πρὸς δυσμὰς, ἐνῷ πράγματι κεῖται πρὸς βορρᾶν. Αἱ ἐγγὺς τῆς Λευκάδος κείμεναι νῆσοι Κεφαλληνία καὶ Ἰθάκη ἐκτοπιζονται μακρὰν τῆς Λευκάδος. Ἡ Κεφαλληνία, Ἰθάκη καὶ Ζάκυνθος τοποθετοῦνται πρὸς ἀνατολὰς τῆς Λευκάδος, ἐνῷ αὐταὶ πράγματι κεῖνται πρὸς νότον, ἡ Κεφαλληνία μάλιστα καὶ τι πρὸς τὸ νοτιοδυτικόν. Ἡ διὰ τὴν γένεσιν τοῦ γνωστοῦ πορθμοῦ κατ' ἀνάγκην ἐγγὺς τῆς ὁμηρικῆς Ἰθάκης νοητέα Σάμη ἐκσφενδονίζεται μακρὰν κατὰ τρόπον μὴ ἐπιτρέποντα τὴν ὑπαρξίν τοῦ πορθμοῦ τούτου. Ἡ δὲ θέσις τῶν πολλῶν νήσων μένει ἐντελῶς ἀόριστος, ἐνῷ ἐν τῷ ὁμηρικῷ κειμένῳ ἐρίζομέ-

νης τῆς θέσεως τῶν πολλῶν νήσων (μακράν πρὸς ἀνατολὰς) καὶ τῆς Ἰθάκης (πρὸς δυσμὰς) ὀρίζεται, ὡς θέλομεν δεῖξιν ἐν τοῖς ἐπομένοις, ἀκριβῶς ἢ θέσις καὶ τῶν λοιπῶν, Δουλιχίου, Σάμης καὶ Ζακύνθου. Προσέτι δὲ καὶ ἑτέρα πρὸς τὸ ὁμηρικὸν κείμενον ἀντίφασις προκύπτει, ἡ ἐξῆς. Διὰ τοῦ αἰ δὲ τ' ἀνευθε κτλ. σαφῶς ὑποδηλοῦται, ὅτι αἰ ἀνευθε (= μακράν) κείμεναι νῆσοι εὗρηνται πᾶσαι ὡς ἐν συμπλέγματι ἐξ ἴσου μακράν, ἥτοι εἰς τὴν αὐτὴν περίπου ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ὁμηρικῆς Ἰθάκης, ὡς πράγματι συμβαίνει προκειμένου περὶ Ἐχινάδων καὶ σημερινῆς Ἰθάκης· ἐνῷ τούναντίον ἡ Κεφαλληνία, Ἰθάκη καὶ Ζάκυνθος, αἱ δὲ τε νῆσοι τῶν Λευκαδιστῶν, ἴστανται εἰς διάφορον ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς Λευκάδος (ἥτοι τῆς ὁμηρικῆς κατ' αὐτοὺς Ἰθάκης), ἡ μὲν Κεφαλληνία καὶ ἡ Ἰθάκη σχετικῶς πλησίον, ἡ δὲ Ζάκυνθος πολὺ μακράν.

Πρὸς ἐξοικονόμησιν τῶν δυσχερεῶν τούτων οἱ Λευκαδισταὶ προτείνουνσι τὸ ἐξῆς. Καίτοι δεχόμενοι, ὅτι τὸ πρὸς ζόφον τοῦ ὁμηρικοῦ κειμένου σημαίνει πρὸς τὴν δύσιν, τὸ δὲ πρὸς ἡῶ τ' ἡέλιόν τε, τὴν ἀνατολήν, οὐχ ἥττον ισχυρίζονται ὅτι οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῶν δυτικῶν Ἑλληνικῶν νήσων καὶ οἱ ἀρχαῖοι γεωγράφοι μέχρι τῶν Ἀλεξανδρινῶν χρόνων ὠνόμαζον δυτικὰ τὰ πρὸς βορρᾶν, ἀνατολικά δὲ τὰ πρὸς νότον κείμενα μέρη, καὶ ἐπομένως ὅ,τι ὁ Ὅμηρος λέγει κείμενον πρὸς τὴν δύσιν ζητητέον σήμερον ἐν τῷ γεωγραφικῷ χάρτι πρὸς βορρᾶν, καὶ ὅ,τι λέγει ἀνατολικὸν ζητητέον πρὸς νότον. Ἐπανερχόμεθα κατωτέρω εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο ἀποδεικνύοντες τὸ ἀβάσιμον τοῦ τοιοῦτου ισχυρισμοῦ. Πρὸς τὸ παρὸν τοῦτο μόνον λέγομεν ἐνταῦθα, ὅτι παρ' Ὀμήρῳ πρόκειται οὐχὶ περὶ γεωγραφικῶν πρκατηρήσεων, οὐδὲ περὶ χαράξεως γεωγραφικῶν πινάκων, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ μόνον περὶ ἀμέσου ἀντιλήψεως φυσικῶν φαινομένων, σταθερῶν καὶ ἀμεταβλήτων εἰς τοὺς αἰῶνας καὶ διὰ τοῦτο ἀνεπιδέκτων ἀμφισδητήσεως. Πρόκειται δηλαδὴ ἐνταῦθα περὶ τῆς ἀμέσου ἀντιλήψεως τοῦ ση-

μείου, ἐξ οὗ ἀνατέλλει καὶ εἰς ὃ δύει ὁ ἥλιος· ὁ δὲ ποιητὴς λέγει ἀπλούστατα ὅτι ἡ Ἰθάκη κεῖται ἐν τῇ ἀλλί πρὸς ζόφον, ἥτοι πρὸς τὸ μέρος ὅπου τοῦ ἡλίου δύοντος ἐπέρχεται τὸ σκότος, αἱ δὲ πολλοὶ νῆσοι πρὸς τὴν ἡῶ καὶ τὸν ἥλιον, ἥτοι πρὸς τὸ μέρος, ἐξ οὗ κατὰ τὴν ἡῶ (αὐγὴν) ἀνατέλλει ὁ ἥλιος. Καὶ ἐνῶ οὐδεὶς ποτε τῶν ἀνθρώπων οὔτε κατὰ τὴν ὁμηρικὴν οὔτε κατὰ τὴν παροῦσαν ἐποχὴν εἶδεν ἢ ἠδύνατο ἰδεῖν ἐν τῇ περὶ τὴν Λευκάδα θαλάσῃ ἱστάμενος τὸν ἥλιον ἀνατέλλοντα ἐκ τοῦ μέρους τῆς Κεφαλληνίας ἢ τῆς Ἰθάκης ἢ τῆς Ζακύνθου, πάντες ἐν τῇ περὶ τὴν Ἰθάκην θαλάσῃ βλέπουσι καθ' ἐκάστην καὶ μέλλουσι πάντοτε βλέπειν, ὡς ἔβλεπε καὶ ὁ Ὅμηρος, τὸν ἥλιον ἀνατέλλοντα ἐκ τοῦ μέρους τῶν Ἐχινάδων καὶ δύοντα πρὸς τὸ μέρος τῆς Ἰθάκης.

Ἀλλὰ μήπως ἄρα γε διὰ τῆς τοιαύτης ὑπὸ τῶν Λευκαδιστῶν προτεινομένης ἐκδοχῆς τῆς παρ' Ὀμήρῳ ἀνατολῆς ἀντὶ τοῦ νότου καὶ τῆς δύσεως ἀντὶ τοῦ βορρᾶ, ἔστω πρὸς στιγμὴν ὡς ὀρθῆς θεωρουμένης, αἱρονται πάντα τὰ ἄνω σημειωθέντα γεωγραφικὰ ἄτοπα; Οὐδαμῶς. Διὰ ταύτης δικαιολογεῖται μόνον ἡ θέσις τῆς Λευκάδος (τῆς ὁμηρικῆς Ἰθάκης τῶν Λευκαδιστῶν) πρὸς βορρᾶν ἀντὶ τοῦ ὁμηρικοῦ πρὸς δυσμὰς (πρὸς ζόφον), τῶν δὲ λοιπῶν Κεφαλληνίας (Δουλιχίου), Ἰθάκης (Σάμης) καὶ Ζακύνθου (τῶν αἱ δὲ τ' ἄνευθε... νήσων τοῦ ὁμηρικοῦ κειμένου κατὰ τοὺς Λευκαδιστὰς) πρὸς νότον ἀντὶ τοῦ ὁμηρικοῦ πρὸς ἀνατολὰς (πρὸς ἡῶ τ' ἡέλιόν τε). Ἀλλὰ τοῦτο οὐδὲν ἄρκει. Αἱ δὲ τε... νῆσοι τίθενται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ οὐχὶ μόνον πρὸς ἀνατολὰς, ἀλλὰ καὶ μακρὰν, ἄνευθε, τῆς Ἰθάκης. Θεωρουμένης δὲ τῆς μὲν Λευκάδος ὡς τῆς ὁμηρικῆς Ἰθάκης, τῆς δὲ Κεφαλληνίας, Ἰθάκης καὶ Ζακύνθου ὡς τῶν αἱ δὲ τ' ἄνευθε... νήσων, ὅπως θέλουσιν οἱ Λευκαδισταί, ἔδει κατὰ ταῦτα ἵνα ἡ Κεφαλληνία καὶ ἡ Ἰθάκη ὡς μακρὰν τῆς Λευκάδος. Ἀλλ' ἐν τοῖς πράγμασι κεῖνται αὗται τούναντίον ἐγγὺς τῆς Λευκάδος. Κατὰ τοὺς Λευκαδιστὰς μάλιστα τοὺς

ὕπολαμβάνοντας τὰς περὶ τὰ 10 χιλιόμετρα ἀπ' ἀλλήλων ἀπεχούσας νησίδας Μεγανῆσι, Ἄτοκον, Ἀρκοῦδι κτλ. ὡς τὰς πολλὰς νήσους τοῦ ὁμηρικοῦ κειμένου τὰς ἐγγύτατα πρὸς ἀλλήλας, μᾶλα σχεδὸν ἀλλήλῃσιν, ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ λεγομένης, ὁ Ὅμηρος ὥφειλε θεωρεῖν τὴν Κεφαλληνίαν καὶ Ἰθάκην, περὶ τὰ 10 ἐπίσης χιλιόμετρα ἀπὸ τῆς Λευκάδος ἀπεχούσας, ὡς ἐγγύτατα τῇ Λευκάδι κειμένης. Ἐν τούτοις ὑπὸ τῶν Λευκαδιστῶν παρίσταται λέγων τὴν Κεφαλληνίαν (Δουλίχιον) καὶ Ἰθάκην (Σάμην) μακρὰν τῆς Λευκάδος (ὁμηρικῆς Ἰθάκης) κειμένης. Ἡ δὲ Σάμη ἢ κατ' ἀνάγκην διὰ τὸν σχηματισμὸν τοῦ γνωστοῦ πορθμοῦ ἐγγύς, ἐγγύτατα μάλιστα τῆς ὁμηρικῆς Ἰθάκης νοητέα, συμπεριλαμβανομένη ὑπὸ τῶν Λευκαδιστῶν μεταξὺ τῶν αἰ δὲ τ' ἄνευθι...νήσων ἐκτοπιζεται μακρὰν τῆς ὁμηρικῆς Ἰθάκης. Συμβαίνει δὲ οὕτω τὸ ἐξῆς ἀξιοπαρατήρητον ὁξύμορον. Οἱ Λευκαδισταὶ ἐν μὲν τῇ ἔρμηνείᾳ τοποθετοῦσι τὴν Σάμην μακρὰν τῆς Ἰθάκης, ἐξηγοῦντες, αἰ δέ, Δουλίχιον, Σάμη καὶ Ζάκυνθος, κεῖνται μακρὰν (τῆς Ἰθάκης) πρὸς ἀνατολὰς· ἐν τοῖς πράγμασιν ὅμως δέχονται τὴν αὐτὴν Σάμην (σημερινὴν Ἰθάκην κατ' αὐτοὺς) πλησίον τῆς ὁμηρικῆς αὐτῶν Ἰθάκης (Λευκάδος), ὅπως σχηματισθῇ ὁ πορθμός. Τέλος αἰ μὲν αἰ δέ τε...νήσοι τοῦ ὁμηρικοῦ κειμένου κεῖνται πᾶσαι μακρὰν, ἄνευθε, τῆς ὁμηρικῆς Ἰθάκης, ἐκ δὲ τῶν αἰ δέ τε...νήσων τῶν Λευκαδιστῶν μόνον μία, ἡ Ζάκυνθος, εὔρηται μακρὰν τῆς ὁμηρικῆς αὐτῶν Ἰθάκης (ἥτοι τῆς Λευκάδος), αἰ δὲ λοιπαὶ δύο, ἡ Κεφαλληνία (τὸ Δουλίχιον) καὶ ἡ Ἰθάκη (ἡ ὁμηρικὴ Σάμη κατὰ τοὺς Λευκαδιστάς), αἰ καὶ περισσότεραι τὸν ἀριθμὸν, κεῖνται πλησίον αὐτῆς.

Αἱ ἀντιφάσεις αὗται πρὸς τὰ πράγματα καὶ πρὸς τὸ ὁμηρικὸν κείμενον αἰ ἐκ τῆς ἔρμηνείας τῶν Λευκαδιστῶν προκύπτουσαι οὔτε διὰ τῆς ὑπ' αὐτῶν προταθείσης ἐκδοχῆς τῆς παρ' Ὁμήρῳ ἀνατολῆς ἀντὶ τοῦ νότου οὔτε κατ' οὐδένᾳ ἄλλον τρόπον διορθοῦνται. Διότι εἴτε ἀποδοθῇ τὸ αἰ δέ τ' ἄνευθε... ἀπὸ

κοινοῦ εἰς τε τὰς πολλὰς νήσους καὶ εἰς τὸ Δουλίχιον, Σάμην καὶ Ζάκυνθον, τοῦ χωρίου ἐρμηνευομένου οὕτως· ἡ μὲν Ἰθάκη (Λευκὰς) κεῖται πρὸς δυσμὰς (βορρᾶν), αἱ δὲ ἄλλαι (αἱ πολλαὶ νῆσοι, ἔτι δὲ τὸ Δουλίχιον, ἡ Σάμη καὶ ἡ Ζάκυνθος) μακρὰν πρὸς ἀνατολὰς (νότον)', εἴτε ἀποδοθῇ τὸ αἶ δέ τε... μόνον εἰς τὰς πολλὰς νήσους τοῦ χωρίου ἐρμηνευομένου οὕτως, ἡ μὲν Ἰθάκη (Λευκὰς) κεῖται πρὸς δυσμὰς (βορρᾶν), αἱ δὲ πολλαὶ νῆσοι μακρὰν πρὸς ἀνατολὰς (νότον)', πάλιν οὐδὲν ὑπὲρ τῆς ἐρμηνείας τῶν Λευκαδιστῶν σύμφωνον πρὸς τὰ πράγματα προκύπτει, καθόσον πρὸς τοῖς ἄλλοις αἱ περὶ τὴν Λευκάδα νησίδες (Μεγανῆσι, Κίθρος, Κάλαμος, Καστός, Ἀρκοῦδι, Ἄτοκος), αἱ πολλαὶ νῆσοι τῶν Λευκαδιστῶν, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ εἵπομεν, οὔτε πᾶσαι μακρὰν οὔτε πᾶσαι πρὸς νότον τῆς Λευκάδος (ὁμηρικῆς Ἰθάκης τῶν Λευκαδιστῶν) κεῖνται, ἀλλ' αἱ μὲν ἐγγύτατα ταύτης καὶ πρὸς ἀνατολὰς, αἱ δὲ ἀπώτερω καὶ πρὸς νότον. — Ἐνῷ δὲ οὐδεμία τῶν ἀντιφάσεων καὶ οὐδὲν τῶν γεωγραφικῶν τούτων ἀτόπων οὕτω διορθοῦται, μένει καὶ μετὰ τὴν τοιαύτην ἐκδοχὴν τῆς ἀνατολῆς ἀντὶ τοῦ νότου ἡ θέσις τῶν πολλῶν νήσων ὅλως ἀόριστος. Οὐχὶ δὲ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τοῦ Δουλίου, τῆς Σάμης καὶ τῆς Ζακύνθου τιθεμένων ἀπλῶς ἄνευ τινὸς περαιτέρω ὡς πρὸς τὴν τοποθέτησιν ἐπεξηγήσεως πρὸς νότον τῆς Λευκάδος, ἐκεῖ δηλαδὴ ἔνθα ὑπάρχουσι καὶ αἱ πλείονες τῶν νησίδων, ἃς οἱ Λευκαδισταὶ θεωροῦσι ὡς τὰς πολλὰς νήσους, ἐπέρχεται κατ' ἀνάγκην σύγχυσις τῶν πολλῶν νήσων πρὸς τὰς λοιπὰς καὶ δυσχέρεια περὶ τὴν ἀναγνώρισιν τῆς θέσεως μιᾶς ἐκάστης τούτων. Οὕτω δέ, τὸ μὲν ὁμηρικόν χωρίον ἀποβάλλει τὴν ἀριστοτεχνικὴν αὐτοῦ ἀκρίβειαν, οἱ δὲ Λευκαδισταὶ καταστρέφουσιν ἐν μέρει ὅ,τι κάλλιστον ἔχουσιν ἐπιδείξαι ἐν τῷ προκειμένῳ ζητήματι, τὴν ὑπ' αὐτῶν δηλαδὴ γενομένην διάκρισιν τῶν πολλῶν νήσων ἀπὸ τῶν λοιπῶν, Δουλίου, Σάμης καὶ Ζακύνθου.

Πλὴν τῆς τῶν Λευκαδιστῶν προτείνεται καὶ ἄλλη, οὐχὶ μᾶλλον ἐπιτυχής, ἐν μέρει δὲ καὶ μεταφυσικὴ ἐξοικονόμησις ὑπὸ τῶν ἀντιθέτων λεγόντων, ὅτι ναὶ μὲν ἡ Κεφαλληνία κατὰ τὸ πλεῖστον κεῖται πρὸς δυσμὰς τῆς Ἰθάκης, ἀλλὰ τμημὰ τι τοῦ μεσημβρινοῦ αὐτῆς μέρους, ὡς καὶ τῆς πρὸς νότον κειμένης Ζακύνθου, προβάλλει πρὸς τὰ νοτιανατολικά, ὁ δ' ἐξ Ἀνατολῆς ἐρχόμενος συναντῶν πρῶτα τὰ τμηματα ταῦτα τῆς Ζακύνθου καὶ Κεφαλληνίας ὄντα ἐγγυτέρω αὐτοῦ ἐθεώρει τὰς νήσους ὡς ἀνατολικὰς· ὅτι ἡ μὲν Ἰθάκη λέγεται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ, ὅστις προδίδεται οὕτω ὡς Ἀνατολίτης, *πανυπεριάτη πρὸς ζόφον*, ὑστάτη πρὸς τὸν ζόφον, πρὸς τὸ σκότος, τὴν δ' οὖσιν, διότι ἦτο διὰ τὸν Ἀνατολίτην Ἑλληνα ὁ τελευταῖος ἐλληνικὸς σταθμὸς ἐν τῇ ἀπωτάτῃ Δύσει, πέραν δὲ ταύτης ἤρχετο ἡ Λευκὰς πέτρα, ὁ ζόφος, τὸ σκότος τοῦ Ἄδου καὶ ὁ πλοῦς εἰς τὴν ἀχανῆ καὶ ἄγνωστον θάλασσαν τῆς Δύσεως· ἡ δὲ Σάμη (Κεφαλληνία) καὶ ἡ Ζάκυνθος λέγονται κείμεναι *ἀνευθε*, μακρὰν οὐχὶ τῆς Ἰθάκης, ἀλλὰ τοῦ ζόφου, τοῦ σκότους τούτου, ἐστραμμέναι δὲ πρὸς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, *πρὸς ἡῶ τ' ἡέλιόν τε*. Ὡσανεὶ ἡ Κεφαλληνία διὰ τοῦ βορείου αὐτῆς ἄκρου μὴ προσήγγιζε ἔτι μᾶλλον πρὸς τὴν Λευκάδα πέτραν ἢ ἡ Ἰθάκη! Τέλος κατ' ἄλλους ἢ ἔκφρασις, ὅτι ἡ Σάμη (Κεφαλληνία) κεῖται *ἀνευθε*, μακρὰν τῆς Ἰθάκης πρὸς ἀνατολὰς προέρχεται ἐκ προοπτικῆς ἀπάτης τοῦ Ἀνατολίτου Ἑλλήνου!

Ἄλλ' ὑπάρχει ἐν τῷ ὁμηρικῷ στίχῳ *αἶ δὲ τ' ἀνευθε πρὸς ἡῶ τ' ἡέλιόν τε* i 26 τι, εἰς ὃ οὐδεὶς μέχρι τοῦδε ἐδῶκε τὴν δεουσαν προσοχήν, καὶ ὅπερ καθορίζον ἔτι ἀκριθέστερον τὰ πράγματα καθιστᾷ παντελῶς περιττὰς πάσας ταύτας τὰς διὰ μεταθεσεως τῶν σημείων τοῦ ὀρίζοντος ἢ διὰ λίαν ἐξεζητημένων καὶ μεταφυσικῶν ἐξηγήσεων ἐξοικονομήσεις. Εἶναι δὲ τοῦτο λέγομεν τὸ μόριον *τε* ἐν τῇ φράσει *αἶ δέ τε*. Πάντες

οί ἐρμηνευταὶ παριδόντες ὅλως τὴν σπουδαίαν σημασίαν τοῦ συνδέσμου τούτου ἀφίνουσιν ἀνεξήγητον ἐν τῇ φράσει ταύτῃ τὸν τε. Ἐν τούτοις μείζων προσοχὴ πρὸς τὸ μικρὸν τοῦτο μονοσύλλαβον μόριον ἡδύνατο ἀπαλλάξαι αὐτοὺς ἀπὸ πολλῶν ἀσκόπων συζητήσεων καὶ πολλῆς πλάνης. Διότι διὰ τοῦ τε σημαίνοντος ἐνταῦθα ὡσαύτως, ὁμοίως, ἐπίσης, γίνεται ἀναφορὰ πρὸς τὰ ἡγούμενα *‘αὐτὴ δὲ χθαμαλὴ πανυπεριτάτη εἰν ἀλλ̣ κείται πρὸς ζόφον’*, τῆς ἐννοίας συμπληρωτέας οὕτως: αἱ δέ τε (= καὶ ἐκεῖναι δέ, ἐκεῖναι δὲ ὡσαύτως) — χθαμαλαὶ πανυπέρταται (ἐγγὺς τῆς ξηρᾶς βορειόταται) εἰν ἀλλ̣ (ἐντὸς τῆς θαλάσσης, τῆς ἀπὸ Δουλιχίου, Σάμης καὶ Ζακύνθου πρὸς τὴν στερεὰν ἑξαπλουμένης) κεῖνται — *ἄνευθε* (μακρὰν τῆς Ἰθάκης) πρὸς ἡῶ τ’ ἡέλιόν τε (πρὸς ἀνατολὰς). — Οὕτω δὲ ὁ ποιητὴς ὀρίζει, ὅτι αἱ δέ τε . . νῆσοι κεῖνται πρὸς ἀνατολὰς οὐχὶ μόνον μακρὰν τῆς Ἰθάκης, ἀλλὰ καὶ ἐγγὺς τῆς ξηρᾶς καὶ βορειόταται ἐντὸς τῆς ἀπὸ Δουλιχίου, Σάμης καὶ Ζακύνθου πρὸς τὴν στερεὰν ἐκτεινομένης θαλάσσης, ἥτοι πρόσκεινται τῇ ξηρᾷ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν αὐτῶν πλευρὰν (χθαμαλαὶ πρὸς ἡῶ τ’ ἡέλιόν τε) κατέχουσαι τὸ βορειανατολικὸν ἄκρον (πανυπέρταται πρὸς ἡῶ τ’ ἡέλιόν τε) τῆς θαλάσσης ταύτης, ἔναντι καὶ πρὸς ἀνατολὰς τῆς Ἰθάκης, τῆς προσκειμένης τῇ ξηρᾷ κατὰ τὴν δυτικὴν αὐτῆς πλευρὰν (χθαμαλῆς πρὸς ζόφον) καὶ κατεχούσης τὸ βορειοδυτικὸν ἄκρον (πανυπεριτάτης πρὸς ζόφον) τῆς θαλάσσης. Τοιαῦτα δὲ λέγοντος τοῦ ποιητοῦ, ἐννοεῖται εὐκόλως ὅτι οὐδὲ λόγος χωρεῖ περὶ ἀποδόσεως τοῦ αἱ δέ τε εἰς τὸ Δουλίχιον, Σάμην καὶ Ζάκυνθον.

Ἀπεδείχθη, νομίζομεν, ἐν τοῖς ἄνω πασιδῆλως, ὅτι οὔτε κατὰ τὴν παλαιότεραν οὔτε κατὰ τὴν τῶν Λευκαδιστῶν οὔτε κατ’ ἄλλην τινὰ οἰανδήποτε ἐρμηνείαν καθίσταται δυνατὴ ἡ ἀπόδοσις τοῦ αἱ δέ τ’ ἄνευθε . . . εἰς τὸ Δουλίχιόν τε Σάμη τε καί. Ζάκυνθος, καὶ ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἀπομένει ἢ τὸ ἀποδῶσαι

τὸ αἰ δέ τ'...εἰς τὸ νῆσοι πολλαί, καθ' ἃ ἡμεῖς ὑπεδείξαμεν. Ἀπεδείχθη συνεπῶς, ὅτι ἀνευθε πρὸς ἡῶ τ' ἡέλιόν τε κειμένους θεωρητέον οὐχὶ τὸ Δουλίχιον, τὴν Σάμην καὶ τὴν Ζάκυνθον, ἀλλὰ τὰς πολλὰς νήσους· συναπεδείχθη δὲ συγχρόνως, ὅτι αἱ πολλαὶ αὕται νῆσοι εἰσὶν ἀναντιλέκτως αἱ Ἐχινάδες, καθόσον, ὡς καὶ πρότερον εἶπομεν, νῆσοι πολλαὶ μακρὰν καὶ πρὸς ἀνατολὰς τῆς Ἰθάκης, ἐγγὺς δὲ τῆς ξηρᾶς (χθαμαλαί) καὶ βορειόταται (πανυπέροιαται) ἐντὸς τῆς ἀπὸ Δουλικίου, Σάμης καὶ Ζακύνθου πρὸς τὴν στερεὰν ἐκτεινομένης θαλάσσης (εἰν ἀλί), οὐδαμῶς ὑπάρχουσιν ἄλλαι εἰμὴ αἱ Ἐχινάδες.

Τῷ ὄντι ἀπὸ τοῦ ἐνὸς μέρους τῆς Ἰθάκης μακρὰν πρὸς ἀνατολὰς προσκείμεναι τῇ ξηρᾷ τῆς Ἀκαρνανίας εὐρηνται αἱ Ἐχινάδες. Εἰσὶ πολλαί, 23 τὸν ἀριθμὸν σήμερον, πολὺ δὲ περισσώτεραι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Κείμεναι πρὸ τῶν ἐκβοῶν τοῦ Ἀχελώου πολλαὶ τῶν Ἐχινάδων ἐξηπειρώθησαν ὑπὸ τῶν προσχώσεων τῆς ἰλῦος τοῦ ποταμοῦ, καθ' ἃ γράφει ὁ Ἡρόδοτος (II, 10): »ἐξεῖς (ὁ Ἀχελῶος) ἐς θάλασσαν τῶν Ἐχινάδων νήσων τὰς ἡμισέας ἤδη ἤπειρον πεποίηκε«. Κεῖνται μακρὰν τῆς Ἰθάκης, τῆς ἀποστάσεως ἀπὸ ταύτης οὔσης περὶ τὰ 30 χιλιόμετρα. Κεῖνται δὲ τόσῳ πλησίον ἀλλήλων, μάλα σχεδὸν ἀλλήλησιν, ὥστε ὁ εἰς Ἀσταχὸν τῆς Ἀκαρνανίας καταπλέων ὑπολαμβάνει τὸ βόρειον ἄθροισμα τῶν Ἐχινάδων ὡς μίαν νῆσον συνεχῇ¹.

Ὁραταὶ ἀπὸ τῆς Ἰθάκης καὶ κατέχουσαι ἑκτασιν θαλάσσης μήκους 26 περίπου χιλιόμετρων καὶ πλάτους 10, σχηματίζουσι σύμπλεγμα πυκνότατον, ὅπερ ἀρχόμενον ὀλίγον νοτιώτερον τῆς Ἰθάκης ἀπὸ τῶν Ὀξειῶν (Θοῶν) νήσων καὶ ἔχον τὴν αὐτὴν καὶ ἡ Ἰθάκη διεύθυνσιν ἐκ νότου πρὸς βορρᾶν, ἐκτείνεται καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς Ἰθάκης. Τὰ παράλια πασῶν τῶν Ἐχινάδων καὶ οἱ μεταξὺ τούτων πορθμοὶ εἰσὶ βαθύτατοι, ἐπιτρέποντες τὴν ἀσφαλῇ διὰ μέσου αὐ-

1) Ἴδε Μηλιαράκη, Γεωγραφία τοῦ νομοῦ Κεφαλληνίας σελ. 166.

τῶν διέλευσιν πλοίων καὶ ἀτμοπλοίων. Δι' αὐτῶν διέρχονται ἔτι καὶ νῦν τὰ πλοῖα τὰ ἐκτελοῦντα τὴν γραμμὴν τῆς Ἀκαρνανίας· δι' αὐτῶν δὲ τὸ πάλαι διήρχετό τις ἀσφαλέςτατα ἐκ Πελοποννήσου εἴτε πρὸς τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀκαρνανίας εἴτε ἐκεῖθεν ἀκτοπλοϊκῶς πρὸς τὴν Ἰθάκην καταπλέων. Διὰ τὴν φύσιν τοῦ ἐδάφους ἐλάχιστα τὸ πάλαι, καὶ νῦν ὑπὸ ὀλίγων βοσκῶν καὶ γεωργῶν κατφυκτιμέναι, εἰσὶ κατάλληλοι πρὸς κτηνοτροφίαν αἰγῶν καὶ προβάτων καὶ πρὸς ἀλιείαν. Κατὰ δὲ τὴν ὁμηρικὴν ἀρχαιότητα, ὅτε ἡ θαλασσοπλοία ἦτο κυρίως ἀκτοπλοϊκή, αἱ δὲ περιουσίαι ἰδίως εἰς κτήνη συνίσταντο, ἡ σημασία τῶν Ἐχινάδων ἦτο φυσικῶ τῷ λόγῳ πολλῶ μείζων ἢ σήμερον. Ὅθεν καὶ ἰεράς ἀποκαλεῖ αὐτὰς ὁ ποιητής, *ιεράων Ἐχινάων* (B, 625).

Αἱ Ἐχινάδες, πλὴν μιᾶς ἀνηκούσης εἰς Κεφαλλῆνας, ἀνήκουσι τανῦν εἰς τὴν Ἰθάκην, οὕται πᾶσαι κατὰ μέρος ἰδιοκτησίαι γαιοκτημόνων Ἰθακησίων, ἥτοι, ἵνα μεταχειρισθῶμεν τὴν φράσιν τοῦ ποιητοῦ, ἐπικρατούσι τῶν νήσων τούτων νῦν ἄριστοι ἐξ Ἰθάκης, ἐνῶ κατὰ τὴν ὁμηρικὴν ἐποχὴν, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ ἄνω μνημονευθέντος χωρίου τῆς Ἰλιάδος (B, 625), αἱ Ἐχινάδες ἀνῆκον εἰς τὸ Δουλίχιον¹.

Αἱ Ἐχινάδες ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς Ἰθάκης καλοῦνται συνήθως διὰ τοῦ ἀπλοῦ ὀνόματος *τὰ νησία*. Ὁ σημερινὸς Ἰθακήσιος λέγει· *ὑπάγω εἰς τὰ νησία*, ἤ μὴν *εἰς τὰ νησία*, *ἔρχομαι ἀπὸ τὰ νησία*, *περάω ἀπὸ τὰ νησία* κτλ., ἐννοῶν τὰς Ἐχινάδας. Ἐφιστῶμεν τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου ἐπὶ τῆς ὀνομασίας ταύτης, ἥς, ὡς θέλομεν δείξειν, ποιεῖται χρῆσιν καὶ ὁ Ὅμηρος, καὶ ἥτις σώζεται μέχρι σήμερον ἀπὸ τῆς ἀπωτάτης ἀρχαιότητος, διότι ἡ ἄγνοια ταύτης ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς πολλὰς παρεξηγήσεις.

1) Ὁ στενὸς σύνδεσμος μεταξὺ τῶν νήσων, ἥτοι τῶν Ἐχινάδων καὶ τοῦ Δουλίου ὑποσημαίνεται καὶ ἐν Ὀδυσσεΐα: οὕτως ι 22 *νήσοι πολλαί... Δουλίχιόν τε*, καὶ α 245, π 122, τ 130 *νήσοισιν... Δουλιχίῳ τε*.

Αἱ Ἐχινάδες μνημονεύονται ἐν Ἰλιάδι (B 265) μετὰ πάντων τῶν ἐν τῷ ἡμετέρῳ χωρίῳ ἀναφερομένων μερῶν, τῆς Ἰθάκης, τοῦ Δουλιχίου, τῆς Σάμης καὶ τῆς Ζακύνθου· εἰσὶ δὲ κατὰ τὸν ποιητὴν ἱεραὶ, κείμεναι ἀντίπεραν τῆς θαλάσσης τῆς ἑναντι τῆς Ἥλιδος· οἱ κάτοικοι αὐτῶν ἔλαβον μετὰ τῶν τοῦ Δουλιχίου μέρος εἰς τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον. Ἐν Ὀδυσσεΐᾳ τινές τῶν μνηστήρων τῆς Πηνελόπης (α 245, π 122, τ 130) ἐπικρατοῦσιν ἐπὶ τῶν νήσων τούτων· πρὸ αὐτῶν δὲ διέρχεται ὁ Τηλέμαχος (ο 299) ἐπιστρέφων ἐκ Πύλου, ὅπως ἀποφύγῃ τὴν ἐνέδραν τῶν μνηστήρων.

Αἱ Ἐχινάδες εἰσὶ κατὰ ταῦτα πασιφανῶς καὶ ἀναντιρρήτως αἱ πολλαὶ νῆσοι τοῦ ἡμετέρου χωρίου, οὐ μόνον διότι αὐταὶ καὶ μόνον αὐταὶ ἐκπληροῦσιν ὅλους τοὺς ὅρους τοῦ ὁμηρικοῦ κειμένου, οὔσαι πολλαί, κείμεναι ἀπὸ τοῦ ἐνὸς μέρους (ἀμφὶ) τῆς Ἰθάκης, παραπολὺ πλησίον ἀλλήλων (μάλα σχεδὸν ἀλλήλῃσι), μακρὰν (ἀνευθε) δὲ τῆς Ἰθάκης πρὸς ἀνατολὰς (πρὸς ἡῶ τ' ἡέλιόν τε) προσκείμεναι τῇ ξηρᾷ (χθαμαλά) καὶ βορειόταται (πανυπέρταται) ἐντὸς τῆς θαλάσσης (εἰν ἁλί) τῆς ἀπὸ Δουλιχίου, Σάμης καὶ Ζακύνθου πρὸς τὴν στερεὰν ἐξαπλουμένης· οὐ μόνον διότι ὑπὸ τε γεωγραφικὴν καὶ ὑπὸ πᾶσαν ἐν γένει ἔποψιν ἀποτελοῦσι σπουδαιότατον παράγοντα τῆς ἐξ ἀνατολῶν περιοχῆς τῆς Ἰθάκης, ἀλλὰ καὶ διότι ἔχουσιν ἀξιόλογον μέρος εἰς τὴν πλοκὴν τοῦ ὁμηρικοῦ ἔπους. Ἡθελε δὲ εἶναι πολλῆς ἀπορίας ἄξιον, ἂν ὁμιλῶν ἐν τῷ ἡμετέρῳ χωρίῳ περὶ τῶν περιβαλλόντων τὴν Ἰθάκην τόπων καὶ συγκαταλέγων μετὰ τούτων τὴν πολὺ ἀπωτέρω κειμένην Ζάκυνθον, μόνον τὰς νήσους (δηλ. τὰς Ἐχινάδας) παρέλειπεν ὁ ποιητής.

4. Ἡ ἀναζήτησις νήσων χωριστῆς Σάμης περιτεύει.

Ἀπὸ τοῦ ἐνὸς λοιπὸν μέρους τῆς Ἰθάκης, λέγει ὁ ποιητής, ὑπάρχουσιν αἱ πολλαὶ νῆσοι, αἱ Ἐχινάδες, ἀπὸ τοῦ ἑτέρου δὲ μέρους τὸ Δουλίχιον καὶ Σάμη, καὶ ἡ δασώδης Ζάκυνθος.

Δουλίχιόν τε Σάμη τε καὶ ὑλήεσσα Ζάκυνθος

Οἱ Λευκαδισταὶ ἀναζητοῦσι κατὰ τὴν πλευρὰν ταύτην τῆς Ἰθάκης τρεῖς νήσους χωριστάς, μίαν τὸ Δουλίχιον, ἑτέραν τὴν Σάμην καὶ τρίτην τὴν Ζάκυνθον, μὴ ἀνευρίσκοντες δὲ εἰμὴ μόνον δύο, τὴν Κεφαλληνίαν καὶ τὴν Ζάκυνθον, καταφεύγουσιν εἰς τὴν Λευκάδα, ταύτην θεωροῦντες ὡς τὴν ὁμηρικὴν Ἰθάκην, τὸ Δουλίχιον ὡς τὴν Κεφαλληνίαν καὶ τὴν Σάμην ὡς τὴν σημερινὴν Ἰθάκην. Ἀλλ' ἐρωτῶμεν, διὰ τίνα λόγον ἀναζητοῦσιν ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀνάγκης τρεῖς νήσους;

Δύο εἰσὶ τὰ χωρία, ἐξ ὧν προῆλθεν ἡ ἰδέα τῆς ἀναζητήσεως τριῶν νήσων, τὸ προκείμενον ἡμέτερον (ι 22—24) καὶ τὸ τρεῖς ἀπαραλλάκτως σχεδὸν ἐπαναλαμβανόμενον ἐν Ὀδυσσεΐας α 245, π. 112, καὶ τ 130.

Ἐν τῷ ἡμετέρῳ χωρίῳ λέγεται ἀπλούστατα, ὅτι ἀπὸ τοῦ ἐνὸς μέρους τῆς Ἰθάκης κεῖνται αἱ πολλαὶ νῆσοι, αἱ Ἑχινάδες, ἀπὸ τοῦ ἄλλου δὲ μέρους αὐτῆς τὸ Δουλίχιον καὶ Σάμη καὶ ἡ Ζάκυνθος. Οἱ παλαιότεροι ἐρμηνευταί, οἵτινες τὸν στίχον *Δουλίχιόν τε Σάμη τε καὶ ὑλήεσσα Ζάκυνθος* ἐξελάμβανον ὡς ἀπλῆν ἐπεξήγησιν τοῦ προηγηθέντος *νῆσοι πολλαί*, καὶ ἐξήγουν τὸ χωρίον οὕτως, ὅτι 'πέριξ τῆς Ἰθάκης ὑπάρχουσι νῆσοι πολλαί, ἤγουν τὸ Δουλίχιον, ἡ Σάμη καὶ ἡ Ζάκυνθος', ἐσφάλλοντο μὲν μὴ ἀναλογιζόμενοι, ὅτι οἱ τρεῖς οὗτοι τόποι καὶ ὡς νῆσοι χωρισταὶ ἔτι θεωρούμενοι οὐδόλως εἰσὶ πολλαί, καὶ ὅτι ἡ Σάμη τοῦλάχιστον ἔκειτο κατὰ τὸν ποιητὴν οὐχὶ μακρὰν, ἀλλ' ἐγγύτατα τῆς Ἰθάκης, καὶ οὕτως ἐξ ἰδίας παρανοήσεως τοῦ κειμένου συνέτεινον, ὅπως χαρακτηρίζεται ἀδίκως ἀγεωγράφητος ὁ πάντῃ ἀθῶος τῆς κατηγορίας καὶ γεωγραφικώτατος μάλιστα Ὅμηρος, ὡς λέγων δῆθεν ὅτι ἡ Σάμη τὸ Δουλίχιον καὶ ἡ Ζάκυνθος ἔκειντο πρὸς ἀνατολὰς τῆς Ἰθάκης, ἐσφάλλοντο μὲν, ἐπαναλαμβάνομεν, ἀλλ' ἦσαν τοῦλάχιστον συνεπεῖς πρὸς τὴν ἐρμηνείαν αὐτῶν ταύτην ἀναζητοῦντες περὶ

τὴν Ἰθάκην τρεῖς χωριστὰς νήσους, Δουλίχιον, Σάμην καὶ Ζάκυνθον. Ἀλλ' οἱ Λευκαδισταί, οἵτινες ὀρθότατα ἐνόησαν, ὅτι τὸ νῆσοι πολλαί οὐδεμίαν ἐπεξηγηματικὴν σχέσιν ἔχει πρὸς τὸ Δουλίχιόν τε Σάμη τε καὶ Ζάκυνθος, ἀλλ' ἐκφράζει αὐτοτελῶς τὴν ἀπὸ τοῦ ἐνὸς μέρους περιβολὴν τῆς Ἰθάκης ὑπὸ νήσων πολλῶν, ἐνῶ τὸ ἕτερον αὐτῆς μέρος περιβάλλει τὸ Δουλίχιον καὶ Σάμη καὶ ἡ Ζάκυνθος, διατὶ ἀναζητοῦσι τρεῖς νήσους, ἀφοῦ κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἐρμηνείαν οὐδαμῶς λέγεται ἐνταῦθα ὅτι τὸ Δουλίχιον καὶ ἡ Σάμη εἰσὶ νῆσοι χωρισταί;

Ἐν δὲ τῷ ἐτέρῳ χωρίῳ (α 245, π 122, τ 130) λέγεται, ὅτι ὅσοι ἀριστοκράται ἐπικρατοῦσι (κυριαρχοῦσιν) ἐπὶ τῶν νήσων (ἤτοι τῶν Ἑχινάδων) καὶ ἐπὶ τοῦ Δουλιχίου καὶ Σάμης καὶ ἐπὶ τῆς Ζακύνθου, καὶ ὅσοι τὴν κραναὴν Ἰθάκην κυβερνώσι, ζητοῦσιν εἰς μνηστείαν τὴν Πηνελόπην:

Ὅσοι γὰρ νήσοισιν ἐπικρατέουσιν ἄριστοι,
Δουλιχίῳ τε Σάμῃ τε καὶ ὑλήεντι Ζακύνθῳ,
ἥδ' ὅσοι κραναὴν Ἰθάκην κάτα κοιρανέουσιν,
τόσοι μητέρ' ἐμὴν μνῶνται . . .

Συμβαίνει ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ χωρίου τούτου ἀκριβῶς τὸ αὐτὸ ὅ,τι συνέβαινε καὶ ἐν τῇ τοῦ ἡμετέρου ι 22—24. Πάντες οἱ ἐρμηνευταὶ ἀποδίδουσι τὸ νήσοισιν εἰς τὰ ἐπόμενα, Δουλιχίῳ τε Σάμῃ τε καὶ Ζακύνθῳ, ἐξηγοῦντες οὕτως 'οἱ ἄριστοι ὅσοι ἐπικρατοῦσιν ἐπὶ τῶν νήσων, ἤγουν ἐπὶ τοῦ Δουλιχίου, τῆς Σάμης καὶ τῆς Ζακύνθου κτλ.' Ἀλλ' ἡ ἐρμηνεία αὕτη διὰ τὴν μεγίστην ἀναλογίαν τοῦ χωρίου τούτου πρὸς τὸ ἡμέτερον (ι 22—24) καὶ διὰ λόγους, οὓς ἐν τοῖς ἐξῆς ἐκθέσομεν, οὔτε ἀναμφισβήτητος οὔτε ἡ μᾶλλον πιθανὴ φαίνεται. Διότι χωρεῖ καὶ ἄλλη ἐρμηνεία ἡ ὑφ' ἡμῶν ἀνωτέρῳ ὑποδειχθεῖσα ἀντίστοιχος τῇ τοῦ ἡμετέρου χωρίου, καθ' ἣν τὸ νήσοισι κεῖται καὶ

ἐνταῦθα οὐχί ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἐπόμενα, ἀλλ' αὐτοτελῶς, σημαῖνον τὰς Ἑχινάδας.

Εἶπομεν ἤδη προηγουμένως, ὅτι οἱ σημερινοὶ Ἰθακήσιοι τὰς Ἑχινάδας καλοῦσι 'τὰ νησία'¹. Ἡ ὀνομασία αὕτη ὑφίσταται βεβαίως ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων, ἔχουσα τι ἀνάλογον ἐν τῇ ὀνομασίᾳ τῆς Ἀκαρνανίας, ἣν ἡμεῖς οἱ κάτοικοι τῶν μεσημβρινῶν Ἰονίων νήσων ὀνομάζομεν Στερεάν, ἀπαρалаλάκτως ὅπως οἱ ὁμηρικοὶ ἡμῶν πρόγονοι ἐκάλουν αὐτὴν ἤπειρον (Ἰλ. Β 635, Ὀδ. ξ 97, 100, ω 378) Οὐδὲν λοιπὸν κωλύει ἡμᾶς ἵνα, κρίνοντες κατ' ἀναλογίαν ἐκ τοῦ ἡμετέρου χωρίου καὶ γινώσκοντες τὴν σημερινὴν διὰ τὰς Ἑχινάδας ὀνομασίαν τῶν νησίων δεχθῶμεν, ὅτι καὶ ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου, ἀρίστου γνώστου πάντων τῶν κατὰ τὴν Ἰθάκην, ἐν τοῖς ἄνω χωρίοις τῆς Ὀδυσσεΐας α 245, π 122 καὶ τ 130 νῆσοι λέγονται τὰ σημερινὰ νησία², ἥτοι αἱ Ἑχινάδες, ἐρμηνεύοντες ὡς ἄνωτέρω. Ἡ ἐρμηνεία δ' ἡμῶν αὕτη πλὴν τοῦ ὅτι συμφωνεῖ πρὸς τὴν κλίσιν, ἣν ἔχει ὁ ποιητὴς τοῦ ἀναφέρειν ἐν παρομοίαις περιστάσεσι τὴν Ἰθάκην μετὰ πάντων τῶν περὶ αὐτὴν μερῶν, Δουλιχίου, Σάμης, Ζακύνθου καὶ τῶν νήσων, ἥτοι τῶν Ἑχινάδων, φαίνεται τοσοῦτο μᾶλλον ὀρθότερα, καθ' ὅσον ἡ ἐπισταμένη ὑπὸ γεωγραφικὴν ἔποψιν ἐξέτασις τοῦ ἡμετέρου χωρίου (ι 22—26) ἀντικρὺς ἀποκρούει πᾶσαν ἰδέαν περὶ παραδοχῆς τοῦ Δου-

1) Ὅμοιον τι συμβαίνει καὶ ἐν Σύρῳ. Ἐσχάτως μεταδᾶς ἐκεῖ ἀνέγνωσα ἔξωθεν τοῦ Πρακτορείου ἀτμοπλοικῆς Ἑταιρείας δύο ἀγγελίας, μίαν ὅτι τὸ ἀτμόπλοιοι δεῖνα Α... ἀναχωρεῖ δι' Ἀνδρον, Τήνον, Μύκονον, καὶ ἄλλην ὅτι τὸ ἀτμόπλοιοι δεῖνα Β., ἀναχωρεῖ διὰ τὰ νησία. Τοῦτο μοι ἐκίνησε τὴν περιέργειαν, ἐρωτήσας δὲ ἔμαθον, ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Σύρου λέγουσι νησία τὰ νοτίους Κυκλάδας, Πάρον, Νάξον, Σίφνον, Μήλον, Ἴον κτλ.

2) Παρατήρησον δέ, ὅτι τῆς ὀνομασίας ταύτης ποιοῦνται χρῆσιν ἐν τῷ ἔπει Ἰθακήσιοι ὁ Τηλέμαχος πρὸς τὸν γείτονα Μέντην (α 245) καλῶς γινώσκοντα τὸ πρᾶγμα, καὶ πρὸς τὸν ψευδοκρῆτα Ὀδυσσεά (π 122) ἀπὸ τῆς κατοικίας τοῦ Εὐμαίου, ὁπόθεν εἰσὶν ὁραταὶ αἱ νῆσοι, αἱ Ἑχινάδες· ἡ δὲ Πηνελόπη πρὸς τὸν αὐτὸν ψευδοκρῆτα (τ 130) ἐν τῇ ἀνακτορῷ. Ἀλλὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο χωρίον θεωρεῖται ὑποπτον.

λιχίου καὶ τῆς Σάμης ὡς δύο χωριστῶν νήσων. Πρὸς δὲ τὴν ἐκδοχὴν ταύτην, καθ' ἣν μεταξὺ τῶν μνηστήρων ἦσαν καὶ ἄριστοι ἐπικρατοῦντες ἐπὶ τῶν νήσων ἦτοι τῶν Ἐχινάδων, οὐδαμῶς ἀντιβαίνει τὸ ὅτι ἐν τῇ ἀπαριθμῇ τῶν μνηστήρων (π 247) οὐδεὶς τούτων λέγεται κάτοικος τῶν Ἐχινάδων· καθότι ἐν τοῖς ἄνω μνημονευθεῖσι χωρίοις (α 245, π 122, τ 130) γίνεται λόγος οὐχὶ περὶ κατοικίας, ἀλλὰ περὶ κυριαρχίας (ἐπικρατήσεως), οἱ δὲ ἄριστοι οἱ ἐπικρατοῦντες ἐπὶ τῶν νήσων (Ἐχινάδων) ἠδύναντο διὰ τὸ πάλαι καὶ νῦν δυσκατοίκητον τῶν Ἐχινάδων κατοικεῖν ἐν Δουλιχίῳ π. χ., ὅπως οἱ νῦν κυρίαρχοι τῶν νήσων τούτων κατοικοῦσιν ἐν Ἰθάκῃ καὶ Κεφαλληνίᾳ.

5) Ὁ Ὅμηρος
ὁρίξει ἀκριβῶς τὴν
θέσιν τοῦ Δουλι-
χίου, οὕτως ὀνομά-
ζων τὴν Κεφαλλη-
νην

Ποῖον τὸ ὁμηρικὸν Δουλίχιον, ὑπάρχει παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ νεωτέροις διαφωνία. Οἱ μὲν Δουλίχιον λέγουσι τὴν Κεφαλληνίαν, οἱ δὲ μέρος τῆς Κεφαλληνίας εἴτε τὴν περιοχὴν τῆς Ἐρίσσου, ἔνθα καὶ νῦν ἔτι εὔρηται τόπος ὀνομαζόμενος Δολίχι, εἴτε τὴν Παλικὴν χερσόνησον, ἧς οἱ κάτοικοι «Παλεῖς ἐκαλοῦντο Δουλιχεῖς τὰ ἀρχαιότερα» κατὰ τὸν Πausanias (6, 15, 7)· οἱ δὲ, ὡς ὁ Στράβων, μίαν τῶν Ἐχινάδων, ἣτις ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ ἐκαλεῖτο, ὡς λέγει, Δολίχα· τέλος τῶν νεωτέρων τινὲς ἀναζητοῦσι τὸ ὁμηρικὸν Δουλίχιον ἐν τῇ ἑνάντι Στερεῇ τῆς Ἀκαρνανίας, ἄλλοι δ' ἐν Λευκάδι καὶ ἄλλοι Ἀλαχρῷ. Ἡμεῖς ἀσμένως δεχόμεθα, ὅτι οὐ μόνον ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Στράβωνος, ἀλλὰ καὶ πολὺ ἀρχαιότερον μίαν τῶν Ἐχινάδων, ἢ καὶ σήμερον φέρουσα τὸ αὐτὸ ὄνομα ἐν μεταφράσει Μάκρῃ, ἐκαλεῖτο καὶ αὕτῃ ἐκ τοῦ σχήματος (δολιχὸς = μακρὸς) Δολίχα, ὅπως πλείονες τοῦ ἐνὸς τόποι φέρουσι τὸ αὐτὸ ὄνομα, οἷον Σάμος, Τάφος, Σαλαμίς, Χαλκίς, Ἄργος, Πύργος κτλ.¹ ἀλλ' οὐδόλως ταυτίζοντες τὴν νησιῖδα ταύτην

1) Τὰ αὐτὰ ὀνόματα εἰσὶν ἀπλῶς δηλωτικὰ τῆς αὐτῆς κατασκευῆς τῶν τόπων (οἷον Σάμος ἢ ὑψηλή, Πύργος ἢ ὡσεὶ ἐπὶ πύργου κτλ.), οὐδεμία δ' ἀνάγκη ὑπαγορεύει τὴν ἐκδοχὴν, ὅτι ἡ ὁμωνυμία προέρχεται πάντοτε ἐκ μεταναστεύσεως.

Δολίχαν πρὸς τὸ ὁμηρικὸν Δουλίχιον, νομίζομεν πᾶσαν περὶ τῆς θέσεως τοῦ Δουλιχίου εἰκοτολογίαν καὶ συζήτησιν πάντη περιττήν, ἐπειδὴ ἐξ ὅσων ὁ ποιητὴς παρέδωκεν ἡμῖν καθορίζεται ἀκριβῶς ἡ θέσις τοῦ Δουλιχίου πρὸς δυσμὰς τῆς Ἰθάκης καὶ ἀντίπεραν τῶν Ἐχινάδων. Τῷ ὄντι ἐν μὲν τῷ ἡμετέρῳ χωρίῳ ὁ ποιητὴς λέγει, ὅτι ἀμφοτέρωθεν (ἀμφὶ) τῆς πρὸς δυσμὰς κειμένης Ἰθάκης ὑπάρχουσιν ἅφ' ἐνὸς αἱ πολλαὶ νῆσοι, αἱ Ἐχινάδες, μακρὰν πρὸς ἀνατολάς, ἅφ' ἐτέρου τὸ Δουλίχιον, ἡ Σάμη καὶ ἡ Ζάκυνθος. Μετὰ τοιούτων δεδομένων, γνωστῆς δὲ καὶ ἀναμφισβητήτου οὔσης τῆς θέσεως τῆς Ζακύνθου, ποῦ ὀφείλομεν τοποθετῆσαι τὸ Δουλίχιον; Πρὸς ἀνατολάς τῆς Ἰθάκης; Οὐχί, διότι ὁ ποιητὴς λέγει τὴν θάλασσαν πρὸς τὸ μέρος τοῦτο ἐλευθέραν καὶ μόνας τὰς Ἐχινάδας μακρὰν καὶ ἐγγὺς τῆς ξηρᾶς ὑπαρχούσας. Πρὸς βορρᾶν τῆς Ἰθάκης; Οὐδόλως, διότι ὁ ποιητὴς λέγει τὴν Ἰθάκην πανυπερτάτην ἥτοι πασῶν τῶν περὶ αὐτὴν βορειοτάτην. Πρὸς νότον τῆς Ἰθάκης; Οὐδὲ τοῦτο, διότι τὴν θέσιν ταύτην κατέχει ἡ Ζάκυνθος ἡ τελευταία ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ἀναφερομένη, ἥς νοτιώτερον οὐδεμία ἄλλη περὶ τὴν Ἰθάκην ὑπάρχει νῆσος. Κατ' ἀνάγκην λοιπὸν ὀφείλομεν τοποθετῆσαι τὸ Δουλίχιον πρὸς δυσμὰς τῆς Ἰθάκης, βορειότερον τῆς Ζακύνθου, μὴ ὑπερβαῖνον μὲν τὸ βόρειον ἄκρον τῆς πανυπερτάτης Ἰθάκης, ἀλλὰ καθὼς νῆσος μεγάλη καὶ ἐπιμήκης (δολιχή) πρὸς ἰκανοποίησιν τοῦ μήκους αὐτοῦ ἐκτεινόμενον πολὺ νοτιώτερον τῆς μικρᾶς καὶ βραχείας Ἰθάκης. Εἰς τὸ αὐτὸ δὲ συμπέρασμα ἀναγκαίως ἀγόμεθα καὶ ἀπὸ παντὸς ἄλλου συλλογισμοῦ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν τοῦ ἡμετέρου χωρίου ὁρμώμενοι. Οὕτω, τῆς Ἰθάκης περιβαλλομένης ἀμφοτέρωθεν (ἀμφὶ) καὶ τῆς περιοχῆς ἀπὸ τοῦ ἐνὸς μέρους γινομένης κατὰ τὸν ποιητὴν ὑπὸ τῶν πολλῶν νήσων πρὸς τὴν ἀνατολικὴν αὐτῆς πλευράν, ἔπεται ὅτι ἡ ἀπὸ τοῦ ἄλλου μέρους ὑπὸ τοῦ Δουλιχίου, Σάμης καὶ Ζακύνθου περιβολὴ γίνεται πρὸς τὴν ἀντίθετον

δυτικὴν τῆς νήσου πλευράν, ὅπου πράγματι ὑπάρχει καὶ ἡ Ζάκυνθος καὶ ἡ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους γνωστὴ Σάμη (τῆς Κεφαλληνίας). Ἐπίσης δέ, ἵνα ἡ Ἰθάκη κεῖται ἐν τὸς τῆς ἀπὸ Δουλιχίου, Σάμης καὶ Ζακύνθου πρὸς τὴν στερεάν ἐξαπλουμένης θαλάσσης (*εἰν ἄλλι*), ἀνάγκη ὅπως περιβάλληται ἀπὸ δυσμῶν ὑπὸ τοῦ Δουλιχίου.

Συμφώνως δὲ πρὸς τ' ἀνωτέρω ὀρίζει ὁ ποιητὴς τὴν θέσιν τοῦ Δουλιχίου καὶ ἐν Ἰλιάδι B 625, λέγων ὅτι αἱ Ἐχινάδες κεῖνται ἀντίπεραν τῆς ἁλὸς (τοῦ Δουλιχίου) ἤτοι κατὰ τὸ ἀπέναντι (τοῦ Δουλιχίου) πέρας τῆς θαλάσσης, τῆς (ἀπὸ τοῦ Δουλιχίου) πρὸς τὴν στερεάν ἐκτεινομένης, ἀντικρὺ τῆς Ἥλιδος:

*Οἱ δ' ἐκ Δουλιχίου Ἐχινάων θ' ἱεράων
νῆσων, αἱ ναίουσι πέραν ἁλός, Ἥλιδος ἄντια*

Τὸ χωρίον τοῦτο τῆς Ἰλιάδος πολύτιμον διὰ τὸν καθορισμὸν τῆς θέσεως τοῦ ὁμηρικοῦ Δουλιχίου παρεγνωρίσθη ἐντελῶς. Ἐπειδὴ το Δουλίχιον συναναφέρεται μετὰ τῶν Ἐχινάδων καὶ ἐπειδὴ μία τῶν Ἐχινάδων ἐκαλεῖτο, ὡς λέγει ὁ Στράβων, Δολίχα, οἱ δ' Ἐπειοὶ κάτοικοι τοῦ Δουλιχίου συνεξεστράτευσαν μετὰ τῶν κατοίκων τῶν Ἐχινάδων εἰς Τροίαν ὑπὸ τὸν Μέγην, ἐγεννήθη παρὰ πολλοῖς, τοῦ Στράβωνος πρωτοστατοῦντος, ἡ γνώμη ὅτι τὸ Δουλίχιον ἦτο μία τῶν Ἐχινάδων, πάντως μεγάλη παρὰ τὴν ἀκτὴν τῆς Ἀκαρνανίας νῆσος, ἥδη ἐνωρὶς κατὰ τοὺς ὕστερον χρόνους ἐξηπειρωθεῖσα. Κατὰ τὴν αὐτὴν ὁμῶς λογικὴν, ἐπειδὴ οἱ ἐξ Ἰθάκης, Σάμης, Ζακύνθου καὶ οἱ ἐκ τῆς ἡπείρου Κεφαλλῆνες συνεξεστράτευσαν ὑπὸ τὸν Ὀδυσσεά (Ἰλ. B 631 ἐξ.), ἔπρεπεν ἵνα συνδέσωμεν γεωγραφικῶς τοὺς τόπους τούτους στενῶς πρὸς ἀλλήλους θεωροῦντες τὸν ἕνα μέρος τοῦ ἄλλου. Ἀλλὰ τὸ χωρίον (B 625) μαρ-

τυρεῖ ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον, οὐχὶ μόνον μηδὲλως τάσσον τὸ Δουλίχιον μεταξύ ἢ καὶ πρὸς τὸ μέρος τῶν Ἑχινάδων, ἀλλὰ καὶ ἀποκροῦον ῥητῶς καὶ κατηγορηματικῶς πάντα τοιοῦτον συλλογισμόν.

Ἐν τῷ χωρίῳ λέγεται, ὅτι αἱ Ἑχινάδες κεῖνται *πέρην* ἄλός, ἥτοι ἀντίπεραν, κατὰ τὸ ἀπέναντι πέρας τῆς ἄλός τούτέστι τῆς πρὸς τὴν στερεὰν θαλάσσης· διότι ἄλλα καλεῖ ὁ ποιητὴς σχεδὸν κατὰ κανόνα τὴν πρὸς τὴν στερεὰν θάλασσαν, τὴν ἀπὸ τίνος ὀνομαζομένου ἢ ἐξυπακουομένου τόπου πρὸς τὴν ἡπειρον ἐξαπλουμένην¹. Ἀλλὰ πέραν τίνος ἄλός; Τῆς ἄλός τῆς Ἥλιδος ἀποφαίνεται ὁ Σχολιαστὴς, διότι πρὸ δέκα στίχων γίνεται μνεῖα τῆς Ἥλιδος· ἀποδέχονται δὲ τοῦτο ἀνεξετάστως πάντες ἐν χορῷ οἱ νεώτεροι. Ἀλλ' ἐὰν ὁ ποιητὴς ἐνόει τὴν ἄλλα τῆς Ἥλιδος, τότε τὸ Ἥλιδος ἄντι ἦτο ὅλως περιττόν, διότι πέραν τῆς ἄλός τῆς Ἥλιδος οὐδὲν ἄλλο δύναται σημαίνειν ἐνταῦθα εἰμὴ τὸ ἐναντι τῆς Ἥλιδος πέρας τῆς θαλάσσης, τῆς ἀπὸ τῆς Ἥλιακῆς ἀκτῆς πρὸς τὴν ἀντικρὺ στερεὰν ἐκτεινομένης. Ἀλλως τε οὐδαμῶς ἐπιτρέπεται ἡμῖν, ἵνα νοήσωμεν τὴν ἄλλα τῆς πρὸ δέκα στίχων μνημονευομένης Ἥλιδος, ἀφοῦ ῥητῶς ἐν τῷ αὐτῷ στίχῳ ὀνομάζεται τὸ Δουλίχιον. Ὁ ποιητὴς λοιπὸν λέγει, ὅτι αἱ Ἑχινάδες κεῖνται ἀντίπεραν τῆς ἄλός τοῦ Δουλιχίου, ἥτοι κατὰ τὸ πέρας τῆς θαλάσσης τῆς ἀπὸ τοῦ Δουλιχίου πρὸς τὴν ἀπέναντι στερεὰν ἐξαπλουμένης· ἐν ἄλλοις λόγοις, ὅτι αἱ Ἑχινάδες κεῖνται ἐγγὺς τῆς στερεᾶς, ἀπέναντι δ' αὐτῶν τὸ Δουλίχιον μεσολαβούσης ἐν τῷ

1) Περὶ. Ἰλ. Ω 753. Ὁ Ἀχιλλεὺς αἰχμαλωτίζων τοὺς παῖδας τοῦ Πριάμου ἐν Τροίᾳ ἐπώλει αὐτοὺς *πέρην* ἄλός. . ἐς Σάμον ἐς τ' Ἰμβρον καὶ Λῆμον, ἥτοι κατὰ τὸ πρὸς τὴν Σαμοθράκην, Ἰμβρον καὶ Λῆμον πέρας τῆς μεταξύ τῶν νήσων τούτων καὶ τῆς Τρωϊκῆς ἀκτῆς ἐκτεινομένης θαλάσσης. Τὸ παράδειγμα τοῦτο ἀποδεικνύει ὅλως ἀσπληκτικὸν τὴν ὑπότινον ἐξενεχθεῖσαν γνώμην, ὅτι δῆθεν ἐν Β 625 διὰ τοῦ *πέρην* ἄλός ὑπονοεῖται ἡ πέραν θάλασσα, ἥτοι τὸ μακρὰν κείμενον Ἴονιον πέλαγος κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ Αἰγαῖον. Περὶ. καὶ Ἰλ. Β 535 *Λοκρῶν οἱ ναῖοι* *πέρην* (=ἀντίπεραν, ἀπέναντι) *ἱερῆς Εὐβοίης*.

μεταξὺ εὐρείας θαλάσσης. Γνωστοῦ δὲ ὄντος, ὅτι αἱ Ἐχινάδες κεῖνται ἐγγὺς τῆς στερεᾶς τῆς Ἀκαρνανίας πρὸς ἀνατολὰς, ἔπεται ὅτι τὸ ἀπέναντι τούτων Δουλιχίον κεῖται πρὸς δυσμάς. Τὸ δὲ Ἥλιδος ἄντα ἀναφέρεται εἰς τὸ ἄλός καὶ οὐχὶ εἰς τὸ ναίουσι, ὡς πολλοὶ ἐσφαλμένως ἀποδίδουσιν ἐξηγούντες, ὅτι αἱ Ἐχινάδες κεῖνται ἔναντι τῆς Ἥλιδος· διότι οὐχὶ αἱ Ἐχινάδες, ἀλλ' ἡ μεταξὺ Δουλιχίου καὶ Στερεᾶς θάλασσα κεῖται ἔναντι τῆς Ἥλιδος¹.

Τὸ χωρίον λοιπὸν τῆς Ἰλιάδος (B 625) ὀρίζει τὴν μὲν θέσιν τῶν Ἐχινάδων ἐγγὺς τῆς Στερεᾶς, ἐπικυροῦν οὕτω ὅσα ἐν τοῖς προηγουμένοις περὶ τῶν πολλῶν νήσων καὶ τῆς σημασίας τοῦ τε (χθαμαλαὶ κτλ.) εἵπομεν, τὴν δὲ θέσιν τοῦ Δουλιχίου ἀπέναντι τῶν Ἐχινάδων πρὸς δυσμάς. Ἀλλ' ἐπειδὴ κατὰ τὸ ἡμέτερον χωρίον τῆς Ὀδυσσεΐας ι 22—26 τὴν αὐτὴν θέσιν (ἔναντι καὶ πρὸς δυσμάς τῶν ἀνατολικῶς αὐτῆς κειμένων πολλῶν νήσων, Ἐχινάδων) κατέχει ἐν τὸς τῆς θαλάσσης καὶ ἡ ἐκ δυσμῶν ὑπὸ Δουλιχίου περιβαλλομένη Ἰθάκη, ἣτις λέγεται προσκειμένη τῇ ξηρᾷ κατὰ τὴν δυτικὴν αὐτῆς πλευράν (χθαμαλὴ πρὸς ζόφον), ἔπεται ὅτι Ἰθάκη καὶ Δουλιχίον κεῖνται πρὸς δυσμάς ἔναντι τῶν Ἐχινάδων ἐκ παραλλήλου πρὸς ἀλλήλας, τῆς Ἰθάκης κατεχούσης τὴν ἔσω παράλληλον γραμμὴν (εἶν ἄλλ), καὶ ὅτι ἡ Ἰθάκη πρόσκειται τῇ ξηρᾷ τοῦ ἐκ δυσμῶν περιβάλλοντος αὐτὴν Δουλιχίου. Ἀμφοτέρω δὲ τὰ ὁμηρικὰ χωρία τὸ τε τῆς Ἰλιάδος B 625 καὶ τὸ τῆς Ὀδυσσεΐας ι 22—26 σύμφωνα καθ' ὁλοκληρίαν καὶ συμπληροῦντα ἄλληλα ὀρίζουσι τὴν θέσιν τοῦ ὁμηρικοῦ Δουλιχίου ἔναντι τῶν Ἐχινάδων

1) Παράβαλε καὶ τὴν ἀνάλογον ἔκφρασιν τοῦ Στράβωνος· « ἡ μὲν Ἥλεία πρὸς » ἄρκιον ἐπιστρέφουσα καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου μέχρῃς ἄκρας Ἀρά-
» ξου, καθ' ἣν ἀντίπορος ἔστι ἡ τε Ἀκαρνανία καὶ αἱ παρακείμεναι νή-
» σοι, Ζάκυνθος καὶ Κεφαλληνία καὶ Ἰθάκη καὶ Ἐχινάδες », ἥτοι τῆς βορείου πα-
» ραλίας τῆς Ἥλείας ἀντίπορθμος (ἀπέναντι) κεῖται ἡ ἀπὸ Ζακύνθου, Κεφαλληνίας καὶ
» Ἰθάκης πρὸς τὰς Ἐχινάδας καὶ τὴν Ἀκαρνανίαν θάλασσα. Στραβ. 335, 2, 12.

πρὸς δυσμάς, ἐγγὺς δὲ τῆς παραλλήλου καὶ κατὰ τὴν δυτικὴν αὐτῆς πλευρὰν προσκειμένης Ἰθάκης. — Ἀλλὰ τοιαύτην θέσιν ἔναντι τῶν Ἐχινάδων πρὸς δυσμάς κατέχει μόνῃ ἡ μεγάλη καὶ μακρὰ νῆσος Κεφαλληνία, ἡ κατὰ τὸ βόρειον ἡμισυ παραλλήλως διήκουσα πρὸς τὴν ἐγγὺς καὶ διὰ τῆς δυτικῆς αὐτῆς πλευρᾶς προσκειμένην Ἰθάκην.

Τὸ ὁμηρικὸν Δουλίχιον κατὰ ταῦτα ζητητέον εἰς τὴν ταύτην ἀκριβῶς τὴν θέσιν κατέχουσαν Κεφαλληνίαν, ἐν ἣ, ὡς εἴπομεν, ὑπάρχει ἔτι καὶ νῦν τόπος ἔναντι τῆς Ἰθάκης Δολίχι ὀνομαζόμενος, καὶ ἥστινος μέρος τῶν κατοίκων, οἱ Παλεῖς, ἐκαλοῦντο κατὰ τὸν Παιανίαν ἀρχαιότερον Δουλιχιεῖς¹. Τὸ Δουλίχιον μετὰ τῶν ἐλάχιστα κατοικησίων Ἐχινάδων παρέσχεν εἰς τὴν κατὰ τῆς Τροίας στρατεῖαν τεσσαράκοντα πλοῖα — ὑπὸ τὸν Μέγητα, υἱὸν τοῦ ἐξ Ἥλιδος (Ἐπειοῦ) Φυλέως, ὅστις χολωθείς τῷ πατρὶ βασιλεῖ Αὐγείᾳ ἔφυγεν εἰς Δουλίχιον — (Ἰλ. Β 630), ὅσα δηλ. καὶ ἡ μεγάλη νῆσος Εὐβοία, τὰ ἡμίσεα δὲ τῶν τῆς Κρήτης· ἐξ αὐτοῦ δὲ κατήγοντο 52 μνηστῆρες (π 247) καὶ 6 ὑπηρέται τούτων, ἥτοι οἱ ἡμίσεις τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν μνηστήρων. Ὅθεν θεωρητέον τοῦτο οὐχὶ ὡς μέρος τι τῆς Κεφαλληνίας, ἀλλ' ὡς ὁλόκληρον τὴν μεγάλην ταύτην νῆσον, ἥτις οὖσα μακρὰ, δολιχὴ καὶ δὴ ἡ μακροτέρα (42, 596 μέτρα μήκους) νῆσος τοῦ συμπλέγματος δικαίως ἔφερε διὰ τὸ μῆκος αὐτῆς τὸ ὄνομα Δουλίχιον, πρὶν ἢ ἡ ἀπὸ τῆς Σάμης ἀρξαμένη καὶ βαθμηδὸν ἐφ' ὅλην τὴν νῆσον ἐπεκταθεῖσα ὑπὸ τῶν Κεφαλλήνων κατάληψις προσδώσῃ

1) Ἐν Κεφαλληνίᾳ κατὰ τὴν περιοχὴν τῆς Πυλάρου, ἥτοι τῆς πύλης τῆς ἐνούσης τὴν δυτικὴν χερσόνησον τῆς Παλικῆς (διὰ τῆς Θιναίας) πρὸς τὴν λοιπὴν νῆσον, ὑπάρχουσι πλείσταὶ οἰκογένειαι Μακρήδων, ὅ ἐστι (μετάφρασις τοῦ) Δουλιχιέων. Οἰκογένειαι διατηροῦσαι ὀνόματα ὁμηρικὰ, ἐκλιπουσῶν ἀρχαίων φυλῶν ἢ πόλεων, σώζονται πολλαὶ ἐν Ἑλλάδι· οἷον Κουρήδες (Κουρήτες) ἐν Κεφαλληνίᾳ καὶ ταῖς λοιπαῖς Ἰονίοις νήσοις, Τσελλοὶ (Σελλοὶ) καὶ Τσελλέντες (Σελλήεντες) ἐξ Ἠπείρου, Μελάς (Μέλας), Λάπας (Λαπίθαι), Μουλῖνος (Μούλιος), Βοϊκλῆς (Ὀϊκλῆς μετὰ τοῦ διγάρματος), Βοῦρος (Βοῦρα, ἡ καταστραφεῖσα πόλις τῆς Ἀχαΐας) κτλ.

αὐτῇ τὸ σημερινὸν ὄνομα. Τοῦτο οὐδόλως ἐμποδίζει ἡμᾶς τοῦ δέχεσθαι, ὅτι ἐν τῇ νήσῳ Δουλιχίῳ, τῇ μετέπειτα Κεφαλληνίᾳ, ὑπῆρχε πόλις ὁμώνυμος, οὕτως εἰπεῖν ἢ πρωτεύουσα, καθ' ὃν τρόπον καὶ σήμερον αἱ πρωτεύουσαι τῶν νήσων Κερκύρας, Λευκάδος, Ζακύνθου, ὁμωνυμοῦσιν, ὡς ὁμωνύμει καὶ ἡ τῆς ὁμηρικῆς Ἰθάκης πρωτεύουσα (π 322). Περὶ τῆς πιθανῆς θέσεως τῆς πόλεως ταύτης ἔσται ἀλλաχοῦ ὁ λόγος.

Δουλίχιον λοιπὸν λέγει ὁ ποιητὴς ἀναντιρρήτως τὴν μεγάλην νῆσον τῆς Κεφαλληνίας· εἰς τοῦτο δὲ συμφωνοῦσι καὶ οἱ Λευκαδισταί.

Τούτου τεθέντος, ἴδωμεν τίνι τρόπῳ ἀναγράφονται ἐν τοῖς ὁμηρικοῖς ἔπεσιν αἱ μεγάλαι νῆσοι. Ἀρχόμεθα ἀπὸ τῆς Εὐβοίας, ἣτις ἀναφέρεται μετὰ ἑπτὰ πόλεων (Ἰλ. Β, 536).

*Οἳ δ' Εὐβοίαν ἔχον μένεα πνεῖοντες Ἄβαντες
Χαλκίδα τ' Εἰρέτριάν τε πολυστάφυλον θ' Ἰοτίαιαν
Κήρινθον τ' ἔφαλον Δίου τ' αἰπὺν πτολίεθρον
οἳ τε Κάρυστον ἔχον ἠδ' οἳ Στύρα ναιετάεσκον*
Ἡ Κρήτη μνημονεύεται αὖθις μετὰ ἑπτὰ πόλεων (Β, 645):
*Κρητῶν δ' Ἰδομενεὺς δουρὶ κλυτὸς ἡγεμόνευεν
οἳ Κνωσὸν τ' εἶχον Γόρτυν τε τειχιόεσσαν,
Λύκτον Μίλητόν τε καὶ ἀργινόεντα Λύκαστον
Φαισιόν τε Ῥύτιόν τε, πόλεις εὖ ναιεταώσας,
ἄλλοι δ' οἳ Κρήτην ἑκατόμπολιν ἀμφενέμοντο.*

Καὶ ἐκ τῶν μικρῶν δὲ νήσων ἡ Ἰθάκη μόνη κατ' ἐξάίρεσιν λίαν ἐμφαντικὴν, ἣτις διὰ τὴν κριτικὴν βεβαίως ἐνέχει ἰδιόζουσαν σημασίαν, ἀναφέρεται μετὰ τριῶν τοποθεσιῶν (Β, 632):

*Αὐτὰρ Ὀδυσσεὺς ἦγε Κεφαλλήνας μεγαθύμους
οἳ ρ' Ἰθάκην εἶχον καὶ Νήριτον εἰνοσίφυλλον
καὶ Κροκύλει' ἐνέμοντο καὶ Αἰγίλιπα τριχηῖαν,
οἳ τε Ζάκυνθον ἔχον ἠδ' οἳ Σάμιον ἀμφενέμοντο*

Τὸ εἰσοσίφυλλον *Νήριτον*, ὡς γνωστὸν, ἀναφέρει ὁ Ὅμηρος ὠρισμένως ὡς ὅρος τῆς Ἰθάκης. Ὅτι δὲ καὶ τὰ *Κροκύλεια* καὶ ἡ *Αἰγίλιψ* ἦσαν μέρη τῆς Ἰθάκης, ἐξάγεται οὐ μόνον ἐκ τοῦ ὅτι καὶ νῦν ἔτι ὑπάρχουσι μέρη ἐν Ἰθάκῃ φέροντα τὰ αὐτὰ ὀνόματα, *Κροκάλι* ¹ (= *Κροκύλεια*) καὶ *Γιδάκι* ² (ἤτοι *Αἰγιδάκιον*=*Αἰγίλιψ*), ἀποτελοῦντα δὲ τὸ πρὸς ἀνατολὰς βόρειον καὶ νότιον ὄριον τοῦ *Νηρίτου*, ἀλλὰ καὶ διότι ὁ ποιητής, ὅστις, εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, οὐδεμίαν νησίδα ἐν τῷ *Καταλόγῳ* ἀναφέρει, μετὰ τὴν μνημόνευσιν αὐτῶν μεταβαίνει εἰς τὰ ἐκτὸς τῆς Ἰθάκης μέρη, *Ζάκυνθον*, *Σάμον* κτλ.

Μετὰ τὰ παραδείγματα ταῦτα, τί τὸ ἄπορον ἂν ὁ ποιητής ἀναφέρει τὴν μεγάλην νῆσον τῆς *Κεφαλληνίας* μετὰ μιᾶς μόνης τῶν ἐπαρχιῶν αὐτῆς, τῆς *Σάμης*;

Ὁ ἐκ τῶν βορειοδυτικῶν ἀκτῶν τῆς Πελοποννήσου εἰς Ἰθάκην πλέων βλέπει πρὸς ἀνατολὰς μὲν τῆς νήσου τὰς Ἐχινάδας, πρὸς δυσμὰς δὲ τρεῖς διακεκριμένας ὄρεινὰς γραμμὰς διαγραφομένας ἐν τῷ ὀρίζοντι· μίαν ἀπωτέρω καὶ νοτιώτερον, τὴν *Ζάκυνθον*· ἐλγίῳ βορειότερον ταύτης δευτέραν λίαν ἐπιμήκη ἀρχομένην ἀπὸ τῶν ὀρέων τῆς Ἐρίσου (ὑψους ἀπὸ 150 βαθμηδὸν μέχρι 891 μέτρων) καὶ διὰ τῶν ὀρέων τῆς *Πυλάρου* (ὑψους 1,036 μ.) τελευτῶσαν εἰς τὴν ὄροσειρὰν τοῦ *Αἴνου* (ὑψους 1620 μ.), ἔχουσιν δὲ μῆκος 42 περίπου χιλιομέτρων, τὸ *Δουλίχιον*· ἀνατολικῶς δὲ ταύτης τρίτην ὄρεινὴν γραμμὴν, βραχυτέραν μῆκους 20 περίπου χιλιομέτρων, ἀρ-

6. Ἡ ὁμηρικὴ *Σάμη* ἦτο τμῆμα τοῦ *Δουλίου*, ἤτοι τῆς *Κεφαλληνίας*. Λόγοι, δι' οὓς γίνε-ται χωριστὴ μνεία ταύτης.

(1) *Κροκάλι* ἢ *Κροκάλι* (κατὰ τὰ κρόκος, κορκός, κροταλῶ, κορταλῶ κτλ.) ἀκρωτήριον κατὰ τὴν *ΒΑ*ὸν πλευρὰν τῆς νήσου ἄνωθεν τοῦ κόλπου τῶν *Φρικῶν*. Κατὰ τὸ *ΒΑ*ὸν ὄριον τοῦ *Νηρίτου*.

(2) *Γιδάκι*, ἀπόκρημνον (μόλις εἰς αἶγας προσιτόν) ἀκρωτήριον κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς Ἰθάκης ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ *Σκίνου*. Κατὰ τὸ *ΝΑ*ὸν ὄριον τοῦ *Νηρίτου*. *Γιδάκι* (ἤτοι αἰγίδα) λέγεται κοινῶς τὴν αἶγα. *Αἰγιδάκιον* μετεφράσθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ τῆς Ἰθάκης τὸ ἀρχαῖον *Αἰγίλιψ* ἂν καλῶς ἢ κακῶς, τοῦτο οὐδεμίαν διὰ τὸ προκείμενον ἔχει σημασίαν.

χομένην ἀπὸ τοῦ κόλπου τῆς Σάμης καὶ διατρέχουσαν παραλλήλως τοῦ μεσημβρινοῦ ἡμίσεως τῆς δευτέρας γραμμῆς εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦτου ἀλλαχοῦ μὲν 10, ἀλλαχοῦ δὲ 6 περὶ-που χιλιομέτρων, ἀποτελουμένην δὲ ὑπὸ ὁρέων ὕψους ἀπὸ 187 βαθμῶν μέχρι 1,100 μέτρων, τὴν Σάμην. Οὕτως ἡ Κεφαλληνία ἐμφανίζεται δισχιδής· ἡ δὲ ἐντύπωσις ἀποβαίνει τοιαύτη, ὥστε ὁ μὴ γινώσκων καλῶς τὸ πρᾶγμα νομίζει, ὅτι πρόκειται περὶ δύο χωριστῶν νήσων. Ὁ καὶ ἅπαξ ἰδὼν τὸ θέαμα τοῦτο, δικαιοῦσαι ἀμέσως τὸν ποιητὴν, κατανοήσει δὲ συγχρόνως ὅποια τὰ ὑπὸ τῆς φύσεως αὐτῆς, οὕτως εἰπεῖν, διαγεγραμμένα ὄρια τῆς ὁμηρικῆς Σάμης.

Ἡ Σάμη ἢ Σάμος, ἥτις φέρει ἔτι καὶ νῦν τὸ αὐτὸ ὄνομα, ἦν τὸ ἀνατολικομεσημβρινὸν ἐκεῖνο τμήμα τῆς Κεφαλληνίας, ὅπερ κείμενον ἔναντι τῆς Ἰθάκης προσέδωκε τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς τὸν μεταξὺ Ἰθάκης καὶ Κεφαλληνίας στενὸν πορθμὸν, καὶ ὅπερ διὰ τοῦ βαθέος κόλπου τῆς Σάμης ἀπετέλει καὶ ἀποτελεῖ ἔτι τὸ κύριον σημεῖον τῆς μεταξὺ τῶν δύο νήσων συγκοινωνίας. Καὶ οὐδαμῶς μὲν τυγχάνει ἀκριβῶς καὶ ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ, κατὰ τὰ βόρεια καὶ δυτικὰ ἰδίως ὄρια, γνωστὴ ἡ ἔκτασις ἢ ἐπὶ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων περιλαμβανομένη ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Σάμης, πάντως ὅμως ἔκ τε τῶν ἄνω εἰρημένων καὶ ἐκ τοῦ σχετικῶς μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν Σαμαίων μνηστῆρων δύναται τις ἀσφαλῶς εἰκάσαι, ὅτι ἡ περιοχὴ τῆς ὁμηρικῆς Σάμης ἦτο πολὺ μεγαλειτέρα ἢ ἡ τῆς σημερινῆς, περιλαμβάnuσα τοῦλάχιστον ἅπαν τὸ μεταξὺ θαλάσσης καὶ τῶν ὑψηλῶν ὁρέων Ὠμορפיᾶς, Ρουδίου καὶ Αἰνίου τμήμα τῆς νήσου, ἥτοι τὴν σημερινὴν περιοχὴν τῆς Σάμης, Πυργίου, Ἡρακλείου καὶ Κορωνῶν (τῶν ἀρχαίων Πρώνων)¹ καὶ ἐν γένει ἅπασαν τήν, ὡς ἄνω ἐρρέθη, νησίζουσαν τὴν ὄψιν μεσημβρινανατολικὴν χερσόνησον τῆς Κεφαλληνίας. Διὰ δὲ

1) Πάντα ταῦτα τὰ ὀνόματα τό τε σημιτικὸν Σάμη καὶ τὰ ἑλληνικὰ Πυργίον, Ἡράκλειον, Κορωνοὶ (οἱ ἀρχαῖοι Πρῶνοι) εἰσὶ συνώνυμα σημαίνοντα τόπον ὑψηλόν,

τὸ νησιζόν σχῆμα ἡ Σαμικὴ αὕτη χερσόνησος ἔφερε κατὰ τὸ νότιον ἄκρον τὸ ὄνομα Πρώνησος (Στράβ. 455,13), οἱ δὲ κάτοικοι ἐκαλοῦντο Πρωνησιῶται ἢ καὶ ἀπλῶς Νησιῶται¹. Καὶ σήμερον δ' ἔτι μέρος τι τῆς Σάμης λέγεται Νησίον. Εἶναι δὲ νομίζομεν τὸ ὄνομα Πρώνησος, σημαῖνον νῆσον ἔχουσαν πρῶνας (ἤτοι ὑψηλὰς εἰς τὴν θάλασσαν προεχούσας κορυφὰς ὁρέων) καὶ ταυτόσημον τῷ φοινικικῷ 'Σάμη', πιθανῶς τὸ ἀρχικὸν Ἑλληνικὸν ὄνομα τῆς ὅλης χερσονήσου. Διότι Σάμους ἐκάλουν κατὰ τὸν Στράβωνα (346,19) τοὺς ὑψηλοὺς τόπους, ἡ δὲ Σαμικὴ χερσόνησος ἔχει πράγματι ὄρη ὑψηλὰ ἀποτελοῦσα τὸ μᾶλλον ὑψηλὸν καὶ τὸ μᾶλλον ἐξ ἀποστάσεως περιβλεπτον παραθαλάσσιον μέρος τῆς νήσου. Ὁ κατὰ μῆκος τῶν δυτικῶν ἀκτῶν τῆς Πελοποννήσου πρὸς τὸ Ἴόνιον πέλαγος ἀναπλέων τοῦτο πρῶτον τὸ μεσημβρινανατολικὸν τμήμα τῆς Κεφαλληνίας, τὴν ὁμηρικὴν Σάμην διακρίνει ἐν τῇ θαλάσῃ. Καὶ πάλιν ὁ κατὰ μῆκος τῶν ἀκτῶν τῆς Ἀκαρνανίας ἐκ βορρᾶ πρὸς νότον καταπλέων τοῦτο τὸ μέρος βλέπει πρῶτον προβάλλον εἰς τὸ πέλαγος. Ἀπὸ τοῦ τμήματος δὲ τούτου, τῆς ὁμηρικῆς Σάμης, ἄρχεται ὁ πορθμός, δι' οὗ τὴν Σάμην πρῶτην συναντῶν κατὰ τὴν κάθοδον καὶ τελευταίαν καταλείπων κατὰ τὴν ἀνοδὸν κατέπλεε τις εἴτε εἰς τὴν κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ πορθμοῦ κειμένην ὁμώνυμον πόλιν τῆς ὁμηρικῆς Σάμης εἴτε εἰς τὴν κατὰ τὴν ἀνατολικὴν αὐτοῦ πλευρὰν κειμένην πρωτεύουσαν τῆς ὁμηρικῆς Ἰθάκης. Διὰ τοῦ πορθμοῦ τῆς

1) Οὕτω καλεῖ αὐτοὺς ὁ Λίβιος (38, 28, 6). Ἐν ἔτει 189 π., Χ. ὁ Ῥωμαῖος ὑπάτος Μ. Φούλβιος περαιωθείς μετὰ στόλου εἰς Κεφαλληνίαν ἀπήτησεν ὁμήρους· οἱ δὲ κάτοικοι Νησιῶται (Nesiotae), Κράντοι, Παλεῖς καὶ Σαμαῖοι ἔδωκαν. Ὑστερον δὲ μία τῶν πόλεων, ἡ Σάμη (una civitas Samaei), ἐπανέστη καὶ μετὰ μακρὰν ἡρωϊκὴν ἀμυναν ἀλωθεῖσα κατεσκάφη. «Obsides inde imperatos pro viribus inopes populi vicenos Nesiotae, Cranii, Palenses et Samaei dederunt». Τὸ Nesiotae διορθοῦσιν τινες, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀνάγκης κατὰ τὴν ἡμετέραν γνώμην, εἰς Pronnesiotae.

Σάμης ἄγει καὶ σήμερον ἢ ταχυτέρα καὶ ἀσφαλεστέρα ὁδὸς πρὸς τὴν Κεφαλληνίαν καὶ δι' αὐτοῦ φέρεי ἢ συντομωτέρα μεταξὺ Κεφαλληνίας καὶ Ἰθάκης ὁδός. Ὑπῆρξε δὲ ἀνέκαθεν τόση ἢ καθ' ὅλον τὸν πορθμὸν ἰσχὺς καὶ ἐπικράτησις τοῦ ὀνόματος τῆς Σάμης, ὥστε πᾶσα ἢ μεταξὺ Ἰθάκης καὶ Κεφαλληνίας θάλασσα ἔφερε καὶ φέρει ἔτι καὶ νῦν τὸ ὄνομα τοῦτο, οὐδενὸς ἄλλου ὀνόματος ἀκουομένου. Ὁ Ὅμηρος λέγει τὸν πορθμὸν σχηματιζόμενον μεταξὺ Σάμου¹ καὶ Ἰθάκης (δ 671, σ 29), τὴν δὲ Ἀσπερίδα κειμένην ἐν τῷ μέσῳ τῆς θαλάσσης μεταξὺ Ἰθάκης καὶ Σάμου² (δ 844). Καὶ σήμερον δὲ οὐχὶ ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα· διαπλέει τις τὸ στενὸν τῆς Σάμου, τὰ ἀτμόπλοια ἐν καιρῷ τρικυμίας καταφεύγουσιν εἰς Σάμον, οἱ Ἰθακήσιοι διαπερῶσιν εἰς Σάμον, αἱ Ἰθακήσiai ὑπανδρεύονται ἐν Σάμῳ καὶ οἱ Κεφαλλῆνες μεταβαίνουσιν εἰς τὴν πατρίδα διὰ μέσου Σάμης. Οὐδεὶς ὁμιλεῖ περὶ Κεφαλληνίας, ὡς οὐδὲ ὁ Ὅμηρος ὁμιλεῖ περὶ Δουλιχίου.

Ἡ μεταξὺ Σάμης καὶ τῆς μόλις ὀλίγα χιλιόμετρα ἀπεχούσης Ἰθάκης ἐπικοινωνία διατελεῖ καὶ σήμερον, ὅπως καὶ κατὰ τοὺς ὁμηρικὺς χρόνους, πυκνοτάτη καὶ αἱ ἐπιγαμίαι συνηθέσται. Ἐναυλοὶ εἰσὶν ἔτι ἀπὸ τῆς παιδικῆς ἡλικίας εἰς τὰ ὦτα μου αἱ διηγῆσεις τῆς ἀναθρεψάσης με τροφοῦ ἐν Ἀργοστολίῳ τῆς Κεφαλληνίας, τόπῳ τῆς γεννήσεώς μου. Ἡ τροφὸς αὕτη κατήγετο ἐκ Σάμης, ὠμίλει δὲ κατὰ τὰς διηγῆσεις ταύτας περὶ Ἰθάκης ὡσεὶ περὶ γειτονικοῦ τινος χωρίου. Ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς εἶχε νυμφευθεὶς γυναῖκα ἐξ Ἰθάκης, ἀπαραλλάκτως ὅπως

1) Ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Σάμης εὐρισκόμενος καὶ πλέων εἰς Ὅπισω Ἀετὸν τῆς Ἰθάκης ἔδλεπον τὴν Ἰθάκην καθ' ὅλον αὐτῆς τὸ μῆκος περιλαβανομένην ἐντὸς τῶν δύο ἡμερῶν τοῦ κόλπου τούτου, ἦτοι τοῦ Μίτικα ἢ Μεγάλου Κάβου πρὸς Ν. ἀντικρὺ τοῦ Ἀνδρίου (τῆς Ἰθάκης) καὶ τοῦ Καψολιμνιάνα ἢ Γερολιμνιάνα πρὸς Β. ἀντικρὺ τοῦ Καβαλάρη (τῆς Ἰθάκης). Ἡ εἰκὼν αὕτη, ἣς οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ἰδέαν δύναται τις ἀποκομίσαι ἀπὸ τοῦ γεωγραφικοῦ χάρτου, ἐξηγεῖ διατὶ ὁ πορθμὸς λέγεται μεταξὺ Σάμης καὶ Ἰθάκης σχηματιζόμενος.

2) Ἐνταῦθα ἄλλως τε ὑπονοοῦνται κυρίως αἱ πόλεις, ἡ δ' Ἀσπερίς λέγεται κειμένη ὡς καὶ ὁ πορθμὸς μεταξὺ τῶν δύο πόλεων Σάμης καὶ Ἰθάκης.

ἡ σύζυγος τοῦ Λαέρτου ὑπάνδρευσε πρὸς κάτοικον τῆς Σάμης τὴν θυγατέρα αὐτῆς Κτιμένην (ο 367). — Ἐκ τῆς ὁμηρικῆς Σάμης ἀποτελοῦσης κατὰ τὰ ἀνωτέρω τὸ τέταρτον ὡς ἔγγιστα τῆς ὅλης Κεφαλληνίας κατήγοντο 24 μνηστῆρες, ἥτοι ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἑκτασιν πολλῶ πλείονες ἢ ἐξ οἴουδῆποτε ἄλλου μέρους, ἀφοῦ ἐκ μὲν Δουλιχίου, ἥτοι τῆς λοιπῆς (πλὴν τῆς Σάμης) Κεφαλληνίας, τριπλασίου τὴν ἑκτασιν, κατήγοντο 52 μνηστῆρες, ἐκ τῆς ὑπερδιπλασίας Ζακύνθου 20, ἐξ αὐτῆς δὲ τῆς Ἰθάκης μόνον 12. Ἡ τοιαύτη δὲ πληθώρα τῶν ἐκ Σάμης μνηστήρων ἤθελεν εἶναι δυσεξήγητος, ἂν ἡ ὁμηρικὴ Σάμη μὴ ἦτο μέρος πλησιέστατα πρὸς τὴν Ἰθάκην κείμενον καὶ ἔχον ζωηροτάτην τὴν πρὸς ταύτην ἐπικοινωνίαν, ὅποῖον πράγματι τυγχάνει ἡ ἀπὸ τῶν ἱστορικῶν χρόνων καὶ μέχρι νῦν γνωστὴ Σάμη τῆς Κεφαλληνίας.

Καὶ μόνοι οἱ ἄνω εἰρημένοι λόγοι ὑπερήρουν ὅπως αἰτιολογήσωσιν, ἂν τις ὑπάρχῃ χρεῖα αἰτιολογίας, διατὶ ὁ ποιητῆς ἀναφέρει μετὰ τοῦ ὅλου καὶ τὸ μέρος, μετὰ τοῦ Δουλιχίου (Κεφαλληνίας) καὶ τὴν ἀποτελοῦσαν μέρος τοῦτου Σάμην ¹). Ἄλλ' ὑπάρχουσι καὶ ἕτεροι λόγοι βαθύτεροι. Ἡ Σάμη ἦτο κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην πολιτικῶς κεχωρισμένη τῆς λοιπῆς Κεφαλληνίας (Δουλιχίου), ἀποτελοῦσα μετὰ τῆς Ἰθάκης, Ζακύνθου, Λευκάδος καὶ τμήματος τῆς ἠπείρου (Ἀκαρνανίας) μέρος τοῦ Κεφαλληνικοῦ κράτους τοῦ Ὀδυσσέως, καὶ δὴ τὸ ἐγγύτερον τῇ Ἰθάκῃ καὶ τὸ ἔξω ταύτης σπουδαιότερον, ὡς δεικνύει ἡ μετέπειτα ἐπικράτησις καὶ ὁ περιορισμὸς τῆς ἀρχῆς τῶν Κεφαλλήνων ἐν μόνῃ τῇ Κεφαλληνίᾳ. Ἐν τῷ Καταλόγῳ (Ἰλ. Β, 625 ἐξ.) οἱ ἐκ Δουλιχίου μετὰ τῶν κατοίκων τῶν Ἐχινάδων ἀναφέρονται ὑπὸ τὸν Φυλείδῃ Μέγην, οἱ δὲ Κεφαλλῆνες τῆς Σάμου ὑπὸ τὸν Ὀδυσσεά. Βασιλεὺς δὲ τοῦ Δουλιχίου ἀναφέρεται (Ὀδ. ξ 336) ὁ Ἀκαστος, καθ' ὃν χρὸ-

1 Πρὸς. Ὀδ. θ 362 'ἡ δ' ἄρα Κύπρον ἔκανε φιλομειδῆς Ἀφροδίτη, ἐς Πάφον'. Ομοίως 'Κύπρον καὶ Πάφον' Ἀλκμάν, 'Κύπρον Πάφου τε' Αἰσχύλος.

νον τῶν Κεφαλλήνων τῆς Σάμης ἐβασίλευεν ὁ Ὀδυσσεύς. Ἐκ τούτων δύναται τις ἀσφαλῶς εἰκάσαι, ὅτι κατὰ τοὺς ὁμηρικούς χρόνους οἱ Κεφαλλῆνες, οἵτινες ἐλθόντες ἐκ τῆς ἡπείρου (Ἀκαρνανίας) κατέλαβον τὴν Ἰθάκην καὶ τὴν Ζάκυνθον, κατεῖχον μόνον τὸ ἔναντι τῆς Ἰθάκης μεσημβρινανατολικὸν τμήμα τῆς Κεφαλληνίας, τὴν ὀχυρὰν Σάμην, καὶ μόνον βαθμηδὸν εἰσεχώρησαν καὶ εἰς τὴν λοιπὴν νῆσον βορειότερον καὶ δυτικώτερον προσδώσαντες αὐτῇ τὸ ἴδιον αὐτῶν ὄνομα, ἐνῶ οἱ κάτοικοι τοῦ δυτικοῦ τμήματος τῆς νήσου, ἰδίᾳ οἱ Παλεῖς διέτηρησαν ἔτι ἐπὶ μακρὸν κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πausανίου τὸ ἀρχαῖον ὄνομα Δουλιχιεῖς. Ἀλλὰ καὶ φυλετικῶς διαφέρουσι τῶν Κεφαλλήνων τῆς Σάμης οἱ ὑπὸ τὸν Φυλεῖδῃ Μέγῃτα Δουλιχιεῖς, οἵτινες ῥητῶς λέγονται Ἐπειοὶ (Ἰλ. N 692). Κατ' ἀπαράδᾳτως σχεδὸν κρατοῦντα κανόνα αἱ νῆσοι οἰκίζονται συνήθως ἀπὸ τῆς παρακειμένης ἡπείρου. Αἱ δὲ πρὸς τὸ μέρος τῆς Ἥλιδος (φ 347) κείμεναι νῆσοι τῆς Ζακύνθου¹ καὶ Κεφαλληνίας, καθ' ὃν τρόπον ἐδέχθησαν ἀποίκους ἀπὸ τῆς μεμακρυσμένης Ἀκαρνανίας τοὺς Κεφαλλῆνας, οὕτω βεβαίως εἶχον ἤδη δεχθεῖσαι τοιούτους καὶ ἀπὸ τῆς πλησιεστέρας Ἥλιδος τοὺς Ἐπειούς². Μεταξὺ ὁμοφύλων κατέφευγεν ἀναμφιβόλως ἡ δι' οἰκογενειακὰς ἔριδας εἰς Δουλίχιον ἐξ Ἥλειας μεταναστεύσας Ἐπειὸς τὸ φύλον πατὴρ τοῦ Μέγῃτος Φυλεὺς (Ἰλ. B 628), καὶ πρὸς ἐνδείξιν τῆς ἐκ τῶν Ἐπειῶν τῆς Ἥλειας καταγωγῆς αὐτῶν οἱ Παλεῖς, μόνοι τῶν Κεφαλλήνων, ἀνέθετον ἐν Ἄλτει τῆς Ὀλυμπίας ἀνδριάντα εἰς τὸν Ἥλειον Τιμόπτολιν (Πaus. VI, 15, 7). Ἀλλως τε ἡ αὐτὴ ἐξακολουθεῖ διὰ τῶν αἰώνων φορὰ τῆς ἐν τῇ νήσῳ τῆς Κε-

1) Ὁ Θουκυδίδης (II, 66) ῥητῶς ἀναφέρει περὶ Ζακυνθίων, ὅτι ἦσαν ἀποικοὶ τῶν ἐκ Πελοποννήσου Ἀχαιῶν.

2) Πρβλ. Μούλιος γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ Αὐγείου Ἐπειὸς ἐξ Ἥλιδος (Ἰλ. A 739), καὶ Μούλιος κῆρυξ τοῦ μνηστῆρος Ἀμφινόμου ἐκ Δουλιχίου (Ὀδ. σ 423). Οἰκογένηται Μουλίων σωζονται ἐν Θιναίᾳ τῆς Παλικῆς.

φαλληνίας ἀπὸ τῆς Στερεᾶς καὶ τῆς Ἡλιδος ἀποικήσεως. Ἴσως δὲ καὶ ἡ μέχρι σήμερον παρατηρουμένη μεγάλη διαφορά χαρακτῆρος καὶ τις ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν Παλέων (Ληξουριωτῶν) καὶ τῶν λοιπῶν Κεφαλλήνων ἔχει εἰς τοιαύτην τινα φυλετικὴν διαφορὰν τὴν ἀρχήν. Ὅπωςδὴποτε ὅμως ἤδη ἀπὸ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων φαίνεται ἀρχομένη ἡ συγχώνευσις ἢ τοῦλάχιστον ἡ μὴ αὐστηρὰ διάκρισις μεταξὺ Δουλιχιέων καὶ Κεφαλλήνων. Αὐτὸ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ ἡμίσεις τῶν μνηστήρων τῶν ποθούντων τὴν σύζυγον καὶ τὸν Κεφαλληνιακὸν θρόνον τοῦ Ὀδυσσεὺς ἦσαν Δουλιχιεῖς, μαρτυρεῖ ἤδη ἱκανῶς περὶ τούτου. Μετὰ τὸν φόνον τῶν μνηστήρων ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσεὺς, καίτοι οἱ ἡμίσεις τῶν φονευθέντων κατήγοντο ἐκ Δουλιχίου, οὐδεμία ἰδιαιτέρα μνεῖα γίνεται περὶ τούτων. Ὁ Λαέρτης τρέμει, μὴ οἱ Ἰθακήσιοι πάντες ἐπέλθωσι κατὰ τοῦ Ὀδυσσεὺς, καὶ διαδώσωσι τὴν ἀγγελίαν τοῦ φόνου τῶν μνηστήρων ἀνὰ τὰς πόλεις τῶν Κεφαλλήνων, *‘Κεφαλλήνων πολίεσσι’* (ω 355). Ὁ δὲ πατήρ τοῦ ἐξ Ἰθάκης φονευθέντος μνηστήρος Ἀντιόου Εὐπειθέης δημηγορῶν πρὸς τοὺς Ἰθακησίους λέγει ἀδιακρίτως, ὅτι ὁ Ὀδυσσεὺς ἐπανελθὼν ἐφόνευσε τοὺς ἀρίστους τῶν Κεφαλλήνων *‘Κεφαλλήνων ὃχ’ ἀρίστους’* (ω 420).

Ἐκθέσαντες τοὺς λόγους, δι’ οὓς ἡ ἀναζήτησις νήσου χωριστῆς Σάμης ἀποβαίνει περιττή, καὶ τοὺς λόγους, δι’ οὓς ὁ ποιητὴς σὺν τῷ ὄλῳ (Δουλιχίῳ) ἀναφέρει καὶ τὸ μέρος (τὴν Σάμην), ἐρευνήσωμεν ἤδη περαιτέρω τὸ ζήτημα, ἂν ἡ ὕπαρξις τοιαύτης νήσου Σάμης τυγχάνει καθόλου δυνατὴ οὐχὶ κατ’ αὐθαιρέτους ὑποθέσεις, ἀλλὰ συμφώνως πρὸς τὸ ὁμηρικὸν κείμενον καὶ πρὸς τὰ πράγματα. Κατὰ τὰ περὶ Δουλιχίου εἰρημένα τὴν Σάμην τοποθετεῖ ὁ ποιητὴς οὐχὶ πρὸς ἀνατολὰς τῆς Ἰθάκης μεταξὺ τῶν πολλῶν νήσων, ἀλλ’ ἐν τῷ ἐτέρῳ συμπλέγματι τῷ περιβάλλοντι τὴν Ἰθάκην ἀπὸ τῆς ἄλλης ἦτοι τῆς δυτικῆς πλευρᾶς καὶ ἀποτελουμένῳ ἐκ τοῦ Δουλι-

χίου, τῆς Σάμης καὶ τῆς Ζακύνθου. Ζητητέα ἄρα κατὰ ταῦτα ἡ Σάμη κατὰ τὴν δυτικὴν περιοχὴν τῆς Ἰθάκης μεταξὺ τοῦ μακροῦ Δουλιχίου καὶ τῆς Ζακύνθου, καθ' ἣν σειρὰν ἀναφέρεται καὶ ἐν τῷ ἔπει. Νῆσος δὲ χωριστὴ Σάμη συμφώνως πρὸς τὸ ὁμηρικὸν κείμενον ὥφειλεν ἔχειν τὰ ἐξῆς προσόντα· πρῶτον τοῦ κεκτῆσθαι τὰ ὑψηλότερα ὄρη πασῶν τῶν περὶ αὐτὴν (Σάμη σημιτικὸν = τόπος ὑψηλός, οἶον Σάμος, Σαμοθράκη), ἰδίᾳ δὲ ὑψηλότερα τῶν τῆς Ἰθάκης, καθόσον ὁ πορθμὸς σχηματίζεται κατὰ τὸν ποιητὴν μεταξὺ Ἰθάκης καὶ τῆς παλαιολέσσης (ὑψηλῆς) Σάμης· δεύτερον τοῦ κεῖσθαι μεταξὺ Δουλιχίου (Κεφαλληνίας) καὶ Ζακύνθου, κατὰ τὰ δυτικὰ ἢ νοτιοδυτικὰ καὶ ἐγγύτατα τῆς Ἰθάκης πρὸς ἀποτέλεισιν τοῦ μεταξὺ Σάμης καὶ Ἰθάκης πορθμοῦ (δ 671, ο 29)· καὶ τρίτον τοῦ εἶναι διπλασίαν τοῦλάχιστον τῆς Ἰθάκης κατὰ τὴν ἔκτασιν, καθότι ἐκ Σάμης κατήγοντο 24 μνηστῆρες, ἐνῷ ἐξ Ἰθάκης μόνον 12 (π 249). Ἀλλὰ τοιαύτη νῆσος οὔτε ὑπάρχει οὔτε ὑπῆρξε ποτέ.

Οἱ Λευκαδισταὶ οἱ ἀναζητοῦντες νῆσον χωριστὴν Σάμην καὶ διατεινόμενοι ὅτι οὕτως ἐκαλεῖτο κατὰ τοὺς ὁμηρικοὺς χρόνους ἡ σημερινὴ Ἰθάκη, ἵνα ἐξοικονομήσωσι τὴν δυσχέρειαν τοῦ μεταξὺ Σάμης καὶ Ἰθάκης ὁμηρικοῦ πορθμοῦ, ὀνομάζουσι πορθμὸν τὴν μεταξὺ τῆς σημερινῆς Ἰθάκης (τῆς ὁμηρικῆς Σάμης κατ' αὐτοὺς) καὶ τῆς Λευκάδος (τῆς ὁμηρικῆς αὐτῶν Ἰθάκης) εὐρεῖαν καὶ ἀνοικτὴν θάλασσαν. Μέλλοντες ἐπανελθεῖν εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο τοῦ πορθμοῦ ἐν τοῖς περὶ Ἀστερίδος, ἐρωτῶμεν τοῦτο μόνον ἐνταῦθα, πῶς συμβιβάζεται τὸ ἐξῆς ἀσυμβίβαστον. Ἄν Σάμη μὲν ὁμηρικὴ ᾗτο, ὡς ἰσχυρίζονται, ἡ Ἰθάκη, Ἰθάκη δὲ ὁμηρικὴ ἢ Λευκάς, πῶς συμβιβάζεται ὅτι ἐκ μὲν τῆς Ἰθάκης, ἥτις ἔχει μόνον τὸ τρίτον τῆς ἐκτάσεως τῆς Λευκάδος (Ἰθάκη = 92 τετρ. χλμ., Λευκάς = 287 τετρ. χλμ.) κατὰγονται 24 μνηστῆρες, ὅσους λέγει ὁ ποιητὴς καταγομένους ἐκ Σάμης (π 249), ἐκ δὲ τῆς

Λευκῆδος τῆς τριπλασίας τὴν ἑκτασιν, τῆς πολὺ πλουσιωτέρας, πατρίδος δὲ κατ' αὐτοὺς καὶ ἔδρας τοῦ βασιλείου τοῦ Ὀδυσσεώς κατὰγονται μόνον 12 μνηστῆρες; Τῷ ὄντι ὁ ἀριθμὸς τῶν μνηστήρων ἀποβαίνει λίαν διδακτικός. Οὕτως ἡ τὸν ἐλάχιστον ἀριθμὸν τῶν μνηστήρων δώσασα Ἰθάκη ὑποδεικνύεται σαφῶς ὡς ἡ μικροτέρα νῆσος πάντων τῶν λοιπῶν μερῶν, ἐξ ὧν κατήγοντο μνηστῆρες, ἥτοι τοῦ Δουλιχίου, τῆς Σάμης καὶ τῆς Ζακύνθου, καὶ τοιαύτη τυγχάνει πράγματι μόνῃ ἡ σημερινὴ Ἰθάκη. Ἐκ δὲ Κεφαλληνίας (=Δουλιχίου καὶ Σάμης) ἐχούσης ἑκτασιν 688 τετρ. χιλιομέτρων κατὰγονται 76 μνηστῆρες (52 ἐκ Δουλιχίου, 24 ἐκ Σάμης), ἥτοι ἐξαπλάσιοι τῶν 12 ἐξ Ἰθάκης, τῆς ἐχούσης τὸ ἑβδόμον τῆς ἐκτάσεως τῆς Κεφαλληνίας (ἥτοι 92 τετρ. χιλμ.). Οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι τῶν μνηστήρων οὐδόλως εἰσὶ τυχαῖοι, ἀλλ' ἀντιστοιχοῦντες σχεδὸν ἀκριβῶς πρὸς τὴν σχετικὴν γεωγραφικὴν ἑκτασιν τῶν νήσων, ἀποδεικνύουσι τὸ μὲν τὴν ὑπὸ τοῦ ὁμήρου πλήρη γνῶσιν τῶν τόπων, τὸ δὲ τὴν μεταξὺ τῆς ὁμηρικῆς Ἰθάκης καὶ τῆς Κεφαλληνίας (Δουλιχίου καὶ Σάμης) στενὴν γειτνίασιν καὶ συνάφειαν, καθόσον ἐκ τῆς μακρότερον κειμένης Ζακύνθου, καίτοι πενταπλασίας σχεδὸν τὴν ἑκτασιν (438 τετρ. χιλμ.) ἢ ἡ Ἰθάκη, κατὰγονται μόνον 20 μνηστῆρες.

Ὡστε ἡ ὑπαρξίς χωριστῆς νήσου Σάμης συμφώνως πρὸς τὸ ὁμηρικὸν κείμενον καὶ πρὸς τὰ πράγματα ἐλέγχεται ἀδύνατος, ἡ δὲ ὁμηρικὴ Σάμη ἀποδεικνύεται κατὰ τὰ ἄνω εἰρημένα, ὡς καὶ ἡ τῶν ἱστορικῶν χρόνων καὶ ἡ σημερινή, τμῆμα τοῦ Δουλιχίου ἥτοι τῆς Κεφαλληνίας, μνημονευόμενον σὺν τῷ ὅλῳ Δουλιχίῳ *Δουλίχιον τε Σάμη τε* δι' οὓς σπουδαιότητας λόγους ἀνωτέρω εἵπομεν. Ὅμοια ἄλλως τε παραδείγματα παραθέσεως τοῦ μέρους μετὰ τοῦ ὅλου, μάλιστα ἔταν ἰδιάζον τις λόγος συνηγορῇ πρὸς τοῦτο, — προτασσομένου πάντοτε τοῦ ὅλου ὡς ἐπικρατεστέρου, οἷον ἐνταῦθα τοῦ Δου-

λιχίου—, ἔχομεν πλὴν τῶν προηγουμένως μνημονευθέντων καὶ ἄλλα παρὰ τε τῷ Ὀμήρῳ καὶ παρὰ τοῖς λοιποῖς Ἑλλησι συγγραφεῦσιν. Οὕτως τοῦ ἐν Τροίᾳ ὄρους τῆς Ἰδης μία κορυφή ἦτο τὸ Γάργαρον, ὃ δὲ ποιητὴς λέγει: “*Ἰδην δ’ ἴκανε (ὁ Ζεὺς)... Γάργαρον*” (Ἰλ. Θ, 48), διότι ἐπὶ τοῦ Γαργάρου ὑπῆρχεν ἱερὸν τοῦ Διὸς, *τέμενος βωμός τε θυήεις*. Ἡ Πάφος ἦτο πόλις καὶ περιοχὴ τῆς νήσου Κύπρου, κατ’ ἐξοχὴν φοινικικὴ καὶ κυρία ἔδρα τῆς λατρείας τῆς Ἀφροδίτης. Διὰ τοῦτο ὁ μὲν ποιητὴς λέγει *ἡ δ’ ἄρα Κύπρον ἴκανε φιλομειδῆς Ἀφροδίτη, ἐς Πάφον*” (θ 362), ὃ δὲ Ἀλκμάν *Ῥύπρον ἱμεριὰν λιποῖσα καὶ Πάφον περιρρύτην*, ὁ Αἰσχύλος *Ῥύπρον Πάφου τ’ ἔχουσα πάντα κληῖρον* καὶ ἡ Σαπφὼ *ἥ σε Κύπρος ἢ Πάφος*¹. Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον, δι’ ὃν ἤθελεν εἶναι παρὰ λόγον τὸ ἰσχυρίζεσθαι ὅτι ἡ Χαλκίς, ἡ Ἐρέτρια, ἡ Κάρυστος καὶ τὰ λοιπὰ σὺν τῇ Εὐβοίᾳ μνημονευόμενα τῆς νήσου μέρη (Ἰλ. Β 536) κεῖνται ἐκτὸς τῆς Εὐβοίας, ἀφοῦ ὑπάρχει ἱστορικῶς γνωστὸν ὅτι ἀπετέλουν μέρος ταύτης, ἥ ὅτι τὰ σὺν τῇ Κρήτῃ (Ἰλ. Β 645) καὶ τῇ Ἰθάκῃ (Ἰλ. Β 632) συναναφερόμενα μέρη τῶν νήσων τούτων, οἷον τὸ Νήριτον εἰσοσίφυλλον κτλ. εἰσὶν ὀνόματα ἰδιαιτέρων νήσων, ἥ ὅτι ὁ Ἀλκμάν καὶ ὁ Αἰσχύλος λέγοντες *Ῥύπρον καὶ Πάφον*, ἀπαρᾶλλάκτως ὥς ὁ Ὀμηρὸς λέγει *Δουλίχιόν τε Σάμη τε*, ἐννοοῦσι δύο χωριστάς νήσους, διὰ τὸν αὐτὸν λόγον φαίνεται μοι οὐχὶ ὀρθὸν τὸ ἀποδίδειν τὸ ὄνομα τῆς Σάμης εἰς νῆσον χωριστήν, ἀφοῦ μηδενὸς τεκμηρίου ἐκ τοῦ Ὀμήρου ὑπὲρ τοιαύτης γνώμης προκύπτοντος τυγχάνη τούναντίον ἱστορικῶς γνωστὸν, ὅτι ἡ Σάμη ἀποτελεῖ μέρος τῆς Κεφαλληνίας ἥτοι τοῦ ὀμηρικοῦ Δουλιχίου. Καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον, δι’ ὃν τὸ *Εὐβοίαν... Χαλκίδα τε μεταφραστέον* οὐχὶ *τὴν Εὐβοίαν καὶ τὴν Χαλκίδα*, ἀλλὰ *τὴν Εὐβοίαν μετὰ τῆς Χαλκίδος*, οὕτω καὶ τὸ *Δουλίχιόν τε Σάμη τε μετα-*

1) Στράβ. 40, 33 καὶ 340. 341.

φραστέον οὐχί 'τὸ Δουλίχον καὶ ἡ Σάμη', ἀλλὰ 'τὸ Δουλίχιον μετὰ τῆς Σάμης'.

Ἐδείχθη λοιπόν, ὅτι ὁ Ὅμηρος οὐδέποτε οὐδαμοῦ εἶπε τὴν Σάμην νῆσον χωριστήν, ὅτι ἡ Σάμη ἦτο μέρος τοῦ ὁμηρικοῦ Δουλιχίου, ὅπερ καὶ προτάσσει πάντοτε ὡς ἐπικρατέστερον, οὐχί δὲ τὸ Δουλίχιον μέρος τῆς Σάμης καὶ ὅτι ἡ Σάμη καὶ τὸ Δουλίχιον ἀπετέλουν ὁμοῦ (ὡς δηλοῖ καὶ ὁ ποιητὴς συνδέων στενωῶς ταῦτα διὰ τοῦ τε-τε) τὴν σημερινὴν νῆσον τῆς Κεφαλληνίας.

Τοιαύτη δὲ ἦτο καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἡ περὶ Δουλιχίου καὶ Σάμης μᾶλλον κρατοῦσα γνώμη. Οὕτω κατὰ τὸν ἀρχαιότατον (700 π. Χ. τοῦλάχιστον) ὁμηρικὸν ὕμνον τοῦ Ἀπόλλωνος¹ (στ. 249) ὁ ἐκ Κρήτης διὰ Πελοποννήσου πρὸς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον πλέων, ὡς ἔφθανεν εἰς Φεᾶς (τὸ σημερινὸν Κατάκωλον) τῆς Ἠλείας, ἔβλεπεν ἐκεῖθεν τὴν Ζάκυνθον, τὸ Δουλίχιόν τε καὶ Σάμην, καὶ μακρὰν ὑπὸ τὰ νέφη τὸ ὄρος τῆς Ἰθάκης· ἀπὸ δὲ τῶν Φεῶν (Κατακώλου) ὁραταὶ εἰσὶ μόνον ἡ Ζάκυνθος, ἡ Κεφαλληνία (Δουλίχιόν τε Σάμη τε) καὶ μόλις ἀμυδρῶς ἡ Ἰθάκη, οὐδεμία δὲ ἄλλη τῶν νήσων οὔτε ἡ Λευκάς οὔτε αἱ Ἐχινάδες, οὐδὲ ἡ ἀκτὴ τῆς Ἀκαρνανίας. Ὁ Ἄνδρων, ὁ Φερεκύδης, ὁ Ἑλλάνικος (Στράβ. κ. 456), ὁ Παυσανίας (IV, 15, 7), ὁ Καλλίμαχος (ὕμνος εἰς Ἀρτεμιν στ. 186 ἐξ.) θεωροῦσι τὸ Δουλίχιον εἶτε ὡς ὀλόκληρον τὴν Κεφαλληνίαν εἶτε ὡς μέγα τμῆμα αὐτῆς, τοῦθ' ὅπερ καταντᾷ εἰς τὸ αὐτό.—Ὁ ἥρως τοῦ Βιργιλίου πλέων ἐκ Στροφάδων πρὸς βορρᾶν βλέπει τὴν ὑλήεσσαν Ζάκυνθον, τὸ Δουλίχιόν τε καὶ Σάμην ('Dulichiumque Sameque') ἥτοι τὴν Κεφαλληνίαν, καὶ τὸ ἀπόκρημνον ὄρος (τῆς Ἰθάκης) Νήριτον ('Neritos ardua saxis'), εἵτα δὲ τὰς χιονώδεις κορυφὰς τοῦ ὄρους (τῆς Λευκάδος) Λευκάτα, καὶ τέλος φθάνει εἰς Ἀκτιον (Αἰν. Γ', 270—275).—Ὁμοίως δὲ καὶ τοῦ Ὀβιδίου

1) Ἴδε περὶ τοῦ ὕμνου τούτου καὶ Κεφ. Β', 1.

οἱ Τρῶες διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ πλέοντες βλέπουσι πρῶτον τοὺς λιμένας τοῦ Δουλιχίου (*Dulichios portus*), ὕστερον τὴν Ἰθάκην, τὴν Σάμην, τοὺς Νηριτίους δόμους (*Neritias domos*¹, ἥτοι τὸ ἔδαφος τῆς Νηρίτου, Λευκάδος), τὸ βασίλειον τοῦ Ὀδυσσέως, εἴτα δὲ τὴν Ἀμβρακίαν καὶ τὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Ἀκτίῳ (Ὁβ. Μετ. XIII, 712). — Τὸ αὐτὸ δύναται τις εἰπεῖν καὶ περὶ Πλινίου, ὅστις ἐν χωρίῳ² προφανῶς μὲν ἐφθαρμένῳ, εὐκόλως ὅμως διορθουμένῳ λέγει, ὅτι ἔναντι τῶν Ἐχινάδων εἰσὶν ἡ Κεφαλληνία, ἥτοι ἀμφοτέρω τὸ Δουλίχιον καὶ ἡ Σάμη, ἡ Ζάκυνθος, ἡ Ἰθάκη καὶ ἡ Κροκύλεια IV, 19, 12). — Ἐκ τούτου δ' ἀρῶμενος, ἀλλ' ἐν πλήρει συγχύσει τῶν πραγμάτων καὶ ὁ Πομπόνιος Μέλα (II, 7, 10)³ καταλέγει

1) Τὸ μὲν παρὰ Βιργιλίῳ '*Neritos ardua saxis*' σημαίνει τὸ ὀμηρικὸν Νήριτον ἀριπρεπὲς ὄρος τῆς Ἰθάκης, τὸ δὲ '*Neritias domos*' τοῦ Ὀδιδίου τὸ ἔδαφος τῆς ὀμηρικῆς Νηρίτου, τῆς ἀκτῆς ἡπειροῖο ἥτοι τῆς Λευκάδος. Σημειοῦμεν τοῦτο, διότι ἡ ὁμωνυμία τοῦ Ἰθακισίου ὄρους καὶ τῆς Λευκαδίας χώρας, ἣς τινος τὰ λείψανα καὶ μέχρι σήμερον διετηρήθησαν ἐν τε Ἰθάκῃ καὶ ἐν Λευκάδι, ἐπιφέρει παρὰ πολλοῖς τῶν ἐρμηνευτῶν σύγχυσιν. — Ἡ Ἰθάκη, ἡ Σάμη καὶ ἡ Νήριτος (Λευκάς) ἀποτελοῦσι τὸ βασίλειον τοῦ Ὀδυσσέως, διὰ τοῦτο δὲ διαστέλλει ὁ Ὀδιδίος τὸ Δουλίχιον τῆς Σάμης. Ὁ πλέων ἐκ Στροφάδων ἔξωθεν τῆς Κεφαλληνίας πρὸς βορρᾶν βλέπει πρῶτον τὸν δυτικὸν κόλπον τῆς Κεφαλληνίας, τὸν τοῦ Λιβαδίου λεγόμενον, ἥτοι τοὺς λιμένας τοῦ Δουλιχίου (*Dulichios portus*), εἴτα δὲ προχωρῶν βορειότερον διακρίνει τὴν Ἰθάκην, τὴν ἔναντι ταύτης Κεφαλληνιακὴν ἀκτὴν τῆς Σάμης, καὶ τὴν Λευκάδα (*Neritias domos*).

2) Τὸ χωρίον ἔχει οὕτω: *Ante eas (Echinades) in alto Cephallenia. Zacynthus, utraque libera, Ithaca, Dulichium, Same, Crocylea*. Ἐπειδὴ δυσκόλως πείθεται τις, ὅτι φυσιοδίφης οἷος ὁ Πλίνιος ἠδύνατο ἀναφέρειν ἀνύπαρκτα κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτοῦ πράγματα οἷον νήσον Δουλίχιον, ἢ ἀνακριθεῖ οἷον νήσον χωριστὴν Σάμην, γινώσκωμεν δ' ἄφ' ἐτέρου ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἀρέσκειται παραθέτων πρὸς τοῖς τότε ἐν χρήσει καὶ τὰ ὀμηρικὰ ὀνόματα, καὶ ἐπειδὴ ἐν τῇ καθ' ἑκάστα περιγραφῇ ἡ μὲν σειρὰ τῶν νήσων ἔχει οὕτως: Κεφαλληνία, Ζάκυνθος, Ἰθάκη (καὶ ἐν αὐτῇ ὄρος Νήριτον), ἡ δὲ Σάμη ἀναφέρεται ὡς πόλις τῆς Κεφαλληνίας ('*Same diruta a Romanis adhuc tamen oppida tria habet*', τῆς Σάμης καταστραφείσης ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, ἔχει ὅμως ἔτι (ἡ Κεφαλληνία) τρεῖς πόλεις), διὰ ταῦτα θεωροῦμεν τὸ χωρίον ἐφθαρμένον καὶ διορθωτέον ὡς ἐξῆς: *Ante eas Cephallenia, Dulichium, Same utraque, Zacynthus, liberae* (ὡς φέρουσι τινα χειρόγραφα), *Ithaca, Crocylea*.

3) *In Ionio Prote, Asteria, Cephallenia, Neritos, Same, Zacynthus*,

τὸ Δουλίχιον καὶ τὴν Σάμην μεταξὺ τῶν νήσων τοῦ Ἰονίου πελάγους (παρὰ τὴν Κεφαλληνίαν, Ζάκυνθον, Ἰθάκην καὶ Λευκάδα), διακρίνων ταῦτα τῶν Ἑχινάδων, ἃς λέγει παρακειμέναις τῇ ἡπείρῳ.

Παρεθέσαμεν τὰς ἀνωτέρω μαρτυρίας ἀπλῶς καὶ μόνον, ἵνα δεῖξωμεν τὴν πλήρη σχεδὸν ὁμοφωνίαν τοῦ ἀρχαίου κόσμου περὶ τοῦ ζητήματος. Διότι ἄλλως προκειμένου περὶ ὁμηρικῶν ζητημάτων μεταγενέστεραι μαρτυρίαι ἔχουσιν ἐνώπιον τοῦ κύρους τοῦ ὁμηρικοῦ κειμένου ὅλως δευτερεύουσιν, ὡς εὐνόητον, σημασίαν.

Αὐτὴ δὲ χθαμαλὴ... κεῖται...—Ἡ Ἰθάκη ἔχει τὰ χαμηλότερα ὄρη πατῶν τῶν περὶ αὐτὴν νήσων. Ἡ ὑψηλότερα κορυφὴ τοῦ ἐν αὐτῇ ὄρους τῆς Ἀνωγῆς (τοῦ ὁμηρικοῦ Νηρίτου) ἔχει ὕψος 629 (κατ' ἄλλους 808) μέτρων, ἡ δὲ τοῦ Καραθεῖκου ἢ Πεταλεῖκου βουνοῦ 671 μ., ἐνῶ ἐν Ζακύνθῳ ὁ Βρεχίων φθάνει 758 μ., ἐν Λευκάδι ἡ Ἐλάτη 1,159 μ. καὶ ὁ Ἅγιος Ἡλίας 1,035 μ., ἐν δὲ τῇ Κεφαλληνίᾳ ὁ Αἶνος 1620 μ., ὁ Ξεραγιᾶς 1067 καὶ ἡ Κόκκινη Ῥάχης (ἐν Σάμῃ) 1100. Ὡστε δικαίως δύναται τις λέγειν τὴν Ἰθάκην χθαμαλὴν διὰ τὸ μικρὸν σχετικῶς ὕψος τῶν ὀρέων αὐτῆς ἐν συγκρίσει μάλιστα πρὸς τὰ ὑψηλὰ ὄρη τῆς παρακειμένης Κεφαλληνίας. Ἄν λοιπὸν τὸ χθαμαλὴ ἔχῃ τὴν σημασίαν ταύτην, τότε οὐδαμῶς ἐφαρμόζεται εἰς τὴν Λευκάδα, ἥς τὰ ὄρη εἰσὶ σχεδὸν ἐπίσης ὑψηλὰ ὡς τὰ τῆς Κεφαλληνίας. — Ἀλλ' ὑπάρχει καὶ δευτέρα ἐρμηνεία· ἤδη τινὲς τῶν ἀρχαίων παρετήρησαν, ὅτι ἐκδηλοῖ τινα ἀντίφασιν τὸ δέχεσθαι τὴν Ἰθάκην, ἣν παιπαλόεσσαν (τ. ἔ. ὑψηλὴν, Ὅδ. λ, 480) λέγει ὁ ποιητής, σὺν αὐτῇ καὶ χαμηλὴν, συνάπτοντες δὲ τὸ χθαμαλὴ μετὰ τοῦ κεῖται, ἐξήγουν ὅτι ἡ φράσις σημαίνει οὐχὶ τὸ εἶναι

7. Ὁ Ὅμηρος λέγει, ὅτι ἡ Ἰθάκη πρόσκειται τῇ Ξηρᾷ (τῆς Κεφαλληνίας) κατὰ τὴν δυτικὴν αὐτῆς πλευρὰν, 'χθαμαλὴ κεῖται πρὸς ζόφον'.

Dulichium et... Ithaca... in Epiro Echinades,... contra Ambracium sinum Leucadia'.

τὴν Ἰθάκην χαμηλὴν, ταπεινὴν, ἀλλὰ τὸ κεῖσθαι αὐτὴν χαμηλά, πρόσχωρον τῇ ἡπείρῳ, ἥτοι ἐγγύτατα πρὸς τὴν ξηρὰν (Στραβ., 454, 12). Ταύτην δὲ τὴν ἐρμηνείαν δέχονται ἀποκλειστικῶς οἱ Λευκαδισταὶ ἰσχυριζόμενοι, ὅτι αὕτη ἀρμόζει μόνον πρὸς τὴν Λευκάδα καὶ οὐχὶ πρὸς τὴν Ἰθάκην. Ἀλλ' ἔχει καλῶς ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος; Ἡ Λευκάς, ὡς νῦν ἔχει, κατὰ τὴν ἀνατολικὴν αὐτῆς πλευρὰν εἰς ἔκτασιν $3\frac{1}{2}$ χιλιομέτρων ἀπὸ τοῦ ΒΑ^{οῦ} αὐτῆς ἄκρου ἀπέχει τῆς ξηρᾶς τῆς Ἀκαρνανίας 3 περίπου χιλιομέτρα· εἴτα ἐπὶ 3 ἕτερα χιλιομέτρα πλησιάζει πρὸς τὴν ξηρὰν κατὰ τινα σημεῖα μέχρις ἀποστάσεως μόλις 500 μέτρων, καὶ εἴτα ἀπομακρύνεται πάλιν τῆς ξηρᾶς κατ' ἀρχὰς 4, ἔπειτα 15 καὶ τέλος 28 χιλιομέτρα. Ἡ δὲ Ἰθάκη ἀπέχει ἀπὸ τῆς ξηρᾶς τῆς παρακειμένης Κεφαλληνίας κατὰ μὲν τὸ βόρειον αὐτῆς ἡμισυ 3 ἕως 4, κατὰ δὲ τὸ νότιον 5 ἕως 8 περίπου χιλιομέτρα. Ὡστε ἐν ὅλῳ ἡ Ἰθάκη πρόσκειται ἐγγύτερον πρὸς τὴν ξηρὰν τῆς Κεφαλληνίας ἢ ἡ Λευκάς πρὸς τὴν τῆς Ἀκαρνανίας.

Τὸ καθ' ἡμᾶς συντασσόμενοι τῇ δευτέρᾳ ταύτῃ ἐρμηνείᾳ δεχόμεθα τὸ *χθαμαλὴ* . . . κεῖται ὡς λεγόμενον ἐνταῦθα περὶ τῆς Ἰθάκης, διότι αὕτη κεῖται ἐγγὺς πρὸς τὴν ξηρὰν (τῆς Κεφαλληνίας). Ἀλλ' ἐξάγοντες τὴν σημασίαν ταύτην οὐχί, ὡς οἱ Λευκαδισταί, ἐκ μόνης τῆς ἀντιλήψεως ἣν εἶχον οἱ ἀρχαῖοι περὶ θαλάσσης, ὅτι δηλ. αὕτη ἦτο ὑψηλότερα τῆς ξηρᾶς καὶ ἐπομένως ὅτι τὰ ἐγγὺς τῆς ξηρᾶς κεῖνται χαμηλότερα (πρβλ. ἄνοδος ἐπὶ ἔκπλου ἀπὸ τῆς ξηρᾶς πρὸς τὰ ἄνω, ἥτοι πρὸς τὸ ἀνοικτὸν πέλαγος, κάθοδος ἐπὶ κατὰπλου ἐκ τοῦ ἀνοικτοῦ πελάγους πρὸς τὰ κάτω, ἥτοι πρὸς τὴν ξηρὰν), ἀλλ' ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῆς ἐννοίας τοῦ χαμηλοῦ, νομίζομεν ὅτι *χθαμαλὴ* κεῖσθαι λέγεται ἢ νῆσος ἢ οὐχὶ ἀπλῶς ἐγγὺς τῆς ξηρᾶς, ἀλλ' ἢ ἐγγὺς ὑψηλοτέρας ξηρᾶς προσκειμένη. Ἀγόμεθα δὲ εἰς τοῦτο ἐξ ὧν ὁ ποιητὴς λέγει περὶ Διαιάς, ὅτι καὶ αὕτη *χθαμαλὴ* κεῖται (x 196). Διὰ λόγους,

οὕς ἐξηγήσομεν ἐν οἰκείῳ τόπῳ, μὴ δυνάμενος ὁ Ὀδυσσεὺς ἐννοῆσαι ποῦ ἀνατέλλει καὶ ποῦ δύει ὁ ἥλιος, ἀνελθὼν εἰς σκοπιὰν ὑψηλὴν (*παιπαλόεσαν*) ζητεῖ μὴ τίνα εὖρη λύσιν τῆς ἀπορίας. Ἄλλ' οὐδεμίαν εὕρισκει· βλέπει πρὸς τὸ ἐν μέρος (μακρὰν) νῆσον, ἣν περιβάλλει πανταχόθεν ἀπεράντος θάλασσα, τὴν δὲ Αἰαίαν ἀπὸ τοῦ ἄλλου μέρους κειμένην χθαμαλὴν ἤτοι ἐγγὺς πρὸς ὑψηλοτέραν ξηρὰν μὴ ἐπιτρέπουσαν τὴν ἐλευθέραν ἐπισκόπησιν τῶν σημείων τοῦ ὀρίζοντος. Πράγματι δὲ ἡ Αἰαία ἡ νῆσος τῆς Κίρκης, ὡς θέλομεν ἰδεῖν ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει, πρόσκειται πρὸς ξηρὰν ὑψηλοτέραν. Ἡ φερομένη ὑπὸ τινων ἀντίρρησης, ὅτι δῆθεν ὁ Ὀδυσσεὺς ἀνελθὼν εἰς τὴν σκοπιὰν εἶδεν αὐτὴν τὴν Αἰαίαν ὡς νῆσον 'τὴν πέρι πόντιος ἀπείριτος ἐστεφάνωται' (κ 195), καὶ ὅτι νῆσος στεφανουμένη, περιβαλλομένη πανταχόθεν ὑπὸ ἀπεράντου θαλάσσης οὐδαμῶς δύναται εἶναι παράκτιος, προσκειμένη τῇ ξηρᾷ, βασιζέται ἐπὶ ἀπλῆς παρεξηγήσεως. Ὡς θέλομεν δεῖξαι ἀλλαχοῦ, ὁ Ὀδυσσεὺς ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς οὐχὶ τὴν Αἰαίαν, ἀλλ' ἄλλην νῆσον μακρὰν πρὸς ἀνατολὰς εἶδεν ἐν τῇ ἀνοικτῇ θαλάσῃ κειμένην, καὶ ταύτην ἀκριβῶς ὡς πανταχόθεν ὑπὸ ἀπείρου θαλάσσης περιβαλλομένην ἀντιτάσσει πρὸς τὴν χαμηλὰ κειμένην Αἰαίαν (*εἶδον... νῆσον... αὐτὴ δὲ χθαμαλὴ κεῖται*, κ 194 ἐξ.), ἥτις κατὰ τὴν δυτικὴν αὐτῆς πλευρὰν, ὁμοίως ὡς ἡ Ἰθάκη, πρόσκειται πρὸς ξηρὰν ὑψηλοτέραν παρακλωύουσαν τὴν θέαν τοῦ ὀρίζοντος.

Καὶ ἄλλο δέ τι σημειοῦμεν, ὅτι οὐδὲ ἐν τῇ σημασίᾳ ταύτῃ τοῦ εἶναι ἐγγὺς τῆς ξηρᾶς ἐφαρμόζεται τὸ *χθαμαλὴ κεῖται* ἐπὶ τῆς Λευκάδος, ὡς μὴ προσκειμένης τῇ ξηρᾷ καθ' ὃ σημείον τὸ ὀμηρικὸν κείμενον ὑπαγορεύει, τοῦτο μὲν ῥητῶς καὶ κατηγορηματικῶς προσδιορίζον — *χθαμαλὴ κεῖται πρὸς ζόφον*, πρόσκειται τῇ ξηρᾷ πρὸς τὴν δύσιν, πρὸς τὴν δυτικὴν αὐτῆς πλευρὰν —, τοῦτο δὲ καὶ ἄλλως πολλαχῶς ὑποδεικνύον. Τῷ ὄντι, ἡ Λευκάς πρόσκειται τῇ ξηρᾷ τῆς Ἀκαρνανίας

κατὰ τὴν ἀνατολικὴν αὐτῆς πλευράν, ἐνῶ τὸ ὁμηρικὸν κείμενον θέλει τὴν ἀνατολικὴν πλευράν τῆς ὁμηρικῆς Ἰθάκης ἐλευθέραν καὶ μόνον μακρὰν ταύτης τὰς Ἐχινάδας ὑπαρχούσας (αἱ δὲ τ' ἀνευθε πρὸς ἧῶ τ' ἡέλιόν τε, ι 26). Τοῦναντίον ὁ ποιητὴς ὀρίζων ὅτι μεταξὺ Ἰθάκης καὶ Σάμης ὑπάρχει πορθμός, ἥτοι στενὸν θαλάσσης μεταξὺ δύο ἐγγύτατα πρὸς ἀλλήλας κειμένων ξηρῶν, ὑποδεικνύει σαφέστατα, ὅτι ἡ ὁμηρικὴ Ἰθάκη κεῖται χθαμαλὴ ἥτοι ἐγγὺς τῆς ξηρᾶς κατὰ τὴν πρὸς τὴν Σάμην, τ. ἔ. τὴν δυτικὴν αὐτῆς πλευράν, καθ' ὃ δηλαδὴ σημεῖον εὔρομεν αὐτὴν προσκειμένην καὶ τῷ Δουλιχίῳ, καὶ καθ' ὃ σημεῖον ἡ σημερινὴ Ἰθάκη πρόσκειται πρὸς τὴν ξηρὰν τῆς Σάμης καὶ τῆς λοιπῆς ἐγγύτατα κειμένης Κεφαλληνίας ἀποτελουμένου οὕτω τοῦ μεταξὺ αὐτῶν πορθμοῦ. Ὡστε εἴτε τὸ χθαμαλή... ἐκληφθῇ ἐν τῇ σημασίᾳ τοῦ 'χαμηλή' (ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν Κεφαλληνίαν) εἴτε ἐν τῇ τοῦ 'προσκειμένη πρὸς τὴν ξηρὰν', κατ' οὐδένα τρόπον ἐφαρμόζεται εἰς τὴν Λευκάδα, ἀλλὰ μόνον εἰς τὴν σημερινὴν Ἰθάκην.

8 Πανυπεριάτη
σημαίνει πασῶν
βορειοτάτη.

Πανυπεριάτη εἰν ἀλὶ κεῖται πρὸς ζόφον. — Ἡ Ἰθάκη κεῖται πρὸς ζόφον, ἥτοι πρὸς δυσμὰς τῶν πολλῶν νήσων, τῶν Ἐχινάδων, αἵτινες κεῖνται μακρὰν τῆς Ἰθάκης καὶ πρὸς ἀνατολὰς, ἀνευθε πρὸς ἧῶ τ' ἡέλιόν τε. Κεῖται δὲ πρὸς δυσμὰς τῶν Ἐχινάδων πανυπεριάτη, ἥτοι πασῶν τῶν λοιπῶν περὶ αὐτὴν ὑπερτάτη, βορειοτάτη.

Περὶ τῆς σημασίας τοῦ πανυπεριάτη οὐδεμίᾳ χωρεῖ ἀμφιβολία. Ὑπέρτερος λέγεται ἐν συγκρίσει πρὸς ἄλλον τόπος τις ὁ μᾶλλον ὑπεράνω, πλεον ἐπάνω ἢ παρεπάνω, ὡς λέγει καὶ ἡ σημερινὴ γλῶσσα, ἥτοι ὑψηλότερον, βορειότερον κείμενος. Οὕτως ὁ μέγας λίθος, δι' οὗ Αἴας ὁ Τελαμώνιος ἔβαλε τὸν Ἐπικλέα ἔκειτο ἐντὸς τοῦ τείχους παρὰ τὴν ἑπαλξιν ὑπέρτατος (Ἰλ Μ 381) ἥτοι ἐπάνω-ἐπάνω, ὡς λέγομεν, εἰς τὸν

σωρὸν τῶν λίθων τὸν χρησιμεύοντα, ἵνα οἱ Ἀχαιοὶ ῥίπτωσι κατὰ τῶν πολεμίων. Κατὰ τοὺς πρὸς τιμὴν τοῦ Πατρόκλου ἐπικηδείους ἀγῶνας ἐν τῷ ἀγωνίσματι τῆς ἄρματοδρομίας πρῶτος ὁ Ἴδομενεὺς ἀνεγνώρισε τοὺς ἵππους τοῦ προπορευομένου ἄρματος τοῦ Διομήδους, διότι, λέγει ὁ ποιητής, ἐκάθητο *ὑπέριαις ἐν περιωπῇ* (Ἰλ. Ψ 451), ἦτοι πάντων τῶν ἄλλων ὑψηλότερον ἐν τόπῳ περιβλέπτῳ, ἐν σκοπιᾷ. — Τὸ κράτος τοῦ Πριάμου περιωρίζετο εἰς ὅσην χώραν περικλείει τὸ ἄνω (βόρειον) ἄκρον τῆς Λέσβου καὶ ἡ *καθύπερθε*, ἦτοι πρὸς βορρᾶν τῆς Αἰσῆς κειμένη, Φρυγία καὶ ὁ Ἑλλήσποντος, *ὅσων Λέσβος ἄνω... ἐντ' ἑξέρχει καὶ Φρυγίη καθύπερθε καὶ Ἑλλήσποντος* (Ἰλ. Ω 544). — Ἡ Συρίη, ἡ νῆσος δηλ. Σύρος, *κεῖται καθύπερθεν* ἦτοι βορειότερον τῆς Ὀρτυγίας τ. ἑ. τῆς Δήλου, (Ὀδ. ο 404), διότι τὸ βόρειον ἄκρον τῆς Σύρου κεῖται περὶ τὰ 12 χιλιόμετρα βορειότερον τοῦ βορείου ἄκρου τῆς Δήλου. — Ἐν Λέσβῳ δὲ οἱ ἐκ Τροίας ἐπιστρέφοντες Ἀχαιοὶ διελογίζοντο περὶ τοῦ περαιτέρω πλοῦ, ἂν δηλ. ὤφειλον πλεῦσαι *καθύπερθε Χίοιο .. νήσου ἐπὶ Ψυρίης, αὐτὴν ἐπ' ἀριστερ' ἔχοντες*, ἦτοι ἀπεπάνω, βορείως τῆς Χίου, ἄνωθεν (ἐπὶ) τῆς νήσου Ψυρίης (Ψαρῶν), αὐτὴν ἔχοντες πρὸς τ' ἀριστερά, ἤγουν διὰ μέσου τοῦ ἀνοικτοῦ πελάγους πρὸς τὴν Εὐβοίαν, (ἣν ὁδὸν τῇ ὑποδείξει τοῦ θεοῦ καὶ ἠκολούθησαν), ἢ *ὑπένερθε Χίοιο παρ' ἡνεμόεντα Μίμαντα*, ὑποκάτω, νοτίως τῆς Χίου παρὰ τὸ ἀκρωτήριο τῆς Εὐρυθραίας Μίμαντα καὶ ἐντεῦθεν, ἐννοεῖται, διὰ τῶν Σποράδων ἀκτοπλοϊκῶς μέχρι Κρήτης καὶ Κυθήρων. Καὶ ἵνα μηδεμίᾳ μηδενὶ μείνῃ ἀμφιβολία, ὅτι τὸ *καθύπερθε Χίοιο* σημαίνει οὐχὶ δυτικῶς, ἀλλὰ βορείως τῆς Χίου, ὁ ποιητής προσέθηκε *νήσου ἐπὶ Ψυρίης*, ἦτοι ἐπὶ, ἄνωθεν, βορείως δηλ. τῆς νήσου Ψυρίας, *ταύτην* (τὴν Ψυρίαν) *ἐπ' ἀριστερὰ ἔχοντες*, ἐνῶ ὁ πλέων δυτικῶς τῆς Χίου μεταξὺ ταύτης καὶ τῆς Ψυρίας ἔχει τὴν Ψυρίαν πρὸς τὰ δεξιὰ (Ὀδ. γ 170). Ἀλλως τε δέ, ὅτι ἡ ἐν γένει κατεύθυνσις καὶ ὁ

τελικὸς σκοπὸς τοῦ πλοῦ ἦτο ἐκ Τροίας πρὸς τὰς Ἑλληνικὰς ἀκτὰς ἦτοι ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς, τοῦτο ἐτύγχανε πασίγνωστον, καὶ ἐπομένως οὐχὶ περὶ τούτου, ὡς οἴκοθεν ἐννοουμένου, ἐγίνετο ἐν Λέσβῳ ἢ σύσκεψις, ἀλλὰ περὶ τῶν καθ' ἕκαστα, ἂν δηλαδὴ ὁ πάντως πρὸς δυσμὰς προκείμενος πλοῦς ἐπιχειρητέος βορείως τῆς Χίου καὶ τῆς Ψυρίας ἀναμέσον τοῦ ἀνοικτοῦ πελάγους, ἢ νοτίως τῆς Χίου παρὰ τὸν Μίμαντα, τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τὰς Σποράδας.

Πανυπεριάτη ἄρα σημαίνει τὴν πασῶν τῶν περὶ αὐτὴν ὑπερτάτην, βορειοτάτην. Πράγματι δὲ ἡ Ἰθάκη κεῖται βορειοτάτῃ πασῶν, βορειότερα καὶ τῆς Ζακύνθου καὶ τῆς Κεφαλληνίας (Δουλιχίου καὶ Σάμης), καθόσον τὸ νότιον ἄκρον τῆς Ἰθάκης κεῖται περὶ τὰ 26 χιλιόμετρα βορειότερον τοῦ νοτίου ἄκρου τῆς Κεφαλληνίας.— Οἱ Λευκαδισταὶ συνδέουσι τὸ *πανυπεριάτη* στενότατα μετὰ τοῦ πρὸς ζόφον ἐξηγοῦντες τὴν ὅλην φράσιν, ὅτι ἡ ὁμηρικὴ Ἰθάκη ἦν ἡ ἀκροτάτη, ἡ πασῶν τελευταία πρὸς ζόφον κειμένη νῆσος τοῦ συμπλέγματος. Ἄλλ' ἡ ἐρμηνεία αὕτη οὔτε πρὸς τὴν σημασίαν τῶν λέξεων οὔτε πρὸς τὰ πράγματα συμφωνεῖ. Πανυπερτάτη λέγεται ἡ πασῶν βορειοτάτη, ζόφος δὲ ἡ δύσις· ἐπομένως τοιαύτη μεταξὺ δύο λέξεων ἔχουσῶν ὅλως διάφορον σημασίαν στενὴ συνάφεια, ὥστε τὸ *πανυπεριάτη* εἶναι οἰονεὶ ἐπιτατικὸν τοῦ πρὸς ζόφον, οὐδόλως καθίσταται νοητὴ. Τούναντίον διὰ μὲν τοῦ πρὸς ζόφον ὀρίζεται ἡ θέσις τῆς Ἰθάκης ἐν σχέσει πρὸς τὰς πολλὰς νήσους (τὰς Ἐχινάδας), δηλουμένου ὅτι αὕτη μὲν κεῖται πρὸς ζόφον (δυσμὰς), ἐκεῖνα δὲ πρὸς ἡῶ τ' ἠελίον τε (ἀνατολάς), ὑποδηλουμένου δὲ συγχρόνως ὅτι ἡ τε Ἰθάκη καὶ αἱ Ἐχινάδες οὔσαι οὕτω σχεδὸν ἀκριβῶς ἀπέναντι ἀλλήλων εὔρηνται εἰς τὸ αὐτὸ περίπου ὕψος οὔτε δηλ. βορειότερον οὔτε νοτιώτερον ἀλλήλων· διὰ δὲ τοῦ *πανυπεριάτη* ὀρίζεται ἡ θέσις τῆς Ἰθάκης ἐν σχέσει πρὸς τοὺς λοιποὺς ἀπὸ τῆς δυτι-

κῆς πλευρᾶς (πρὸς ζόφον) περιβάλλοντας αὐτὴν τόπους, τὸ Δουλίχιον, τὴν Σάμην καὶ τὴν Ζάκυνθον, δηλουμένου ὅτι ἡ Ἰθάκη κεῖται πασῶν τούτων βορειοτάτῃ ἐν τὸς τῆς θαλάσσης (εἰν ἀλί).—Τὰ δὲ πράγματα ἀποδεικνύοντα τὴν ἀλήθειαν τοῦ τελευταίου τούτου γεγονότος, ἀποδεικνύουσι σύναμα ὅτι ἡ Ἰθάκη οὐδαμῶς τυγχάνει ἡ ἀκροτάτῃ πρὸς ζόφον, ἥτοι ἡ δυτικωτάτῃ νῆσος τοῦ συμπλέγματος, διότι δυτικωτάτῃ πασῶν προβαίνει ἡ Κεφαλληνία.

Πρὸς ζόφον.—"Ὅτι ζόφος (=σκότος) ἡ δύσις, τὸ σημεῖον δηλ. ὅπου δύοντος τοῦ ἡλίου ἐπέρχεται τὸ σκότος, ἡὼς δὲ ἡ ἀνατολή, τοῦτο ἐξηγεῖ ἡμῖν σαφέστατα αὐτὸς ὁ ποιητὴς ἐν Ὅδυσ. κ 190 ἐξ.,

ὦ φίλοι, οὐ γάρ τ' ἴδμεν, ὅπῃ ζόφος οὐδ' ὅπῃ ἡὼς,
οὐδ' ὅπῃ ἡέλιος φασείμβροτος εἰς ὑπὸ γαῖαν,
οὐδ' ὅπῃ ἀννεῖται·

9. Ζόφος λέγεται ἡ δύσις. Οἱ ἀρχαῖοι δυτικὰ ἔλεγον οὐχὶ τὰ βόρεια ἀλλὰ τὰ τε κυρίως δυτικὰ καὶ τὰ ΒΔ^ά ἢ ΝΔ^ά, ἀνατολικά δὲ οὐχὶ τὰ νότια, ἀλλὰ τὰ τε κυρίως ἀνατολικά καὶ τὰ ΒΑ^ά ἢ ΝΑ^ά.

ἐνθα ὁ Ὅδυσσεὺς λέγει, ὅτι ἀγνοοῦσι «ποῦ ὁ ζόφος καὶ ποῦ ἡ ἡὼς, ἥτοι ποῦ ὁ ἥλιος δύνει καὶ ποῦ ἀνατέλλει». — Ἀντιτάσσω δ' ἀλλαχοῦ τὸ ἡῶ τ' ἡέλιόν τε πρὸς τὸν ζόφον, ὡς ἐν Ἰλ. Μ 239 εἴτ' ἐπὶ δεξιῖ ἴωσι πρὸς ἡῶ τ' ἡέλιόν τε, εἴτ' ἐπ' ἀριστερὰ τοίγε ποτὶ ζόφον ἡερόεντα, οὐδεμίαν ἐπιτρέπει ἀμφιβολίαν ὅτι τοῦτο σημαίνει ἀπλῶς τὴν ἀνατολήν, ἥτοι τὸ σημεῖον, ὅπου κατὰ τὴν ἡῶ (αὐγὴν) ἀνατέλλει ὁ ἥλιος.

Τὴν σημασίαν ταύτην δέχονται κατ' ἀνάγκην καὶ οἱ Λευκαδίται. Βλέποντες ὅμως ὅτι ἡ Λευκάς οὐδὲλως κεῖται πρὸς δυσμὰς, ἀλλὰ πρὸς βορρᾶν, ζητοῦσιν ἵνα ἐξοικονομήσωσι τὴν ἀντίθεσιν ταύτην τῆς θεωρίας αὐτῶν πρὸς τὰ πράγματα διὰ τοῦ ἰσχυρισμοῦ, ὅτι ὁ Ὅμηρος γινώσκει δύο μόνον σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος, τὴν ἀνατολήν καὶ τὴν δύσιν, καὶ ὅτι δῆθεν οἱ ἀρχαῖοι τὴν πρὸς τὰ νοτιανατολικά πορὰν τῶν Ἰονίων νήσων

καὶ τῶν παραλίῳ τῆς Ἑπείρου καὶ Ἀκαρνανίας ἐθεώρουν ὡς καθαρῶς πρὸς ἀνατολὰς διήκουσαν, ἐκλαμβάνοντες οὕτω τὰ πρὸς νότον κείμενα ὡς ἀνατολικά, τὰ δὲ πρὸς βορρᾶν ὡς δυτικά. Καὶ ὅτι μὲν ὁ Ὅμηρος γνωρίζει πλὴν τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως καὶ τὰ ἕτερα δύο σημεῖα τοῦ ὁρίζοντος, ἐξάγεται σαφῶς ἐκ ν 109 ἔνθα λέγει, ὅτι τὸ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ λιμένος Φόρκυνος ἐν Ἰθάκῃ κείμενον σπήλαιον εἶχε δύο εἰσόδους, τὴν μὲν πρὸς Βορρᾶν, τὴν δὲ πρὸς Νότον, *δύω δέ τε οἱ θύραι εἰσίν, αἱ μὲν πρὸς Βορέαιο..., αἱ δ' αὖ πρὸς Νότον*. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸν ἕτερον τῶν Λευκαδιστῶν δισχυρισμὸν, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῶν Ἰονίων νήσων καὶ τῆς ἔναντι παραλίας ἔλεγον ἀνατολικά τὰ πρὸς νότον καὶ δυτικά τὰ πρὸς βορρᾶν κείμενα μέρη, δύναται τις ἐρωτᾶν, τότε πῶς λοιπὸν ἔλεγον τὰ πρὸς τὴν ἀνατολὴν καὶ τὴν δύσιν κείμενα; Ὅτι δὲ τὸ πρᾶγμα ἔχει οὐχὶ ἀκριβῶς οὕτως, ὡς λέγουσιν οἱ Λευκαδισταί, τοῦτο ἀποδεικνύουσιν αὐτὰ τὰ παρ' αὐτῶν ὑπὲρ τῆς ἰδίας ἐκδοχῆς φερόμενα μαρτύρια.

Ὁ Στράβων, λέγουσι, γράφει ὅτι ὁ πλοῦς ἀπὸ τῶν ἐν τῇ βορειοδυτικῇ παραλίῳ τῆς Ἑπείρου Χαόνων πρὸς τὸν Ἀμβρακικὸν καὶ τὸν Κορινθιακὸν κόλπον ἄγει πρὸς ἀνίσχοντα ἥλιον, ἥτοι πρὸς ἀνατολὰς, ἐνῶ πράγματι ἄγει πρὸς τὰ νοτιανατολικά. Ἀλλ' ἰδοὺ τί λέγει ὁ Στράβων (VII, 5, κ. 324, 30). «ὁ δὲ πλοῦς ἀπὸ τῶν Χαόνων ἀρξαμένῳ πρὸς ἀνίσχοντα ἥλιον καὶ πρὸς τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον καὶ τὸν Κορινθιακόν, ἐν δεξιᾷ ἔχοντι τὸ Αὐσόνιον (=τὸ Σικελικόν) πέλαγος, ἐν ἀριστερᾷ δὲ τὴν Ἑπειρον, εἰς χίλιοι καὶ τριακόσιοι στάδιοι ἀπὸ τῶν Κεραυνίων ἐπὶ τὸ στόμα τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου...», ἥτοι ὁ πλοῦς ἀπὸ τῶν Χαόνων κατ' ἀρχὰς πρὸς ἀνατολὰς καὶ εἶτα πρὸς τὸν Ἀμβρακικὸν καὶ τὸν Κορινθιακὸν κόλπον... εἰς χίλια τριακόσια στάδια ἀπὸ τῶν Κεραυνίων ὁρέων μέχρι τοῦ στομίου τοῦ Ἀμβρακικοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἐν ἣ ἔτι περιπτώσει ὑποτεθῇ, ὅτι ὁ Στράβων λέγει ὅλον

τὸν ἀπὸ Χαόνων μέχρι τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου πλοῦν ὡς γινόμενον πρὸς ἀνατολάς, οὐδαμῶς ἔπεται ἐκ τούτου, ὅτι καὶ ἐδέχετο τὴν παραλίαν ταύτην διήκουσαν ἀκριβῶς ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς. Ὁ Στράβων γινώσκει κάλλιστα τὴν ἐκ τῶν ΝΑ^{ων} πρὸς τὰ ΒΔ^α κλίσιν τοῦ Ἀδριατικοῦ καὶ Ἰονίου πελάγους (123, 20, 30). «ὁ δ' Ἰόνιος κόλπος μέρος ἐστὶ τοῦ νῦν Ἀδρίου λεγομένου... ἔστι δὲ (ὁ Ἀδρίας) πρὸς ἄρκτον ἅμα καὶ πρὸς ἐσπέραν ἀνέχων στενὸς καὶ μακρός», ἔτι δὲ γινώσκει ἄριστα ὅτι ἡ ἀπὸ τοῦ στομίου τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου πρὸς τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον, τὰ νότια τῆς Ἠπείρου καὶ τὴν Ἰαπυγίαν ἄκραν (ἄκρωτήριον Λεύκαν τῆς Ἰταλίας ἀντικρὺ τοῦ Β^{ου} ἄκρου τῆς Κερκύρας) διεύθυνσις ἀκολουθεῖ φορὰν ἐκ νότου πρὸς βορρᾶν (123, 20, 19). «τὸ δὲ Σικελικὸν» (ἦτοι Αὐσόνιον, τανῦν Ἰόνιον) πέλαγος πρὸ τῆς Σικελίας «ἐστὶ καὶ τῆς Ἰταλίας ἐπὶ τὸ πρὸς ἑὸ μέρος... Αὕξεται δ' ἐπὶ μὲν τὸ πρὸς ἑὸ μέρος μέχρι τῶν ἄκρων τῆς Κρήτης, καὶ τὴν Πελοπόννησον δὲ περικλύζει τὴν πλείστην, καὶ πληροῦ τὸν Κορινθιακὸν καλούμενον κόλπον· πρὸς ἄρκτους δὲ ἐπὶ τε ἄκραν Ἰαπυγίαν καὶ τὸ στόμα τοῦ Ἰονίου κόλπου καὶ τῆς Ἠπείρου τὰ νότια μέρη μέχρι τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου καὶ τῆς συνεχοῦς παραλίας τῆς ποιούσης τὸν Κορινθιακὸν κόλπον πρὸς τὴν Πελοπόννησον». Τὸ Σικελικὸν δὲ ἢ Αὐσόνιον τοῦτο πέλαγος, ὅπερ ἀπὸ τῆς Σικελίας φθάνει πρὸς ἀνατολάς μὲν μέχρι τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, ἀπὸ δὲ τοῦ σημείου τούτου τρέπεται πρὸς βορρᾶν, κατὰ τὸ ἄνω χωρίον τοῦ Στράβωνος (324, 30) ἔχων τις ἐπὶ δεξιὰ (ἦτοι πρὸς δυσμὰς) καὶ τὴν Ἠπειρον ἐπ' ἀριστερὰ (ἦτοι πρὸς ἀνατολάς) κατέρχεται ἀπὸ τῶν Χαόνων ἐπὶ τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον, ἄρα ἐκ βορρᾶ πρὸς νότον.

Μὴ ὁ Στράβων γράφων (κ. 324, 5), ὅτι κατὰ τὸν ἐν Ἠπείρῳ λιμένα Ὀγχησμον ἀντίκεινται τὰ δυσμικὰ ἄκρα τῆς Κερκύρας, ἔνθα ὁ λιμὴν Κασσιόπη (ὁ καὶ σήμερον φέρων τὸ αὐτὸ ὄνομα)

καὶ νοτιώτερον ταύτης τὸ ἀκρωτήριο Φαλακρόν, καὶ ὅτι τὰ Σύβοτα εἰσὶ νησίδες «κατὰ τὸ ἐῷον (ἀνατολικόν) ἄκρον τῆς Κερκυραίας τὴν Λευκίμμην κείμεναι», ἀνακριβῆ λέγει· Τὸ ἄκρον τῆς Κερκύρας, ἔνθα ἡ Κασσιόπη καὶ τὸ Φαλακρόν ἀκρωτήριο, ἀποτελεῖ τὸ βόρειον ἀλλὰ καὶ δυσμικώτατον, ἡ δὲ Λευκίμμη τὸ νότιον ἀλλὰ καὶ ἀνατολικώτατον σημεῖον τῆς νήσου. Τοῦ πλοῦ δὲ ὄντος κατὰ τὰ ἄνω εἰρημένα πάντοτε ἐκ βορρᾶ πρὸς νότον καὶ παντὸς πρώτου μνημονευομένου τύπου («Πάνορμος..., καὶ μετὰ ταῦτα Ὀγχησμος λιμὴν... καὶ πάλιν ἄλλος Κασσιόπη... Μετὰ δ' Ὀγχησμον Ποσειδῖον» κ.τ.λ.) οἴκοθεν βορειότερον νοουμένου τοῦ μετὰ ταῦτα ἐπομένου, σὺν τῷ λέγειν ὅτι ἡ Κασσιόπη ἀντίκειται πρὸς τὸν βορειότερον Ὀγχησμον, ἡ δὲ Λευκίμμη πρὸς τὰ νοτιώτερα Σύβοτα, συνυπακούεται ὅτι ἡ μὲν πρώτη τυγχάνει ἡ βόρειος, ἡ δὲ δευτέρα ἡ νότιος ἄκρα τῆς Κερκύρας, πᾶσα δὲ ἰδιαιτέρα περὶ τούτου μνεῖα περιττεύει.— Ἀλλὰ καὶ τῶν νήσων τὴν κλίσιν γινώσκει καλῶς ὁ Στράβων· οὕτω τὴν Κεφαλληνίαν λέγει μακρὰν (πρὸς τὸ ὁμηρικόν, δολιχὴν, Δουλίχιον) καὶ διήκουσαν πρὸς εὐρον, ἥτοι πρὸς τὰ νοτιανατολικά (456, 15). Ἡ Κεφαλληνία κεῖται κατὰ τὴν Ἀκαρνανίαν, ἡ δὲ Ζάκυνθος δυτικῶς μᾶλλον πρὸς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἐγγύτερον ταύτης (457, 18). Πρὸς ἀνατολὰς δὲ τῆς Ζακύνθου καὶ τῆς Κεφαλληνίας κεῖνται αἱ Ἐχινάδες· «Καὶ ταύτης (τῆς Ζακύνθου) δὲ καὶ τῆς Κεφαλληνίας πρὸς ἑῷ τὰς Ἐχινάδας ἰδρῶσθαι νήσους συμβέβηκεν» (458, 19).

Καὶ παρὰ Πτολεμαίῳ δέ, ἐξ οὗ ἄλλως τε ἀρύεται καὶ ὁ Στράβων, ἡ ἀπὸ τῶν Ἀκροκεραυνίων μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀχελώου παράλιος διήκει οὐχὶ ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς, ὡς διατείνονται οἱ Λευκαδισταί, ἀλλ' ἐκ τῶν βορειοδυτικῶν εἰς τὰ νοτιανατολικά. Ἡ ἀκρώρεια τῶν Ἀκροκεραυνίων κατέχει κατὰ τὸν Πτολεμαῖον (III, 13, 9) μοίρας 39°, 30' γεωγραφικοῦ πλάτους καὶ 44°, 30' μήκους, αἱ δὲ ἐκβολαὶ τοῦ

Ἀγελώου 37° πλάτους καὶ $48^{\circ},40'$ μήκους, ἥτοι αἱ ἐκβολαὶ τοῦ Ἀγελώου κεῖνται κατὰ ταῦτα $2^{\circ},30'$ νοτιώτερον τῆς ἀκρωρείας τῶν Ἀκροκεραυνίων, ὅσον δηλαδὴ σχεδὸν καὶ τὸ ἀκριβὲς ἀνὰ μέσον τῶν δύο τόπων πλάτος ($2^{\circ},4'$), τὸ ἐν τοῖς νεωτέροις γεωγραφικοῖς πίναξιν ἀναγραφόμενον. Ἀληθῶς τὸ μεταξὺ μῆκος ἀναγράφεται παρὰ Πτολεμαίῳ διπλάσιον ($4^{\circ},10'$) τοῦ πραγματικοῦ (2°), καὶ ἐπομένως ἡ πρὸς ἀνατολὰς κλίσις τῆς μεσημβρινανατολικῆς φορᾶς τῆς παραλίου παρίσταται μεῖζων τῆς ἀληθοῦς. Ἄλλ' ἡ διαφορὰ αὕτη τοῦ μήκους ἀποδοτέα τὸ μὲν εἰς ἐσφαλμένας καταμετρήσεις τῶν ἀποστάσεων, τὸ δὲ καὶ εἰς λάθη τῶν ἀντιγραφέων (τὸ μῆκος θέσεων τινων διαφέρει κατὰ ἡμίσειαν ἢ καὶ ὀλόκληρον μοῖραν ἐν τοῖς διαφόροις χειρογράφοις, π. χ. Ἀκτιον $47^{\circ},40'$ ἢ $48^{\circ},20'$ κ.τ.λ.), οὐχὶ δὲ εἰς τοῦτο ὅτι τόποι νοτιώτερον ἄλλων κείμενοι σημειοῦνται πρὸς ἀνατολὰς ἀντὶ πρὸς νότον τούτων, διότι πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων τοιοῦτόν τι οὐδόλως συμβαίνει. Ἄλλως τε τοῦ πλάτους, ἥτοι τῆς ἀπὸ τῶν βορείων πρὸς τὰ νότια σημεῖα ἀποστάσεως, ἀναρχομένου ὡς πράγματι ἔχει, ἡ διαφορὰ αὕτη τοῦ μήκους οὐδαμῶς μεταβάλλει τὴν ἐν γένει ἐπὶ τὰ νοτιανατολικά κλίσιν τῆς παραλίου ταύτης, ὡς δύναται πείθεσθαι ὁ βουλόμενος ἀναπαριστῶν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὑπὸ Πτολεμαίου δεδομένων ¹ ἀριθμῶν ἐν γεωγραφ-

1) Παρατίθεμεν χάριν τούτου τοὺς ἀριθμοὺς τοῦ Πτολεμαίου: Ἀκρωρεία τῶν Ἀκροκεραυνίων $44^{\circ},25' - 39^{\circ},30'$. Ὠρικόν $45^{\circ} - 39^{\circ},15'$. Πάνορμος λιμὴν $45^{\circ} - 38^{\circ},40'$. Ὀγγησμος λιμὴν $45^{\circ},20' - 38^{\circ},35'$. Κασσιόπη λιμὴν $45^{\circ},30' - 38^{\circ},25'$. Ποσειδῖον ἄκρον $45^{\circ},45' - 38^{\circ},10'$ (ἢ $55'$). Βουθρωτῶν κόλπος $45^{\circ},45'$ (ἢ $50'$)— 38° ἢ $38^{\circ},20'$. Πηλοῖδης λιμὴν $46^{\circ},10' - 38^{\circ},20'$ (ἢ $10'$). Θύαμις ἄκρα $46^{\circ},10'$ (ἢ $30'$)— 38° . Θυσάμιος ποταμοῦ ἐκβολαὶ $46^{\circ},15'$ (ἢ $30'$ ἢ $45'$)— $38^{\circ},5'$ (ἢ $30'$). Σόδοτα λιμὴν $46^{\circ},45'$ (ἢ $35'$ ἢ $50'$)— 38° . Τορώνη $46^{\circ},50'$ (ἢ $45'$)— 38° . Ἀχέροντος ποταμοῦ ἐκβολαὶ $47^{\circ},10' - 38^{\circ}$. Ἐλαΐας λιμὴν $47^{\circ},15' - 37^{\circ},50'$ (ἢ $55'$). Νικόπολις $47^{\circ},25'$ (ἢ $35'$)— $37^{\circ},55'$. Ἀράχθου ποταμοῦ ἐκβολαὶ $47^{\circ},50' - 38^{\circ},15'$. Ἀμπρακία $48^{\circ} - 38^{\circ},20'$. Ἀκτιον $48^{\circ},20'$ (ἢ $47^{\circ},40'$)— $37^{\circ},45'$. Ἀλῶζεια $48^{\circ},10'$ (ἢ $20'$)— $37^{\circ},20'$ (ἢ $25'$ ἢ $35'$). Ἀστακός $48^{\circ},15'$ (ἢ $47^{\circ},15'$)— $37^{\circ},45'$ (ἢ $38^{\circ},15'$). Ἀγελώου ποταμοῦ ἐκβολαὶ $48^{\circ},25' - 37^{\circ},30'$ (ἢ 37°).

φικῶ πίνακι τὸ διάγραμμα τῆς ἐν λόγῳ χώρας. Ὅτι δὲ ὁ Πτολεμαῖος ἐδέχετο τὴν ἀπὸ τῶν Ἀκροκεραυνίων πρὸς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἀχελώου παραλίαν διήκουσαν ἐν ἰσχυρᾷ μεσημβρινῇ κλίσει, ἐξάγεται ἔτι ἀπλούστερον ἐκ τούτου. Κατ' αὐτὸν ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τῆς Ἠπείρου ἀκολουθεῖ μακρὰν γραμμὴν διήκουσαν ἀπὸ τῶν ὀρίων τῆς Μακεδονίας (ἐν βορείῳ πλάτει $38^{\circ}, 40'$ Πτολμ. III, 12) μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀχελώου (37°)· ἡ δυτικὴ τὸναντίον πλευρὰ ἀπολήγει βραχυτάτῃ ἀπὸ τῶν Ἀκροκεραυνίων μέχρι τῆς Κασσιόπης, ἥτοι τοῦ ΒΔ^{ου} ἄκρου τῆς Κερκύρας. Ἐπεταὶ ἄρα κατ' ἀνάγκην, ὅτι ἡ ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀχελώου πλευρὰ, ἣν ὁ Πτολεμαῖος ἀποκαλεῖ μεσημβρινήν (ἀντὶ μεσημβρινοδυτικὴν), ὀφείλει ἔχειν φορὰν ἰσχυρῶς πρὸς νότον ἀποκλίνουσαν.

Ἀνεξαρτήτως ὅμως τούτων ἡ θέσις καὶ ἡ πρὸς ἀλλήλας σχέσις τῶν νήσων ἀναγράφεται παρὰ Πτολεμαίῳ σχεδὸν ἀκριβῶς, ὅπως πράγματι ἔχει. Οὕτως ἡ Κεφαλληνία κατέχει μῆκος κατὰ τὸ ἀρκτικώτατον αὐτῆς ἄκρον $47^{\circ}, 20'$ (ἢ $40'$) καὶ πλάτος $37^{\circ}, 30'$ (ἢ $25'$), ἡ πόλις μῆκος $47^{\circ}, 40'$ καὶ πλάτος $37^{\circ}, 10'$ (ἢ $15'$ ἢ $20'$), τὸ δὲ μεσημβρινὸν ἄκρον $47^{\circ}, 45'$ μ. — $36^{\circ}, 40'$ (ἢ 36° ἢ $37^{\circ}, 40'$) πλ. — Ἡ Ζάκυνθος (ἡ πόλις) κεῖται νοτιώτερον ($36^{\circ}, 30'$) καὶ δυτικώτερον ($47^{\circ}, 30'$) τοῦ μεσημβρινοῦ ἄκρου τῆς Κεφαλληνίας. Ἡ Ἰθάκη (ἡ πόλις) ἀνατολικώτερον (48°) καὶ νοτιώτερον ($37^{\circ}, 10'$ ἢ 37° ἢ $37^{\circ}, 30'$) τοῦ ἀρκτικοῦ ἄκρου τῆς Κεφαλληνίας. Αἱ δὲ Ἐχινάδες ἀνατολικώτερον ($48^{\circ}, 30'$ ἢ $40'$) καὶ βορειότερον ($37^{\circ}, 20'$) τῆς πόλεως Ἰθάκης. Παρεθέσαμεν αὐτοὺς τοὺς ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου ἀναγραφομένους ἀριθμοὺς μοιρῶν μήκους καὶ πλάτους (μετὰ τῶν ἐν τοῖς διαφόροις χειρογράφοις παραλλαγῶν), ἵνα ἕκαστος ἐπὶ οἰουδήποτε χάρτου ἐφαρμόζων τοὺς ἀριθμοὺς τούτους πεισθῇ περὶ τῆς καθόλου ἀκρίβειας τῆς παρὰ Πτολεμαίῳ περιγραφῆς τῶν νήσων· διότι καὶ τὴν ἀκρίβειαν ταύτην

ἄνευ λόγου καὶ σκοποῦ διημφισβήτησαν οἱ Λευκαδισταί. Κατὰ παράδοξον δέ τινα σύμπτωσιν εἰς ἀντιγραφικὸν λάθος βεβαίως ὀφειλομένην, ἡ βορειότερον τοῦ ἀρκτικοῦ ἄκρου τῆς Κεφαλ-
ληνίας κειμένη Λευκάς ἄκρα, ἦν κατὰ τὴν ἐκδοχὴν τῶν Λευ-
καδιστῶν ἔδει ὁ Πτολεμαῖος λέγειν δυτικωτέραν τοῦ ἄκρου
τούτου, φέρεται τὸναντίον ἀναγεγραμμένη ἀνατολικώτερον
(47°, 50' ἢ 48° ἢ 48°, 10' ἢ 15' ἢ 20' ἢ 50') καὶ νοτιώτερον
(37°, 10' ἢ 20') τοῦ βορείου ἄκρου τῆς Κεφαλληνίας.

Οὔτε λοιπὸν ὁ Πτολεμαῖος οὔτε ὁ Στράβων λέγουσι τὴν
ἀπὸ τῶν Ἀκροκεραυνίων μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀχελώου
παραλίαν διήκουσαν καθαρῶς πρὸς ἀνατολάς, ἀλλ' ἀμφότεροι
δέχονται αὐτὴν κλίνουσαν πρὸς τὰ νοτιανατολικά, ὡς καὶ ἀλη-
θῶς συμβαίνει. Ἡ δὲ θέσις τῶν νήσων παρὰ Πτολεμαίῳ ὀρί-
ζεται, ὡς πράγματι ἔχει.

Τοσαῦτα μὲν περὶ τῶν μαρτυρίων τῶν Λευκαδιστῶν ἐκ
τῶν ἀρχαίων. Περὶ δὲ τῶν ἐκ τῶν νεωτέρων, περιοριζόμενοι
εἰς τοὺς ἡμετέρους παρατηροῦμεν, ὅτι ὀρθῶς μὲν εἶπεν ὁ ἐν
Ἰθάκῃ ὁδηγὸς τὰ πρὸς τὴν Ἀνωγὴν καὶ τὴν Λεύκην χωρία
νότια ἀναφορικῶς πρὸς τὸ βορειότερον Κιόνι, ὀρθῶς δ' ὀνομά-
ζεται ἐν Κερκύρᾳ δῆμος Ἀπηλιωτῶν ὁ πρὸς τὴν ΝΑ^{ὴν} καὶ
Ἐπιζεφυρίων ὁ πρὸς τὴν ΒΔ^{ὴν} κλιτὺν τοῦ ὅρους Παντοκρά-
τορος ἐστραμμένος, ὀρθῶς δὲ καὶ οἱ κάτοικοι τῆς Λευκάδος
λέγουσι Βορέαν μὲν τὸν ἐκ τῆς Στερεᾶς, Ζέφυρον δὲ (Δ^{όν} ἢ
ΒΔ^{όν}) τὸν ἐκ τοῦ Ἀδριατικοῦ καὶ Νότον ἢ Νοτιανατολικὸν
τὸν ἐκ τῆς Ἥλιδος πνέοντα ἄνεμον. Οὐδὲν δ' ἐκ τούτων ὑπὲρ
τῆς ἐκδοχῆς τῶν Λευκαδιστῶν ἐξάγεται.

Ἄλλως τε περὶ τούτου, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι οὐδαμῶς ἔλεγον νό-
τια τὰ πρὸς ἀνατολάς κείμενα καὶ συνεπῶς οὐδὲ βόρεια τὰ
πρὸς δυσμάς, ἔχομεν μαρτύριον πολλῶ παλαιότερον τοῦ Πτο-
λεμαίου καὶ τοῦ Στράβωνος. Ἡ Κρητικὴ ναῦς τοῦ Ὀμηρι-
κοῦ ὕμνου εἰς Ἀπόλλωνα Πύθιον ἀναχωροῦσα ἐκ Κνωσοῦ
τῆς Κρήτης πλέει πρὸς τὴν Πελοπόννησον, ἀκολουθοῦσα διεύ-

θυνσιν κατ' ἀρχάς ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς. Παρερχομένη δὲ τὴν Μαλέαν καὶ τὸ Ταίναρον καὶ παραπλεύσασα πᾶσαν τὴν δυτικὴν καὶ βορειοδυτικὴν ἀκτὴν τῆς Πελοποννήσου, ὡς ἔφθασε τὴν εἰσοδὸν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, ὑπὸ Ζεφύρου ἀνέμου ὠθουμένη στρέφεται πάλιν ὀπίσω πρὸς ἀνατολὰς, πρὸς ἧν τ' ἡέλιόν τε, κατευθυνομένη εἰς Κρίσαν, ἣτις ἔκειτο μάλιστα οὐχὶ ἐπὶ τῆς νοτίας, ἀλλ' ἐπὶ τῆς βορείου ἀκτῆς τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου :

[436] 258 Ἔφυγον δὲ ἔπειτα πρὸς ἧν τ' ἡέλιόν τε ἔπλεον.... Ἰξον δ' εἰς Κρίσην.

Τὸ πρᾶγμα λοιπὸν ἔχει οὐχὶ ὡς λέγουσιν οἱ Λευκαδισταί, ἀλλ' ἄλλως. Ἐν Ἑλλάδι, ὅπου μηδεμίαν σχεδὸν ἡμέραν κρύπτεται ὑπὸ νέφη ὁ ἥλιος, κύρια σημεῖα προσανατολισμοῦ εἰσὶ τὰ τῆς ἡλιακῆς κινήσεως. Οἱ Ἕλληνες ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροι λέγομεν ἀνατολικά τὰ πρὸς τὸ σημεῖον τῆς ἀνατολῆς, δυτικά τὰ πρὸς τὸ τῆς δύσεως καὶ μεσημβρινὰ (ἢ νότια) τὰ κατὰ τὸ μεσουράνημα τοῦ ἡλίου κείμενα μέρη. Ἐπειδὴ δὲ τὰ σημεῖα τῆς ἀνατολῆς, τῆς δύσεως καὶ τοῦ μεσουρανήματος τοῦ ἡλίου οὐδόλως μένουσι σταθερὰ καὶ ἀμετάβλητα, ἀλλὰ μετακινοῦνται κατὰ τὰς διαφόρους ὥρας τοῦ ἔτους ὅτε μὲν βορειότερον, ὅτε δὲ νοτιώτερον, διὰ τοῦτο λέγομεν ἀνατολικά ἄνευ αὐστηρᾶς διακρίσεως τὰ τε κυρίως ἀνατολικά καὶ τὰ βορειοανατολικά ἢ νοτιοανατολικά· δυτικά δὲ οὐ μόνον τὰ κυρίως δυτικά, ἀλλὰ καὶ τὰ βορειοδυτικά ἢ νοτιοδυτικά, ὡς ἐπίσης μεσημβρινὰ (ἢ νότια) τὰ τε ἀκριβῶς πρὸς μεσημβρίαν (ἢ νότον) καὶ τὰ πρὸς τὰ μεσημβρινανατολικά (ΝΑ) ἢ μεσημβρινοδυτικά (ΝΔ) κείμενα. Οὕτως ὁ Ὅμηρος λέγει Ζέφυρον τὸν τε κυρίως δυτικόν, ἀλλὰ καὶ τὸν βορειοδυτικόν ἢ νοτιοδυτικὸν ἄνεμον· ὁ Πτολεμαῖος λέγει μεσημβρινὴν τὴν μεσημβρινοδυτικὴν πλευρὰν τῆς Ἡπείρου, ἣν νοτίαν ἀποκαλεῖ καὶ

ὁ Στράβων ('τῆς Ἠπείρου τὰ νότια μέρη'): καὶ αἱ βορειανατολικῶς τῆς Ζακύνθου κείμεναι ¹ Ἐχινάδες εἰσὶ κατὰ Στράβωνα ἰδρυμέναι πρὸς ἔω, ἥτοι πρὸς ἀνατολὰς ταύτης.

Κατὰ ταῦτα δύναται μὲν τις λέγειν καθόλου περὶ τῆς βορειοδυτικῶς κειμένης Λευκάδος, ὅτι αὕτη ἴσταται πρὸς ζόφον, ἥτοι πρὸς δυσμὰς τῶν Ἐχινάδων, καθ' ὃν τρόπον καὶ τὴν νοτιοδυτικῶς κειμένην Ζάκυνθον ὁ Στράβων λέγει πρὸς δυσμὰς τῶν νήσων τούτων ἰδρυμένην, ἀλλ' ἐνταῦθα ἐν τῷ ἡμετέρῳ ὁμηρικῷ χωρίῳ τότε μόνον ἡδύνατό τις δέχεσθαι τὸ πρὸς ζόφον ἀναφερόμενον εἰς τὴν ΒΔ^{ην} Λευκάδα, ἂν μὴ ὑπῆρχεν Ἰθάκη ἀκριβῶς πρὸς δυσμὰς κειμένη, καὶ ἂν μὴ ἀπέκρουον διαρρήδην πᾶσαν περὶ Λευκάδος σκέψιν αὐτὰ τὰ ἐν τῷ ὁμηρικῷ χωρίῳ λεγόμενα.

Τὸ αὐτὸ δὲ ρητέον καὶ περὶ τοῦ πανυπεριάτη. Ἡ ιδέα τοῦ εἶναι τὴν ὁμηρικὴν Ἰθάκην βορειοτάτην πασῶν τῶν περὶ αὐτὴν ἐκφράζεται, ὡς καὶ πρότερον εἵπομεν, σαφέστατα ἐν τῷ πανυπεριάτῃ, οὐδεμία δ' ἀνάγκη ὑφίσταται ἀναζητεῖν τὴν ἔννοιαν ταύτην εἰς τὸ πρὸς ζόφον. Τό τε δὲ πανυπεριάτῃ καὶ τὸ πρὸς ζόφον εὐρηνται ἐνταῦθα οὐχὶ ἀπολύτως καὶ μεμονωμένως, ἀλλ' ἐν ὀρισμένῃ ἀναφορᾷ καὶ συναφείᾳ πρὸς τε τὰ προηγούμενα καὶ πρὸς τὰ ἐπόμενα. Τῶν Ἐχινάδων θεωρουμένων πάντοτε ὡς τῶν πολλῶν νήσων τοῦ ὁμηρικοῦ κειμένου, τὸ πανυπεριάτῃ καὶ τὸ πρὸς ζόφον, μεμονωμένως ἔτι καὶ ὅλως ἀσχέτως πρὸς τὰ λοιπὰ λαμβανόμενα, εἰσὶν ἐφαρμοσίμα βεβιασμένως μὲν πως καὶ εἰς τὴν Λευκάδα, ἥτις γενικῶς πως δύναται λέγεσθαι βορειοτάτῃ τῶν περὶ αὐτὴν καὶ κειμένη πρὸς δυσμὰς (ΒΔ^{ως}) τῶν Ἐχινάδων, ἀλλὰ κυρίως καὶ κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν Ἰθάκην. Τοῦτο δὲ καὶ μόνον ἤθελεν εἶναι ἱκανόν, ἵνα κλίνη τὴν πλάστιγγα ὑπὲρ τῆς Ἰθάκης ἐν συνδου-

1) Οὕτω καὶ παρ' Ἡροδότῃ (VII, 188, 189) ἀπὸ τῆς ἀπληρώτης ἥτοι ἀνατολικὸς ἄνεμος λέγεται ὁ βορειοανατολικός, ὃν Ἑλλησποντίαν μὲν καλοῦσιν οἱ ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἀκτῇ τῆς Μαγνησίας, Βορρᾶν δὲ οἱ Ἀθηναῖοι.

σμῶ δὲ πρὸς τὰ προηγούμενα, τὴν διὰ τῆς ἀμφὶ ἐκδηλουμένην ἐκατέρωθεν (ἐξ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν) περιοχὴν τῆς ὁμηρικῆς Ἰθάκης καὶ τὴν διὰ τοῦ χθαμαλῆ κεῖται πρὸς ζόφον ὑποσημαινομένην προσέγγισιν τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ταύτης πρὸς τὴν ξηρὰν (τῆς Κεφαλληνίας), ὑπερήρκει ἵνα καταστήσῃ ἀδιαφιλονείκητον τὴν θέσιν τῆς Ἰθάκης. Ἀλλ' ἵνα μὴδὲ ἡ ἐλαχίστη μείνῃ ἀμφιβολία, ὁ ποιητὴς ὥσανεὶ προέβλεπε τὰς τοιαύτας συζητήσεις καὶ διαμφισβητήσεις, ὀρίζει ἔτι μᾶλλον σαφέστερον καὶ ὀριστικώτερον τὰ πράγματα κατὰ τρόπον ἀποκλείοντα παντελῶς πάντα περὶ Λευκάδος λόγον.

Τὸ κείμενον λέγει, ὅτι ἡ ὁμηρικὴ Ἰθάκη οὕσα *πανυπερτάτη*, πασῶν τῶν περὶ αὐτὴν (ἤτοι Δουλιχίου, Σάμης καὶ Ζακύνθου) ὑπερτάτη, βορειοτάτη, κεῖται πρὸς ζόφον, πρὸς δυσμὰς τῶν πολλῶν νήσων, αἱ δὲ πολλαὶ νῆσοι, αἱ Ἐχινάδες μακρὰν πρὸς ἧῶ τ' ἠέλιόν τε, πρὸς ἀνατολάς. Ἀλλὰ ποῦ συμβαίνουνσι ταῦτα; Ποῦ συμβαίνει κεῖσθαι τὴν μὲν Ἰθάκην βορειοτάτην τῶν περὶ αὐτὴν καὶ πρὸς δυσμὰς τῶν πολλῶν νήσων, ταύτας δὲ τὰς νήσους μακρὰν καὶ πρὸς ἀνατολάς τῆς Ἰθάκης; Ὁ ποιητὴς ὀρίζει σαφῶς καὶ ὠρισμένως.

10. *Εἰν ἀλὶ σημαίνει* ἐντὸς τῆς θαλάσσης, τῆς ἀπὸ Δουλιχίου, Σάμης καὶ Ζακύνθου πρὸς τὴν στερεάν ἐξαπλουμένης.

Εἰν ἀλὶ, ἤτοι ἐντὸς τῆς ἀπὸ Δουλιχίου, Σάμης καὶ Ζακύνθου πρὸς τὴν Στερεάν ἐξαπλουμένης θαλάσσης. Πάντες ἐν γένει οἱ ἐρμηνευταὶ τὸ *εἰν ἀλὶ* ἐξηγοῦσιν ἀπλῶς 'ἐν τῇ θαλάσσῃ'· ἀλλ' οὕτω οὐδὲν νόημα προκύπτει, διότι πᾶσα νῆσος κεῖται ἐν τῇ θαλάσσῃ. Οἱ δὲ Λευκαδισταὶ συνδέοντες στενῶς τὸ *εἰν ἀλὶ* πρὸς τὸ χθαμαλῆ κεῖται ἐξηγοῦσιν, ὅτι ἡ Ἰθάκη 'κεῖται χαμηλὰ ἐν τῇ θαλάσσῃ', ἤτοι ἐγγὺς τῆς ξηρᾶς. Ἀλλὰ τὸ λεγόμενον κ 196 περὶ τῆς ἐπίσης ὡς ἡ Ἰθάκη προσκειμένης τῇ ξηρᾷ Αἰαίας αὐτὴ δὲ χθαμαλῆ κεῖται, ἄνευ τοῦ *εἰν ἀλὶ*, ἀποδεικνύει ὅτι ἡ σημασία τοῦ κεῖσθαι ἐγγὺς τῆς ξηρᾶς ἐκφράζεται ἄριστα διὰ μόνου τοῦ χθαμαλῆ κεῖται, οὐδεμία δ' ἐνταῦθα πρὸς δῆλωσιν τούτου

ἀνάγκη ὑπῆρχε τῆς προσθήκης τοῦ εἶν ἀλλί. Τὸ δὲ εἶν ἀλλί λέγεται ἐν πᾶσι τοῖς ὁμηρικοῖς ἔπεσι μόνον περὶ Ἰθάκης καὶ τῆς νήσου Ὠκυγίης, ἥτις ὑπὸ στερεᾶς κατὰ τὸν ποιητὴν ἐκατέρωθεν περιβαλλομένη εἶν ἀλλί κεῖται (χ 244), ἥτοι ἐντὸς τῆς μεταξὺ τῶν δύο ἔναντι ἀκτῶν ἐκτεινομένης θαλάσσης. Ὡς καὶ προηγουμένως εἶπομεν, ἄλλα λέγει ὁ ποιητὴς κατὰ κανόνα τὴν πρὸς τὴν στερεάν θάλασσαν. Τοῦτο δέχονται πάντες σχεδὸν οἱ σχολιασταί. Τὸ μόνον κατὰ τῆς ἐκδοχῆς ταύτης ὑπὸ τινων φερόμενον χωρίον μ 27, ἔνθα ἡ Κίρκη δεικνύει τὴν ὁδὸν πρὸς τὸν ἀποπλεύσοντα Ὀδυσσεά καὶ τοὺς ἐταίρους, ἵνα μὴ τι κακὸν πάθωσιν ἐπὶ τῆς θαλάσσης ἢ ἐπὶ τῆς ξηρᾶς 'ἢ ἀλὸς ἢ ἐπὶ γῆς', εὐχερῶς ἀνάγεται εἰς τὴν αὐτὴν γενικὴν κατηγορίαν τῆς παρακτίου θαλάσσης, λαμβανομένου ὑπ' ὅψιν ὅτι κατὰ τὴν ὁμηρικὴν ἐποχὴν ὁ πλοῦς καὶ αὐτὸς ὁ μᾶλλον μεμακρυσμένος ἦτο κυρίως ἀκτοπλοία. Ὅταν δὲ συναναφέρονται ἢ συνυπακούονται ὠρισμένοι τόποι, τότε ἄλλα λέγει τὴν ἀπὸ τῶν τόπων τούτων πρὸς τὴν στερεάν ἐξαπλουμένην θάλασσαν. Οὕτω Ἰλ. Α 409 ὁ Ἀχιλλεὺς προτρέπει τὴν μητέρα Θέτιν ἵνα ἰκετεύσῃ τὸν Δία, μὴ πως θελήσῃ προσελθεῖν ἄρωγος πρὸς τοὺς Τρῶας, τοὺς δὲ Ἀχαιοὺς ἀπωθήσῃ κατὰ τὰς πρύμνας τῶν πλοίων καὶ ἀμφ' ἄλλα, ἥτοι ἀμφοτέρωθεν τῆς θαλάσσης τῆς πρὸς τὴν ἀκτὴν, ἐφ' ἧς ἦσαν ἀνειλκυσμένοι αἱ πρύμναι τῶν πλοίων Ἰλ. Β 625 οἱ δ' ἐκ Δουλιχίου Ἐχινάων θ' ἱεράων νήσων, αἱ ναίουσι πέτρην ἀλός, ἥτοι ἀντίπεραν τῆς ἀπὸ τοῦ Δουλιχίου πρὸς τὴν στερεάν θαλάσσης Ἰλ. Ω 752 πέτρην ἀλός... ἐς Σάμον, ἥτοι ἀντίπεραν τῆς πρὸς τὴν ἀκτὴν τῆς Τροίας θαλάσσης, εἰς Σάμον Ὀδ. δ 608 ἐν Ἰθάκῃ οὔτε ὁρόμοι εὐρεῖς οὔτε λειμῶν ὑπάρχει. Διότι οὐχὶ ἱππῆλατος οὐδὲ εὐλείμων τυγχάνει τις τῶν νήσων, αἱ θ' ἀλλί κεκλίεται, αἵτινες εἰσὶ κατακεκλιμένοι ἐπὶ τῆς θαλάσσης, τῆς ἀπὸ τῶν περὶ τὴν Ἰθάκην πρὸς τὴν στερεάν. Οὕτω τέλος καὶ ἐνταῦθα ἡ Ἰθάκη, ἧς ἀμφοτέρωθεν εἰσὶ τὸ μὲν αἱ ἀνώνυμοι πολλαὶ νῆσοι, τὸ δὲ τὸ

Δουλίχιον, ἡ Σάμη καὶ ἡ Ζάκυνθος, κεῖται εἰν ἀλί, ἥτοι ἐντὸς τῆς θαλάσσης τῆς ἀπὸ τῶν μνημονευθέντων τόπων, Δουλιχίου, Σάμης καὶ Ζακύνθου πρὸς τὴν στερεὰν ἐξαπλουμένης.

Ἐντὸς τῆς θαλάσσης ταύτης κεῖται ἡ μὲν Ἰθάκη πρὸς ζόφον, πρὸς δυσμάς, αἱ δὲ πολλαὶ νῆσοι, αἱ Ἐχινάδες μακρὰν πρὸς ἡῶ τ' ἡέλιόν τε, πρὸς ἀνατολάς· καὶ ἐντὸς τῆς θαλάσσης ταύτης κεῖται ἡ Ἰθάκη πανυπερτάτη, πασῶν τῶν περὶ αὐτὴν ὑπερτάτη, βορειοτάτη. Παρατήρησον δὲ τὴν ἀκρίβειαν τῆς εἰκόνας· ἵνα κῆται ἡ Ἰθάκη ἐντὸς τῆς θαλάσσης ταύτης, εἰν ἀλί, ὀφείλει μὴ ὑπερβαίνειν τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ Δουλιχίου (Κεφαλληνίας)· ἵνα δὲ κῆται ἐντὸς τῆς αὐτῆς θαλάσσης πανυπερτάτη, βορειοτάτη, ὀφείλει εἶναι μικρὴ καὶ βραχεῖα ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ μακρὸν Δουλίχιον. Διότι οὕτω μόνον συμβαίνει τὸ ὅτι ὁ ἐκ νότου πρὸς βορρᾶν πλέων ἐντὸς τῆς ἐν λόγῳ θαλάσσης καὶ ἔχων συνεπῶς ἐπὶ δεξιὰ μὲν, ἥτοι πρὸς ἀνατολάς τὰς Ἐχινάδας, ἐπ' ἀριστερὰ δέ, ἥτοι πρὸς δυσμάς τὸ Δουλίχιον, τὴν Σάμην καὶ τὴν Ζάκυνθον, συναντᾷ κατὰ τὴν δυτικὴν τῆς θαλάσσης ταύτης πλευρὰν (πρὸς ζόφον) πρῶτην τὴν νοτιωτάτην Ζάκυνθον, εἶτα τὸ μεσημβρινανατολικὸν ἄκρον τοῦ μακροῦ Δουλιχίου (Κεφαλληνίας), τὴν Σάμην, καὶ τέλος περὶ τὰ 26 χιλιόμετρα ὑπέρτερον, ὑψηλότερον, βορειότερον ταύτης τὴν ἐν τῇ ἀλί πανυπερτάτην πρὸς ζόφον, ἥτοι τὴν ἐντὸς τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς εἰρημένης θαλάσσης ὑπερτάτην, βορειοτάτην πασῶν Ἰθάκην.

11. Ὁ Ὅμηρος ὀρίζει ὡς ἄριστος γεωγράφος ἀκριβέστατα τὴν θέσιν οὐ μόνον τῆς Ἰθάκης, ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν περὶ αὐτὴν τόπων. Ἰθάκην δὲ λέγει τὴν σημερινὴν ὁμώνυμον νήσον.

Οὐ μόνον δὲ διὰ τοῦ εἰν ἀλί, ἀλλὰ καὶ ἄλλως καθορίζει σαφέστερον τὰ πράγματα ὁ ποιητής. Πρῶτον μὲν διὰ τῆς ἐν τῇ περιόδῳ αὐτῇ δὲ χθαμαλῇ πανυπερτάτη εἰν ἀλί κεῖται πρὸς ζόφον· ὑπαρχούσης στενοτάτης μεταξὺ τῶν διαφόρων ἐννοιῶν συναφείας, πρὸς ἣν οὐδεμία μέχρι τοῦδε, καθ' ὅσον ἡμεῖς γινώσκομεν, ἐδόθη ὑπὸ τῶν ἐρμηνευτῶν προσοχή. Τὸ πρὸς ζόφον δηλαδὴ ἀποδίδεται οὐ μόνον εἰς τὸ εἰν ἀλί σημαῖνον ὅτι

Ἰθάκη ἐντὸς τῆς ἄνω εἰρημένης (ἀπὸ Δουλιχίου, Σάμης καὶ Ζακύνθου πρὸς τὴν στερεάν) θαλάσσης κεῖται πρὸς ζόφον, πρὸς δυσμὰς, ἀλλ' εἰς τε τὸ πανυπεριάτη καὶ εἰς τὸ χθαμαλή· εἰς μὲν τὸ πανυπεριάτη δηλοῦν ὅτι ἐντὸς μὲν, ἀλλὰ πρὸς ζόφον, πρὸς δυσμὰς, πρὸς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς ἄνω θαλάσσης, κεῖται πανυπεριάτη, βορειοτάτη πασῶν, ἥτοι τῶν ἐπίσης πρὸς ζόφον, πρὸς δυσμὰς, κατὰ τὴν δυτικὴν τῆς θαλάσσης πλευρὰν κειμένων Δουλιχίου, Σάμης καὶ Ζακύνθου· εἰς δὲ τὸ χθαμαλή, ὅτι αὕτη κεῖται χθαμαλή, ἥτοι προσκειμένη τῇ ξηρᾷ, ἐγγὺς τῆς ξηρᾶς, πρὸς ζόφον, πρὸς δυσμὰς, κατὰ τὴν δυτικὴν αὐτῆς πλευρὰν. — Ἐπειτα ὀρίζων, ὅτι ἡ Ἰθάκη περιβάλλεται ἀμφοτέρωθεν (ἀμφί) καὶ ὅτι αἱ πολλαὶ νῆσοι, αἱ Ἐχινάδες, αἱ ἀπὸ τοῦ ἐνὸς μέρους ταύτης κείμεναι, εὗρηνται μακρὰν καὶ πρὸς ἀνατολάς, ὀρίζει συγχρόνως ἐμμέσως ὅτι τὸ Δουλίχιον, ἡ Σάμη καὶ ἡ Ζάκυνθος, αἱ περιβάλλουσαι τὴν Ἰθάκην ἀπὸ τοῦ ἐτέρου μέρους, εὗρηνται πρὸς δυσμὰς ταύτης (ἐπομένως καὶ τῶν Ἐχινάδων) καί, διὰ τὸ εἶναι τὴν Ἰθάκην πανυπερτάτην, πασῶν τούτων βορειοτάτην, παρατεταγμέναι ἐκ βορρᾶ πρὸς νότον, καθ' ἣν τάξιν ἐν τῷ κειμένῳ ἀναφέρονται, ἥτοι πρῶτον, βορειότερον, τὸ Δουλίχιον (ἡ Κεφαλληνία κατὰ τὸ βόρειον αὐτῆς τμήμα), εἶτα ἡ Σάμη (τὸ νοτιανατολικὸν τῆς Κεφαλληνίας μέρος τὸ ἀποτελοῦν ἴδιον τμήμα), καὶ τέλος ἡ νοτιωτάτη Ζάκυνθος. — Λέγων δὲ τὴν Ἰθάκην ἐντὸς τῆς ἄνω θαλάσσης πρὸς ζόφον πανυπεριάτην, πρὸς δυσμὰς πασῶν ὑπερτάτην, ἥτοι πασῶν τῶν πρὸς δυσμὰς περὶ αὐτὴν βορειοτάτην, καὶ πρὸς ζόφον χθαμαλήν, πρὸς δυσμὰς χθαμαλήν, ἥτοι κατὰ τὴν δυτικὴν αὐτῆς πλευρὰν προσκειμένην πρὸς τὴν ξηρὰν, ὀρίζει ὅτι αὕτη πρόσκειται πρὸς τὴν ξηρὰν τῶν κατὰ τὸ βορειότερον τμήμα τῆς δυτικῆς αὐτῆς περιοχῆς κειμένων Δουλιχίου καὶ Σάμης.

Τὸ κείμενον λοιπὸν λέγει σαφῶς καὶ ὠρισμένως, ὅτι ἡ ὀμηρικὴ Ἰθάκη πρῶτον μὲν περιβάλλεται ἀμφοτέρωθεν, ἀμφί,

ἐξ ἑνὸς μὲν, ἐξ ἀνατολῶν πρὸς ἡῶ τ' ἡέλιόν τε, ὑπὸ πολλῶν νήσων, τῶν Ἐχινάδων, ἐκ τοῦ ἄλλου δὲ (ἐκ δυσμῶν) ὑπὸ τοῦ Δουλιχίου, Σάμης καὶ Ζακύνθου· δεύτερον δέ, ὅτι κεῖται ἐντὸς τῆς θαλάσσης, εἰν ἀλί, τῆς ἀπὸ τοῦ Δουλιχίου, Σάμης καὶ Ζακύνθου ἐπὶ τὴν στερεὰν ἐξαπλουμένης· τρίτον, ὅτι ἐντὸς τῆς θαλάσσης ταύτης κεῖται πρὸς δυσμὰς πασῶν ὑπερτάτῃ, βορειοτάτῃ, πανυπεριάτῃ πρὸς ζόφον· καὶ τέλος ὅτι κατὰ τὴν δυτικὴν αὐτῆς πλευρὰν πρόσκειται τῇ ξηρᾷ, χθαμαλή κεῖται πρὸς ζόφον, (τῆς ἐκ δυσμῶν, ἐννοεῖται, περιβαλλούσης αὐτὴν νήσου).

Κατὰ ταῦτα δὲ ἡ Λευκὰς ἐκτὸς τῆς θαλάσσης ταύτης εὐρισκομένη οὐδεμίαν τῶν ἄνω ιδιοτήτων τῆς ὀμηρικῆς Ἰθάκης κέκτηται. Καὶ τυγχάνει μὲν βορειοτάτῃ ἢ δύνатаί πως λέγεσθαι πρὸς δυσμὰς (ΒΔ^ω) τῶν Ἐχινάδων κειμένη, ἀλλ' οὔτε ἐκ δυσμῶν ὑπὸ τινος νήσου περιβάλλεται, οὔτε ἐντὸς τῆς ἀπὸ Δουλιχίου, Σάμης καὶ Ζακύνθου πρὸς τὴν στερεὰν θαλάσσης δυτικῶς τῶν Ἐχινάδων καὶ βορειοτάτῃ κεῖται, οὔτε κατὰ τὰ δυτικὰ αὐτῆς τῇ ξηρᾷ πρόσκειται.

Τοῦναντίον πάντα ταῦτα ἐφαρμόζονται ἀκριβέστατα ἐπὶ τῆς σημερινῆς Ἰθάκης. Διὰ τούτων δὲ ὁ ποιητὴς ἐν ποικίλῳ συνδυασμῷ καὶ ἀξιοθαυμάστῳ συμπτύξει ἐννοιῶν καθορίζει ἀκριβῶς καὶ ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ τὴν θέσιν οὐ μόνον τῆς Ἰθάκης καὶ τῶν πολλῶν νήσων, ἀλλ', ὥς ἐν ἀρχῇ ἐλέγομεν, ἐμμέσως καὶ πάντων τῶν λοιπῶν περὶ τὴν Ἰθάκην τόπων, ἥτοι τοῦ Δουλιχίου, τῆς Σάμης καὶ τῆς Ζακύνθου, κατὰ τρόπον, ὃν οὐχὶ περιττὸν νομίζομεν, ἵνα ἔστω καὶ δευτερολογούντες ὑποδείξωμεν. Ἡ Ἰθάκη περιβάλλεται ἀμφοτέρωθεν, ἀμφί, τοῦ ἑνὸς μέρους τῆς περιβολῆς, τῶν πολλῶν νήσων Ἐχινάδων κειμένων πρὸς ἀνατολάς· ἄρα τὸ ἕτερον μέρος, τὸ Δουλίχιον, ἢ Σάμη καὶ ἢ Ζάκυνθος κεῖνται ἀντιθέτως πρὸς τὴν δύσιν. Ἐντὸς τῆς θαλάσσης τῆς ἀπὸ Δουλιχίου, Σάμης καὶ Ζακύνθου ἐπὶ τὴν στερεὰν ἐξαπλουμένης, εἰν ἀλί, ἢ Ἰθάκη κεῖται

πρὸς δυσμὰς πασῶν τῶν περὶ αὐτὴν ὑπερτάτῃ, βορειοτάτῃ· ἄρα αἱ ἐκ δυσμῶν περὶ τὴν Ἰθάκην κείμεναι Δουλίχιον, Σάμη καὶ Ζάκυνθος ἀποτελοῦσιν ἐκ βορρᾶ πρὸς νότον διήκουσαι τὸ δυτικὸν ὄριον τῆς θαλάσσης, ἐν ἣ περικλείεται ἡ Ἰθάκη. — Ἡ Ἰθάκη κεῖται χθαμαλὴ πρὸς ζόφον, πρόσκειται κατὰ τὴν δυτικὴν αὐτῆς πλευρὰν πρὸς ξηρὰν ὑψηλοτέραν· ἄρα ὑπάρχει τόπος ὑψηλότερος τῆς Ἰθάκης περιβάλλων αὐτὴν ἐκ δυσμῶν καὶ λίαν ἐγγὺς πρὸς αὐτὴν κείμενος. Τίς δ' ἄλλος τῶν πρὸς δυσμὰς περὶ τὴν Ἰθάκην κειμένων ἢ ἡ Σάμη, ἡ ὑψηλή, ἡ παλαιολέεσσα, ἡ μετὰ τῆς Ἰθάκης τὸν πορθμὸν σχηματίζουσα; — Ἡ Ἰθάκη κεῖται ἐν τὸς τῆς ἀπὸ Δουλιχίου, Σάμης καὶ Ζακύνθου πρὸς τὴν στερεὰν ἐκτεινομένης θαλάσσης· ἄρα οὐδόλως δύναται ὑπερβαίνειν τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ Δουλιχίου. Ἀλλ' ἐντὸς τῆς θαλάσσης ταύτης κεῖται πανυπεριάτῃ, βορειοτάτῃ· ἄρα καὶ τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ Δουλιχίου οὐδαμῶς δύναται ὑπερβαίνειν τὸ βόρειον ἄκρον τῆς Ἰθάκης· βόρειον λοιπὸν ἄκρον Δουλιχίου (Κεφαλληνίας) καὶ Ἰθάκης κεῖνται εἰς τὸ αὐτὸ ὕψος, ὡς καὶ πράγματι συμβαίνει. Αἱ δὲ λοιπαὶ Σάμη καὶ Ζάκυνθος κεῖνται φυσικῶ τῷ λόγῳ νοτιώτερον τῆς πανυπεριάτης, βορειοτάτης Ἰθάκης. Καὶ ἐκ τούτων πάλιν ἡ Σάμη, ὡς προσκειμένη κατὰ τὰ δυτικὰ τῆς Ἰθάκης καὶ διὰ τὸν πορθμὸν, ἴσταται βορειότερον τῆς Ζακύνθου μεταξὺ ταύτης καὶ Δουλιχίου. Δουλίχιον λοιπὸν καὶ Σάμη κεῖνται κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν καὶ ἐγγὺς τῆς Ἰθάκης καὶ οὕτω συνδεδεμένα πρὸς ἄλληλα, ὥστε τὸ μὲν Δουλίχιον μὴ ὑπερβαίνειν πρὸς ἄρκτον τὸ βόρειον ἄκρον τῆς Ἰθάκης, τὴν δὲ Σάμην ἀποτελεῖν μετὰ τοῦ νοτίου ἄκρου τῆς μικρᾶς καὶ βραχείας Ἰθάκης τὴν εἴσοδον τοῦ μεταξὺ αὐτῶν σχηματιζομένου πορθμοῦ. Δουλίχιον ἄρα καὶ Σάμη εὗρηνται συνηνωμένα ἐν μιᾷ νήσῳ, τῇ τῆς προσκειμένης ἐκ δυσμῶν τῇ Ἰθάκῃ Κεφαλληνίας.

Τὸν καθορισμὸν δὲ τούτων πάντων ἀριστοτεχνικῶς κατορθοῖ ὁ ποιητὴς δι' ὀλιγίστων λέξεων. Ἐπαναλάβωμεν τὸ χω-

ρίον· «'Απὸ τοῦ ἐνὸς καὶ τοῦ ἄλλου μέρους (τῆς Ἰθάκης)
 »κεῖνται (ἐξ ἐνὸς) νῆσοι πολλαὶ παραπολὺ πλησίον ἀλλήλων
 »(αἱ Ἐχινάδες), καὶ (ἐκ τοῦ ἄλλου) τὸ Δουλιχίον καὶ Σάμη
 »καὶ ἡ δασώδης Ζάκυνθος. Αὕτῃ δὲ (ἡ Ἰθάκη) ἐντὸς τῆς
 »θαλάσσης (τῆς ἀπὸ Δουλιχίου, Σάμης καὶ Ζακύνθου ἐπὶ
 »τὴν στερεὰν ἐκτεινομένης) χθαμαλὴ (ἐγγὺς τῆς ξηρᾶς)
 »πασῶν βορειοτάτῃ κεῖται πρὸς τὴν δύσιν, ἐκεῖναι δὲ (αἱ
 »πολλαὶ νῆσοι) ὡσαύτως (ἐντὸς τῆς αὐτῆς θαλάσσης ἐγγὺς
 »τῆς ξηρᾶς βορειόταται κεῖνται) μακρὰν (τῆς Ἰθάκης) πρὸς
 »ἀνατολὰς».

Ἴδου εἰκὼν θαυμασίως ἀκριβῆς τῆς Ἰθάκης δι' ἀμέσου
 ἀντιλήψεως καὶ αὐτοψίας ἐκ τοῦ φυσικοῦ καὶ ἀληθοῦς ὥσει
 διὰ φωτογραφικῆς μηχανῆς εἰλημμένη· ἰδου εἰκὼν ἀπαρά-
 μιλλος διὰ τὴν φυσικότητα καὶ τὸ κάλλος τῆς παραστά-
 σεως, ἀξία τῆς ζωγραφικότητος τοῦ Ὀμήρου, οὐτινος ἐκά-
 στη περιγραφή καὶ ἐκάστη παραβολὴ ἀποτελεῖ οἷον εἰς τελείαν
 καὶ ἀκριβεστάτην ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ ζωγραφίαν· ἰδου τέλος
 ἀκριβεστάτος γεωγραφικὸς πῖναξ καὶ ὁδηγὸς ἀσφαλέστατος,
 δι' οὗ πᾶς τις, καὶ αὐτὸς ὁ μηδαμῶς γινώσκων, δύναται
 ἀνευρίσκειν εὐκολώτατα καὶ ἄνευ μηδεμιᾶς ἀμφιβολίας ἐν τῇ
 θαλάσῃ τὴν Ἰθάκην. Ἄνοιξον, ἀναγνώστα, οἷονδ' ὅποτε γεω-
 γραφικὸν χάρτην καὶ θαύμασον τὴν ἀκρίβειαν τῆς ὁμηρικῆς
 περιγραφῆς. Θαύμασον μετὰ πάσης λεπτότητος ὁ ποιητὴς
 περὶ μὲν τῶν Ἐχινάδων οὐχὶ ὀνομαστὶ εἶπεν ἀφῆσας
 ἐλεύθερον τὸν βουλόμενον συμπεριλαμβάνειν ἐν ταῖς πολλαῖς
 νήσοις τὰς τε νοτιωτέρας Ὀξείας καὶ τὰς βορειοτέρας πολυ-
 ωνύμους Ἀρκοτείας· τὴν δὲ Ἰθάκην λέγων ἀμφοτέρω-
 θεν περιβαλλομένην, ἐξ ἐνὸς μὲν μέρους ὑπὸ τῶν πολλῶν
 νήσων, ἐκ τοῦ ἄλλου δὲ ὑπὸ τοῦ Δουλιχίου, Σάμης καὶ
 Ζακύνθου, μόνον τοῦ ἐνὸς μέρους, τῶν πολλῶν νήσων,
 ὀνομάζει τὴν θέσιν, πρὸς ἣν ἔ' ἡέλιόν τε, διότι αἱ Ἐχινάδες
 κεῖνται ἀκριβῶς πρὸς ἀνατολὰς τῆς Ἰθάκης, ἐνῶ αἱ

ἀπὸ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς περιβάλλουσαι τὴν Ἰθάκην κεῖνται οὐχὶ πᾶσαι ἀκριβῶς πρὸς δυσμὰς αὐτῆς, ἀλλὰ μέρος τῆς Σάμης καὶ ἡ Ζακύνθος πρὸς νότον. Θαύμασον, πῶς δι' ἐνὸς τε (= ὡσαύτως χθαμαλαὶ πανυπέρταται εἰν ἀλλ' κεῖνται) οὐ μόνον προσδιορίζει ἀκριβέστατα τὴν θέσιν τῶν πολλῶν νήσων (Ἐχινάδων), ἀλλὰ καὶ τὴν σημασίαν τῶν περὶ Ἰθάκης λεγομένων, — ὅτι αὕτη *χθαμαλὴ πανυπεριτάτη εἰν ἀλλ' κεῖται πρὸς ζόφον*—, σαφέστατα διευκρινίζει, πρὸς τὰς ἐκ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς προσκειμένας τῇ ξηρᾷ (τῆς Ἀκαρνανίας) καὶ τὸ ἐν πρὸς ἀνατολὰς ὑπέρτατον (ἦτοι ΒΑ^{ον}) ἄκρον τῆς θαλάσσης (τῆς ἀπὸ Δουλιχίου, Σάμης καὶ Ζακύνθου πρὸς τὴν στερεὰν ἐκτεινομένης) κατεχούσας Ἐχινάδας παρομοιάζων τὴν ἐκ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῇ ξηρᾷ (τῆς Κεφαλληνίας) προσκειμένην (πρὸς ζόφον *χθαμαλὴν κειμένην*) καὶ τὸ ἕτερον πρὸς δυσμὰς ὑπέρτατον (ἦτοι ΒΔ^{ον}) ἄκρον τῆς θαλάσσης κατέχουσιν (πανυπεριτάτην πρὸς ζόφον) Ἰθάκην. Θαύμασον πάντα ταῦτα· ἀλλὰ θαύμασον συγχρόνως τὸ μέγεθος τῆς πλάνης καὶ παρανοήσεως τῶν κηρυξάντων ἀγεωγράφητον τὸν Ὁμηρον δι' ὅ,τι ἀκριβῶς ὑπάρχει ἐν αὐτῷ γεωγραφικώτατον, ὃ ἐστὶ διὰ τὴν περιγραφὴν τῆς τοποθεσίας τῆς Ἰθάκης.

Συμπεραίνοντες λέγομεν, ὅτι ἐν τῷ χωρίῳ τῆς Ὀδυσσεΐας ι 21—26 περιγράφεται θαυμασίως ἐν πάσῃ ἀκριβείᾳ καὶ λεπτομερείᾳ ἡ θέσις τῆς Ἰθάκης καὶ τῶν περὶ αὐτὴν νήσων, τοῦ μακροῦ Δουλιχίου, ἡγουν τῆς μετέπειτα Κεφαλληνίας, μετὰ τοῦ ὄρεινοῦ καὶ ὑψηλοῦ νοτιανατολικοῦ αὐτῆς μέρους, τῆς Σάμης, ἀποτελούσης γεωγραφικῶς καὶ πολιτικῶς (τότε) ἰδίον τμήμα, τῆς δασώδους Ζακύνθου καὶ τῶν πολλῶν νήσων Ἐχινάδων. Καὶ δὴ οὕτως· ἐντὸς τῆς θαλάσσης τῆς ἀπὸ Δουλιχίου, Σάμης καὶ Ζακύνθου, (αἵτινες περιβάλλουσιν ἐκ δυσμῶν τὴν Ἰθάκην) ἐπὶ τὴν στερεὰν ἐξαπλουμένης,

κεῖται ἡ μὲν Ἰθάκη πρὸς δυσμὰς βορειοτάτῃ πασῶν τῶν περὶ αὐτὴν καὶ ἐγγὺς τοῦ Δουλιχίου καὶ τῆς Σάμης (ἤτοι τῆς Κεφαλληνίας), αἱ δὲ πολλαὶ νῆσοι, Ἐχινάδες, αἱ παραπολὺ πλησίον ἀλλήλων, μακρὰν τῆς Ἰθάκης πρὸς ἀνατολὰς προσκείμεναι τῇ ξηρᾷ (τῆς Ἀκαρνανίας) καὶ βορειόταται. Ἡ δὲ Ζάκυνθος κεῖται νοτιώτερον τῆς Σάμης.

Ταῦτα λέγει ὡς ἄριστος γεωγράφος ὁ γεωγραφικώτατος Ὅμηρος, καὶ κατὰ ταῦτα ἡ ἀναζήτησις κατὰ τὴν δυτικὴν περιοχὴν τῆς Ἰθάκης δύο νήσων χωριστῶν, Δουλιχίου καὶ Σάμης, οὐ μόνον ὑπὸ οὐδενὸς ἀποχρῶντος λόγου ὑπαγορεύεται, ἀλλὰ καὶ ἄντικρυς ἀντιθαίνει πρὸς τε τὸ νόημα τῶν ἐν τῷ ὁμηρικῷ χειμένῳ λεγομένων καὶ πρὸς αὐτὰ τὰ πράγματα. Τούναντίον ὁ Ὅμηρος οὐδαμῶς λέγει οὔτε ὅτι αἱ πολλαὶ νῆσοι εὔρηνται πλησίον τῆς Ἰθάκης, οὔτε τὰ ἀγεωγράφητα ταῦτα, ὅτι τὸ Δουλίχιον, ἡ Σάμη καὶ ἡ Ζάκυνθος κεῖνται πρὸς ἀνατολὰς τῆς Ἰθάκης, ἢ ὅτι ἡ Ἰθάκη τυγχάνει ἡ δυτικωτάτῃ ἢ βορειοτάτῃ πασῶν τῶν ἐν τῷ Ἰονίῳ πελάγει ἐλληνικῶν νήσων, ὡς αἱ μέχρι τοῦδε διάφοροι ἐρμηνεῖαι παρέστησαν αὐτὸν λέγοντα.

Ἐκ τῶν ἄνω εἰρημένων ἔπεται πασιδῆλως ὅτι ἡ ἀπροκατάληπτος, ὀρθὴ καὶ ἀκριβὴς ἐρμηνεία τοῦ προκειμένου χωρίου τῆς Ὀδυσσεΐας οὐχὶ μόνον οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς δοξασίας τῶν Λευκαδιστῶν, ἀλλὰ καὶ ἀποδεικνύει ἡλίῳ φαινότερον, ὅτι μόνον εἰς τὴν σημερινὴν Ἰθάκην ἐφαρμόζονται πληρέστατα, ὅσα ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ λέγει ὁ ποιητὴς περὶ τῆς πατρίδος τοῦ Ὀδυσσεως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Τὰ λοιπὰ περὶ Ἰθάκης χωρία τῆς Ὀδυσσεΐας.

Καταδειξάντες ἐν τοῖς ἔμπροσθεν τὸ ἀσθήρικτον τοῦ ἰσχυρισμοῦ τῶν Λευκαδιστῶν περὶ τοῦ ὅτι ἐκ τοῦ γνωστοῦ χωρίου τῆς Ὀδυσσεΐας ι 21 ἐξ. ἐξάγεται ἡ ἀλήθεια τῆς θεωρίας αὐτῶν, ἡδυνάμεθα καταπαῦσαι ἐνταῦθα τὸν περὶ ταύτης λόγον, καθ' ὅσον μάλιστα παρὰ μὲν τῶν Λευκαδιστῶν ὁμολογεῖται, ὅτι τὸ ῥηθὲν χωρίον ἀποτελεῖ τὸ κύριον αὐτῶν ἐπιχείρημα, τῶν λοιπῶν ὅλως δευτερευόντων, ἡμῖν δὲ μέλει μᾶλλον περὶ τῆς ἀποδείξεως τῆς πραγματικότητος καὶ ἀληθείας τῶν παρ' Ὀμήρῳ λεγομένων ἢ περὶ τῆς καταπολεμήσεως τῆς δοξασίας τῶν Λευκαδιστῶν. Ἀλλ' ἐπιθυμοῦντες, ἵνα σὺν τῇ ἀποδείξει τοῦ ἐσφαλμένου τῆς δοξασίας ταύτης καταφανῇ ἔτι σαφέστερον ἡ ὁμηρικὴ πραγματικότης, θέλομεν ἐξετάσειν καὶ τὰ λοιπὰ αὐτῶν ἐπιχειρήματα προθύμως ἄλλως τε δεχόμενοι, εἴ τι ἀληθὲς ἐν αὐτοῖς ὑπάρχει.

Ἐν φ 346 ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν μνηστήρων, οἵτινες κατὰ α 245 καὶ π 122 εἰσὶν οἱ ἄριστοι (ἀριστοκράται) ὅσοι ἐπικρατοῦσιν ἐν ταῖς νήσοις (ἐν τοῖς νησίοις τῶν Ἐχινάδων) καὶ ἐν Δουλιχίῳ, Σάμῃ καὶ Ζακύνθῳ, ὡς καὶ ὅσοι κυβερνῶσι τὴν κραναὴν Ἰθάκην, ὁ Τηλέμαχος λέγει, ὅτι οὐδεὶς ἐκ τῶν Ἀχαιῶν ὅσοι κυβερνῶσι τὴν Ἰθάκην ἢ ἐν ταῖς νήσοις ταῖς πρὸς τὸ μέρος τῆς ἵπποτρόφου Ἥλιδος

1. Οὐδεμία ἐκ τῶν λοιπῶν χωρίων τῆς Ὀδυσσεΐας προκύπτει ἀμφιβολία περὶ τῆς ταυτότητος τῆς ὁμηρικῆς Ἰθάκης πρὸς τὴν σημερινήν.

*οὐθ' ὅσοι κραναὴν Ἰθάκην κάτα κοιρανέουσιν
οὐθ' ὅσοι νήσοις πρὸς Ἥλιδος ἵπποβότιοι,*

καταλληλότερος αὐτοῦ ἵνα δώσῃ τὸ τόξον πρὸς ὄντινα θελήσῃ.

Οἱ Λευκαδισταὶ νομίζουσιν, ὅτι ὡς νῆσοι πρὸς τὸ μέρος τῆς Ἥλιδος ὑπονοοῦνται ἐνταῦθα τὸ Δουλίχιον (Κεφαλληνία), ἡ Σάμη (Ἰθάκη ἢ νῦν κατ' αὐτοὺς) καὶ ἡ Ζάκυνθος, γινομένης οὕτω ἀντιθέσεως μεταξὺ τῆς ἀκροτάτης πρὸς ζόφον, συνεπῶς λίαν μεμακρυσμένης ὁμηρικῆς Ἰθάκης (Λευκάδος κατ' αὐτοὺς) καὶ τῶν λοιπῶν πρὸς τὴν Ἥλιδα τούτων νήσων.

Βεβαίως ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ γίνεται ἀντίθεσις μεταξὺ τῆς Ἰθάκης καὶ τῶν περὶ αὐτὴν νήσων, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἀναλόγοις χωρίοις α 245, π 122 καὶ τ 130,

*ὅσοι γὰρ νήσοισιν ἐπικρατέουσιν ἄριστοι,
Δουλιχίῳ τε Σάμῃ τε καὶ ὑλήεντι Ζακύνθῳ,
ἦδ' ὅσοι κρاناὴν Ἰθάκην κατακοιρανέουσιν,*

ἄφ' ἐνὸς μὲν τῶν νήσων, ἥτοι τῶν σημερινῶν νησιῶν, τῶν Ἐχινάδων, ἄφ' ἑτέρου δὲ τοῦ Δουλιχίου, Σάμης καὶ Ζακύνθου. Ἡ ἀντίθεσις ὅμως αὕτη οὐδόλως ἀφορᾷ τὴν γεωγραφικὴν θέσιν, ἀλλ' ἀπλῶς τὴν πολιτικὴν ἀντιτίθεται δηλαδὴ οὐχὶ ἡ Ἰθάκη ἢ μὴ δῆθεν πρὸς τὸ μέρος τῆς Ἥλιδος κειμένη πρὸς τὰς λοιπὰς νήσους τὰς πρὸς τὸ μέρος τοῦτο κειμένας, ἀλλ' ἡ Ἰθάκη ὡς ἔδρα τοῦ βασιλείου τοῦ Ὀδυσσέως πρὸς τὰς ἄλλας περὶ αὐτὴν νήσους. Τοιαύτη δὲ γεωγραφικὴ ἀντίθεσις, οἶαν ἐννοοῦσιν οἱ Λευκαδισταί, προφανῶς ἐνταῦθα οὔτε ὑφίσταται οὐδὲ δύναται ὑφίστασθαι· διότι αὐτὸς ὁ Ὅμηρος θεωρεῖ τὴν Ἰθάκην κειμένην ἐν τῇ αὐτῇ πρὸς τὴν Ἥλιδα σχέσει, ἐν οἷα καὶ τὸ Δουλίχιον καὶ αἱ Ἐχινάδες. Ὁ Ὅμηρος ἐν Ἰλ. Β 625 λέγει, ὅτι αἱ Ἐχινάδες κεῖνται ἀντίπεραν τῆς ἀπὸ Δουλιχίου πρὸς τὴν στερεὰν θαλάσσης, τῆς ἔναντι τῆς Ἥλιδος· ἀλλ' ἐν τῇ αὐτῇ ἀπὸ Δουλιχίου πρὸς τὴν στερεὰν θαλάσση κεῖται κατὰ ι 22 ἐξ. καὶ ἡ Ἰθάκη· ἄρα καὶ ἡ Ἰθάκη κεῖται καθ' Ὅμηρον ἐν τῇ θαλάσσῃ τῇ ἔναντι τῆς Ἥλιδος, ὡς καὶ τὸ Δουλίχιον

καὶ αἱ Ἐχινάδες, καὶ ἐπομένως κεῖται ὁμοίως τούτοις πρὸς τὸ μέρος τῆς Ἥλιδος. Λέγει δηλαδὴ ὁ Ὅμηρος περὶ τῆς Ἰθάκῃς καὶ τῶν περὶ αὐτὴν νήσων αὐτὰ ταῦτα, ἅπερ καὶ ὁ Στράβων ὁ γράφων (VII, 335, 2), ὅτι ἀντίπορθμοι, ἤτοι ἔναντι, τῆς ἀρκτικῆς παραλίας τῆς Ἠλείας, τῆς ἀπὸ Χελωνάτα μέχρις ἄκρας Ἀράξου, εἰσὶν ἢ τε Ἀκαρνανία καὶ αἱ προκείμεναι νῆσοι Ζάκυνθος, Κεφαλληνία, Ἰθάκη καὶ Ἐχινάδες. — Ἀποτελεῖ δ' ἡ τοιαύτη περὶ τοῦ κεῖσθαι τὴν Ἰθάκην πρὸς τὸ μέρος τῆς Ἥλιδος γνώμη τοῦ Ὀμήρου πρόσθετον ἀπόδειξιν κατὰ τῆς δοξασίας τῶν Λευκαδιστῶν, διότι, ὡς λίαν ὀρθῶς παρατηροῦσι καὶ οὗτοι, ἡ Λευκάς οὐδόλως δύναται λέγεσθαι πρὸς τὸ μέρος τῆς Ἥλιδος κειμένη.

ξ 335 ἐξ. Ὁ Ὀδυσσεὺς μορφὴν γέροντος ἐπαίτου παρὰ τῆς Ἀθηνᾶς λαβὼν καὶ ἀγνώριστος διηγεῖται πρὸς τὸν Εὐχαιοὺν ἐρωτήσαντα αὐτόν, πόθεν καὶ πῶς ἦλθεν εἰς Ἰθάκην, τὸ μύθευμα ὅτι δῆθεν ἐκ Κρήτης καταγόμενος μετέβη εἰς Αἴγυπτον, εἶτα εἰς Φοινίκην, ἐκεῖθεν δὲ φυγὼν ἐπὶ πλοίου Φοινικικοῦ ναυαγήσαντος μακρὰν τῆς Κρήτης ἐσώθη εἰς τὴν χώραν τῶν Θεσπρωτῶν. Ἐκεῖ δὲ παρὰ τοῦ βασιλέως Φεῖδωνος ἤκουσε περὶ τοῦ Ὀδυσσεύς, ὅτι οὗτος μετὰ πολλὰς περιπλανήσεις καταφυγὼν εἰς τὴν πόλιν τῶν Θεσπρωτῶν ἀπῆλθεν εἰς Δωδώνην, ἵνα ἐρωτήσῃ τὸ μαντεῖον. Ὁ Φεῖδων ἐβεβαίωσε μεθ' ὄρκου, ὅτι τὸ πλοῖον τὸ μέλλον μεταφέρειν τὸν Ὀδυσσεά εἰς Ἰθάκην ἤδη ἡτοιμάσθη, ἀλλ' ἔπεμψεν αὐτόν (τὸν ψευδεπαίτην) πρότερον, διότι ἔτυχε ἀναχωροῦν πλοῖον Θεσπρωτικὸν εἰς τὸ Δουλίχιον. Οἱ ναῦται καθ' ὁδὸν ἐμηχανεύθησαν ἵνα καταστήσωσιν αὐτόν δούλον, ἐκδύσαντες δὲ περιέβαλον αὐτόν διὰ ῥάχους. Ὅτε δὲ τὸ ἐσπέρας ἔφθασαν εἰς τοὺς ἀγροὺς τῆς Ἰθάκῃς, αὐτὸν μὲν ἔδεσαν ἐπὶ τῶν ἐδρῶν τοῦ πλοίου, ἐξελθόντες δὲ εἰς τὴν ξηρὰν ἐδείπνουν. Τότε λύσας τὰ δεσμὰ καὶ ῥιφθεὶς εἰς τὴν θάλασσαν ἔφθασε κολυμβῶν εἰς τὴν

παραλίαν καὶ κρυβείς ὑπὸ μεγάλα δένδρα ἐσώθη. Ἐκεῖνοι ἐζήτησαν μὲν αὐτὸν κατ' ἀρχάς, ἀλλὰ μὴ εὐρόντες ἐπέστρεψαν εἰς τὸ πλοῖον.

Τοιοῦτον τὸ μῦθευμα. Ἦδη δ' ἐρωτῶσιν οἱ Λευκαδισταί· ἂν ὡς ὁμηρικὴν Ἰθάκην δεχθῶμεν τὴν σημερινήν, τί ἡνάγκαζε τοὺς ναύτας τοῦ Θεσπρωτικοῦ πλοίου ἵνα ἀποβιβασθῶσι τὸ ἐσπέρας εἰς αὐτήν, ἀφοῦ πλησίον ἔκειτο τὸ Δουλίχιον, τὸ τέρμα τοῦ πλοῦ; Ἐνῶ, ἂν δεχθῶμεν τὴν Λευκάδα, ἐξηγεῖται εὐκόλως ἡ ἐν αὐτῇ στάσις καὶ ἀνάπαυλα, καθὼς κειμένη ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀπὸ Θεσπρωτίας πρὸς τὸ Δουλίχιον ὁδοῦ.

Ἀπαντῶντες εἰς τὸ ἄνω ἐρώτημα λέγομεν, ὅτι δύο σπουδαῖοι λόγοι ὑπάρχουσιν οἱ ἐπιβάλλοντες τὴν ἀνάγκην τῆς εἰς τὴν ἀκτὴν τῆς Ἰθάκης ἀποβάσεως. Πρῶτον, διότι κατελήφθησαν ὑπὸ τῆς ἐσπέρας καὶ ἔπρεπεν ἵνα δειπνήσωσιν. Πρόκειται δηλαδὴ οὐχὶ περὶ σταθμοῦ ἀναπαύλας, ὡς νομίζουσιν οἱ Λευκαδισταί, ἀλλὰ περὶ τῆς συνηθείας, ἣν εἶχον ἐν γένει οἱ ναυτιλλόμενοι τοῦ μὴ τρώγειν ἐντὸς τοῦ πλοίου, ἀλλ' ἀποβαίνοντες εἰς τὴν κατὰ τὴν ὥραν τοῦ φαγητοῦ προστυχούσαν ἀκτὴν λαμβάνειν τὰ γεύματα αὐτῶν ἐπὶ τῆς παραλίας. Ἡ συνηθεια αὕτη ἐξάγεται σαφῶς καὶ ὠρισμένως ἐκ ι 85, κ 56, μ 291. Ἦτο δὲ τόσον γενική, ὥστε καὶ οἱ ἐν αὐτῇ τῇ Ἰθάκῃ διαμένοντες μνηστῆρες, προκειμένου ἵνα ἀποπλεύσωσι πρὸς τὴν ἐνέδραν, ἀφοῦ καταβάντες εἰς τὴν παραλίαν καὶ εἰσελθόντες εἰς τὸ πλοῖον παρесеύασαν τὰ τοῦ ἀπόπλου, ἐπελθούσης τῆς ὥρας τοῦ δειπνου, ἐξῆλθον πάλιν τοῦ πλοίου καὶ ἀπέβησαν εἰς τὴν παραλίαν ἵνα δειπνήσωσιν, δ 785 ἐξ. Ἐπίσης δὲ καὶ οἱ ἐκ Πύλου ἐπανελθόντες μετὰ τοῦ Τηλεμάχου ἤδη φθάσαντες εἰς Ἰθάκην καὶ μέλλοντες ἀμέσως ἀποπλεύσαι πρὸς τὴν πόλιν, ἐν τούτοις ἀποβαίνουσιν εἰς τὴν παραλίαν χάριν τοῦ γεύματος, ο 499.—Δεύτερος δὲ καὶ σπουδαιότερος λόγος ὑπάρχει ὁ ἐξῆς, ὅτι ἂν μὴ ἐξήρχοντο οἱ ναῦται εἰς τὴν ξηρὰν ἐπὶ οὕτως εὐλογοφανεῖ ἄλλως τε προφάσει, ἀδύνατος καθί-

στατο ἢ διαφυγὴ τοῦ Ὀδυσσέως καὶ ἢ ἐν Ἰθάκῃ παρουσία αὐτοῦ ἔμενεν ἀδικαιολόγητος. Καὶ ἂν δὲ μὴ ὑπῆρχεν ἡ εὐ-
 λογοφανεστάτη αἰτία τοῦ δείπνου, πάλιν ἔπρεπε νά εὑρεθῇ
 ἄλλη τις οἰαδῆποτε πρόφασις ἀποδόσεως τῶν ναυτῶν πρὸς
 ἐξοικονόμησιν τοῦ μυθεύματος τῆς φυγῆς.

Οὐχὶ μόνον δὲ οὐδὲν ἐκ τοῦ ἐπεισοδίου τούτου ὑπὲρ τῆς
 δοξασίας τῶν Λευκαδιστῶν προκύπτει, ἀλλὰ μᾶλλον δύναται τις
 εἰπεῖν καὶ τι κατ' αὐτῆς. Τῷ ὄντι, ἂν ὁμηρικὴ Ἰθάκη ᾗτο ἡ
 Λευκάς, οὐδεμία ἀνάγκη ὑπῆρχεν ἐτοιμασίας καὶ ἐξαρτύσεως
 πλοίου πρὸς μεταφορὰν τοῦ Ὀδυσσέως ἐκ Θεσπρωτίας εἰς τὴν
 πατρίδα, διότι ἐκ τῆς ἡπείρου εἰς τὴν Λευκάδα, ὡς καὶ αὐτοὶ
 οἱ Λευκαδισταὶ δέχονται, ᾗτο δυνατὴ ἡ πεζῇ μετὰ βίας· ὥστε
 καθ' ὃν τρόπον οὗτος ἐλέγετο μετὰ βίας εἰς Δωδώνην, ὁμοίως
 ἡδύνατο, καὶ μάλιστα πολὺ εὐκολώτερον, ἵνα ἔλθῃ εἰς Λευκάδα.

Τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο χρησιμεύει ἡμῖν εἰς προσδιορισμὸν
 τῆς θέσεως, ἐν ᾗ ἔκειτο ἡ πιθανώτατα ὁμώνυμος πόλις τῆς νή-
 σου Δουλιχίου (Κεφαλληνίας). Προφανῶς ἂν τὸ Θεσπρωτικὸν
 πλοῖον προὔτίθετο ἀπλῶς τὸν κατάπλου εἰς ἓν οἰονδήποτε
 σημεῖον τῆς νήσου Δουλιχίου, ἡδύνατο ἅμα παρακκάμψαν τὸν
 Λευκάτα εἰσελθεῖν εἰς τὸν πρῶτον κατὰ τὸ βόρειον στόμιον τοῦ
 πορθμοῦ τῆς Σάμης Κεφαλληνιακὸν λιμένα. Ἀλλὰ τὸ πλοῖον
 ἔχον διαταγὴν, ἵνα φέρῃ τὸν ψευδεπαίτην Ὀδυσσεά πρὸς τὸν
 βασιλέα Ἀκαστον (ξ 336), τὸν ἐδρεύοντα βεβαίως ἐν τῇ πρω-
 τεύουσῃ, ἀποφεύγει τὸν πορθμὸν καὶ διέρχεται διὰ τῆς ἀνα-
 τολικομεσημβρινῆς ἀκτῆς τῆς Ἰθάκης. Ἡ πόλις ἄρα τοῦ Δου-
 λιχίου ἔκειτο οὐχὶ ἐν τῷ πορθμῷ, ἔνθα ἡ Σάμη, οὔτε ἐν τῷ
 βορείῳ κόλπῳ τοῦ Μύρτου, ἀλλ' ἐν τῷ νοτίῳ κόλπῳ τοῦ Λι-
 θαδίου, πιθανῶς κατὰ τὸν μυχὸν τοῦ κόλπου ἐν τῇ περιοχῇ
 τῆς ἀμφιθαλάσσου Θιναιάς, τοῦ εὐφορωτέρου καὶ μᾶλλον κατα-
 φύτου τμήματος τῆς Παλικῆς, ἐν ᾧ ἔτι καὶ σήμερον ὑπάρ-
 χουσιν οἰκογένειαι Μουλίνων, φέρουσαι τὸ ὄνομα τοῦ Μουλίου
 κήρυκος τοῦ ἐκ Δουλιχίου μνηστῆρος Ἀμφινόμου (σ 423).

Ὁ Ὅμηρος ὀνομάζει τὸ Δουλίχιον τοῦτο πολύπυρον, ὃ δὲ Πολύβιος (V 3) λέγει τὴν Παλικὴν 'χώραν γέμουσαν σίτον καὶ δυναμένην τρέφειν στρατόπεδον'. Καὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων δὲ τῆς πόλεως τῶν Παλέων εἰκονίζετο ἡ Δήμητρα, ὃ στάχυς καὶ τὸ πηδάλιον, ὡς σύμβολα χώρας σιτοφόρου καὶ ναυτικῆς. Ὁρισθείσης οὕτω τῆς θέσεως τῆς πόλεως τοῦ Δουλίχιου τῆς ἀποτελούσης τὸ τέρμα τοῦ πλοῦ τοῦ Θεσπρωτικοῦ πλοίου, ἡ ἀπὸ τῆς νοτιανατολικῆς ἀκτῆς τῆς Ἰθάκης, ἔνθα ἔστη τὸ πλοῖον, μέχρι ταύτης ἀπόστασις ἀνερχομένη εἰς 90 περίπου χιλιόμετρα περίπλου οὐδόλως τυγχάνει τόσον μικρά, ὡς λέγουσιν οἱ Λευκαδισταί.

Οἱ ἐπὶ τῆς Κρητικῆς νηὸς τοῦ ὁμηρικοῦ ὕμνου εἰς Ἀπόλλωνα Πύθιον ἀπὸ Κρήτης πρὸς τὴν Κρίσαν εἰς Δελφοὺς πλέοντες, ὡς ἔφθασαν εἰς Φεάς τῆς Ἠλείας (τὸ σημερινὸν Κατάκωλον) διέκριναν τὴν Ζάκυνθον, τὴν Σάμην, τὸ Δουλίχιον καὶ ὑπὸ νέφη τὸ ὑψηλὸν ὄρος τῆς Ἰθάκης,

427] 249 *Εὔτε Φεάς ἐπέβαλλεν, . .*

*Καὶ σφιν ὑπὲκ νεφέων Ἰθάκης τ' ὄρος αἰπὸν πέφαντο
Δουλίχιόν τε Σάμη τε καὶ ὑλήεσσα Ζάκυνθος.*

Οἱ Λευκαδισταί ἐξηγοῦσι τὸ ὑπὲκ νεφέων, ὅτι εἶδον τὸ ὄρος 'ἐξέχον τῶν ὑποκάτωθεν αὐτοῦ νεφῶν' καὶ νομίζουσιν, ὅτι τοιοῦτο θέαμα ἡδύνατο παρέχειν μόνον τὸ ὑψηλὸν ὄρος τῆς Λευκάδος. Ἀλλὰ τὸ ὑπὲκ νεφέων σημαίνει ἀπλῶς 'ὑπὸ νέφη', ὑποκάτω ἀπὸ νέφη, ὡς τὸ ὑπὲκ δίφρου Ἰλ. Ε 854 'ὑποκάτωθεν τοῦ δίφρου', καὶ τείχεος ὑπὲκ Ἰλ. Χ 146 'ὑποκάτωθεν τοῦ τείχους'. Ὑπὸ νέφη δὲ ἐν τῇ θαλάσῃ φαίνεται πᾶν τὸ λίαν μεμακρυσμένον. Ὁρθότατα δὲ λέγει ὁ ὕμνος ὡς ἡ αὐτοψία δεικνύει, ἐκ Φεῶν φαίνεται πρῶτον ἡ ἐγγὺς μεσημβρινὴ ἄκρα τῆς Ζακύνθου κειμένη ἔναντι καὶ εἰς τὸ αὐτὸ πε-

ρίπου ὕψος τῶν Φεῶν· ὑπὲρ τὴν Ζάκυνθον βορειότερον τὰ ὄρη τῆς Σάμης καὶ τὰ τῆς λοιπῆς Κεφαλληνίας (Δουλιχίου), καὶ τέλος 30 περίπου χιλιόμετρα βορειότερον τούτων τὸ διὰ τὴν μεγάλην ἀπόστασιν μόλις ὑπὸ νέφη φαινόμενον ὄρος τῆς Ἰθάκης. Οὐδὲν περαιτέρω τῆς Ἰθάκης φαίνεται, τὸ δὲ ὄρος τῆς Λευκάδος οὐδαμῶς γίνεται ἐκεῖθεν ὁρατόν.

Ἦδη δέ τινες τῶν Λευκαδιστῶν πειθόμενοι εἰς τὰς ἀντιρρήσεις καὶ ἰδίᾳ εἰς ταύτην, ὅτι καθ' ὃν χρόνον κρίνεται ποιηθεὶς ὁ ῥηθεὶς ὕμνος (περὶ τὰ 700 π. Χ.) συμφώνως τῇ θεωρίᾳ αὐτῶν τῶν Λευκαδιστῶν ἡ σημερινὴ Ἰθάκη εἶχεν ἤδη προσλαβοῦσα τὸ ὄνομα τοῦτο, ἐξοβελίζουσι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἐπιχρίσμα ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν ἀποδείξεων τῆς θεωρίας αὐτῶν.

Δι' ἡμᾶς ὅμως ὁ ὕμνος οὗτος ὁ ἀνεξαρτήτως τοῦ ζητήματος τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ἐποιήθη, πάντοτε ἀρχαιότατος παρμένων καὶ ἀμείωτον διατηρῶν τὴν γεωγραφικὴν αὐτοῦ ἀξίαν, ἐνέχει τὴν ἐξῆς σπουδαίαν σημασίαν, ὅτι ἐπικυροῖ πληρέστατα ὅσα ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ εἵπομεν περὶ τοῦ ὁμηρικοῦ Δουλιχίου καὶ Σάμης, ὅτι δηλαδὴ Δουλίχιον μὲν λέγεται ἡ ὅλη μακρὰ νῆσος τῆς Κεφαλληνίας, Σάμη δὲ τὸ καὶ σήμερον οὕτω καλούμενον μεσημβριανοπολικὸν ἰδιαίτερον τμήμα τῆς νήσου. Καὶ οὐδεμίαν μὲν χρεῖαν ἐπικυρώσεως ἔχουσι ταῦτα κυρούμενα ἐπισήμως καὶ αὐθεντικῶς ἐκ τοῦ ὁμηρικοῦ κειμένου, ἀλλ' ὅπως δῆποτε ὁ ὕμνος οὗτος ἀποδεικνύει, ὅτι μέχρι τῆς 7^{ης} π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ἥτοι αἰῶνάς τινας μετὰ τὴν ὁμηρικὴν ἐποχὴν, ἡ μετέπειτα Κεφαλληνία διετῆρει ἔτι εἴτε ἐν τῇ καθημέραν χρήσει, εἴτε ἐν τῇ μνήμῃ τῶν ἀνθρώπων τὸ ὁμηρικὸν ὄνομα τοῦ Δουλιχίου. Οὕτω δὲ ἀποκρούων τὴν δοξασίαν τῶν Λευκαδιστῶν, ὡς μὴ φαινομένης ἐκ Φεῶν τῆς Λευκάδος, συναποκρούει καὶ τὰς γνώμας τῶν τε ζητούντων τὸ ὁμηρικὸν Δουλίχιον ἀλλαχοῦ ἢ ἐν Κεφαλληνίᾳ, καὶ τῶν θεωρούντων τὸ Δουλίχιον καὶ τὴν Σάμην δύο χωριστὰς νήσους, ὡς μηδενὸς

ἄλλου μέρους πλὴν τῆς Ζακύνθου, Κεφαλληνίας καὶ Ἰθάκης ὄντος ὄρατοῦ ἀπὸ Φεῶν.

Δύο ἕτερα γεγονότα ἐπικαλοῦνται οἱ τε Λευκαδισταὶ καὶ οἱ ἀντίθετοι ἐκάτεροι ὑπὲρ τῆς ἰδίας θεωρίας, τὰ κατὰ τὴν ἐπ' ἀνοδὸν τοῦ Ὀδυσσέως ἐξ Ἐφύρης καὶ τὰ κατὰ τὸν ἔκπλουν τοῦ Μέντου ἐκ Τάφρου πρὸς Τεμέσην. Παραθέτομεν δὲ ταῦτα ἐν ταῦθα, οὐχὶ διότι ἔχουσι σημασίαν τινά ὡς πρὸς τὸ προκείμενον ζήτημα, ἀλλ' ἵνα δειχθῇ εἰς πόσον στενὰ ὅρια περιορίζεται ἡ μέχρι τοῦδε ὁμηρικὴ κριτικὴ.

α 259. Ὁ Ὀδυσσεὺς ἐπανερχόμενος ἐξ Ἐφύρης εἰς Ἰθάκην διέρχεται διὰ τῆς Τάφρου, μιᾶς τῶν βορειανατολικῶς τῆς Ἰθάκης καὶ πρὸς τὰ ἀνατολικομεσημβρινὰ τῆς Λευκάδος παρακειμένων νησίδων, ἥτοι τῆς σημερινῆς Καλάμου ἢ κατ' ἄλλους τοῦ Μεγανησίου. Διαφωνίας ἀρχαίῳθεν ὑπαρχούσης περὶ τούτου, ἂν ὁ Ὅμηρος ἐνταῦθα ἐννοεῖ τὴν Θεσπρωτικὴν ἢ τὴν ἐν Ἥλιδι Ἐφύραν, οἱ μὲν δέχονται τὴν Θεσπρωτικὴν νομίζοντες, ὅτι οὕτω μόνον ἐξηγεῖται διατὶ ὁ Ὀδυσσεὺς κατὰ τὴν ἐπ' ἀνοδὸν διέρχεται διὰ τῆς βορείως τῆς Ἰθάκης κειμένης Τάφρου, οἱ δὲ δεχόμενοι τὴν ἐν Ἥλιδι νομίζουσιν, ὅτι ἡ διὰ Τάφρου διέλευσις ὑποδεικνύει μᾶλλον τὴν βορειότερον ταύτης κειμένην Λευκάδα ὡς ὁμηρικὴν Ἰθάκην. Ἡμεῖς φρονοῦμεν, ὅτι τὰ ἐν β 214 καὶ β 328 λεγόμενα ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ ἐν Ἰλ. Α 741 οὐδεμίαν σχεδὸν ἐπιτρέπουσιν ἀμφιβολίαν, ὅτι πρόκειται περὶ τῆς ἐν Ἥλιδι Ἐφύρης. Ἀλλὰ συγχρόνως νομίζομεν, ὅτι οὐδὲν ἐκ τούτου κατὰ τῆς Ἰθάκης ἢ ὑπὲρ τῆς Λευκάδος προκύπτει. Ὁ Ὀδυσσεὺς ἐκ τῆς πρὸς νότον τοῦ Ἀράξου κειμένης Ἐφύρης προετίμησε τὴν ἐντεῦθεν ἀκτοπλοικῶς διὰ τῶν Ἐχινάδων καὶ τῶν παραλευκαδίων νησίδων (Τάφρου) εἰς τὴν πόλιν τῆς Ἰθάκης ἐπ' ἀνοδὸν ὡς συντομωτέραν καὶ ἀσφαλεστέραν, τοῦτο δὲ τοσούτῳ μᾶλλον καθόσον ἐπρόκειτο ἵνα λάβῃ ἐν Τάφῳ παρὰ τοῦ πατρὸς τοῦ Μέντου ὅ,τι εἰς

μάτην ἐζήτησεν ἐν Ἐφύρῃ, τὸ ἀνδροφόνον φάρμακον πρὸς ἐπίχρισιν τῶν βελῶν, α 260 ἐξ.

α 180 ἐξ. Ἐκ Τάφου ὁ Μέντης πλέων πρὸς Τεμέσην διέρχεται δι' Ἰθάκης. Τεμέσην οἱ μὲν λέγουσι τὴν ἐν Κύπρῳ Ταμασσὸν εὐρίσκοντες φυσικὴν τῆς δι' Ἰθάκης νοτίως τῆς Τάφου κειμένης διάβασιν, οἱ δὲ τὴν ἐν Ἰταλίᾳ κατὰ τὴν δυτικὴν παραλίαν τῶν Βρεττίων (τῆς σημερινῆς Καλαβρίας) Τέμσαν, ἰσχυριζόμενοι ὅτι ἡ ὁδὸς τοῦ ἐκ Τάφου βορείως εἰς Ἰταλίαν πλεόντος Μέντου ἦγε διὰ Λευκάδος καὶ οὐχὶ δι' Ἰθάκης. Ἡμεῖς εἰς ταῦτα παρατηροῦμεν, ὅτι καὶ ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν προκειμένου τοῦ πλοῦ, ὅπερ καὶ πιθανώτερον, ὁ Μέντης ἐκ Τάφου πάλιν δι' Ἰθάκης ὤφειλε διελθεῖν, ἅτε τοῦ στενοῦ τῆς Λευκάδος μὴ ὄντος πλωτοῦ, ἀκολουθῶν κατὰ τὴν πρὸς βορρᾶν ἄνοδον τὴν αὐτὴν ὁδόν, ἣν κατὰ τὴν ἐκ βορρᾶ καθόδον ἠκολούθησε τό τε Θεσπρωτικὸν πλοῖον (ξ 335 ἐξ.) καὶ τὸ πλοῖον τῶν Φαιάκων τὸ ἐκ Σχερίας (Κερκύρας) μεταγαγὼν τὸν Ὀδυσσεά εἰς Ἰθάκην, ἥτοι ἀνὰ μέσον Λευκάδος καὶ Ἰθάκης καὶ εἶτα πρὸς βορρᾶν ἀκτοπλοῖκῶς. Τὸν δὲ λιμένα τῆς προσορμίσεως ἐν Ἰθάκῃ (Ῥεῖθρον) ὥρισε τὸ μὲν ὁ πνέων ἄνεμος, τὸ δὲ ὁ σκοπὸς τῆς ὑδρεύσεως (Ἴδε κεφ. Ε', 5).

Ἐπεταὶ σειρὰ ἐπιχειρημάτων, ἅτινα οἱ Λευκαδισταὶ προβάλλουσι πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ὅτι ἡ ὁμηρικὴ Ἰθάκη ἔκειτο δῆθεν ἐγγύτατα, προσέκειτο τῇ Στερεᾷ (τῆς Ἀκαρνανίας).

ξ 96 ἐξ. Ὁ Εὐμαιὸς ἀπαριθμεῖ τὰ πλούτη τοῦ Ὀδυσσεύς εἰς κτήνη. Οὐδεὶς, λέγει, ἔχει πλειότερα οὔτε ἐν τῇ μελαίνῃ ἡπαίρῳ οὔτε ἐν αὐτῇ τῇ Ἰθάκῃ. Ἐν τῇ ἡπαίρῳ ἀνὰ δώδεκα ἀγέλας βοῶν, προβάτων, χοίρων καὶ αἰγῶν, ἃς βόσκουσι ξένοι ἢ ἴδιοι αὐτοῦ ποιμένες. Ἐν Ἰθάκῃ δὲ ἔνδεκα πλούσια ποιμνία αἰγῶν, ἅτινα φυλάσσουσιν ἄνθρωποι πιστοί. «Τούτων ἕκαστος φέρει τακτικῶς καθημέραν πρὸς τοὺς μνηστῆρας ἐν

ζῶον, ἐκ τῶν παχέων τράγων ἐκεῖνον, ὅστις φαίνεται ὁ ἄριστος».

ξ 105. *Τῶν αἰεί σφιν ἕκαστος ἐπ' ἡματι μῆλον ἀγινεῖ,
ζατρεφέων αἰγῶν ὅς τις φαίνεται ἄριστος.*

Αὐτὸς ὁ Εὐμαιὸς φυλάσσει καὶ ἐπιστατεῖ τοὺς χοίρους καὶ πέμπει πρὸς αὐτοὺς ἐκλέγων καλῶς τὸν ἄριστον.

Ὁ Ὀδυσσεὺς ἔχει ἐν τῇ μελαίνῃ ἡπείρῳ, ἥτοι τῇ ἔναντι τῆς Ἰθάκης στερεᾷ τῆς Ἀκαρνανίας ἀγέλας κτηνῶν, καὶ μάλιστα πλειοτέρας ἢ ἐν αὐτῇ τῇ Ἰθάκῃ. Τοῦτο εὐρίσκουσι παρὰδοξον οἱ Λευκαδισταὶ καὶ νομίζουσιν, ὅτι κατ' οὐδένα ἄλλον τρόπον ἐξηγεῖται, εἰμὴ ἂν δεχθῶμεν ὅτι ἡ ὁμηρικὴ Ἰθάκη προσέκειτο ἐγγύτατα τῇ Ἀκαρνανίᾳ, ὡς ἡ Λευκάς. Ἀλλ' ὁ Ὀδυσσεὺς ἦτο Κεφαλλήν, οἱ δὲ Κεφαλλῆνες κατεῖχον ἔτι μέρος τῆς ἀντίπεραν ἡπείρου (Ἰλ. Β, 635) τῆς Ἀκαρνανίας, ἐξ ἧς φαίνεται, μετέβησαν εἰς τὰς νήσους. Οὐδὲν λοιπὸν τὸ παρὰδοξον, ἂν εἶχεν ἀγέλας κτηνῶν ἐν τῇ Στερεᾷ. Καὶ σήμερον Ἰθακήσιοι ἔχουσιν ἐπὶ τῶν Ἐχινάδων, ἀπεχουσὼν τῆς Ἰθάκης ὅσον σχεδὸν καὶ ἡ Ἀκαρνανία, ποίμνια πολὺ πλειότερα ἢ ὅσα ἐν αὐτῇ τῇ Ἰθάκῃ. Ἐπιτρέπεται ἄρα γε διὰ τοῦτο τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ σημερινὴ Ἰθάκη πρόσκειται ἐγγύτατα πρὸς τὰς Ἐχινάδας; Βεβαίως οὐχί.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλως πως νομίζουσιν οἱ Λευκαδισταὶ ἐπικυρομένην τὴν ιδέαν αὐτῶν ἐκ τοῦ χωρίου τούτου. Ἰσχυρίζόμενοι, ὅτι τὸ τῶν ξ 108 ἀποδίδεται οὐχὶ μόνον εἰς τοὺς ἐν Ἰθάκῃ βοσκούς τῶν αἰγῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἐν τῇ ἡπείρῳ ποιμένας τῶν βοῶν, προβάτων, χοίρων καὶ αἰγῶν, καὶ ὅτι μῆλα λέγονται οὐχὶ μόνον τὰ μικρὰ βοσκήματα, τὰ αἰγοπρόβατα, ἀλλὰ πᾶν ἐν γένει βόσκημα, ἐξηγοῦσι τὸ χωρίον οὕτως, ὅτι ἕκαστος καὶ τῶν ἐν τῇ ἡπείρῳ βοσκῶν ἀπέστελλε πρὸς τοὺς μνηστῆρας καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἐν ζῶον, βοῦν, πρόβατον,

χοῖρον ἢ αἶγα. Τοιαύτη δὲ καθημερινή καὶ τακτικὴ μεταφορὰ ζώων ἀπὸ τῆς Ἀκαρνανίας πρὸς τὴν Ἰθάκην ἀποβαίνει ἕνεκα τῆς μεγάλης ἀποστάσεως ὅλως δυσνόητος, ἐνῷ φαίνεται φυσικωτάτῃ προκειμένου περὶ τῆς προσκειμένης τῇ ἡπείρῳ Λευκαδός. Ὁρθὸς βεβαίως ὁ συλλογισμός, ἀλλ' ἡ βάσις, ἐφ' ἧς στηρίζεται, ἐσφαλμένη. Ἡμεῖς δεχόμεθα πρὸς στιγμὴν χάριν τῶν Λευκαδιστῶν, ὅτι *μῆλον* σημαίνει πᾶν ἐν γένει βόσκημα. Ἀλλ' ὁ ποιητὴς ἐφρόντισεν ἵνα ὁρίσῃ σαφέστατα, ὅποιον εἶδος κτήνους ἐννοεῖ ἐνταῦθα λέγων *μῆλον*, διότι ἀναφέρει ῥητῶς ὅτι ἕκαστος τῶν ποιμένων ἔφερε καθ' ἑκάστην πρὸς τοὺς μνηστῆρας ἓνα τῶν παχυτέρων τράγων, *ζαιτρεφῶν αἰγῶν*, ξ 106. Ὡστε αἶγας μόνον λέγει ὁ ποιητὴς, ὅτι ἔφερον καθ' ἑκάστην πρὸς τοὺς μνηστῆρας οἱ ποιμένες, βεβαίως ἐκ τῶν πλουσιῶν ποιμνίων αἰγῶν τοῦ Ὀδυσσέως, ἅτινα ὑπῆρχον ἐν αὐτῇ τῇ Ἰθάκῃ· διότι ἄλλως, ἂν τὸ τῶν ἀπεδίδετο εἰς πάντας ἐν γένει τοὺς βοσκούς, ὡς ἰσχυρίζονται οἱ Λευκαδισταί, ἂν δηλαδὴ καὶ τῶν ἐν ἡπείρῳ βοσκῶν ἕκαστος ὤφειλε φέρειν καθημέραν ἐν ζῶον, οὐδεὶς λόγος ὑπάρχει ὁ ἐξηγῶν διὰ τί ἤθελε πράττειν τοῦτο μόνος ὁ βοσκὸς τῶν αἰγῶν, οὐχὶ δὲ καὶ οἱ λοιποὶ φέροντες καὶ βοῦς καὶ χοίρους καὶ πρόβατα. Ἄλλως τε ἰδοὺ Φιλοίτιος ὁ ἀρχιβουκόλος ἔρχεται ἐξ ἡπείρου. Τί δὲ φέρει; οὔτε δωδεκάδα βοῶν οὔτε ἀνὰ δώδεκα ἐκ τῶν λοιπῶν κτηνῶν, ἀλλὰ μίαν μόνην βοῦν καὶ τινὰς αἶγας, υ 185, καὶ τοῦτο ἐν ἐκτάκτῳ ὅλως περιστάσει κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς ἐορτῆς τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅτε ὁ ἐν Ἰθάκῃ χοιροβοσκὸς Εὐμαῖος ἔφερε τρεῖς χοίρους (υ 163) ἀντὶ τοῦ συνήθους ἑνός. Τοῦτο δεικνύει, ὅτι ἐκτάκτως κατὰ καιροὺς ἐκομίζοντο εἰς Ἰθάκην καὶ ἐξ ἡπείρου κτήνη εἴτε ἀμέσως σφαζόμενα εἴτε καὶ διατηρούμενα διὰ τὸ κατόπιν. Οὕτω, καίτοι ὁ Φιλοίτιος, ὡς εἶδομεν, οὐδόλως ἔφερε πρόβατα, ἐν τούτοις κατὰ τὸ ἐπακολουθῆσαν μεγαλοπρεπὲς ἐπὶ τῇ ἐορτῇ γεῦμα ἐσφάγησαν καὶ πρόβατα υ 250 *οἷς μεγάλους*, ἅτινα προφανῶς ἔμενον κομισθέντα ἐξ ἡπείρου κατ' ἄλλην τινά

ἡμέραν. Ἀλλὰ περὶ καθημερινῆς μεταφορᾶς κτηνῶν ἐξ Ἀχαρνανίας εἰς Ἰθάκην οὐδεὶς λόγος γίνεται οὔτε ἐν ξ 105 οὔτε ἀλλαχοῦ.

Καὶ ἂν δὲ μὴ ὥριζεν ὁ ποιητής, ὅτι αἶγες ἐξ αὐτῶν τῶν ἀγρῶν τῆς Ἰθάκης ἦσαν τὰ καθ' ἐκάστην πρὸς τοὺς μνηστῆρας φερόμενα μῆλα, καὶ ἂν μὴ ὑπῆρχον αἱ ἐκ τοῦ ὁμηρικοῦ κειμένου ἄνω ῥηθεῖσαι σαφέσταται ἀποδείξεις κατὰ τῆς ὑπὸ τῶν Λευκαδιστῶν ὑποστηριζομένης καθημερινῆς μεταφορᾶς ζώων ἐξ Ἀχαρνανίας εἰς Ἰθάκην, πάλιν τὴν τοιαύτην ιδέαν ἀποκρούει ὁ ἐξῆς ἀπλούστατος ὑπολογισμός. Ἐν Ἰθάκῃ ὑπῆρχον ἑνδεκα ποίμνια αἰγῶν, ἕκαστος δὲ τῶν ποιμένων ἔφερε καθ' ἐκάστην ἐν κτῆνος τὸ ἄριστον· ὁ δὲ Εὐμαιος ἔφερε ἢ ἔστελλε καθ' ἐκάστην ἓνα χοῖρον. Ὡστε ἔχομεν καθ' ἐκάστην ἑνδεκα τράγους καὶ ἓνα χοῖρον. Εἰς παχὺς τράγος τῶν ἐν Ἰθάκῃ τρεφομένων ἢ ἐξ Ἀχαρνανίας καὶ σήμερον κομιζομένων ζυγίζει κατὰ μέσον ὅρον 20 ὀκάδας, εἰς δὲ παχὺς χοῖρος 100. Οὕτως ἔχομεν καθ' ἐκάστην 320 ὀκάδας κρέατος. Οἱ δὲ μνηστῆρες ἦσαν 108, μετὰ δὲ τῶν 8 ὑπηρετῶν, τοῦ Μένδοντος καὶ τοῦ Ἀοιδοῦ 118 ἐν ὅλῳ ἄνδρες (π 247 ἐξ.), δι' οὓς τὸ ἄνω ποσὸν τῶν 320 ὀκάδων κρέατος καθ' ἐκάστην ἦτο πλέον ἢ ἀρκετόν. Ἀλλὰ φαντασθῆτε εἰς ποῖον τεράστιον ποσὸν φθάνομεν, ἂν δεχθῶμεν ὅτι καὶ ἕκαστος τῶν ἐν ἡπείρῳ βοσκῶν ἔφερε καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἐν κτῆνος ἐκ τοῦ ποιμνίου αὐτοῦ. Ἐκ τῶν 12 ἐν ἡπείρῳ ποιμνίων ἐκάστου εἶδους ἔχομεν καθ' ἐκάστην 12 βόας, 12 πρόβατα, 12 χοίρους καὶ 12 αἰγας ἐκτὸς τῶν ἐξ αὐτῆς τῆς Ἰθάκης φερομένων, ἤτοι, ὑπολογιζομένου τοῦ βάρους ἐκάστου βοῦς εἰς 200 καὶ ἐκάστου προβάτου εἰς 18 κατὰ μέσον ὅρον ὀκάδας, καθ' ἐκάστην 3,376 ὀκάδας κρέατος. Τῇ ἀληθείᾳ ἐν καὶ μόνον τοιοῦτον γεῦμα ἥρκει ὅπως προπέμψῃ εἰς τὸν Ἄδην ἐκ πολυφαγίας ὅλους τοὺς μνηστῆρας ἄνευ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ Ὀδυσσεῶς καὶ τῆς Ἀθηναῖς. Νομίζομεν δέ, ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ Λευκαδῖκαὶ δυσκόλως

κρατήσουσι τὸν γέλωτα διὰ τὸ ἀστειότατον πόρισμα τῆς ὑποθέσεως αὐτῶν.

ρ 167 ἐξ. Οἱ μνηστῆρες πρὸ τοῦ μεγάρου τοῦ Ὀδυσσέως τέρπονται ῥίπτοντες δίσκον καὶ ἀκόντια. Ἀλλ' ὅτε ἦλθεν ἡ ὥρα τοῦ δείπνου καὶ τὰ κτήνη ἔφθασαν πανταχόθεν ἐκ τῶν ἀγρῶν, ρ 170 ἐπήλυθε μῆλα πάντοθεν ἐξ ἀγρῶν, φερόμενα ὑπὸ τῶν συνήθων ποιμένων, ὁ Μένων παρακινεῖ αὐτούς, ἵνα ἐπιστρέψωσιν εἰς τὸ ἀνάκτορον καὶ ἐτοιμάσωσι τὸ δεῖπνον.

Τὰ κτήνη, μῆλα ἦτοι αἷγες κατὰ ξ 105, ἐφέροντο οὐχὶ ἐξ ἐνὸς ἀγροῦ τῆς ἐσχατιᾶς τῆς Ἰθάκης (ξ 104), ἀλλ' ἐκ πολλῶν, διότι ἦτο ἀδύνατον ἵνα ὅλα τὰ ποίμνια, μάλιστα αἰγῶν, βόσκωσιν ἐν ἐνὶ μόνον ἀγρῷ. Οἱ Λευκαδισταὶ φρονοῦσιν ὅτι τὸ πάντοθεν ἐξ ἀγρῶν σημαίνει, ὅτι τὰ μῆλα ἦλθον οὐχὶ μόνον ἐκ τῶν ἀγρῶν τῆς Ἰθάκης, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν τῆς ἡπείρου. Τοῦτο δέ, διότι ἐξηγοῦσι τὸ μῆλον ὡς σημαῖνον πᾶν κτήνος, ἦτοι καὶ βοῦν καὶ πρόβατα, ὅποῃα οὐδόλως ὑπῆρχον ἐν τοῖς ἐν Ἰθάκῃ ποιμνίοις τοῦ Ὀδυσσέως. Ἀλλ' ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, ἥ τε τοιαύτη ἐξήγησις τοῦ μῆλου καὶ ἡ ἰδέα τῆς καθημερινῆς μεταφορᾶς κτηνῶν ἐξ ἡπείρου ἐλέγχεται πάντῃ ἀστήρικτος. — Ἀλλως τε ἡ ἐκδοχὴ αὕτη τῶν Λευκαδιστῶν ἀποκρούεται ῥητῶς ἐξ υ 174· ὁ ἐν Ἰθάκῃ αἰγοβοσκὸς Μελάνθιος ἔρχεται φέρων αἶγας τὰς ἐκλεκτάς ἐκ πάντων τῶν ποιμνίων, αἶγας ἄγων, αἶ πᾶσι μετέπρεπον αἰπολίοισιν· ἔπειτα δὲ ἔρχεται ὁ Φιλοίτιος ἐξ ἡπείρου φέρων τὰς ἐκεῖθεν παχεῖας αἶγας, πύονας αἶγας υ 186. Ὡστε ἀναμφισβητήτως τὸ πᾶσι.. αἰπολίοισιν υ 174, ὡς καὶ τὸ πάντοθεν ἐξ ἀγρῶν ρ 171 ἀναφέρονται εἰς πάντα τὰ ποίμνια καὶ πάντας τοὺς ἀγροὺς μόνης τῆς Ἰθάκης.

υ 185. Πρόκειται ἐπὶ τῇ ἐορτῇ τοῦ Ἀπόλλωνος ἐτοιμασία λαμπροῦ γεύματος τῶν μνηστήρων καὶ φέρονται τὰ κτήνη.

Πρῶτος ἔρχεται ὁ ἐν Ἰθάκῃ χοιροβοσκὸς Εὐμαῖος φέρων τρεῖς χοίρους, δεύτερος ὁ ἐν Ἰθάκῃ αἰγοβοσκὸς Μελάνθιος φέρων τὰς ἀρίστας αἰγας ἐκ πάντων τῶν ποιμνίων, τρίτος δὲ ὁ ἐν τῷ δήμῳ τῶν Κεφαλλήνων ἀπὸ μικρᾶς ἔτι ἡλικίας ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσέως ταχθεὶς ἐπιστάτης τῶν βοῶν ἀρχιβουκόλος Φιλοίτιος φέρων στεῖραν βοῦν ἀγελάδα καὶ παχεῖας αἰγας. Τούτους διεπέρασαν πορθμεῖς, οἵτινες καὶ ἄλλους ἀνθρώπους μεταφέρουσιν, καὶ ὅ,τι πρὸς αὐτοὺς ἀφίχθῃ, υ 187.

πορθμῆες δ' ἄρα τοὺς γε διήγαγον, οἳ τε καὶ ἄλλους ἀνθρώπους πέμπουσιν, ὅ τε σφέας εἰσαφίκηται.

Ἐκ τούτου, ὅτι πορθμεῖς μετέφερον τὸν Φιλοίτιον καὶ τὰ κτήνη ἐκ τῆς Στερεᾶς εἰς τὴν Ἰθάκην, συμπεραίνουσιν οἱ Λευκαδισταί, ὅτι ὑπῆρχε μεταξὺ τῶν δύο τόπων πέραμα, δι' οὗ καὶ πεζοὶ διεπεραιοῦντο. Τοιοῦτο δὲ πέραμα μόνον μεταξὺ τῆς Στερεᾶς καὶ τῆς ταύτης προσκειμένης Λευκάδος καθίσταται νοητόν.

Οἱ Λευκαδισταί δέχονται ὅτι ὑπῆρχε δίοδος, δι' ἧς ἡδύνατό τις μεταβαίνειν πεζὸς ἀπὸ τῆς Στερεᾶς εἰς τὴν Λευκάδα. Τοῦτο δεχόμεθα καὶ ἡμεῖς μετ' αὐτῶν. Ἄν δὲ ἄνθρωποι διεπεραιοῦντο διὰ τῆς διόδου ταύτης, πολὺ εὐκολώτερον ἡδύνχτο τοῦτο τὰ ζῶα. Ὡστε προκειμένου περὶ μεταφορᾶς ἐκ τῆς Στερεᾶς εἰς τὴν Λευκάδα οὐδεμία ἀνάγκη ὑπῆρχε πορθμέων, ἀφοῦ ὑπῆρχε τοιαύτη δίοδος. Διότι πορθμεὺς λέγεται ὁ ἐπὶ πλοιαρίου δι' ὑγρᾶς ὁδοῦ διαπεραιῶν. Ἀφοῦ δὲ πορθμεῖς ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ὡς ἐκτελέσαντες τὴν ἐκ τῆς Στερεᾶς εἰς τὴν Ἰθάκην μεταφοράν, ἀνάγκη ἵνα δεχθῶμεν ταύτην διὰ θαλάσσης γενομένην καὶ οὐχὶ διὰ ξηρᾶς. Ἐπομένως ἐκ τοῦ χωρίου τούτου ἀποκρούεται καθ' ὁλοκληρίαν πᾶσα ἰδέα περὶ ὑπάρξεως βατῆς διὰ ξηρᾶς συγκοινωνίας μεταξὺ Στερεᾶς καὶ τῆς ὁμηρικῆς Ἰθάκης.

Ἄλλὰ πόθεν καὶ διὰ τίνος θαλασσίῳ πόρου ἐγένετο ὑπὸ τῶν πορθμέων ἡ διαπεραίωσις; Πολλὰ περὶ τούτου συζητήσεις καὶ διαφωναίαι ἡγέρθησαν, καὶ τινες παρασυρόμενοι ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Φοιλίτιος λέγεται ἀρχιδουκόλος ἐν τῷ δήμῳ τῶν Κεφαλλήνων, *Κεφαλλήνων ἐνὶ δήμῳ* (υ 210, νομίζουσιν ὅτι ἐκ Κεφαλληνίας διὰ μέσου τοῦ πορθμοῦ τῆς Σάμης ἐγένετο ἡ μεταφορά· ἄλλοι δὲ θεωροῦντες τὴν Λευκάδα ὡς ἀποτελοῦσαν μέρος τῆς *μελαίνης ἡπείρου* (ξ 97) ὑποθέτουσιν, ὅτι ἐν αὐτῇ εἶχεν ὁ Ὀδυσσεὺς τὰς ἀγέλας αὐτοῦ καὶ ἐκ ταύτης ὀλίγον ἀπὸ τῆς Ἰθάκης ἀπεχούσης μετέφερον οἱ πορθμεῖς τὰ κτήνη.— Ὅτι ὁ δῆμος τῶν Κεφαλλήνων, ἔνθα ὁ Φιλοίτιος ἐπεστάτει ἐπὶ τοσούτων ἀγγελῶν βοῶν, οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ δέον ἵνα ζητηθῇ, εἰμὴ ἐν τῇ μόνῃ καταλλήλῳ πρὸς κτηνοτροφίαν βοῶν *μελαίνῃ ἡπείρῳ* τῆς Ἀκαρνανίας, περὶ τούτου οὐδεμία συζήτησις χωρεῖ διὰ τοὺς γινώσκοντας καλῶς τὸν τόπον καὶ τὰ πράγματα — Οὐχὶ διὰ τὰ λεγόμενα ὑπὸ τῶν Λευκαδιστῶν, ὅτι δῆθεν ἡ Ὀδυσσεὺς γινώσκει Κεφαλλῆνας μόνον ἐν τῇ Στερεᾷ καὶ ὅτι οἱ μνηστῆρες λέγονται Ἀχαιοί, μόνον δὲ ἐν τῷ Καταλόγῳ τῆς Ἰλιάδος τῷ θεωρουμένῳ ὡς μεταγενεστέρω Κεφαλλῆνες ὀνομάζονται πάντες οἱ ὑπήκοοι τοῦ Ὀδυσσεὺς ἐν τε τῇ Στερεᾷ καὶ ἐν ταῖς νήσοις· ταῦτα οὐδεμίαν ὑπόστασιν ἔχουσιν, ἀφοῦ, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ εἵπομεν, οἱ ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσεὺς φονευθέντες μνηστῆρες ἐκ Σάμης, Δουλίχιου καὶ Ζακύνθου λέγονται οἱ ἄριστοι τῶν Κεφαλλήνων ω 429, αἱ πόλεις τῶν μνηστήρων Δουλίχιον, Σάμη καὶ Ζάκυνθος, πόλεις Κεφαλλήνων ω 355, καὶ ὁ πατήρ τοῦ Ὀδυσσεὺς Λαέρτης ἀνάσσει Κεφαλλήνων¹ ω 378· ἀλλὰ δι' ἄλλον λόγον τὸν ἐξῆς. Ἀπὸ τῆς ὁμηρικῆς ἐποχῆς μέχρι σήμερον, τῶν πραγμάτων οὐδαμῶς ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην μεταβληθέντων, οἱ κάτοικοι τῶν Ἰονίων νήσων ἀπὸ Λευκάδος καὶ κάτω μίαν

1) Πρβλ. καὶ Ἰλ. Δ 330, ἔνθα παρὰ τὸν πολύμητιν Ὀδυσσεᾶ ἕσταντο ἀμφότερωθεν *Κεφαλλήνων* . . . *σῖγες οὐκ ἀλαπαδναί*.

μόνην γνωρίζουσι Στερεάν (οὕτω μεταφράζει ἡ σημερινὴ γλῶσσα τὸ ὁμηρικὸν ἡπειρον), τὴν ἔναντι Ἀκαρνανίαν. Ἐν αὐτῇ ὑπάρχουσι τόποι καταλληλότατοι δι' εὐρεῖαν κτηνοτροφίαν βοῶν. Τοῦναντίον ἐν οὐδεμιᾷ τῶν νήσων τούτων οὔτε ἐν Λευκάδι οὔτε ἐν Κεφαλληνίᾳ ἢ Ἰθάκῃ οὔτε ἐν Ζακύνθῳ ὑπάρχει ἢ ὑπῆρξέ ποτε διὰ τὸ ἀκατάλληλον τοῦ ἐδάφους κτηνοτροφία βοῶν, ἀγελάδων, ἀλλὰ μόνον προβάτων καὶ αἰγῶν, οὔδὲ γάλα βόειον, ἀγελαδηνὸν ὡς λέγομεν, ὑπάρχει, ἀλλὰ μόνον πρόβειον καὶ αἰγειον, αἰγιδινόν. Πάντες οἱ πρὸς βρῶσιν χρησιμεύοντες βόες μεταφέρονται εἰς τὰς νήσους καὶ σήμερον ἀπαραλλάκτως, ὡς καὶ κατὰ τὴν ὁμηρικὴν ἐποχὴν, ἐκ τῆς Στερεᾶς, τῆς Ἀκαρνανίας. Ἐκεῖ δὲ μεταφερόμενοι μένουσι συνήθως χρόνον τινα πρὶν σφαγῶσι τρεφόμενοι διὰ τοῦ χόρτου τῶν νήσων, ὅπερ προσδίδει εἰς τὸ κρέας αὐτῶν ἰδιάζουσαν ἀρωματώδη γεῦσιν.

Ὡστε οὐδεμία χωρεῖ ἀμφιβολία, ὅτι ὁ Φιλοίτιος ἔδοσκεν ἐν Ἀκαρνανίᾳ καὶ ὅτι ἐκ ταύτης ἐγένετο ἡ μεταφορὰ τῶν ζώων διὰ τῶν πορθμέων. Οὐδὲ πρέπει ξενίσαι ἡμᾶς ἢ ὀνομασία τῶν πορθμέων προκειμένου περὶ διαπεραιώσεως ἀπὸ τῆς Στερεᾶς εἰς τὴν περὶ τὰ 3ῴ χιλιόμετρα ἀπέχουσιν Ἰθάκην. Καὶ ναὶ μὲν πορθμεὺς κυριολεκτικῶς λέγεται ὁ διὰ πορθμοῦ, ἥτοι στενοῦ πόρου θαλάσσης, συνήθως ἐπὶ μισθῷ μεταφέρων τοὺς περαιουμένους, ἀλλ' ἐκ τούτου μετέπεσεν εἰς τὴν σημασίαν παντὸς ἐν γένει θαλασσοπόρου ἐπὶ μισθῷ διαπεραιοῦντος. Ἀφοῦ δὲ ὁ Ἡρόδοτος καλεῖ πορθμέας (I 24) τοὺς μεταφέροντας τὸν Ἀρίωνα ἐκ Τάραντος εἰς Κόρινθον, πολλῶ μᾶλλον δικαιουται ὁ Ὅμηρος ὀνομάζειν πορθμεῖς τοὺς διατρεφόντας τὴν θαλασσίαν συγκοινωνίαν μεταξὺ τῆς Ἰθάκης καὶ τῆς ἔναντι ἀκτῆς τῆς Ἀκαρνανίας, ἐν ἣ ἀνηκούσῃ εἰς τὸ αὐτὸ Κεφαλληνιακὸν κράτος τοῦ Ὀδυσσεύς οἱ κάτοικοι τῶν νήσων Κεφαλλῆνες εἶχον ἔτι, ὡς ὁ Ὀδυσσεύς, περιουσίας καὶ συμφέροντα, συγκοινωνίαν, ἣτις ἐξυπηρετοῦσα τὰ συμφέροντα ταῦτα καὶ τὴν μέχρι

σήμερον διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ διενεργουμένην προμήθειαν βοῶν εἰς τὰς νήσους, ἦτο φυσικῶ τῷ λόγῳ ἀρκούντως πυκνή.

Μεταξὺ τῶν ἐπιχειρημάτων, ἅτινα οἱ Λευκαδισταὶ φέρουσιν ὡς ἀποδεικνύοντα δῆθεν τὴν ὑπαρξιν διόδου ἀγούσης ἀπὸ τῆς Στερεᾶς εἰς τὴν ὁμηρικὴν Ἰθάκην βατῆς εἰς πεζούς, συγκαταλέγεται καὶ τοῦτο.

Πρὸς ἀνθρώπους αἰφνης ἐν Ἰθάκῃ ἐμφανιζομένους, ἀφίχθέντας δ' ἐκεῖ διὰ πλοίου μὴ ὁρατοῦ εἰς τὸν ἐρωτῶντα εἶτε ὡς ἀποπλεύσαντος ἤδη (ξ 356, π 65, π 227) εἶτε ὡς ἐν ἄλλῳ λιμένι τῆς νήσου μακρὰν τῆς ἀντιλήψεως αὐτοῦ σταθμεύοντος (α 185), ἀποτείνεται πολλαχοῦ τοῦ ὁμηρικοῦ ἔπους ἡ ἐρώτησις, ἐπὶ τίνος πλοίου ἀφίχθησαν, πῶς καὶ ποιοὶ ναῦται ἔφερον αὐτούς, ἐν τέλει δὲ ὁ λαλῶν πρὸς δικαιολογίαν τῶν ἐρωτήσεων τούτων λέγει πρὸς τὸν ξένον· 'σὲ ἐρωτῶ περὶ πλοίου καὶ ναυτῶν, διότι καίπερ μὴ βλέπων τὸ πλοῖον εἰμὶ ἐκ τῶν προτέρων βέβαιος, ὅτι εἰς τὴν νῆσον ταύτην μόνον διὰ θαλάσσης ἡδύνασο ἐλθεῖν καὶ ὄχι πεζός':

Οὐ μὲν γάρ τί σε πεζὸν ὄϊομαι ἐνθάδ' ἐκέσθαι.

Κατὰ τοὺς Λευκαδιστάς ἐκ τοῦ συλλογισμοῦ τούτου ἐξάγεται, ὅτι πράγματι ἦτο δυνατὴ ἡ μετάβασις εἰς Ἰθάκην πεζῇ. Ἀλλ' ὁ γινώσκων καλῶς τὸ πνεῦμα τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἐννοεῖ ἄριστα, ὅτι ἐκ τοῦ συλλογισμοῦ τούτου προκύπτει ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον, ἥτοι τὸ ἐντελῶς ἀδύνατον τοῦ μεταβαίνειν τινὰ πεζὸν εἰς Ἰθάκην. Διὰ τῆς φράσεως δὲ ταύτης οὐδαμῶς ἐκφράζεται εἰρωνεία τις ἢ ἀστειότης, ἀλλ' ἡ τοῦ λαλοῦντος πλήρης βεβαιότης καὶ πεποίθησις περὶ τοῦ φυσικῶς ἀδυνάτου τοῦ πράγματος. Ἀνάλογον ἔκφρασιν μεταχειρίζεται καὶ ἡ νεωτέρα ἐλληνικὴ ἐπὶ τῇ αὐτῇ ἐννοίᾳ, 'δὲν πιστεύω νὰ ἦλθες πεζός' κτλ. Ἀνάλογα δ' εἰσὶ καὶ τὰ παρ'

Ὅμηρῳ λεγόμενα περὶ Ὠκεανοῦ λ 155. Τὸν εἰς Ἄδην κατα-
βάντα Ὀδυσσεά ἐρωτᾷ ἢ σκιά τῆς μητρὸς αὐτοῦ, πῶς ἦλθε
ζῶν ἐκεῖ, ἀφοῦ τὸν Ἄδην χωρίζουσι ἀπὸ τῆς γῆς μεγάλοι πο-
ταμοὶ καὶ δεινὰ ρεύματα, πρῶτιστα μὲν ὁ Ὠκεανός, ὅντινα μό-
νον διὰ πλοίου δύνανται τις περᾶν καὶ οὐ χι πεζός, Ὠκεανός...
τὸν οὖ πῶς ἔσσι περῆσαι πεζὸν ἐόντ'. Ἐπίσης καὶ ὅσα λέγει ἡ
Πηνελόπη καλοῦσα τὸν ἀγνώριστον Ὀδυσσεά, ἵνα δηλώσῃ τὸ
γένος αὐτοῦ καὶ τὴν πατρίδα, διότι οὔτε ἐκ δρυὸς παροιμιώ-
δους κατάγεται οὔτε ἐκ πέτρας, οὐ γὰρ ἀπὸ δρυὸς ἔσσι.. οὐδ'
ἀπὸ πέτρης (τ 163). Ὡς δὲ οὔτε τὸν Ὠκεανὸν περᾷ τις πεζός
οὔτε ἄνθρωπος κατάγεται ἐκ δρυὸς ἢ ἐκ πέτρας, ἀλλὰ ταῦτα
λέγονται μόνον, ὅπως καταδειχθῇ ἔτι μᾶλλον τὸ ἀδύνατον τοῦ
πράγματος, οὕτω καὶ προκειμένου περὶ νήσου οἷα ἡ Ἰθάκη,
εἰς ἣν φυσικῶ τῷ λόγῳ ἢ πεζῇ μετάβασις τυγχάνει ἀδύνατος,
προστίθεται τὸ οὐ... πεζόν, ὅπως δηλωθῇ ἔτι σαφέστερον τὸ
παντελῶς ἀνέφικτον τῆς τοιαύτης μεταβάσεως¹.

Οὕτω πάντα τὰ ὑπὲρ τῆς ἀμέσου δῆθεν γειτνιασεως τῆς
ἐμνηρικῆς Ἰθάκης πρὸς τὴν ἥπειρον ἐπιχειρήματα τῶν Λευκα-
διστῶν ἀπολήγουσιν εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ἐναντίου. Ἀντιθέτως δὲ
δύνανται τις ἐρωτᾶν· ἂν ἡ ὁμηρικὴ Ἰθάκη προσέκειτο τῇ ἡπείρῳ
ὥς ἡ Λευκάς, πῶς συμβαίνει ὅτι οὐδεμία μνεῖα γεγονότος τόσον
σημαντικοῦ καὶ χαρακτηριστικοῦ γίνεται ἐν τῇ λεπτομερεῖ περι-
γραφῇ τῆς γεωγραφικῆς θέσεως τῆς Ἰθάκης ι 21-26, οὐδὲ καὶ
νύξιν δὲ ἐν ταῖς σκηναῖς τοῦ ἔπους ὑπάρχει περὶ τούτου; Ἐν τῇ
θαλάσῃ ἐνεδρεύουσιν οἱ μνηστῆρες τὸν Τηλέμαχον, οὐδεμία
δὲ πρόνοια λαμβάνεται περὶ διόδου, δι' ἧς κατὰ τοὺς Λευκα-
διστὰς ἡδύνατο οὗτος ἐπανελθεῖν πεζὸς ἐξ ἡπείρου, οὐδὲ ἡ
Ἀθηναῖα δίδει αὐτῷ τὴν προχειροτάτην ἄλλως καὶ ἀσφαλε-
στάτην περὶ ἐπανόδου διὰ τοιαύτης τινος διόδου συμβουλὴν.

1) Πρβλ. καὶ Ἰλ. Ο 504. Ἡ ἐλπεσθ', ἣν νῆας ἔλῃ κορυθαίολος. Ἐκτωρ, ἐμ-
βαδὸν (= πεζῇ) ἵεσθαι ἣν πατρίδα γαῖαν ἔκαστος;

— Διὰ θαλάσσης δὲ εἰς τὴν ἤπειρον, ἡπειρόν δε, ἀπει-
λεῖ ὁ Ἀντίνοος ὅτι θέλει πέμψειν τὸν ἐπαίτην Ἴρον καὶ τὸν
ψευδαλήτην Ὀδυσσέα ἐπὶ πλοίου, *μηδ' μελαίνῃ* (σ 84, ρ 307),
καὶ οὐχὶ διὰ ξηρᾶς. — Μετὰ δὲ τὴν μνηστηροφονίαν ὁ Εὐπεί-
θης μόνον διὰ θαλάσσης φοβεῖται μὴ διαφύγῃ ὁ Ὀδυσ-
σεὺς εἰς Πύλον ἢ εἰς Ἥλιδα (ω 430), οὐδεὶς δὲ λόγος γίνεται
περὶ ἡπείρου, ἐνῷ ἐκ Λευκάδος ἡδύνατο οὗτος πολὺ εὐκολώ-
τερον διαφεύγειν εἰς τὴν Στερεάν, ἐνθα εἶχε τοὺς πρὸς μητρὸς
συγγενεῖς. — Οὐδαμῶς δὲ φέρεται εἰς τὸν ψευδαλήτην Ὀδυσ-
σέα ἡ ἀντίρρησις, διατὶ ὁ ἐν Θεσπρωτίᾳ διασωθεὶς βασιλεὺς
τῆς Ἰθάκης ἀναμένει τὴν ἐτοιμασίαν πλοίου καὶ ἐνῷ μετα-
βαίνῃ διὰ ξηρᾶς εἰς Δωδώνην, οὐδόλως σπεύδει ἐπανελθεῖν
διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ εἰς τὴν πατρίδα;

Ἐννοοῦμεν, ὅτι αἱ τοιαῦται συζητήσεις μετὰ τὰ λεχθέντα
ἐν κεφαλαίῳ πρώτῳ καὶ τὴν ἀπόδειξιν τοῦ τόσον ἀκριβοῦς
καὶ μηδεμιᾶς ἀμφισβητήσεως ἐπιδεκτικοῦ καθορισμοῦ τῆς θέ-
σεως τῆς Ἰθάκης ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου εἰσὶ κἄπως περιτταί, μὴ
ἐνέχουσαι καὶ πολλὴν τὴν σοβαρότητα. Ἄλλ' ἀναγκαζόμεθα
χάριν τῆς ἀκριβοείας ἐξετάζειν καὶ ταῦτα.

Ἐλθωμεν ἤδη ἐπὶ σπουδαιότερον θέμα τὸ ἀφορῶν τὰ κατὰ
τὴν ἐπάνοδον τοῦ Τηλεμάχου καὶ τὴν ἐνέδραν τῶν μνηστή-
ρων. Τὸν Τηλέμαχον ἐπιστρέφοντα ἐκ Πύλου ἐνεδρεύουσιν
οἱ μνηστήρες ἐν τῷ πορθμῷ τῷ μεταξὺ Ἰθάκης καὶ Σάμης
(δ 671, ρ 29). «Ἐν τῷ μέσῳ τῆς θαλάσσης, λέγει ὁ ποιητής,
ὕπάρχει μεταξὺ Ἰθάκης καὶ τῆς ὑψηλῆς Σάμης, νῆσος τις
Ἄστερίς, οὐχὶ μεγάλη (ἦτοι μικροτάτη), πετρώδης· λιμένες
δὲ ναύλοχοι, ἦτοι κατάλληλοι πρὸς ἀπόκρυφιν λοχοῦντος,
ἐνεδρεύοντος πλοίου, ὑπάρχουσιν ἀμφίδυμοι αὐτῇ, ἦτοι ἀμ-
φιδύοντες αὐτῇ, περιβάλλοντες αὐτήν, ἐκατέρωθεν
αὐτῆς. Ἐκεῖ (εἰς τοὺς ναυλόχους λιμένας) ἀνέμενον αὐτὸν
οἱ μνηστήρες ἐνεδρεύοντες», δ 844 ἐξ.

2. Τὸ ἐπεισό-
διον τῆς ἐνέδρας.
Ἄστερίς λέγει ὁ
Ὅμηρος τὴν ση-
μερινὴν ἐν τῷ πορ-
θμῷ τῆς Σάμης νη-
σίδα Δασκαλιό.

*Ἔστι δέ τις νῆσος μέσση ἀλλ̑ πειρῆεσσα,
μεσηγνὺς Ἰθάκης Σάμοιό τε παιπαλοέσσης,
Ἀστερίς, οὐ μεγάλη· λιμένες δ' ἔνι ναύλοχοι αὐτῇ
ἀμφίδυμοι· τῇ τόν γε μένον λοχῶντες Ἀχαιοί.*

Ἐν τῷ πορθμῷ τῷ μεταξύ Ἰθάκης καὶ Σάμης μία μόνη ὑπάρχει καὶ σήμερον νησίς ἢ μᾶλλον ἐν τῷ μέσῳ τῆς θαλάσσης πέτρα, ἔχουσα ὕψος περὶ τὰ 5 μέτρα ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, μῆκος 100 μέτρων καὶ πλάτος 32, ἥτοι ἐμβαδὸν 3 200 μέτρων, μὴ ἔχουσα ὅχι λιμένας ναυλόχους, ἀλλ' οὐδὲ ἀγκυροβόλιον, ἢ λεγομένη Δασκαλιό. Δύναται ἡ νησίς αὕτη, ἵνα θεωρηθῇ ὡς ἡ Ἀστερίς τοῦ ὁμηρικοῦ κειμένου; Πολλαὶ συζητήσεις ἡγέρθησαν περὶ τούτου παρ' ἀρχαίων καὶ νεωτέρων ἐρμηνευτῶν. Μὴ εὐρίσκοντες ἐν αὐτῇ λιμένας καὶ νομίζοντες ὅτι διὰ τοῦτο οὐδόλως ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ὁμηρικὴν Ἀστερίδα, ἄλλοι μὲν δέχονται ὅτι ἡ νῆσος ἤλλαξε σὺν τῷ χρόνῳ, ἄλλοι ὅτι ἡ Ἀστερίς ἔνεκα γεωλογικῶν μεταβολῶν ἐξηφανίσθη, ἄλλοι δὲ ὅτι οὐδέποτε ὑπῆρξεν, εἰ μὴ ἐν τῇ φαντασίᾳ τοῦ ποιητοῦ. Ἡμεῖς νομίζομεν ὅλως περιττὴν τὴν καταφυγὴν εἰς τοιαύτας ὑποθέσεις, θέλομεν δὲ δεῖξιν ἐν τοῖς ἐπομένοις, ὅτι ἡ σημερινὴ νησίς Δασκαλιό οὐχὶ μόνον δύναται, ἀλλὰ καὶ πρέπει ἵνα θεωρηθῇ ὡς ἡ Ἀστερίς τοῦ Ὀμήρου, αὕτη μόνη ἐκπληροῦσα ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ ὁμηρικοῦ κειμένου.

Καὶ πρῶτον τὸ ὄνομα Ἀστερίς¹⁾, προφανῶς ὑποκοριστικὸν τοῦ ἀστῆρος, σημαίνει τὸν μικρὸν ἀστέρα, τὸν ἀστερίσκον. Ἀστερίσκους δὲ ἢ ἀστερίσκια ἐκάλουν οἱ ἀρχαῖοι τοὺς φάλους ἥτοι τοὺς λαμπροὺς ἤλους τοὺς χρησιμεύοντας ὡς

1) Ἡ νησίς ἔφερε μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Στράβωνος τὸ αὐτὸ ὄνομα Ἀστερίς (Στράβ. κ. 456, 16). Νησίον Ἀστερίας μεταξύ Κεφαλληνίας καὶ Ἰθάκης ποιεῖται μνεῖαν καὶ Ἡρωδιανός (I, 100, 298) καὶ Στέφανος ὁ Βυζάντιος.

ποικίλματα τῆς περικεφαλαίας· ἐξ οὗ καὶ ἄφαλός, ἡ περικεφαλαία ἢ μὴ ἔχουσα φάλους, ἦτοι ἥλους κατὰ τὸν Ἡσύχιον. Πράγματι δὲ τοιοῦτον σχῆμα ἥλου περικεφαλαίας, ἦγουν ὁμαλῶς ὑποστροφύγυλον ἢ ὠσειδὲς ἄνευ εἰσοχῶν καὶ ἐξοχῶν (λιμένων) ἔχει ἢ μικρὰ ὡς ἀστερίσκος καὶ ἀλίμενος Ἀστερίς, ἦτοι τὸ Δασκαλιό. Ὅτι δὲ ἡ ἐρμηνεία αὕτη τοῦ ὀνόματος τῆς Ἀστερίδος ὀρθῶς ἔχει, ἀποδεικνύει σαφῶς ἡ ὀνομασία τοῦ ἐν Ἰθάκῃ κόλπου τῶν Ἀφαλῶν. Ὁ κόλπος οὗτος λέγεται Ἀφάλοι, διότι ὁμοιάζει πρὸς περικεφαλαίαν ἄφαλον, μὴ ἔχουσαν δηλαδὴ φάλον ἢ ἀστερίσκον. Τῷ ὄντι δὲ ὁ κόλπος τῶν Ἀφαλῶν τυγχάνει ἐν Ἰθάκῃ ὁ μόνος σχεδὸν μὴ ἔχων ὡς κόσμημα, ὡς ἀστερίδα, παρακειμένην τινὰ νησίδα· διότι ὁ μὲν κόλπος Φρικῶν ἔχει τὴν νησίδα τοῦ Ἀγίου Νικολάου, ὁ κόλπος τοῦ Ἀετοῦ δύο, τὸ Νησάκι καὶ τὸ Κατσουμπρονῆσι, ἐν δὲ τῷ λιμένι τοῦ Βαθέος τὴν νησίδα τοῦ Σωτήρος, καὶ ὁ λιμὴν τοῦ Πέραν Πηγαδίου τὴν ὁμώνυμον νησίδα. Ἐκ τούτου διδασκόμεθα πρῶτον, ὅτι φάλος σημαίνει πράγματι τὸν ἥλον τὸν κοσμοῦντα τὴν περικεφαλαίαν, ὡς ὀρθῶς ἐρμηνεύει ὁ Ἡσύχιος, καὶ οὐχὶ προμετωπιαίαν μεταλλίνην προβολήν, γεῖσον, εἴτε μετάλλινον τόξον πρὸς στήριξιν τοῦ λοφίου, ὡς ἄλλοι ἐρμηνεύουσιν. Ἐπειτα δέ, ὅτι τοιαύτην τινὰ ἐν εἶδει ἀστερίσκου, μικρὰν καὶ ἀλίμενον, ὡς τὰς ἄλλας ἄνω ῥηθείσας περὶ τὴν Ἰθάκην νησίδας, δεόν ἀναγκαιῶς ἵνα νοήσωμεν καὶ τὴν ὁμηρικὴν Ἀστερίδα.

Καὶ λοιπὸν οἱ ναύλοχοι ἀμφίδυμοι λιμένες;

Ἡ δυσχέρεια ὑφίσταται μόνον κατὰ τὸ φαινόμενον. Πρόκειται καὶ ἐνταῦθα ἀπλούστατα περὶ παρερμηνείας ἀναλόγου πρὸς τὴν ἐν ι 22—24 καὶ ἐν α 245, π 122 καὶ τ 130. Ἀρχαίους καὶ νεωτέρους ἐρμηνευτὰς παρεπλάνησε τοῦτο, ὅτι ζητοῦσι ναυλόχους ἀμφιδύμους λιμένας ἐν αὐτῇ τῇ νήσῳ Ἀστερίδι ἀντὶ τοῦ ζητεῖν ναυλόχους λιμένας

3. Οἱ ναύλοχοι λιμένες, ἔνθα ἔμενον οἱ ἐνεδρεῦοντες μνηστήρες, ἦσαν οὐχὶ ἐν αὐτῇ τῇ νήσῳ Ἀστερίδι, ἀλλ' ἐν τῇ ἐναντι Κεφαλληνιακῇ ἀκτῇ, ἀμφίδυμοι τῇ

νήσω, ἥτοι περι-
ενδύοντες αὐτήν
ἀμφοτέρωθεν.

ἀμφιδύμους τῇ νήσῳ, ἥτοι ἀμφιδύοντας, περιενδύοντας, περιβάλλοντας τὴν νῆσον ἐκατέρωθεν.

Συνήθως ἐξηγοῦσι τοὺς λιμένας ἀμφιδύμους τοῦ ὁμηρικοῦ κειμένου ὡς λιμένας διδύμους, διπλοῦς, ἔχοντας δηλ. δύο ἀντικειμένους εἰσόδους. Ἀλλὰ τῆς λέξεως ἀμφιδύμος οὔτε τὸ ἔτυμον οὔτε ἡ σημασία εἰσὶν ἐπακριδῶς γνωστά. Γινώσκωμεν μόνον, ὅτι ὁ Ὅμηρος ποιεῖται χρῆσιν τῆς λέξεως ἐνταῦθα ἐν συνδουασμῷ μετὰ τοῦ λιμένες, Ἀπολλώνιος ὁ Ῥόδιος ἐν Ἀργοναυτικοῖς 940 μετὰ τοῦ ἀκταί, καὶ ὁ Ὀππιανὸς ἐν τοῖς Ἀλγευτικοῖς καὶ Κυνηγετικοῖς περὶ ζώων διπλῆν ἐχόντων φύσιν. Ἡ λέξις ἔχει προφανῶς σχέσιν πρὸς τὸ ἀμφιδύω, ἥτοι περιενδύω, περιβάλλω, καὶ μέσον περιβάλλομαι, καὶ σημαίνει τὸν ἀμφοτέρωθεν περιβάλλοντα ἢ περιβεβλημένον. Ἡ αὐτὴ ρίζα εὑρίσκεται καὶ εἰς τὰ δίδυμος, τρίδυμος, ἥτοι ὁ διὰ κοινοῦ χιτῶνος διχῇ ἢ τριχῇ περιβαλλόμενος. Λιμὴν λοιπὸν ἀμφιδύμος (ὡς καὶ ἰσθμὸς ἀμφιδύμος Στραβ. κ 256) δύναται μὲν λέγεσθαι ὁ ἀμφοτέρωθεν ὑπὸ θαλάσσης περιβαλλόμενος καὶ ἐπομένως ὁ δύο εἰσόδους ἔχων, ὁ διπλοῦς, ἀλλ' ἐνταῦθα, ὡς καὶ παρ' Ἀπολλωνίῳ τῷ Ῥοδίῳ, τὸ ἐπίθετον ἔχει οὐχὶ παθητικὴν, ἀλλ' ἐνεργητικὴν σημασίαν, σημαῖνον οὐχὶ τὸν περιβαλλόμενον, ἀλλὰ τὸν περιβάλλοντα (πρβλ. τρόφιμος, ὁ τρέφων καὶ ὁ τρεφόμενος, πόριμος, ὁ πορίζων καὶ ὁ ποριζόμενος, πλώιμος, ὁ πλέων καὶ ὁ πλεόμενος κ.τ.λ.).

Τὸ χωρίον Ἀπολλωνίου τοῦ Ῥοδίου (Ἀργον. 937 ἐξ.) ἔχει δι' ἡμᾶς μεγίστην σπουδαιότητα, καθὼ διαφωτίζον πολὺ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ ἡμετέρου ὁμηρικοῦ. Ἐχει δ' οὕτω·

*Ἔσσι δέ τις αἰπεῖα Προποντίδος ἔνδοθι νῆσος
τυτθὸν ἀπὸ Φρυγίης πολυληϊὸν ἠπείροιο
εἰς ἄλλα κεκλιμένη, ὅσσοις τ' ἐπιμύρεται ἰσθμὸς
χέρσῳ ἐπιπρηνῆς καταειμένος· ἐν δὲ οἱ ἀκταὶ
ἀμφιδύμοι κεῖνται δ' ὑπὲρ ὕδατος Αἰσώποιο.*

Πρόκειται περὶ τῆς ἐν τῇ Προποντίδι Ἀρκτωννήσου, ἥτις οὕσα πρότερον (ἐπὶ τῶν ἀργοναυτικῶν) νῆσος μετεβλήθη ὕστερον εἰς χερσόνησον. Λέγει δὲ ὁ Ἀπολλώνιος, ὅτι ἡ νῆσος αὕτη ἀπέχει τῆς στερεᾶς ὀλίγον, ὅσον δηλαδὴ τὸ μῆκος τοῦ ἰσθμοῦ· ὅτι δὲ ἔννεισι ἀκταὶ ἀμφίδυμοι αὐτῇ (τῇ νήσῳ), ἤτοι ἀμφοτέρωθεν τὴν νῆσον περιβάλλουσαι, αἵτινες κεῖνται πέραν τοῦ ποταμοῦ Αἰσῆπου. Ἐξηγήσατε τὸ ἀμφίδυμοι, ὅπως θέλετε. Ἡμῖν ἐνδιαφέρει πρὸ πάντων τοῦτο, ὅτι ὁ Αἰσηπος ποταμὸς κεῖται οὐχὶ ἐν τῇ νήσῳ, ἀλλ' ἐν τῇ ἑναντι στερεᾷ, ἔνθα ἐπομένως κατ' ἀνάγκην εἰσὶ καὶ αἱ ἀμφίδυμοι ἀκταί. Ὁ Σχολιαστὴς ἐξηγεῖ τὸ ἐν δὲ οἱ ἀκταὶ ἀμφίδυμοι,

ὅτι ἡ νῆσος εἶχεν ἀκτὰς ἐκατέρωθεν, 'ἔχουσα ἐκατέρωθεν ἀκτίας', δηλουμένου διὰ τούτου ὅτι ὁ ἰσθμὸς ἦτο τόσον στενός, ὥστε ἡ νῆσος εἶχεν ἑναντι αὐτῆς δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἀκτὰς.

Τὸ χωρίον τοῦτο, εἰς οὗτινος τὴν ἐρμηνείαν οὐδεμία ὑπὸ τοπογραφικὴν ἔποψιν δύναται χωρεῖν ἀμφιβολία, ὁμοιάζει σχεδὸν ἀπαράλλάκτως πρὸς τὸ ἡμέτερον, παρέχει δὲ πρὸς ἡμᾶς

πλήρες δικαίωμα ἵνα ἐρμηνεύσωμεν καὶ τὸ ὁμηρικὸν ὁμοίως, ζητοῦντες τοὺς ναυλόχους λιμένας οὐχὶ ἐν τῇ νήσῳ αὐτῇ, ἀλλ' ἐκτὸς αὐτῆς ἐν τῇ ἔναντι ἀκτῇ, ἐκατέρωθεν περιβάλλοντας αὐτὴν (ἀμφίδυμοι αὐτῇ), καὶ τοῦτο τοσούτῳ μᾶλλον, καθόσον ἡ ἐρμηνεία αὕτη συμφωνεῖ πληρέστατα πρὸς τὰ πράγματα. Τῷ ὄντι κατὰ τὴν ἔναντι τῆς νησίδος Δασκαλιοῦ παραλίαν τῆς Κεφαλληνίας ἀπὸ Φισκάρδου μέχρι Κακογκύλου εἰς ἑκτασιν 6 χιλιομέτρων ὑπάρχει δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν τῆς νησίδος πλήθος ὄρμων καὶ ὀρμίσκων, τοσούτο μᾶλλον καταλλήλων πρὸς ἐνέδραν, καθόσον τῆς χερσονήσου τῆς Ἐρίσσου πλατυνομένης ἀποτόμως κατὰ τὸ Κακογκύλον σχηματίζεται προεξοχὴ μὴ ἐπιτρέπουσα τῷ ἀναπλέοντι τὸν πορθμὸν τὸ βλέπειν τὰ ἐν τοῖς ὄρμοις τοῖς ἀπὸ Δολιχίου μέχρι Κακογκύλου ναυλοχοῦντα πλοῖα, πρὶν ἢ ἀντιπαρέλθῃ.

4. Ἡ ἐνέδρα ἐγίνετο δι' ἡμεροσκόπων, τασσομένων ἐπὶ τῶν ὑπὲρ τοὺς ναυλόχους λιμένας ὑψηλῶν ἀκρωριῶν τῆς Κεφαλληνίας ἀεῖποτε ἐπασσυντέρων, ἥτοι κατὰ πυκνότερα διαστήματα καὶ ἐπὶ μείζονα ἑκτασιν κατὰ μῆκος τοῦ πορθμοῦ.

Ὁ τόπος τῆς ἐνέδρας ἦτο ὁ πάντων καταλληλότερος, ὁ δὲ τρόπος μόνον ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ ἐφαρμόσιμος.

Τούτου τεθέντος ἰδωμεν τὰ λοιπά. Ὁ Ὅμηρος λέγει, ὅτι ἡ Ἀστερίς ἔκειτο ἐν τῷ μέσῳ τῆς θαλάσσης μεταξὺ Ἰθάκης καὶ Σάμης, ὅτι ἦτο οὐχὶ μεγάλῃ, ὅπερ κατὰ τὴν ὁμηρικὴν ἔκφρασιν σημαίνει μικροτάτῃ — παράβαλε τὸ περὶ Ἰθάκης λεγόμενον οὐδ' εὐρεῖα = στενοτάτῃ —, καὶ ὅτι ἦτο πειρηέσσα, ἥτοι πέτρα, βράχος, ἐπομένως ἄγονος καὶ μὴ καλλιεργήσιμος. Πάσας δὲ ταύτας τὰς ιδιότητας ἔχει ἡ νησίς Δασκαλίό.

Ἡ Ἀστερίς κεῖται μεταξὺ Ἰθάκης καὶ τῆς παιπαλοέσσης (ὑψηλῆς) Σάμου, ἥτοι ἐν τῷ πορθμῷ (πρὸβλ. δ 671, ο 29 ἐν πορθμῷ Ἰθάκης τε Σάμοιό τε παιπαλοέσσης). Σάμον ἐννοοῦσι συνήθως ἐνταῦθα εἴτε τὴν ὅλην Σαμικὴν χερσονήσον εἴτε καὶ τὴν ὅλην Κεφαλληνίαν. Ὁ πορθμὸς ὅμως σχηματίζεται κυρίως οὐχὶ μεταξὺ τῆς ὅλης Κεφαλληνίας ἢ τῆς Σαμικῆς χερσονήσου, τῆς τὴν νοτίαν εἰσοδὸν μόνον τοῦ πορθμοῦ κατεχούσης, ἀλλὰ μεταξὺ τῆς βορείου χερσονήσου τῆς Κεφαλληνίας, Ἐρίσσου, καὶ τῆς Ἰθάκης. Μεταξὺ δ' Ἐρίσσου καὶ Ἰθάκης, ἀκριδῶς ἐν τῷ μέσῳ τῆς θαλάσσης ἀπὸ τινων σημειών

ὠρωμένη¹, κεῖται καὶ ἡ μόνη ἐν τῷ πορθμῷ τῆς Σάμης ὑπάρχουσα νησίς Δασκαλιό, ἡ κατ' ἀνάγκην ὡς ἡ ὁμηρικὴ Ἀστερίς θεωρητέα. Ἀλλὰ τὰ ὄρη τῆς Ἐρίσσου, — ἰδίᾳ κατὰ τὰ βόρεια, ἔνθα μετὰξὺ Ἰθάκης καὶ Κεφαλληνίας κεῖται ἡ Ἀστερίς (Δασκαλιό) —, εἰσὶν οὐχὶ ὑψηλότερα, μᾶλλον δὲ χαμηλότερα (μέχρι 385 μέτρων ὑψηλὰ) τῶν τῆς Ἰθάκης. Ἐνεκα τούτου ἡ χώρα αὕτη τῆς Κεφαλληνίας οὐδόλως ἠδύνατο λέγεσθαι παιπαλοέσσα, ὑψηλή, ἐν σχέσει πρὸς τὴν Ἰθάκην. Ἄρα παιπαλοέσσα Σάμος λέγεται ἐνταῦθα οὐχὶ ἡ Σαμικὴ χερσόνησος οὔτε τὸ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ πορθμοῦ σχηματίζον τμήμα τῆς Κεφαλληνίας, ἡ Ἐρίσος, ἢ ἡ ὅλη Κεφαλληνία. Ἀλλὰ τῆς θέσεως τῶν πόλεων λαμβανομένης ἰδίως ὑπ' ὄψιν, ὁ Ὅμηρος λέγει τὸν πορθμὸν σχηματιζόμενον, καὶ τὴν Ἀστερίδα (Δασκαλιό) κειμένην, μετὰξὺ τῆς πόλεως Ἰθάκης καὶ τῆς ὑψηλᾶς (275 μ.) ἐκτισμένης (παιπαλοέσης) πόλεως Σάμου. (Πρὸβλ. καὶ τὰ πορθμὸς Μεσσήνης, Γαδεΐρων² κτλ.). Οὕτω δ' ἔχει ἀληθῶς τὸ πρᾶγμα, καὶ οὕτως ὀρίζεται συγχρόνως καὶ ἡ θέσις τῶν δύο πόλεων, καὶ δὴ τῆς πόλεως Ἰθάκης (ἦτοι τοῦ λιμένος αὐτῆς) ἐν τῷ πορθμῷ βορείως τῆς Ἀστερίδος (Δασκαλιού). — Ἡ δὲ νησίς Δασκαλιό, κατέχουσα ἐν τῷ πορθμῷ τῆς Σάμης τὴν θέσιν τῆς ὁμηρικῆς Ἀστερίδος, ἔχει καὶ πάσας τὰς λοιπὰς ἄνω ρηθείσας ταύτης ιδιότητας, οὗσα μικρά, στενὴ καὶ ἄγονος πέτρα.

Ἐξετάσωμεν ἤδη, ἂν ἡ θέσις ᾗτο κατάλληλος πρὸς ἐνέδραν τοῦ ἐκ Πύλου ἐπιστρέφοντος Τηλεμάχου.

Πρὸ τούτου ὅμως ἀνάγκη ἵνα διορθώσωμεν καὶ ἄλλο λάθος, εἰς ὃ περιπίπτουσι πάντες οἱ ἐρμηνευταὶ ἀποδίδοντες τὴν

1) Τὸ Δασκαλιό, ὅπερ ἐν τῷ γάρτῃ ἀναγράφεται σχεδὸν προσκεκολλημένον πρὸς τὴν ἀκτὴν τῆς Κεφαλληνίας, ὁρώμενον ἐκ Φισκάδου φαίνεται κείμενον ἀκριβοῶς ἐν τῇ μέσῃ τῆς θαλάσσης τοῦ πορθμοῦ. Ἐστὼ δὲ καὶ τοῦτο μαρτύριον, ὅτι ὁ Ὅμηρος οὐχὶ μόνον τὴν Ἰθάκην, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς περὶ αὐτὴν τόπους ἐπισκεφθεὶς καλῶς ἐγίνωσκεν.

2) Καὶ τὰ σημερινὰ πορθμὸς μετὰξὺ Ἀδρῆς (Havre) ἢ Κελκὶ καὶ Δόβερ, κ.τ.λ.

(δ 847) εἰς τὴν Ἀστερίδα καὶ νομίζοντες ὅτι οἱ μνηστῆρες ἔμενον ἐν αὐτῇ, ἐνῶ τὸ *ἡ* ἀναφέρεται εἰς τοὺς ναυλόχους λιμένας. Ὅτι δὲ οἱ μνηστῆρες ἔμενον οὐχὶ ἐν τῇ νήσῳ Ἀστερίδι, ἀλλ' ἐν τοῖς ἐκατέρωθεν αὐτῆς ναυλόχοις λιμέσι (ἄλλοτε ἐν ἄλλῳ, ἐννοεῖται), ἐξάγεται ἐκ τοῦ ἔπους πολλαχῶς κατὰ τρόπον μηδεμίαν ἐπιτρέποντα ἀμφιβολίαν. Καὶ πρῶτον μὲν ἐξ ὧν λέγει ὁ ποιητὴς περὶ τῆς κινήσεως τοῦ πλοίου τῶν μνηστήρων ἐκ τοῦ λιμένος τῆς πόλεως εἰς τὸν τόπον τῆς ἐνέδρας καὶ τὰνάπαλιν. Ὑπὸ ἄνεμον οὐρίον (ο 292) ὅπισθεν (ο 34) ἤτοι νότον ἐπιστρέφει τὸ πλοῖον τοῦ Τηλεμάχου ἐκ Πύλου εἰς τὴν πρώτην ἀκτὴν καὶ ἐκεῖθεν διὰ τοῦ πορθμοῦ εἰς τὴν πόλιν τῆς Ἰθάκης· ὑπὸ τὸν αὐτὸν δὲ νότιον ἄνεμον σχεδὸν συγχρόνως ἐπιστρέφει ἐκ τῆς ἐνέδρας καὶ τὸ πλοῖον τῶν μνηστήρων εἰσερχόμενον διὰ τῶν ἰστίων ἐντὸς τοῦ λιμένος τῆς πόλεως (π 351 ἐξ.). Τοῦτο ἀποδεικνύει πασιφανῶς, ὅτι ὁ τόπος τῆς ἐνέδρας ἦτο νοτιώτερον τῆς Ἀστερίδος (Δασκαλιοῦ), διότι ἀπὸ τῆς Ἀστερίδος κειμένης μᾶλλον πρὸς δυσμὰς ἀπέναντι τοῦ λιμένος τῆς πόλεως νότιος ἄνεμος οὐδαμῶς ἡδύνατο φέρειν τὸ πλοῖον εἰς τὸν λιμένα τοῦτον. Ἐπίσης δὲ καὶ κατὰ τὴν ἀναχώρησιν ἐκ τοῦ λιμένος τῆς πόλεως τὸ πλοῖον τῆς ἐνέδρας μετακινεῖται διὰ τῶν ἰστίων (δ 783) εἰς τὸ νότιον ἄκρον τοῦ λιμένος (δ 785) φυσικῶς τῷ λόγῳ ὑπὸ βόρειον (ἢ ΒΑ^{όν}) ἄνεμον, ὅστις πάντως ἔμελλε φέρειν τὸ πλοῖον οὐχὶ πρὸς δυσμὰς εἰς τὴν Ἀστερίδα, ἀλλὰ νοτιώτερον¹.

Δεύτερον δὲ ἐκ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ὁ ἐπὶ κεφαλῇ τῶν ἐνεδρευόντων Ἀντίνοος περιγράφει γενομένην τὴν ἐνέδραν, π 365· τὴν μὲν ἡμέραν ἔτασσον σκοποὺς ἐπ' ἄκριας ἡγεμοέσσας, ἐπάνω ἐπὶ τῶν ἀνεμωδῶν, τῶν ἐκτεθειμένων εἰς τοὺς ἀνέμους ὑψηλῶν ἀκρωρειῶν, τὴν δὲ νύκτα ἀπὸ τῆς δύ-

1) Ἴδε καὶ τὰ περὶ λιμένος τῆς πόλεως, κεφ. Ε', 6.

σεως τοῦ ἡλίου μέχρι τῆς αὐγῆς περιέπλεον τὸ πέλαγος. Προφανῶς λοιπὸν ἡ ἐνέδρα ἐγίνετο δι' ἡμεροσκόπων¹ ἐν τόπῳ, ἔνθα ἦσαν λιμένες κατάλληλοι μὲν πρὸς ἀπόκρυψιν ἐνεδρεύοντος πλοίου, λιμένες ναύλοχοι, (εἰς πληθυντικὸν ἀριθμὸν), ἀκριβῶς ὅμως διὰ τοῦτο μὴ ἐπιτρέποντες ἐλευθέραν τὴν θέαν ἐπὶ τὴν πρὸς τὴν Ἥλιδα θάλασσαν· τούτων δὲ τῶν λιμένων ὑπερέκειντο ὑψηλαὶ ἀκρώρειαι, ἀφ' ὧν καὶ μόνων ἡ ἐπισκόπησις τῆς εἰρημένης θαλάσσης ἦτο τελείως δυνατὴ. Οὐχὶ δὲ μόνον τοῦτο, ἀλλ' ἐπειδὴ κατὰ τὸν ποιητὴν οἱ ὑπὸ τῶν μνηστήρων τασσόμενοι ἡμεροσκόποι ἐκάθιζον ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν ἀκρωρείων αἰὲν ἐπασσύτεροι (π 366), ἦτοι αἰέποτε κατὰ πυκνότερα διαστήματα καὶ ἐπὶ μεῖζονα ἔκτασιν, ἔπεται κατ' ἀνάγκην, ὅτι αἱ ἀκρώρειαι αὐταὶ ἐξετείνοντο ἐπὶ μεγάλην ἔκτασιν κατὰ μῆκος τοῦ ἐνεδρευομένου μέρους, ἦτοι ἐνταῦθα τοῦ μεταξὺ Ἰθάκης καὶ Σάμης πορθμοῦ.

Ἐνῷ δὲ τοιαύτας ιδιότητας ὀφείλει συνενοῦν καθ' Ὅμηρον ὁ τόπος τῆς ἐνέδρας, ἐπὶ μὲν τῆς Ἀστερίδος (Δασκαλιῶ) οὔτε λιμένες, ἀλλ' οὐδὲ καὶ ὑψηλαὶ ἀκρώρειαι ὑπάρχουσι. Παραδόξως δὲ πῶς οἱ ὑπέρμαχοι τῆς ἐν αὐτῷ τῷ Δασκαλιῷ ἐνέδρας, καίπερ προσπαθοῦντες ἐκ παντὸς τρόπου ἵνα ἀνεύρωσιν ἔστω καὶ ἐλάχιστα ἵχνη λιμένος ἐν τῇ νησίδι, λησμονοῦσιν ἐντελῶς τὰς ὑψηλὰς ἀκρωρείας τοῦ ὁμηρικοῦ κειμένου. Ὁρθότατα δὲ ὑποδεικνύουσι τὴν ἔλλειψιν ταύτην οἱ Λευκαδισταί. Ἐπὶ δὲ τοῦ

1) Ἡ δι' ἡμεροσκόπων ἐνέδρα, ἐν πολλῇ χρήσει παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ἐγίνετο ἰδίως ὅταν τις ᾔθελε λαμβάνειν γνῶσιν γεγονότων πολλῷ μακρὰν ἀπ' αὐτοῦ συμβαινόντων. Οὕτως ὁ ἐν Μυκῆναις διατρίδων Αἰγισθος ἔμαθε τὴν ἀφίξιν τοῦ Ἀγαμέμνονος ἀμα ἐπιδάματος τῆς πατρῴας γῆς (Ὀδ. δ 524). Οὕτως ἐπίσης οἱ ἐν τῷ στενῷ τῆς Χαλκίδος ναυλογοῦντες Ἕλληνες δι' ἡμεροσκόπων ἐπὶ τῶν Εὐδοϊκῶν ἀκρωρείων τεταγμένων ἔμαθον ἀμέσως τῇ ἐπομένῃ τὸ κατὰ τὴν ΝΑὴν ἀκτὴν τῆς Μαγνησίας μεταξὺ τῆς πόλεως Κασθαναίας καὶ τῆς Σηπιάδος ἄκρας (ἦτοι ἐν θέσει περὶ τὰ 200 χιλιόμετρα πλοῦ ἀπεχούση καὶ ὅλως ἀοράτῳ ἀπὸ τοῦ στενοῦ τῆς Χαλκίδος) ἐπισυμβᾶν ναυάγιον τοῦ στόλου τοῦ Ξέρξου (Ἡροδ. VII, 192).

Ἄρκουδιου, ὅπερ οἱ Λευκαδισταὶ ἐκλαμβάνουσιν ὡς τὴν ὁμηρικὴν Ἀστερίδα, ὑπάρχει μὲν εἷς καὶ μόνος λιμὴν μετὰ διπλῆς ἐγκολπώσεως, κατὰ τὸ νοτιανατολικὸν τῆς νήσου ἀνοιγόμενος εἰς τὸ ἀνοικτὸν πέλαγος καὶ διὰ τοῦτο μηδαμῶς ὢν κατάλληλος πρὸς ναύλοχον ἐνέδραν, ὑπάρχουσι δὲ καὶ λόφοι μετρίου ὕψους (134 μ) κατὰ τὸ δυτικὸν αὐτῆς τμήμα καὶ οὐχὶ κατὰ μῆκος τοῦ πορθμοῦ (τῶν Λευκαδιστῶν) ἐκτεινόμενοι, ἀλλ' ἡ ἐπὶ τούτων ἀνάδασις πρὸς κατόπτεισιν θὰν ἦτο πάντῃ ἀνωφελὴς καὶ περιττή, διότι ἔνεκα τῆς θέσεως τοῦ Ἀρκουδίου ἀπὸ τῶν λόφων τούτων οὐδέν τι πλέον πρὸς τὴν θάλασσαν τῆς Ἥλιδος φαίνεται εἰ μὴ ὅ,τι καὶ ἀπὸ τοῦ λιμένος. Μόνον δεχόμενοι τοὺς μνηστῆρας ἐνεδρεύοντας ἐπὶ τῆς ἐκατέρωθεν τοῦ Δασκαλίου (τῆς ὁμηρικῆς Ἀστερίδος) Κεφαλληνιακῆς ἀκτῆς, ἔνθα οἱ ναύλοχοι λιμένες, ἐννοῦμεν διατὶ τὴν ἡμέραν ἔτασσον σκοποὺς πάντοτε πυκνοτέρους, ἐπὶ τῶν ὑπερκειμένων ὑψηλῶν ἀκρωρείων· διότι ἡ ἐκ τῶν ναυλόχων λιμένων κατὰ μῆκος τοῦ πορθμοῦ πρὸς τὴν θάλασσαν τῆς Ἥλιδος θέα ἦτο ἔνεκα τῆς προεξοχῆς τοῦ Κακογλύλου περιωρισμένη, ἐνῶ ἀπὸ τῶν ὑπερκειμένων ὑψηλῶν (μέχρι 385 μ.) λόφων ἡ θέα ἠνοίγετο εὐρυτάτῃ.

Ἀλλὰ καὶ ἕτερος λόγος συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας ἐκδοχῆς, ὁ ἐξῆς, ὅτι οὔτε ἐν τῷ ἀκατοικήτῳ Δασκαλίῳ οὔτε ἐν τῇ ἐρημονήσῳ Ἀρκουδίῳ, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ τῆς ἄνω ῥηθείσης Κεφαλληνιακῆς παραλίας, ἔνθα οἱ ναύλοχοι λιμένες, ἡδύναντο οἱ εἴκοσι καὶ εἷς ἄνδρες τῆς ἐνέδρας (δ 669, 778) εὐκόλως πορίζεσθαι τροφὰς ἐπὶ τόσας ἡμέρας¹ καὶ εὐρίσκειν ἄνδρας, οὓς αἰέποτε ἐπασσυντέρους (π 366), ἦτοι πυκνοτέρους, κατὰ μικρότερα διαστήματα, ἐπομένως περισσοτέρους τὸν ἀριθμὸν καὶ ἐπὶ μείζονα ἔκτασιν, ἐκά-

1) Εἰς 28 ἡμέρας ὑπολογίζουσιν οἱ κριτικοὶ τὴν ἀπουσίαν τοῦ Τηλεμάχου ἐξ Ἰθάκης καὶ τὴν διάρκειαν ἐπομένως τῆς ἐνέδρας. Ὅρα Μιστριώτου, Ἱστορία Ὀμηρικῶν ἐπῶν σελ. 312.

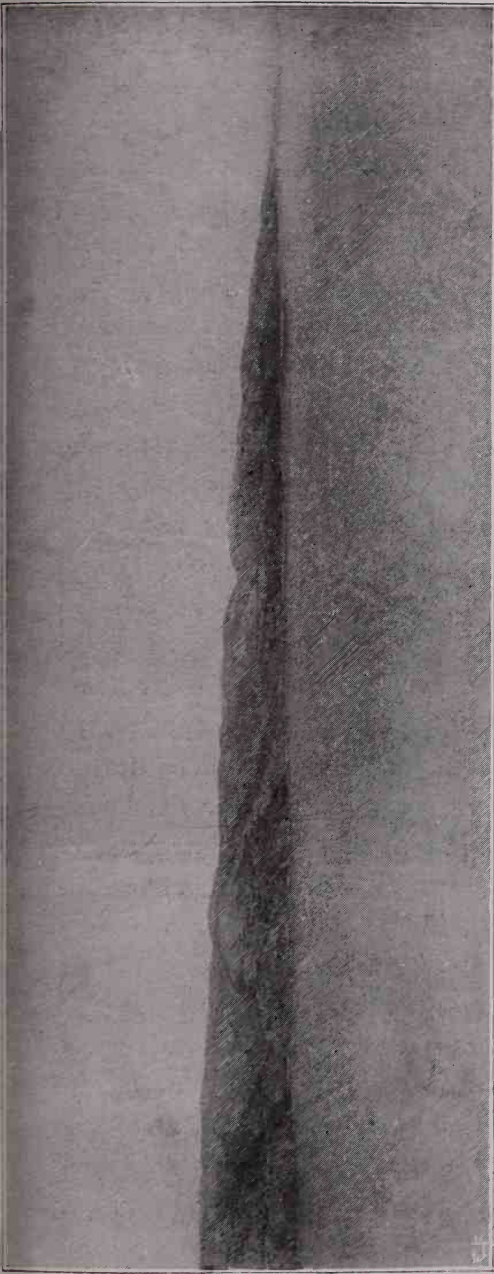
θιζον σκοπούς. Ἀξιοσημείωτον δὲ ὅτι, ἐνῶ ὁ Τηλέμαχος προκειμένου περὶ πλοῦ μέχρι Πύλου 12 περίπου ὥρων παραλαμβάνει ἐν τῷ πλοίῳ ἐξ Ἰθάκης τρόφιμα (β 349, 410), οὐδὲν τοιοῦτον ἀναφέρεται περὶ τῶν πρὸς ἐνέδραν ἀποπλεόντων μνηστήρων. Τοῦτο ὑποδηλοῖ ὅτι μετέβαινον εἰς μέρος, ὅπου εὐκολος ἦτο ἡ εὔρεσις τροφίμων. Ἄλλως τε, ἐπειδὴ ἡ μεγάλη πλειονότης τῶν μνηστήρων κατήγοντο ἐκ Δουλιχίου καὶ Σάμης, οἱ πλεῖστοι τῶν ἐνεδρευόντων εὐρίσκοντο ἐπὶ τῆς Κεφαλληνιακῆς ἐκείνης παραλίας μεταξύ οἰκείων. Τέλος οὐδὲ κἂν λογικὸν εἶναι νομίζομεν τὸ δέχεσθαι, ὅτι οἱ μνηστήρες οὗτοι ἔμενον τόσας ἡμέρας οἷονεὶ προσηλωμένοι ἐπὶ τῆς πέτρας τῆς Ἀστερίδος στερούμενοι τροφῶν καὶ ὕδατος, ἐνῶ μόλις δέκα λεπτῶν πλοῦν διὰ τῆς κώπης ἀπεῖχεν ἡ ταῦτα πάντα ἀφθόνως παρέχουσα ἀκτὴ τῆς Κεφαλληνίας.

Ἄλλὰ καὶ ὑπὸ ἔποψιν παραστατικότητος, ἥτις προκειμένου περὶ Ὀμήρου οὐδόλως παρορατέα, Ἀστερίς μόνη ἐν μέσῳ τῆς θαλάσσης, ἔστω καὶ μετὰ ἀμφιδύμου (διπλοῦ) λιμένος, ἤθελεν εἶναι εἰκὼν πενιχροτάτη, οὐδὲν κινουσα τὸ ἐνδιαφέρον· ἐνῶ ἡ ἡμετέρα Ἀστερίς, ἐν τῷ πορθμῷ μεταξύ τῆς πόλεως τῆς Ἰθάκης καὶ τῆς ἐκεῖθεν ὁρατῆς ὑψηλῆς πόλεως Σάμης, μετὰ τῶν ἑναντι καὶ ἐκατέρωθεν αὐτῆς ναυλόχων λιμένων καὶ τῶν ὑπερκειμένων ὑψηλῶν (ἀνεμωδῶν) ἀκρωριῶν τῆς Κεφαλληνιακῆς ἀκτῆς, πάντων δὲ τούτων καὶ τῆς ἐνέδρας ὑποπιπτόντων ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν ἐν Ἰθάκῃ ἀπὸ τῆς νοτίου ἐσχατιᾶς (τοῦ ἀγροῦ) διὰ τῆς δυτικῆς κλιτύος τοῦ Νηρίτου εἰς τὸ ἄστρῳ μεταβαινόντων βοσκῶν, ἀποτελεῖ εἰκόνα ἐκ τοῦ φυσικοῦ, λαμπράν, πραγματικὴν καὶ πολὺ τὸ δραματικὸν ἐνδιαφέρον παρέχουσαν, οὐ μόνον δὲ τὴν θέσιν τῶν δύο πόλεων Σάμης καὶ Ἰθάκης καθορίζουσιν, ἀλλὰ καὶ τὸν σχηματισμὸν τῆς ἑναντι κεφαλληνιακῆς ἀκτῆς παριστῶσαν.

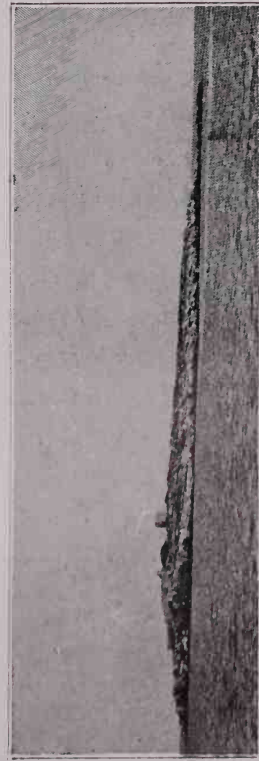
Ἐλθωμεν ἤδη ἐπὶ τὸ ἡμέτερον θέμα. Ἦτο ὁ τόπος κατάλληλος πρὸς τὴν ἐνέδραν; Ὁ πορθμὸς τῆς Σάμης, ὁ ἑκπαλαί

γνωστὸς ὡς προσφορώτατος ἐν γένει πρὸς ἐνέδρας, ἦτο ἐν τῇ προκειμένη περιπτώσει καὶ καθ' ὃ ἡμεῖς ὑπεδείξαμεν στενότερον καὶ ἐπικαιρότερον σημεῖον, βεβαίως ὁ πάντων καταλληλότερος τόπος πρὸς τὴν ἐνέδραν τῶν μνηστήρων. Ἡ ἀπόστασις τοῦ Δασκαλίου ἀπὸ τοῦ νοτιωτάτου ἄκρου τῆς Ἰθάκης μόλις φθάνει τὰ 17 χιλιόμετρα, ἡ δὲ τοῦ Κακογκύλου ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἄκρου μόλις τὰ 14. Πρὸς εὐκολωτέραν κατανόησιν τοῦ πράγματος φέρομεν ἐν παράδειγμα. Ἀπὸ τῶν Στηλῶν τοῦ Ὀλυμπίου ἐν Ἀθήναις μέχρι τῆς ἔναντι ἀκτῆς τῆς Αἰγίνης ὑπάρχει ἀπόστασις διπλασία τῆς ἄνω, ἦτοι 28 περίπου χιλιομέτρων. Καὶ ὅμως πᾶν πλοῖον, μάλιστα ἱστιοφόρον μέλαν μετὰ λευκῶν ιστίων, ἐπὶ εὐδίας φαίνεται ἀπὸ τῆς ἀποστάσεως ταύτης κάλλιστα. Μὴ λησμονῶμεν δέ, ὅτι οἱ ἐπὶ τῆς Κρητικῆς νηὸς τοῦ ὕμνου εἰς Ἀπόλλωνα πλέοντες ἔβλεπον τὸ νότιον ἄκρον τῆς Ἰθάκης ἀπὸ τῶν Φεῶν, εἰς ἀπόστασιν δηλ. 80 χιλιομέτρων, καὶ ὅτι οἱ σκοποὶ τῶν μνηστήρων ἐτάσσοντο ἐπὶ ὑψηλῶν ἀκρωρείων αἰείποτε περισσότεροι καὶ ἐπὶ μεῖζονα ἔκτασιν, ἐπασσύτεροι. Οὐδὲ δύνανται ἔχειν ἀντίρρησιν τίνα εἰς τοῦτο οἱ Λευκαῖοι, οἵτινες δέχονται ὅτι ἀπὸ τοῦ Ἀρκουδίου μέχρι τῆς Πελοποννησιακῆς ἀκτῆς, ἦτοι εἰς ἀπόστασιν 80 περίπου χιλιομέτρων, φαίνεται πᾶν πλοῖον. Ὡστε ἀπὸ τοῦ τόπου τῆς ἐνέδρας ἐφαίνετο κάλλιστα πᾶν πλοῖον ἐρχόμενον ἐκ Πελοποννήσου πρὶν ἢ φθάσῃ τὸ νότιον ἄκρον τῆς Ἰθάκης καὶ σχεδὸν μόλις ὑπερβᾶν τὰς Φεάς (τὸ σημερινὸν Κατάκωλον). Διὰ τοῦτο φθάνει ὁ Τηλέμαχος εἰς Φεὰς νύκτα· ἐνῶ, σημειωτέον, αἱ Φεαὶ οὐδόλως φαίνονται ἀπὸ τοῦ Ἀρκουδίου, παρεμβαλλομένων τῶν ἀκρωτηρίων Κυλλήνης καὶ Χελωνάτα.

Ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἄλλην ἔποψιν φαίνεται ὁ τόπος οὗτος τῆς ἐνέδρας καταλληλότατα ἐκλεγείς. Ἡ πόλις τῆς Ἰθάκης ἔκειτο ἐν τῷ πορθρῷ πρὸς τὸ βόρειον τμήμα τῆς νήσου. Τοῦτο ἐξάγεται σαφῶς ἐκ τοῦ ὁμηρικοῦ κειμένου. Ὁ Τηλέμαχος ἐπανερχόμενος ἐκ Πύλου ἀποβαίνει κατὰ συμβουλήν τῆς Ἀθηναῖς

1. Ἡ βόρειος τῆς Κεφαλληνίας χειρόνησος Ἐρισσος ἐν τῷ πορθμῷ ἐξ Ἰθάκης (ἀπὸ τῆς Λεύκης) ὁρωμένη.

2. Ἡ ἐν τῷ πορθμῷ μεταξὺ (τῶν πόλεων) Ἰθάκης καὶ Σάμης νηὶς Ἰαστερίς (τανὴν Λασκαλιό).

3. Ἡ Ἰαστερίς καὶ αἱ ἀμφοῖ τὰν τὴν κατὰ μῆκος τοῦ πορθμοῦ ὑπερκείμεναι ἀνεμώδεις ἀχρῶραι τῆς Ἐρίσου.

εἰς τὴν πρώτην, ἐπομένως τὴν νοτιωτάτην ἀκτὴν τῆς Ἰθάκης (ο 36)· τὸ δὲ πλοῖον, ὅπερ ἔφερεν ἐκ Πύλου τὸν Τηλέμαχον καὶ τοὺς ἐπαίρους, ἀποπλέει μετὰ τὴν ἀπόβασιν τοῦ Τηλεμάχου βορειότερον πρὸς τὸ ἄστυ (ο 503 καὶ 553) διὰ τοῦ πορθμοῦ, διελθὼν δὲ νῦν τὸ πρῶτον ἐκ τοῦ τόπου τῆς ἐνέδρας καὶ παρακολουθούμενον ὑπὸ τοῦ πλοίου τῶν μνηστήρων (π 351) καταπλέει εἰς τὸν λιμένα τῆς πόλεως Ἰθάκης (π 322). Τεθέντος οὕτω ὅτι ὁ λιμὴν τῆς Ὀδυσσαϊκῆς πόλεως, ἐξ οὗ ὁ Τηλέμαχος ἀπέπλευσε καὶ εἰς ὃν φυσικῶς ἀνέμετο ἵνα κατὰ τὴν ἐπάνοδον καταπλεύσῃ, ἔκειτο κατὰ τὸ βόρειον τμήμα τῆς νήσου ἐν τῷ πορθμῷ, ἐκεῖ ἔνθα ὑπάρχει καὶ σήμερον ὁ λιμὴν τῆς Πόλεως, ἐξάγεται ὅτι ὁ ἐκλεγείς ὑπὸ τῶν μνηστήρων πρὸς ἐνέδραν τόπος ἦτο ὁ πάντων προσφυέστατος, διότι ὀπισθεν τοῦ Κακογκύλου κεκρυμμένοι καὶ ἀόρατοι ὑπὸ τῶν εἰς τὴν πόλιν ἀναπλεόντων ἠδύναντο ἐπιτίθεσθαι κατ' αὐτῶν ἐξ ἀπίνης.

Ἄλλως τε ἀπὸ τοῦ τόπου τούτου τῆς ἐνέδρας τοῦτο μὲν ἐπετήρουν καὶ τὸ βόρειον τοῦ πορθμοῦ στόμιον, μήποτε ὁ Τηλέμαχος ἤθελεν ἐπιστρέφειν εἰς τὸ ἄστυ, ὡς ὁ Ὀδυσσεὺς ἐξ Ἐφύρης, διὰ τῶν Ἐχινάδων καὶ τῶν παραλευκαδίων νησιδίων ἀκτοπλοϊκῶς, τοῦτο δὲ ἐπισκοποῦντες ἐν καιρῷ ἡμέρας διὰ τῶν τασσομένων σκοπῶν πᾶν πλοῖον ἐρχόμενον ἐκ Πελοποννήσου ἅμα σχεδὸν ἀντιπαρελθὼν τὰς Φεάς, ἠδύναντο παρακολουθεῖν τὰς κινήσεις αὐτοῦ, ἃν ἔβαινε πρὸς τὸν πορθμὸν ἢ ἃν παραπλέον τὴν Ἥλιδα ἐστρέφετο πρὸς τὰς Ὀξείας (Θοάς) νήσους, καὶ εἶχον τὸν ἀπαιτούμενον καιρὸν, ὅπως καταδιώξωσιν αὐτό. Διότι, ὡς εἶδομεν, ἡ ἐνέδρα ἐγίνετο δι' ἡμεροσκόπων, οἵτινες τασσόμενοι ὑπὸ τῶν μνηστήρων ἐκάθιζον ἐπὶ τῶν κατὰ μῆκος τοῦ πορθμοῦ τῆς Σάμης καὶ ἐκατέρωθεν τῆς νησιδος Δασκαλίου (Ἀστερίδος) ὑψηλῶν ἀκρωρείων τῆς Κεφαλληνιακῆς ἀκτῆς ἀείποτε πυκνότεροι, αἰὲν ἐπασσύτεροι, ἤτοι κατὰ πυκνότερα διαστήματα καὶ ἐπὶ μείζονα ἔκτασιν, οὕτως ὥστε βαθ-

μηδὸν πᾶσα σχεδὸν ἢ ἔκτασις τοῦ πορθμοῦ ἀπὸ τοῦ βορείου μέχρι τοῦ νοτίου στομίου ἡδύνατο εὐχερῶς ἐπισκοπεῖσθαι. Ἡ μέθοδος δὲ αὕτη τῆς δι' ἡμεροσκόπων αἰέποτε μάλιστα ἐπασσιτέρων ἐνέδρας, ἥτις μόνον ἐν τῷ πορθμῷ τῆς Σάμης καὶ ταῖς ἀκρωρείαις τῆς ἄνω ῥηθείσης Κεφαλληνιακῆς ἀκτῆς ἦτο καὶ ἐφαρμόσιμος καὶ σκόπιμος, παντελῶς δ' ἀνεφάρμοστος ἐν Δασκαλιῷ καὶ ἄσκοπος προσέτι ἐν Ἀρκουδίῳ, παρεῖχεν εἰς τοὺς μνηστῆρας ἐν οἷψι δῆποτε τῶν ναυλόχων λιμένων τῆς Κεφαλληνιακῆς ἀκτῆς μένοντας μέσον ἀσφαλέστατον τοῦ μανθάνειν πᾶν τὸ ἐν τῇ θαλάσῃ οὐχὶ μόνον τοῦ πορθμοῦ, ἀλλὰ καὶ τῇ ἀπὸ τῆς Ἠλιακῆς παραλίας τῶν Φεῶν μέχρις Ἰθάκης ἐν καιρῷ ἡμέρας συμβαῖνον. Τοῦτο δὲ πιστοποιεῖται ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ὁμηρικοῦ κειμένου. Οἱ ἐν τῷ μεγάρῳ μνηστῆρες, μηδόλως γινώσκοντες ὅτι τὸ πλοῖον τῶν ἐταῖρων κατέπλευσεν ἤδη διὰ τοῦ πορθμοῦ εἰς τὸν λιμένα τῆς πόλεως, ὡς ἤκουσαν ἐκ τῆς ἀναγγελίας τοῦ κήρυκος, ὅτι ἤδη ὁ Τηλέμαχος ἐκ Πύλου ἦλθεν, ἤδη τοι, βασίλεια, φίλος πάϊς ἐκ Πύλου ἦλθεν' π 337, συμβουλευόνται ὅπως ἀποστείλωσι πλοῖον πρὸς τοὺς ἐν τῷ πορθμῷ ἐνεδρεύοντας, ἀναγγέλλοντες τὴν ἐπάνοδον τοῦ Τηλεμάχου (π 348). Τοῦτο δεικνύει, ὅτι ὁ τε Τηλέμαχος καὶ οἱ ἀποστειλάντες τὸν κήρυκα ἐταῖροι ἡδύναντο ἀποβαίνειν εἰς μέρος τῆς Ἰθάκης ἔξω τοῦ πορθμοῦ κείμενον καὶ ἀόρατον ἐκ τοῦ τόπου τῆς ἐνέδρας. Ἐνῷ δὲ ταῦτα ἐβουλευόντο, ὡς εἶδον τὸ πλοῖον τῆς ἐνέδρας εἰσερχόμενον ἐντὸς τοῦ λιμένος τῆς πόλεως (π 351), λέγουσιν ὅτι ἡ θεὸς τις πρὸς τοὺς ἐνεδρεύοντας εἶπε τὴν ἐπάνοδον τοῦ Τηλεμάχου ἢ αὐτοὶ διέκρινον μὲν μακρόθεν τὸ φέρον τὸν Τηλέμαχον πλοῖον παρερχόμενον (εἶσιδον αὐτοὶ νῆα παρερχομένην, π 356), ἀλλ' οὐδόλως ἡδυνήθησαν καταφθᾶσαι αὐτό. Τοῦτο λεγόμενον οὐχὶ βεβαίως περὶ τοῦ ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν ἐνεδρευόντων διὰ τοῦ πορθμοῦ διελθόντος πλοίου

τῶν ἐταίρων, ἀλλὰ περὶ τοῦ πλοίου τοῦ ἀποβιβάσαντος τὸν Τηλέμαχον εἰς τὴν πρώτην ἀκτὴν τῆς πατρίδος ἔξω τοῦ πορθμοῦ, σημαίνει, ὅτι οἱ ἐνεδρεύοντες ἠδύναντο ἰδεῖν τὸ πλοῖον τοῦτο μακρόθεν παρερχόμενον, νοτίως ἐννοεῖται τοῦ πορθμοῦ ἐξ Ἡλίδος πρὸς τὴν πρώτην τῆς Ἰθάκης ἀκτὴν βαῖνον, πρὶν ἢ ἐν ταύτῃ ἀποκρυβῇ. Ἐκ δὲ τοῦ ἔπους προκύπτει, ὅτι οἱ μνηστῆρες, πρὶν ἢ ἀναγγελοῦν αὐτοῖς ὑπὸ τῶν ἐν τῇ πόλει ἢ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Τηλεμάχου, ἐπιστρέφουσιν ἰδίᾳ πρωτοβουλία ἐκ τῆς ἐνέδρας μηδόλως καταδιώξαντες τὸ πρὸ αὐτῶν διελθὼν πλοῖον τῶν ἐταίρων, ὅπερ καὶ μετ' ὀλίγον παρηκολούθησαν, ἅτε ἤδη κάλλιστα γινώσκοντες, ὅτι ὁ Τηλέμαχος διεσώθη ἀποβάς εἰς τὴν πρώτην ἀκτὴν τῆς Ἰθάκης καὶ ὅτι νῦν εὐρίσκεται ἐπ' ἄγρου νόσφι πόλης (π. 383). Πόθεν δὲ γινώσκουσι τοῦτο; Ἀρὰ γε αὐτοὶ κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἐκ τῆς νυκτερινῆς περιπολίας εὐρεθέντες τὴν αὐγὴν εἰς σημεῖον ἐν τῷ πορθμῷ κατάλληλον εἶδον ἰδίῳις ὄμμασι τὸ πλοῖον διευθυνόμενον πρὸς τὴν πρώτην ἀκτὴν, ἢ παρὰ τῶν ἡμεροσκόπων μαθόντες τοῦ πλοίου τὴν πρὸς ταύτην ἢ ἀπὸ ταύτης κατεύθυνσιν ἐνόησαν τὸ πρᾶγμα; Τὸ δεύτερον φαίνεται τὸ πιθανώτερον, τοῦλάχιστον ἐκ τῆς σημασίας, ἣν ὁ Ἀντίνοος ἀποδίδει εἰς τὴν δι' ἡμεροσκόπων ἐνέδραν. Ὅπως καὶ ἂν ἔχῃ, τοῦτο ἐξάγεται ἐκ πάντων τούτων, ὅτι ὁ μὲν τόπος τῆς ἐνέδρας ἦτο καταλληλότατος, ὁ δὲ τρόπος, καθ' ὃν αὕτη ἐγίνετο, τελειότατος. Τὴν τελειότητα δὲ ταύτην πρὸ πάντων τῆς δι' ἡμεροσκόπων ἐνέδρας προβάλλει καὶ ὁ Ἀντίνοος (π. 364 ἐξ.) δικαιολογούμενος, ὅτι οὐχὶ ἐξ ἀμελείας ἢ παραλείψεως προφυλακτικοῦ τινος μέτρου, ἀλλὰ θεόθεν ἐπῆλθεν ἡ ἀποτυχία τῆς ἐνέδρας καὶ ἡ σωτηρία τοῦ Τηλεμάχου.

Παρακολουθήσωμεν ἤδη τὸν Τηλέμαχον ἐπιστρέφοντα. Λίαν πρῶτ' ἅμα τῇ αὐγῇ ἀναχωρεῖ οὗτος ἐκ Φηρῶν ἐπὶ ἄρματος εἰς Πύλον (ο 189 ἐξ). Ὅποια ἢ ἀπὸ Φηρῶν εἰς Πύλον

5. Θαὶ νῆσοι εἰσὶν αἱ σημεριναὶ Ὅξεϊται αἱ ἐν καιρῷ νυκτός ὁραταί

μόνον, ὅταν τις πλησιάσῃ τὸν Ἄραξον, καὶ χρησιμεύουσαι ὥς σημείον κατευθύνσεως. Ἀπόδειξις, ὅτι ὁ Τηλέμαχος παρεόλευσεν τὴν Ἡλίδαν μέχρις Ἀράξου, τανῦν Πάπα.

Τὸ ἐκὰς νήσων ἀπέχειν σημαίνει κρατεῖν τὸ πλοῖον μακρὰν ἀπὸ νήσων καὶ ὅσῳ τὸ δυνατόν πλησίον πρὸς τὴν στερεάν (τῆς Ἡλίδος).

Τὸ αὖ ἀποδεικνύει τὴν ἀλλαγὴν κατευθύνσεως.

Ὁ Τηλέμαχος ἀποβαίνει εἰς τὴν ἐκτὸς τοῦ πορθμοῦ κειμένην πρῶτην ἀκτὴν τῆς Ἰθάκης.

ἀπόστασις ὀρίζεται ἐν αὐτῷ τῷ ὁμηρικῷ κειμένῳ. Κατὰ γ 485 ὁ Τηλέμαχος ἀναχωρεῖ ἐκ Πύλου τὴν πρῶταν μετὰ τὴν θυσίαν πρὸς τὴν Ἀθηνᾶν, τὸ λουτρὸν καὶ τὴν παράθεσιν τοῦ πρῶϊνοῦ γεύματος (γ 404—473), ὧν πάντων τὴν ἐπιτέλεσιν δύναται τις ὑπολογίσει ἐντὸς τριῶν περιήπου ὥρων γενομένην· ἀναχωρήσας λοιπὸν τρεῖς περιήπου ὥρας μετὰ τὴν ἡῶ, φθάνει εἰς Φηράς κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου (γ 487). Οὕτω δυνάμεθα κατὰ προσέγγισιν ὀρίσαι τὸ ἀπὸ Φηρῶν εἰς Πύλον διάστημα εἰς 8 μέχρις 9 ὥρων ἀρματοδρομίαν, καὶ τὴν εἰς Πύλον ἄφιξιν τοῦ Τηλεμάχου τρεῖς περιήπου ὥρας πρὸ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου.—Ἄμα φθάσας εἰς Πύλον ὁ Τηλέμαχος ἐπιβαίνει ἀμέσως ἐπὶ τοῦ πλοίου καὶ ἀποπλέει ἐν πάσῃ σπουδῇ, μὴ ἀνελθὼν εἰς τὴν πόλιν μηδὲ ἀποχαιρετήσας τὸν φιλοξενήσαντα αὐτὸν Νέστορα (ο 195—214). Τὸ πλοῖον φθάνει εἰς Φεᾶς κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου (ο 296), διανύσαν τὸ μεταξὺ Πύλου καὶ Φεῶν διάστημα εἰς τρεῖς περιήπου ὥρας. Οὕτω λογιζομένης τῆς μέσης ταχύτητος ἐλαφροῦ ἰστιοφόρου πλοίου ὑπὸ οὐριον ἄνεμον (ο 292) εἰς 10 χιλιόμετρα καθ' ὥραν, ἡ θέσις τῆς Πύλου ὀρίζεται εἰς ἀπόστασιν 30 περιήπου χιλιομέτρων πρὸς νότον τῶν Φεῶν (Κατακώλου). Μέχρι τινὸς τὸ πλοῖον κατευθύνεται πρὸς τὰ ΒΔ^α· ἀλλ' εἴτα ἀντὶ τοῦ ἀκολουθῆσαι τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν πλέον πρὸς τὸν πορθμὸν τὸν μεταξὺ Ἰθάκης καὶ Σάμης, ἐν ᾧ ἔκειτο ὁ λιμὴν τοῦ ἄστεως, στρέφεται πρὸς τὰ ΒΑ^α, παραπλέει τὴν Ἡλίδαν (ο 298) καὶ εἴτα διευθύνεται αὐθις (αὖ ο 299) βορειοδυτικῶς πρὸς τὰς Θοὰς νήσους καὶ ἐντεῦθεν πρὸς τὸ νότιον τῆς Ἰθάκης. Τίνες αἱ Θοαὶ νῆσοι εὐρίσκεται εὐκόλως. Ὁ Τηλέμαχος παραπλέει τὴν Ἡλίδαν ἢ δὲ ὁμηρικὴ Ἥλις ἐξετείνεται κατὰ Β, 616 μέχρις Ὑρμίνης κειμένης μεταξὺ Κυλλήνης καὶ Ἀράξου (Στραβ. 341, 10)· ἔναντι δὲ καὶ πρὸς τὸ μέρος τοῦτο τῆς Ἡλίδος νῆσοι ὑπάρχουσι μόνον αἱ Ὀξεῖαι, ἀποτελοῦσαι τὸ νότιον τμήμα τῶν Ἐχινάδων. Αἱ Ὀξεῖαι φέρουσι καὶ σήμερον ὄνομα ταύτόση-

μον πρὸς τὸ ὁμηρικὸν *Θοαί* διότι *θοός* σημαίνει ἀρχικῶς τὸν ὀξὺν τὸ σχῆμα (πρὸλ. *θοοὶ πέλεκεις, ὀδόντες* Ἀπολ., Ῥοδ., Ὀδυσ. ι 327 ὁ Ὀδυσσεὺς ἐθόωσε, ὅζυνε τὸ ἄκρον τοῦ ῥοπαλοῦ, ὅπερ ἐνέπηξε εἰς τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ Κύκλωπος Πολυφῆμου τυφλώσας αὐτόν), ὕστερον δὲ μετέπεσεν εἰς τὴν σημασίαν τοῦ ὀξὺς τὸ ἦθος, ἥτοι ὁρμητικὸς, ταχύς, ὡς συνέβη καὶ εἰς τὸ ὀξύς. Ἄλλοι δὲ καὶ ἀπὸ *Θοά*, ἀρχαίου ὀνόματος τοῦ Ἀγελώου ποταμοῦ (Στραβ. 540. 1), δέχονται ὅτι αἱ Ἐχινάδες *Θοαί* ὠνομάσθησαν. Ἀλλὰ τὰ τοῦ ὀνόματος οὐδόλως ἐνδιαφέρουσιν ἡμᾶς· διότι καὶ ἂν ὁ ποιητὴς μὴ ὥριζε τὰς *Θοάς* νήσους, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ ἀορίστως ἀνέφερε περὶ νήσων, πάλιν ἔνεκα τῆς τοποθεσίας ἀναγκαιῶς ἤθελον ὑπονοεῖσθαι αἱ Ὀξεῖαι, διότι ἄλλαι νῆσοι πρὸς τὸ βορειανατολικὸν ἄκρον τῆς Ἡλίδος οὐδαμῶς ὑπάρχουσι.— Τὸ ἀπὸ *Φεῶν* μέχρι τοῦ νοτίου ἄκρου τῆς Ἰθάκης διάστημα, ὅπερ μετὰ τῶν λοξοδρομιῶν δύναται τις ὑπολογίσει εἰς 120 περίπου χιλιόμετρα, ἡδύνατο διανύσαι μετὰ ταχύτητος 10 χιλιομέτρων τὴν ὥραν ὑπὸ οὔριον ἀνεμὲν ἐντὸς 12 περίπου ὥρῶν, φθάνων εἰς Ἰθάκην λίαν πρῶτῃ. Οὕτω δὲ πράγματι καὶ ἐγένετο, τοῦ πλοίου τοῦ φέροντος τὸν Τηλέμαχον φθάσαντος εἰς τὴν πρώτην τῆς Ἰθάκης ἀκτὴν ἅμα τῇ ἔφ (ο 495).

Ἐντεῦθεν αὐτὸς μὲν ἀποβάς μεταβαίνει εἰς τοὺς ἀγρούς παρὰ τῷ χοιροβοσκῷ Εὐμαίῳ, παρ' ᾧ ἀγνώριστος διέμενε καὶ ὁ Ὀδυσσεύς, τὸ δὲ πλοῖον μετὰ τῶν ἐταίρων ἀναπλέει πρὸς τὴν πόλιν διὰ τοῦ πορθμοῦ. Ἡδὴ ἦτο ἡμέρα, οἱ μνηστῆρες εἶδον τὸ πλοῖον καὶ παρηκολούθησαν αὐτὸ φθάσαντες εἰς τὸν λιμένα τοῦ ἄστεως ἐλίγον μετ' αὐτό (π 351). Ἄλλ' οὐδεὶς κίνδυνος ὑπῆρχε· οἱ ἐνεδρεύοντες ἐγίνωσκον ἤδη, ὅτι ὁ Τηλέμαχος ἀποβάς ἦτο ἀσφαλὴς ἐν τῇ ξηρᾷ, κατὰ δὲ τῶν ἐταίρων οὐδὲν εἶχον οἱ μνηστῆρες.

Ἀλλὰ διατί πάντα ταῦτα; Διατί ἡ τόση σπουδὴ τοῦ ἐκ Πύλου ἀπέπλου, διατί ἡ λοξοδρομία πρὸς τὴν Ἡλίδα καὶ τὰς

Θοάς νήσους, διατί ἡ ἀπόβασις τοῦ Τηλεμάχου μόνου εἰς τὴν πρώτην ἀκτὴν τῆς Ἰθάκης; Διότι οἱ μνηστῆρες ἐνεδρεύουσιν αὐτὸν ἐν τῷ πορθμῷ τῷ μεταξὺ Ἰθάκης καὶ Σάμης. Ἡ Ἀθηνᾶ εἶπεν αὐτῷ τοῦτο (ο 28) παραγγείλασα, ἵνα πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ κινδύνου ἀπέχῃ τὸ πλοῖον αὐτοῦ μακρὰν τῶν νήσων, συγχρόνως δὲ πλέῃ ἐν καιρῷ νυκτός, *ἐκάς νήσων ἀπέχειν ἐνεργέα νῆα, νυκτὶ δ' ὁμῶς πλείειν* (ο 33), ἅμα δ' ἀφιχθεὶς εἰς τὴν πρώτην τῆς Ἰθάκης ἀκτὴν τὸ μὲν πλοῖον καὶ τοὺς ἐταίρους ἀποστείλῃ εἰς τὴν πόλιν, αὐτὸς δὲ πορευθῇ εἰς τοὺς ἀγροὺς πρὸς τὸν χοιροδοσκόν.

Ὁ Τηλέμαχος ἐκτελεῖ κατὰ γράμμα πάσας τὰς παραγγέλιας τῆς θεᾶς. Διαπλέει τὸ ἀπὸ Φεῶν καὶ πέραν διάστημα τὴν νύκτα, ἵνα μὴ καταστῇ ὁρατὸν τὸ πλοῖον ὑπὸ τῶν ἐν τῷ πορθμῷ ἐνεδρευόντων μνηστήρων, καὶ τρέπεται πρὸς τὰς Θοάς νήσους (Ἐχινάδας), αἵτινες κεῖνται μακρὰν (*πέρην ἄλδς* B 626, *ἀνευθε* ι 26) τῶν νήσων Δουλιχίου καὶ Ἰθάκης, ὧν ἀνὰ μέσον σχηματίζεται ὁ πορθμὸς τῆς Σάμης. Τὸ *ἐκάς νήσων ἀπέχειν* παραγγέλλει ἐπομένως ἀποχὴν ἀπὸ τῶν νήσων ἐν γένει καὶ συγχρότησιν τοῦ πλοίου ὅσῳ τὸ δύνατον παρὰ τὴν σπείραν (τῆς Ἡλίδος), ἰδίως δὲ ἀποχὴν ἀπὸ τῶν νήσων τῶν ἀποτελουσῶν τὸν πορθμὸν, ἀποχὴν ἀπὸ τοῦ πορθμοῦ, ἔνθα ἢ ἐνέδρα.

Οὕτως ἔχει τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο ἐξηγούμενον κατὰ τὴν ἡμετέραν ἐρμηνείαν φυσικώτατα καὶ ἀπλούστατα.

Ἄλλ' ἰδῶμεν, τί λέγουσι περὶ τούτου οἱ Λευκαδισταί. Θεωροῦσι τὸν μεταξὺ Ἰθάκης καὶ Λευκάδος θαλάσσιον πόρον ὡς τὸν ὁμηρικὸν πορθμὸν μεταξὺ Σάμης καὶ Ἰθάκης, τὴν δ' ἐν τῷ πόρῳ τούτῳ νησίδα Ἀρκουδὶ ὡς τὴν ὁμηρικὴν Ἀστερίδα, καὶ τὴν Βασιλικὴν ἢ ἄλλον τινὰ τῶν μεσημβρινῶν ὄρμων τῆς Λευκάδος, τὸ Σχύδι, ὡς τὴν πρώτην ἀκτὴν τῆς ὁμηρικῆς Ἰθάκης, εἰς ἣν ἀποβαίνει ὁ Τηλέμαχος.

Καὶ περὶ μὲν τοῦ πορθμοῦ πλήν τῶν ἐν κεφαλαίῳ πρώτῳ εἰρημένων προσθέτομεν ταῦτα. Ὁ θαλάσσιος τῶν Λευκαδιστῶν πόρος οὐδαμῶς σχηματίζεται μεταξὺ δύο μόνον νήσων, ὡς ὁ μεταξὺ Σάμης καὶ Ἰθάκης ὁμηρικὸς πορθμὸς, ἀλλὰ μεταξὺ τριῶν, τῆς Λευκάδος ἀφ' ἑνός, καὶ τῶν δύο νήσων Κεφαλληνίας καὶ Ἰθάκης ἀφ' ἑτέρου, ἔχων μάλιστα μεταξὺ Λευκάτα καὶ τοῦ βορείου ἄκρου τῆς Κεφαλληνίας τὸ στενότερον αὐτοῦ σημεῖον. — Ἐπειτα ὁ μεταξὺ ὁμηρικῆς Ἰθάκης καὶ Σάμης πορθμὸς ἐκτείνεται κατὰ τὸν ποιητὴν ἐκ τῶν ΒΔ^{ων} πρὸς τὰ ΝΑ^α, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν ἐξῆς. Διὰ τοῦ πορθμοῦ τούτου, ἐν ᾧ οἱ μνηστῆρες ἀνέμενον αὐτὸν κατὰ τὴν ἐπάνοδον, ἔπλευσεν ὁ Τηλέμαχος εἰς Πύλον ὑπὸ οὔριον ἄνεμον τὸν Ζέφυρον, β 420. Ζέφυρος, ὡς ἀλλαχοῦ εἶδομεν, λέγεται παρ' Ὀμήρῳ πᾶς ἐκ δυσμῶν πνέων ἄνεμος, ὃ τε δυτικὸς καὶ ὁ βορειοδυτικὸς ἢ νοτιοδυτικὸς. Ἄλλ' ἐνταῦθα ὁ μὲν νοτιοδυτικὸς δι' εὐνοήτους λόγους οὐδαμῶς λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν, δυτικὸς δὲ ἄνεμος ἐν τῷ πορθμῷ μόνον διὰ πλοῦν ἐκ Κεφαλληνίας εἰς Ἰθάκην ἤθελεν εἶναι χρήσιμος. Τοῦναντίον βορειοδυτικὸς ἄνεμος φέρει διὰ τοῦ ἀναμέσον Κεφαλληνίας καὶ Ἰθάκης πορθμοῦ τῆς Σάμης κατ' εὐθείαν ἐκ τοῦ Ὀδυσσαϊκοῦ ἄστεως εἰς Πύλον. Ὡστε ὁ ὁμηρικὸς πορθμὸς ἔχει ἀναντιλέκτως οἷαν προείπομεν διεύθυνσιν ἐκ τῶν ΒΔ^{ων} πρὸς τὰ ΝΑ^α. — Ἄλλ' ὁ θαλάσσιος πόρος τῶν Λευκαδιστῶν ἐκτείνεται ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς. Δυτικὸς ἄνεμος δι' αὐτοῦ φέρει εἰς Ἀκαρνανίαν, βορειοδυτικὸς δὲ εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου. Ἐκ δὲ τοῦ ἐν Λευκάδι λιμένος τοῦ Βλίου, οὐτινος ὑπέρχεται τὸ Ὀδυσσαϊκὸν ἄστυ τῶν Λευκαδιστῶν, δυτικὸς μὲν ἄνεμος φέρει ἐπίσης εἰς Ἀκαρνανίαν, βορειοδυτικὸς δὲ οὐχὶ εἰς Πύλον, ἀλλ' ἐπὶ τὴν βορειοδυτικὴν παραλίαν τῆς Ἠλίδος μεταξὺ Κυλλήνης καὶ Ἀράξου, καὶ τοῦτο πάντως οὐχὶ διὰ τοῦ θαλασσοῦ πόρου, τοῦ πορθμοῦ τῶν Λευκαδιστῶν, ἀλλ' ἔξωθεν αὐτοῦ.

Τὸ Ἀρκοῦδι οὐδεμίαν τῶν ιδιοτήτων ἔχει τῆς ὁμηρικῆς

Ἀστερίδος. Ἡ Ἀστερίς τυγχάνει κατὰ τὸν ποιητὴν ἡ μόνη ἐν τῷ πορθμῷ τῆς Σάμης ὑπάρχουσα νησίς, ὡς τανῦν τὸ Δασκαλιό· τὸ δὲ Ἀρκοῦδι. εὑρηται ἐν τῇ μετὰξὺ Ἰθάκης καὶ Λευκάδος θαλάσση οὐχὶ μόνον, ἀλλ' ἐν συμπλέγματι μετ' ἄλλων παρακειμένων νησίδων, τῶν βορείων Ὀξειῶν ἢ Ἀρκοξειῶν¹. Οὐδενὸς λιμένος ἢ κόλπου ἀποτελεῖ τὸ ἐν εἶδει ἀστερίσκου κόσμημα, ὡς τὸ Δασκαλιό (Ἀστερίς) τὸ τοῦ κόλπου τοῦ μετὰξὺ Φισκάρδου καὶ Κακογκύλου. Ἀντὶ μιᾶς πέτρας, ἐνὸς ξηροῦ καὶ ἀγόνου βράχου ἐν μέσῳ τῆς θαλάσσης, οἷαν λέγει τὴν Ἀστερίδα ὁ Ὅμηρος, τὸ Ἀρκοῦδι ἔχει ἔδαφος κατὰ τὸ πλεῖστον κατάφυτον καὶ καλλιεργήσιμον. Ποῦ δὲ οἱ ἐκατέρωθεν τῆς νήσου (ἀμφίδυμοι τῇ νήσῳ) ναύλοχοι λιμένες καὶ αἱ κατὰ μῆκος τοῦ πορθμοῦ ἐκτεινόμεναι ὑψηλαὶ ἀκρώρειαι, ἐφ' ὧν ὅλοεν περισσότεροι κατὰ πυκνότερα διαστήματα καὶ ἐπὶ μείζονα ἔκτασιν (αἰὲν ἐπασσύτεροι) ἐκάθιζον οἱ σκοποὶ τῶν μνηστήρων; Ἀντὶ τούτων εἰς καὶ μόνος λιμὴν ἐν αὐτῇ τῇ νήσῳ, ἀναπεπταμένος εἰς τὸ ἀνοικτὸν πέλαγος, ὁρατὸς δὲ μακρόθεν εἰς πάντα ἐκ μεσημβρίας ἀναπλέοντα, καὶ διὰ τοῦτο πάντῃ ἀκατάλληλος πρὸς ἐνέδραν, οὐδαμῶς δυνάμενος λέγεσθαι ναύλοχος. Διότι ναύλοχοι λιμένες λέγονται κατὰ τὸν Σχολιαστὴν ἐκεῖνοι, «ἐν οἷς αἱ νῆες λοχῶσαι καὶ ἐνεδρεύουσαι λαθεῖν δύνανται», ἐν οἷς δηλ. πλοῖα ἐνεδρεύοντα δύνανται ἀποκρύπτεσθαι ἀπὸ τῶν ὁμμάτων τοῦ ἐνεδρευομένου· τοιοῦτοι δὲ λιμένες κεῖνται πάντοτε ἐντὸς στενῶν. Εἵπομεν ἄνωτέρω, πόσον κυριολεκτικῶς ἐφαρμόζεται ἡ σημασία αὕτη ἐπὶ τῶν κατὰ τὴν Κεφαλληνιακὴν παραλίαν ἐκατέρωθεν τοῦ Δασκαλιοῦ ναυλόχων λιμένων. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ περὶ τοῦ

1) Ὁ Πλίνιος (IV, 19, 12) λέγει, ὅτι αἱ παρὰ τὴν Λευκάδα Τάφαι ἢ Τηλεβοίδες, νῆσοι ἐκαλοῦντο Ταφιάς, Ὀξεῖαι καὶ Πρινόεσσα. Ἀντίγραφα δὲ τινὰ ἀντὶ Oxiae (Ὀξεῖαι) φέρουσιν Arnoxiae, ὅπερ διορθωτέον νομίζομεν εἰς Aretoxae Ἀρκοξειῖαι, δεχόμενοι ὅτι αἱ βορεῖοι παραλευκάδιαι Ὀξεῖαι πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῶν νοτίων παραιτωλικῶν ἐλέγοντο Ἀρκοξειῖαι, ἐξ οὗ πιθανῶς καὶ τὸ σημερινὸν ὄνομα τοῦ Ἀρκοῦδιου κατὰ μετάφρασιν ἐκ τῆς Ἀρκοῦ.

ναυλόχου λιμένος τῆς νήσου Αἰαίας (κ 141). Καὶ οὗτος κεῖται ἐν στενῷ πορθμῷ, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν ἐξῆς. Ἡ Αἰαία ἀπὸ τοῦ ἐνὸς μέρους ἔκειτο χθοναλῇ (κ 196), ἥτοι προσέκειτο πρὸς ξηρὰν ὑψηλοτέραν σχηματιζομένου ἐν τῷ μεταξὺ στενοῦ πορθμοῦ· ἀπὸ δὲ τοῦ ἄλλου μέρους εἶχε νῆσον, ἣν ἐστεφάνου ἀπέραντος θάλασσα (κ 195)· ἵνα ἰδῇ δὲ τὴν νῆσον ταύτην ὁ Ὀδυσσεύς, ἀνέρχεται ἀπὸ τοῦ λιμένος ἐπὶ ὑψηλῆς σκοπιᾶς (κ 146, 194). Ἄρα ἐκ τοῦ λιμένος ἡ νῆσος οὐδὲν ἦτο ὁρατὴ· ἐπομένως ὁ λιμὴν ἔκειτο ἐν τῷ στενῷ πορθμῷ τῷ πρὸς τὴν ἡπειρον. Πανταχοῦ δὲ καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις Ἑλλήσι συγγραφεῦσι τὸ ναύλοχος καὶ ναυλοχεῖν εὑρηται εἰρημένον περὶ τοιούτων ἐν στενοῖς κειμένων λιμένων. Οὕτω ναυλόχους ἔδρας παρὰ Σοφ. Αἷ. 460 περὶ τοῦ ἐν τῷ στενῷ τοῦ Ἑλλησπόντου ναυστάθμου· Ἀχαιῶν ναύλοχοι περιπνυγαὶ Εὐρ. Ἐκ. 1015 περὶ τῆς ἐν τῷ αὐτῷ στενῷ ναυτικῆς παρατάξεως τῶν Ἀχαιῶν· ναύλοχα λουτρὰ Σοφ. Τρ. 633 τὰ ἐν τῷ στενῷ τῶν Θερμοπυλῶν. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐναυλόχουν ἐν τῷ στενῷ τῆς Χαλκίδος (τῆς Εὐβοϊκῆς) Ἡροδ. VII 189, ἣ ἐν τῷ περὶ Ἀρτεμίσιον στενῷ, οὕτως ὥστε μὴ βλέπειν τὰς ἐξώθεν τῆς Σκιάδου τὴν Εὐβοϊκὴν περιπλεούσας ναῦς τῶν πολεμίων, Ἡροδ. VII 192, VIII 6, 7. Ὁ Θησέας παῖς ἐναυλόχει ἐν τῷ στενῷ τῆς Αὐλίδος, Εὐρ. I. A. 249 κ.τ.λ.—Ἐκτὸς δὲ τούτων, ὡς καὶ πρότερον εἶπομεν, ἡ ἐρημότης Ἀρκουδὶ δι' ἔλλειψιν τροφῶν ἐπαρκῶν πρὸς μακρὰν διαμονὴν καὶ ἀνδρῶν ἀναγκαίων ὡς ἡμεροσκοπῶν οὐδαμῶς ἦτο τόπος προσφυῆς διὰ τὴν προκειμένην ἐνέδραν. Οὐδὲ τοῦτο δὲ συνάδει ὑπὲρ τῆς ἐν Ἀρκουδίῳ ἐνέδρας. Ἦδη πρὸ τῆς ἐπανόδου τοῦ Τηλεμάχου ὁ Εὐμαχίος γινώσκει καλῶς τὰ κατὰ τὴν ἐνέδραν (ξ 180 ἐξ), βεβαίως παρὰ τῶν βοσκῶν μαθὼν, οἵτινες μετὰ τῶν χοίρων διὰ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Νηρίτου ὡς ὁ Μελάνθιος (ἴδε κεφ. Ε', 14 εἰς τὸ ἄστυ μεταβαίνοντες ἔβλεπον τὰ ἐν τῷ πορθμῷ τῆς Σάμης τελούμενα. Τοιοῦτο δὲ

τι οὐδαμῶς ἦτο ἐφικτὸν ἐν Λευκάδι, τῆς ἐνέδρας γινομένης ἐν Ἀρχουδίῳ.

Τέλος, τὸ καὶ σπουδαιότερον, ἡ Βασιλικὴ ὡς καὶ τὸ Σκύδι καὶ πάντες οἱ μεσημβρινοὶ λιμένες τῆς Λευκάδος κεῖνται ἐν αὐτῷ τῷ πορθμῷ τῶν Λευκαδιστῶν, οὐδὲν δὲ διὰ τὸν ἐξ Ἡλιδος ἐρχόμενον σημεῖον ἀποβάσεως ὑπάρχει ἐπὶ τῆς πρώτης (ἥτοι τῆς μεσημβρινῆς) ἀκτῆς τῆς Λευκάδος ἐκτὸς τοῦ θαλασσίου τούτου πόρου κείμενον Ὅθεν τοῦ μὲν πορθμοῦ ἡ ἀποφυγὴ ἢ ἐπιτυγχανομένη παρ' Ὀμήρῳ, καθίσταται ὅλως ἀδύνατος διὰ τὸν οὕτω κατὰ τοὺς Λευκαδιστὰς πλέοντα, ἢ δὲ ἀπὸ τῆς ἐν Ἀρχουδίῳ ἐνέδρας σωτηρία ἤθελεν εἶναι ἐφικτὴ μόνον, ἂν ὁ Τηλέμαχος ἐπλεε διὰ νυκτὸς οὐχὶ τὸ ἀπὸ Φεῶν (ἀοράτων ἐξ Ἀρχουδίου), ἀλλὰ τὸ ἀπὸ Κυλλήνης καὶ πέραν διάστημα κατευθυνόμενος διὰ τῶν Ἐχινάδων καὶ τῆς Ἀκαρνανιακῆς ἀκτῆς ἀκτοπλοῖχῶς οὐχὶ πρὸς τὴν ἐν τῷ πορθμῷ καὶ τῇ ἐνέδρᾳ πρώτην ἀκτὴν τῆς Λευκάδος, ἀλλὰ μεταξὺ Καλάμου καὶ ἡπείρου καὶ ὑπερθεν τοῦ Μεγανησίου ἀπ' εὐθείας εἰς τὸ ἄστυ, ἂν μὴ προετίμα τὴν ἐπὶ τινος σημείου τῆς Ἀκαρνανιακῆς ἀκτῆς ἀπόβασιν καὶ τὴν ἐντεῦθεν πεζῇ εἰς Λευκάδα μετάβασιν. Ἀλλ' ὁ Τηλέμαχος ἀποβαίνει κατὰ τὸν ποιητὴν ἐν καιρῷ ἡμέρας ἅμα τῇ πρώτῃ ἐπὶ τῆς πρώτης ἀκτῆς τῆς Ἰθάκης ἀόρατος ὑπὸ τῶν ἐνεδρευόντων, ἐπὶ σημείου ἐπομένως ἐκτὸς τοῦ πορθμοῦ κειμένου· μόνον δὲ μετὰ τὴν ἀπόβασιν αὐτοῦ εἰσέρχεται τὸ πλοῖον μετὰ τῶν ἐταίρων εἰς τὸν πορθμὸν καὶ γενόμενον ὁρατὸν ὑπὸ τῶν τῆς ἐνέδρας παρακολουθεῖται ὑπ' αὐτῶν εἰς τὸ ἄστυ. Τὰ ὁμηρικὰ δὲ ταῦτα δεδομένα εἰσὶν οὐχὶ τὰ μόνον ἀσυμβίβαστα πρὸς τὰ κατὰ τὴν ἐνέδραν τῶν Λευκαδιστῶν.

Ὁ Τηλέμαχος ὥφειλεν ἀπέχειν τῶν ἀποτελουσῶν τὸν πορθμὸν νήσων, ἐκὰς νήσων, ἥτοι κατὰ τοὺς Λευκαδιστὰς, τῆς Ἰθάκης καὶ Λευκάδος. Ἐπομένως δέχονται οὗτοι, ὅτι ὁ Τηλέμαχος πρὸς ἀποφυγὴν τῶν νήσων τούτων ἐπλευσε μεταξὺ

Ζακύνθου καὶ Κεφαλληνίας καὶ περιελθὼν ἐκ δυσμῶν τὴν Κεφαλληνίαν ἔφθασεν εἰς τὴν πρώτην ἀκτὴν τῆς Λευκάδος. Ἀλλὰ κατὰ τὸ ὁμηρικὸν κείμενον ὁ Τηλέμαχος ἀκολουθεῖ ὅλως ἀντίθετον διεύθυνσιν· διαβὰς τὰς Φεᾶς παραπλέει τὴν Ἥλιδα ἐκτεινομένην, ὡς εἶπομεν, μέχρις Ἀράξου καὶ ἔπειτα στρέφεται πάλιν (αὖ) βορείως πρὸς τὰς Ἐχινάδας. — *Θοαὶ νῆσοι* κατὰ τοὺς Λευκαδιστὰς¹ εἰσὶν ἡ Ζάκυνθος καὶ ἡ Κεφαλληνία, τὸ δὲ *Θοαὶ* οὐδόλως δηλοῖ ὠρισμένας νήσους, ἀλλ' ἐπίθετον ὃν γενικὸν τῶν νήσων σημαίνει τὰς ἵκινουμένας, πλεούσας, ἢ 'λαμπράς, φαεινάς', ἢ 'τὰς ταχέως παρερχομένας' ἐκ τῆς ὑποκειμενικῆς ἐντυπώσεως, ἣν ἔχει ὁ πλέων, ὅτι φεύγουσι τὰ ἀντικείμενα. Ἐσχάτως δὲ ἀναλογιζόμενοι, ὅτι οὔτε ἡ Ζάκυνθος οὔτε ἡ μακρὰ Κεφαλληνία παρέρχονται τόσον ταχέως ἐκ τῶν ὁμμάτων τοῦ πλέοντος, δέχονται ὡς *Θοὰς νήσους* μικρὰς ὑφάλους² ὀλίγον ἀπεχούσας τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Ἥλιδος Χελωνάτα μετὰ τῆς Ἥλειακῆς παραλίας καὶ Κεφαλληνίας κειμένας, αἵτινες νῦν μὲν καλύπτονται ὑπὸ τῆς θαλάσσης, ἐν δὲ τῇ ὁμηρικῇ ἀρχαιότητι χαμηλοτέρας οὔσης τῆς θαλάσσης ἦσαν κατὰ τὴν γνώμην τῶν Λευκαδιστῶν καταφανεῖς. Ἀλλ' ἡ τοιαύτη ἐκδοχὴ ἀποτελεῖ ἀπλὴν ὑπόθεσιν οὐ μόνον οὐδαμοῦ στηριζομένην, ἀλλὰ καὶ ἀντιβαίνουσαν πρὸς τὸ ὁμηρικὸν κείμενον. Αἱ ἀνώνυμοι αὗται ὑφαλοὶ, πρὸς ἃς οἱ Λευκαδισταὶ ἀποδίδουσι τὸ ὄνομα τῶν *Θοῶν νήσων*, κεῖνται ἐν τῇ εὐθείᾳ ὁδῷ τῇ ἐκ Φεῶν πρὸς τὴν Κεφαλληνίαν. Τοῦναντίον τὸ ὁμηρικὸν κείμενον σαφέστατα διὰ τοῦ αὖ (= πάλιν) ὑποδεικνύει, ὅτι στρέφον τὸ πλοῖον πρὸς τὰς *Θοὰς νήσους* ἀλλάσσει (πρὸς τὰ ΒΔ²) τὴν τέως (πρὸς τὰ ΒΑ²) κατεύθυνσιν, ἐπανερχόμενον μετὰ λοξοδρομησιν (πρὸς τὰ ΒΑ² ὅτε παρέπλεε τὴν Ἥλιδα) εἰς ἣν καὶ πρότερον (πρὸς τὰ ΒΔ² ἀπὸ Πύλου μέχρι Χελωνάτα) ἤκολούθει

1) Goessler, Leukas — Ithaka σελ. 51, 52.

2) Dörpfeld, Leukas σελ. V. Ἐν τῇ χάρτῃ αἱ ὑφαλοὶ αὗται ἀναγράφονται ὡς σκόπελοι Μονταγίου, Montague Rocks.

ὁδόν. — Ἐπίσης ὅλως ἀπίθανος φαίνεται ἡμῖν ἡ γνώμη τῶν Λευκαδιστῶν περὶ τοῦ θοῶς ὡς γενικοῦ ἐπιθέτου τῶν νήσων, διότι ὁ Ὅμηρος ἄπαξ καὶ μόνον ἐνταῦθα ποιεῖται χρῆσιν τῆς λέξεως προκειμένου ἀκριβῶς περὶ τῶν νήσων, αἷς συναντᾷ τις ἀφοῦ παραπλεύσῃ τὴν Ἥλιδα, τῶν φερουσῶν καὶ μέχρι σήμερον τὸ ὄνομα τῶν Ὀξειῶν, ἥτοι αὐτὸ τὸ ὁμηρικὸν ἐν μεταφράσει. Ἀλλ' ὡς καὶ προηγουμένως εἵπομεν, τὸ ὄνομα ἔχει δι' ἡμᾶς ὅλως δευτερεύουσιν σημασίαν, καὶ μόνη δὲ ἡ τοποθεσία αὐτῶν πρὸς τὸ ἔσχατον ΒΑ^{ον}) ἄκρον τῆς Ἥλιδος ἀρκεῖ, ὅπως ἀποκρούσῃ πᾶσαν πιθανότητα περὶ τοῦ ὅτι Θοῶς νήσους ἐννοεῖ ὁ ποιητὴς τὴν Ζάκυνθον καὶ Κεφαλληνίαν, ἢ τὰς παρὰ τὸν Χελωνάτα ὑφάλους. Ἀλλως τε ὑπὲρ τῶν Ὀξειῶν συνηγορεῖ καὶ τοῦτο, ὅτι κατευθυνόμενος ὁ Τηλέμαχος πρὸς τὰς Θοῶς νήσους καὶ διατρέχων ἐν καιρῷ νυκτός, — ὅτε οἱ μνηστῆρες περιέπλεον τὸ πέλαγος (ἐνὶ πόντῳ...πλείοντες π 367) —, τὸ μεταξὺ τούτων καὶ τῆς πρώτης ἐν Ἰθάκῃ ἀκτῆς διάστημα, σκέπτεται ἂν μέλλῃ ἀποφυγεῖν τὸν θάνατον ἢ συλληφθῆναι ο 299.

*Ἐνθεν δ' αὖ νήσοισιν ἐπιπροέηκε Θοῆσιν,
ὀρμαίνων, ἥ κεν θάνατον φύγοι ἥ κεν ἀλώῃ:*

ἕπερ δεικνύει, ὅτι ἐπλησίαζε πρὸς τὸν ἐκ τῆς ἐνέδρας κίνδυνον. — Αἱ Θοαὶ νῆσοι τῶν Λευκαδιστῶν εὗρηνται πάντως τοσοῦτο μακρὰν τῆς ἐνέδρας, ὥστε πᾶσα σκέψις τοῦ Τηλεμάχου περὶ ἐπικειμένου ἀπὸ ταύτης κινδύνου ἤθελεν εἶναι ὅλως πρόωρος. Οὐδὲ χρῆζει ἰδιαιτέρας ἀνασκευῆς ἡ ἄλλοθεν διατυπωθεῖσα γνώμη, ὅτι δῆθεν ὁ Τηλέμαχος (ο 300) φοβεῖται τὸν ἀπὸ τῶν παραχελωνατιῶν ὑφάλων κίνδυνον. Διότι πρῶτον μὲν τὴν αὐτὴν διὰ τῶν ὑφάλων ὁδὸν διήνυσεν οὗτος ἐπίσης ἐν καιρῷ νυκτός πλεύσας τὸ πρῶτον ἐξ Ἰθάκης εἰς Πύλον (β 434, γ 4), ὅτε οὐδεὶς λόγος γίνεται περὶ τοιοῦτου κινδύνου· ἔπειτα δὲ ἐν

τῷ ὁμηρικῷ κειμένῳ ὀρίζεται σαφῶς, ὅτι πρόκειται περὶ κινδύνου συλλήψεως ὑπὸ τῶν ἐνεδρευόντων, ἢ *κεν ἀλώη*.

Εἰς τὴν ὀρθοτάτην παρατήρησιν, ὅτι τὸ ἀπὸ Φεῶν μέχρι τίνος τῶν μεσημβρινῶν λιμένων τῆς Λευκάδος ἀναμέσον Ζακύνθου καὶ Κεφαλληνίας διάστημα 180 περίπου χιλιομέτρων, τὸ ἀπαιτοῦν τοῦλάχιστον δεκαοκτάωρον πλοῦν, ἦτο ἀδύνατον ἵνα πλεύσῃ ὁ Τηλέμαχος ἐντὸς 12 μόνον ὥρων φθάνων ἅμα τῇ αὐγῇ εἰς τὴν πρώτην ἀκτὴν, οἱ Λευκαδισταὶ ἀπαντῶσιν, ὅτε μὲν ὅτι ἐγένετο θαῦμα καὶ θεία βοήθεια ἐπεταχύνθη τοῦ πλοίου ὁ δρόμος, ὅτε δὲ ὅτι ὁ ποιητὴς παραβλέπων τὴν πραγματικὴν ἀπόστασιν ἐπισπεύδει ποιητικῇ ἀδείᾳ τὴν ἄφιξιν τοῦ Τηλεμάχου ἐπὶ τῷ σκοπῷ, ἵνα οὗτος φθάνων ἐνωρὶς ἐπιτύχῃ τὸν Εὐμαιον παρακαθήμενον ὁμοῦ μετὰ τοῦ Ὀδυσσέως εἰς τὸ πρῶτον γεῦμα¹.

Τὸ ἐκάς νήσων ἡρμήνευσαν κατ' ἀρχὰς μὲν μακρὰν τῶν νήσων καὶ περὶ αὐτάς, θέλοντες τὸν Τηλέμαχον πλείοντα ἀνὰ μέσον Ζακύνθου καὶ Κεφαλληνίας πρὸς τὴν Λευκάδα ὕστερον δὲ βλέποντες, ὅτι ἡ ἐκ τῆς ἐρμηνείας ταύτης προκύπτουσα μεγάλη ἀπόστασις οὐδαμῶς συμβιβάζεται πρὸς τὸν ἐν τῷ κειμένῳ ἀναγραφόμενον χρόνον καὶ ἐπιθυμοῦντες, ἵνα συντομεύσωσι ταύτην, μεταβαλόντες γνώμην ἐρμηνεύουσιν ἄνὰ μέσον τῶν νήσων καὶ εἰς ἀπόστασιν ἀπ' αὐτῶν, δεχόμενοι ὅτι ὁ Τηλέμαχος εἴτε διὰ τοῦ πορθμοῦ τῆς Σάμης, εἴτε διὰ τῆς ἀνατολικῆς τῆς Ἰθάκης θαλάσσης διέρχεται παρὰ τὴν Ἰθάκην (τὴν ὁμηρικὴν τῶν Λευκαδιστῶν Σάμην) καὶ τὸ Ἄρκουδι ἐν καιρῷ νυκτός, ἀποβαίνων εἰς τὰ νότια τῆς Λευκάδος. Οὕτω συντομεύεται μὲν ἡ ἀπὸ Φεῶν ἀπόστασις εἰς 120 περίπου χιλιάμετρα καὶ ὡδεκάωρον ὡς ἔγγιστα πλοῦν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐρμηνεία αὕτη καὶ ὁ παρὰ τὴν Ἰθάκην πλοῦς οὐδόλως συμβιβάζεται πρὸς τὴν παραγγελίαν τῆς Ἀθηνᾶς τοῦ ἀπέχειν τὴν νῆα ἐκάς νήσων (ο 33), καταφεύγουσιν εἰς τὸν ἰσχυρί-

1) Goessler, l. c. σελ. 51, 52.

συν ὅτι ὁλόκληρον τὸ χωρίον ο 27 — 42, ἐν ᾧ ἡ Ἀθηνᾶ πληροφορεῖ τὸν Τηλέμαχον περὶ τῆς ἐνέδρας παραγγέλλουσα αὐτῷ τὸ πλέειν διὰ νυκτὸς καὶ μακράν τῶν νήσων, θεωρητέον ὡς ὑποβολιμαῖον, μεταγενέστερον καὶ ἐξοβελιστέον.

Πρὸς ταῦτα ἡδύνατό τις παρατηρήσῃ, ὅτι τὸ συνοδεῦον τὸ ἐκάς νήσων ῥῆμα ἀπέχειν οὐδεμίαν ἄλλην ἐρμηνείαν ἐπιτρέπει ἢ τὴν τοῦ τηρεῖν μακράν τῶν νήσων (καὶ ἐγγὺς τῆς στερεᾶς) τὸ πλοῖον, καὶ ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ ἐξοβελισμὸς τοῦ ο 27—42 εἰς οὐδὲν χρησιμεύει, διότι καὶ ἐξ ἄλλου χωρίου (π 462) ἐξάγεται, ὅτι ὁ Τηλέμαχος καλῶς γινώσκει τὰ περὶ τῆς ἐνέδρας, ταύτης δ' ἄλλως τὴν ἀποφυγὴν φανερώς φαίνεται ζητήσας διὰ τοῦ καθ' ὅλου τρόπου, καθ' ὃν διέθεσε τὰ τοῦ πλοῦ τῆς ἐπανάδου. Τῇ αὐτῇ ἐσπέρα τῆς ἐν τῇ πρώτῃ ἀκτῇ τῆς Ἰθάκης ἀποβάσεως καὶ τῆς παρὰ τῷ συβώτῃ ἀφίξεως ὁ Τηλέμαχος ἐρωτᾷ τὸν ἐκ τῆς πρωϊνῆς εἰς τὸ ἄστυ ἀποστολῆς ἐπανελθόντα Εὐμαῖον, τίς φήμῃ ὑπάρχει ἀνὰ τὸ ἄστυ, οἱ μνηστῆρες ἐπέστρεψαν ἤδη ἐκ τῆς ἐνέδρας, ἢ ἐξακολουθοῦσιν ἔτι παραφυλάττοντες τὴν ἐπάνοδον αὐτοῦ; ἢ ῥ' ἤδη μνηστῆρες ἀγῆνορες ἔνδον ἔασιν ἐκ λόχου, ἢ εἰ μὴ αὖθ' εἰρῶνται οἴκαδ' ἰόντα, π 462. Τοῦτο δεικνύει πρῶτον, ὅτι ὁ Τηλέμαχος, καίτοι κατὰ τὴν ἐπάνοδον μὴ διὰ τοῦ τόπου τῆς ἐνέδρας (ἥτοι τοῦ πορθμοῦ) διελθὼν, γινώσκει καλῶς τὴν τε ὑπόστασιν αὐτῆς καὶ τὸ μέρος, ὅπου αὕτη ἐγίνετο· καὶ δεύτερον, ὅτι ἐξ ἧς θέσεως ἤδη παρὰ τῷ Εὐμαίῳ εὐρίσκετο οὐδόλως ἡδύνατο βλέπειν τὸν πορθμὸν καὶ τὰ ἐν αὐτῷ τελούμενα. Ἐνῷ δὲ ταῦτα ἄριστα ἐφαρμόζονται ἐπὶ τῆς ἐν Ἰθάκῃ κατοικίας τοῦ Εὐμαίου (παρὰ τὴν πέτρην τοῦ Κόρακος καὶ ἄνωθεν τῆς κρήνης Ἀρεθούσης ν 408, ἐν τῷ ὁροπεδίῳ τοῦ Μαραθῆ) καὶ τῆς ἐν τῷ πορθρῷ τῆς Σάμης ἐνέδρας, εἰσὶν ὅλως ἀσυμβίσταστα πρὸς τὰ τῶν Λευκαδιστῶν. Διότι καὶ ἂν μὴ παρηκολούθουν οἱ μνηστῆρες τὸν Τηλέμαχον διερχόμενον παρὰ τὸ Ἀρχοῦδι πρὸ τῆς ἀποβάσεως εἰς τὴν πρώτην ἀκτὴν,

πάλιν ἀπὸ τε τοῦ λιμένος Σκύδι καὶ κατὰ τὴν ἀνάβασιν ἀπὸ τοῦ λιμένος τούτου εἰς τὸ ὑπερκείμενον χωρίον Εὐγυρον, ἔνθα τὴν κατοικίαν τοῦ Εὐμαίου τοποθετοῦσιν οἱ Λευκαδίται, ὁ μεταξὺ Ἰθάκης καὶ Λευκάδος θαλάσσιος πόρος, ὁ πορθμὸς αὐτῶν, καὶ πᾶσα ἡ διὰ τῆς θαλάσσης ταύτης ἀπὸ Ἀρκουδίου πρὸς τὸ ἄστυ τῆς Λευκάδος κίνησις θὰν ἦτο ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ Τηλεμάχου· οὗτος δὲ ἠδύνατο κάλλιστα ἰδεῖν τὸ πλοῖον τῶν μνηστήρων, ὅπερ παρακολουθῆσαν τὸ τῶν ἐταίρων ἔπλευσε πρὸς τὴν πόλιν. Ἐπομένως ἡ πρὸς τὴν Εὐμαίων ἐρώτησις ἦτο ὅλως περιττή.

Πῶς δὲ διέθεσεν ὁ Τηλέμαχος τὰ τοῦ πλοῦ τῆς ἐπανάδου; Ἀκριβῶς κατὰ τὴν παραγγελίαν τῆς θεᾶς.

*Δύσειτό τ' ἡέλιος σκιάωντό τε πᾶσαι ἀγυιαί,
ἡ δὲ Φεὰς ἐπέβαλλεν ἐπειγομένη Διὸς οὐρῳ,
ἡδὲ παρ' Ἥλιδα δῖαν, ὅθι κρατέουσιν Ἐπειοί.
Ἔνθεν δ' αὖ νήσοισιν ἐπιπροέηκε Θοῆσιν.*

Ὁ ἥλιος ἔδυσσε καὶ ἐσκιάσθησαν πᾶσαι αἱ ἀγυιαί, τὸ δὲ πλοῖον ἐπάτει τὰς Φεὰς κατεπειγόντως τρέχον ὑπὸ οὐρίον τοῦ Διὸς ἄνεμον, καὶ παρέπλεε τὴν θεῖαν Ἥλιδα, ὅπου κρατοῦσιν οἱ Ἐπειοί. Ἐντεῦθεν δὲ πάλιν ἔβαλε πρῶραν πρὸς τὰς Θοὰς νήσους, ο 296 ἐξ.

Ἴδου πῶς περιγράφει τὸ πρᾶγμα ὁ ποιητὴς παρέχων ἡμῖν ἀκριβέστατον οὕτως εἰπεῖν τοῦ πλοῦ σχεδιάγραμμα, μηδεμίαν ἐπιτρέπον ἀμφιβολίαν περὶ τῆς ὁδοῦ, ἣν ἠκολούθησεν ὁ Τηλέμαχος. Δύσαντος τοῦ ἡλίου καὶ τοῦ νυκτερινοῦ σκότους ἐπελθόντος ὑπερβὰς τὰς Φεὰς (Κατάκωλον) παραπλέει τὴν Ἥλιδα, ἐντεῦθεν δὲ στρέφει τὴν πρῶραν τοῦ πλοίου πρὸς τὰς Θοὰς νήσους ἥτοι τὰς Ὀξείας, ταύτας λαμβάνων ὡς σημεῖον κατευθύνσεως τοῦ πλοῦ πρὸς τὴν πρῶτην τῆς Ἰθάκης ἀκτὴν. Ἀλλ' ὅπως κατευθύνῃ τὸ πλοῖον πρὸς τὰς Θοὰς, ἦτο ἀνάγκη

ἵνα βλέπη τὰς νήσους ταύτας. Αἱ δὲ Ὀξεῖαι καθίστανται ὁραταὶ εἰς τὸν οὕτω ἐν ὥρᾳ νυκτὸς πλέοντα ἐπὶ εὐδίας, μόνον ὅταν προσεγγίζῃ πρὸς τὸ ἔσχατον ΒΑ^{ον} ἀκρωτήριον τῆς Ἡλίδος, Ἀραξον, τανῦν Πάππαν. Ἐν ἄλλοις λόγοις, τοῦ πλοῦ γενομένου διὰ νυκτός, αἱ Θοαὶ νῆσοι χρησιμεύουσιν ὡς σημεῖον κατευθύνσεως. Καὶ αἱ μὲν παρὰ τὸν Χελωνάταν ὕφαλοι (αἱ Θοαὶ νῆσοι τῶν Λευκαδιστῶν), αἱ νῦν ἀφανεῖς ὑπὸ τὴν θάλασσαν, ὅσῳ καὶ ἂν δεχθῶμεν ταύτας ἐξεχούσας τότε ὀλίγον τι τῆς θαλάσσης, (τοῦθ' ὅπερ ἔνεκα τοῦ σημερινοῦ αὐτῶν βάθους¹ φαίνεται ὅλως ἀπίθανον), οὐδαμῶς ἡδύναντο εἶναι ἐν καιρῷ νυκτὸς μακρόθεν ὁραταὶ ὥστε χρησιμεύειν ὡς σημεῖον κατευθύνσεως, μὴ ἔχουσαι ἄλλως τε γεωγραφικὴν θέσιν πρὸς τοῦτο κατὰλληλον, καθὼς κείμεναι λίαν ἐγγὺς (7 περίπου χιλμ.) τοῦ ἀκρωτηρίου Χελωνάτα. Τοῦναντίον δὲ αἱ Ὀξεῖαι ἔνεκα τῶν ὀξυκορύφως ὑψομένων ὑψηλῶν αὐτῶν ὀρέων ἀπὸ μεγάλης ἀποστάσεως ὁραταί, κατέχουσαι δὲ μακρὰν (30 περίπου χιλμ.) καὶ ἔναντι τῆς Ἡλίδος προσφυεστάτην πρὸς τοῦτο γεωγραφικὴν θέσιν κατὰ τὴν ΝΑ^{ην} γωνίαν τῆς θαλάσσης τῆς μεταξὺ Κεφαλληνίας καὶ Στερεᾶς ἐκτεινομένης, χρησιμεύουσι καὶ σημερον, ὅπως καὶ κατὰ τὴν ὁμηρικὴν ἐποχὴν, ὡς σημεῖον κατευθύνσεως² τῶν ἐν ὥρᾳ νυκτὸς πλεόντων. Πλέων καὶ ἐγὼ ἐν καιρῷ νυκτὸς τὸν αὐτὸν τῷ Τηλεμάχῳ πλοῦν ἔμενον ἐπὶ τοῦ καταστροφώματος παρακολουθῶν τὴν κίνησιν τοῦ πλοίου, παραπλέοντος τὴν Ἡλίδα καὶ ἔχοντος κατεύθυνσιν πρὸς τὸν Ἀραξον· ἐγγὺς δὲ τοῦ ἀκρωτηρίου τούτου ὄντες ἡρχίσσαμεν διακρίνειν τὸν φανὸν καὶ τὸν μέλανα ὄγκον τῶν Ὀξειῶν, πρὸς ᾧς αἰφνης ἔστρεψε πρῶραν τὸ πλοῖον. Ὅτε δὲ ἐρωτήσας τὸν πλοίαρχον ἔμαθον, ὅτι αἱ Ὀξεῖαι χρησι-

1) Αἱ ὕφαλοι εὐρηνται νῦν εἰς βάθος 5 μέχρις 9 μέτρων ὑπὸ τὸ ὕδωρ τῆς θαλάσσης· ἡ δὲ θάλασσα ἦτο κατὰ τὰς γενομένας ἐρεῦνας τὸ πολὺ 3 μέτρα χαμηλοτέρα ἐν τῇ ὁμηρικῇ ἐποχῇ. Ἴδε Βérard, les Phéniciens et l'Odyssée, I σελ. 141.

2) Πρὸλ. Oberhummer, Akarnanien σελ. 21

μεύουσιν ὡς σημεῖον κατευθύνσεως διὰ τοὺς οὕτω ἀπὸ τῆς ΒΑ^{ης} ἀκτῆς τῆς Ἡλίδος πρὸς τὴν ἀνατολικὴν τῆς Ἰθάκης θάλασσαν (οἷον τὸ Βαθύ) πλέοντας, καὶ ὅτι ἐπὶ εὐδίας νυκτὸς γίνονται αἱ νῆσοι αὗται ὁραταὶ μόνον, ὅταν τις πλησιάσῃ τὸν Ἀράξον, ἐθαύμασα τὴν ἄκραν πραγματικότητα τῆς ὁμηρικῆς περιγραφῆς πεισθεὶς ἔτι ἅπαξ, ὅτι οὐχὶ ἐκ τῶν βιβλίων καὶ ἀπὸ τοῦ σπουδαστηρίου μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἐπὶ τόπου μελέτῃ αὐτῶν τῶν πραγμάτων καθίσταται ἐφικτὴ ἡ κατανόησις τῶν τοιούτων χωρίων τοῦ Ὀμήρου.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἔπεται, ὅτι ὁ Τηλέμαχος ἐκτελεῖ κατὰ γράμμα τῆς Θεᾶς (τῆς φρονήσεως) τὴν παραγγελίαν. Πλεύσας διὰ νυκτὸς κρατεῖ τὸ πλοῖον ὅσω τὸ δυνατόν μακρὰν τῶν νήσων καὶ πλησίον τῆς Στερεᾶς, παραπλέων ἅπασαν τὴν ΒΑ^{ιν} ἀκτὴν τῆς Ἡλίδος μέχρι τοῦ σημείου, ἀφ' οὗ γίνονται ἐν τῷ σκότει τῆς νυκτὸς ὁραταὶ αἱ Θοαὶ νῆσοι, ἥτοι μέχρις Ἀράξου. Ἐντεῦθεν δὲ λαμβάνων σημεῖον κατευθύνσεως τὰς Θοὰς ταύτας νήσους, αἵτινες οὕτως ἀποδεικνύονται ἀναμφισβητήτως αἱ σημεριναὶ Ὀξεῖαι, βαίνει πρὸς τὴν πρώτην τῆς Ἰθάκης ἀκτὴν, τοὔτεστιν ἀποφεύγων ἐπιμελῶς τὸν πορθμὸν τῆς Σάμης, ἔνθα ἐγένωσκε γινομένην τὴν ἐνέδραν, ἀποβαίνει εἰς μέρος τῆς Ἰθάκης ἐκτὸς τοῦ πορθμοῦ κείμενον.

Ταῦτα λέγει τὸ ἔπος, πᾶσαι δὲ αἱ ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαι καὶ ἄλλοτε ἄλλως μεταλλάσσουσαι ἐρμηνεῖαι τῶν Λευκαδιστῶν οὐδαμῶς δύνανται συμβιβάσαι τὰ ἀσυμβιβάστα. Ἡ ἐνέδρα ὑπῆρχεν ἐν τῷ πορθμῷ τῷ μεταξὺ Σάμης καὶ Ἰθάκης· τοῦτον δὲ τὸν πορθμὸν καὶ τὰ ἀποτελοῦντα αὐτὸν μέρη τῶν δύο νήσων ὥφειλεν ἀποφεύγειν ὁ Τηλέμαχος. Ἐπειδὴ δὲ ἔμελλεν ἀποβαίνειν εἰς μίαν τούτων, τὴν Ἰθάκην, ἀπέχων συγχρόνως ἀπὸ τοῦ πορθμοῦ, ἔπεται ἀναγκαίως ὅτι ἔδει ὑπάρχειν ἐπὶ τῆς νήσου τοιοῦτο μέρος ἀποβάσεως ἐκτὸς τοῦ πορθμοῦ κείμενον. Καὶ τοιοῦτο μέρος ἀποβάσεως ὑπάρχει μόνον ἐν Ἰθάκῃ, ἐφικτὸν δὲ μόνον διὰ τῆς ὁδοῦ, ἣν ἡκολού-

θησεν ὁ Τηλέμαχος πλεύσας μακράν τῆς Σάμης καὶ τῆς Ἰθάκης κατὰ μῆκος τῆς Ἠλειακῆς παραλίας πρὸς τὰς Ὀξειάς νήσους καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τὸ ΝΑ^{ον} ἄκρον τῆς Ἰθάκης. Τούναντιον, οἷανδ' ἦποτε ὁδὸν καὶ ἂν τις ἀκολουθήσῃ, οὐδὲν σημεῖον ὑπάρχει κατὰ τὰ νότια τῆς Λευκάδος, εἰς ὃ δύνатаί τις ἀποβαίνειν ἀποφρεύγων τὴν μεταξὺ Ἰθάκης καὶ Λευκάδος θάλασσαν, τὸν πορθμὸν τῶν Λευκαδιστῶν, ἔνθα ἡ Ἀστερίς αὐτῶν (τὸ Ἀρκοῦδι) καὶ ἡ ἐνέδρα. Εἴτε δὲ πλεύσωσι μακράν καὶ περὶ τὰς νήσους ἔξωθεν τῆς Κεφαλληνίας, εἴτε ἀναμέσον τῶν νήσων δυτικῶς ἢ ἀνατολικῶς τῆς Ἰθάκης, ἢ ἀποφυγὴ τοῦ πορθμοῦ καὶ τῆς ἐνέδρας καθίσταται ἀνέφικτος.

Ἐδείξαμεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὅτι κατὰ τὸ ὁμηρικὸν κείμενον οἱ ἐν τῷ πορθμῷ μεταξὺ Ἰθάκης καὶ Σάμης ἐνεδρεύοντες μνηστῆρες ἔμενον λοχῶντες οὐχὶ ἐν τῇ νησίδι Ἀστερίδι, ὡς ἐκ παρανοήσεως πάντες μέχρι τοῦδε παρεδέχοντο, ἀλλ' ἐν τοῖς ἀμφοτέρωθεν τῆς νησίδος (ἀμφιδύμοις τῇ νήσῳ) ἐπὶ τῆς ἔναντι παραλίας ναυλόχοις λιμέσιν· ὅτι ἡ ἐνέδρα ἐγίνετο δι' ἡμεροσκοπῶν, οὓς ἐπὶ τῶν ὑπὲρ τοὺς ναυλόχους λιμένας κειμένων ὑψηλῶν ἀκρωρειῶν ἔτασσον οἱ μνηστῆρες ὅλοεν κατὰ πυκνότερα διαστήματα, ἐπὶ μεῖζονα ἔκτασιν καὶ περισσοτέρους (αἰὲν ἐπασσυνέζους)· ὅτι διὰ τῶν ἡμεροσκοπῶν τούτων, — οὓς οἱ ἐκ Δουλιχίου καὶ Σάμης πλείονες τῶν ἐνεδρευόντων μνηστήρων ἐν τοῖς ναυλόχοις λιμέσι τῆς ἔναντι τῆς Ἀστερίδος Κεφαλληνιακῆς παραλίας, ἥδη ἀνὰ μέσον οἰκείων ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι διατρίβοντες, εὐκόλως εὕρισχον καταλλήλους καὶ πιστούς —, καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ πορθμοῦ τεταγμένων ἠδύναντο οἱ μνηστῆρες ἐπισκοπεῖν πᾶσαν τὴν τοῦ πορθμοῦ καὶ τὴν ἀπὸ Φεῶν μέχρι τοῦ μεσημβρινοῦ ἄκρου τῆς Ἰθάκης θάλασσαν, λαμβάνειν δὲ γνῶσιν τῆς κατευθύνσεως παντὸς μέχρι τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου τὰς Φεᾶς ὑπερβάντος πλοίου καὶ ῥυθμίζειν ἀναλόγως τὴν νυκτερινὴν ἐν τῷ πελάγει περιπολίαν. Ὁ τρόπος δ' οὗτος τῆς ἐνέδρας ἐξηγεῖ ἡμῖν πάντα τὰ κατ' αὐτὴν ἐπεισόδια, ἔτι

δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι οἱ ἐκ τῆς ἐνέδρας εἰσερχόμενοι μνηστῆρες γινώσκουσιν ἤδη πρὸ τῆς ἐπιστροφῆς αὐτῶν εἰς τὸ ἄστυ παρὰ τῶν ἡμεροσκόπων βεβαίως μαθόντες τὴν ἐν τῇ ἐκτὸς τοῦ πορθμοῦ πρώτην ἀκτὴν τῆς Ἰθάκης ἐν καιρῷ ἡμέρας ἅμα τῇ αὐγῇ ἀπόδασιν καὶ σωτηρίαν τοῦ Τηλεμάχου, καὶ διὰ τοῦτο ἐπιστρέφουσι μὴ καταδιώξαντες τὸ φέρον τοὺς ἐπαίρους πλοῖον διερχόμενον διὰ τῆς ἐνέδρας. Ἀλλὰ τοιοῦτος τρόπος ἐνέδρας, οἷον περιγράφει τὸ ὁμηρικὸν κείμενον, μόνον ἐν τῷ σημερινῷ πορθμῷ τῆς Σάμης τυγχάνει ἐφικτὸς καὶ ἐφαρμόσιμος. — Καταδείξαντες ἀστήρικτα τὰ ἐπιχειρήματα τῶν Λευκαδιστῶν ὑπὲρ τοῦ (μεταξὺ Ἰθάκης καὶ Λευκάδος) πορθμοῦ καὶ τῆς Ἀστερίδος αὐτῶν (Ἀρχουδίου), καίτοι ἀναγνωρίζοντες τὴν ὀρθότητα τῆς γνώμης περὶ τοῦ ὅλως ἀκαταλλήλου τοῦ Δασκαλίου (ὁμηρικῆς Ἀστερίδος) πρὸς διαμονὴν τῶν ἐνεδρεόντων μνηστῆρων, ἐδείξαμεν ὅτι, ὡς ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ χωρίου τῆς Ὀδυσσεΐας ι 21—26, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἀπλῆ παρανόησις ἐγέννησε τὰς ἀτελευτήτους συζητήσεις καὶ διαμφισβητήσεις. Καθάραντες δὲ καὶ τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο τῆς ἐνέδρας ἀπὸ πάσης παρανοήσεως, παραδίδομεν αὐτὸ τῇ νεωτέρᾳ κριτικῇ ὡς μίαν ἔτι τῶν περιφανεστέρων ἀποδείξεων οὐ μόνον ὑπὲρ τῆς ταυτότητος τῆς ὁμηρικῆς Ἰθάκης καὶ Σάμης πρὸς τὰς σημερινὰς ἑμωνύμους καὶ τοῦ Δασκαλίου πρὸς τὴν Ἀστερίδα, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῆς ἄκρας πραγματικότητος τῆς ὁμηρικῆς περιγραφῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Τὰ ἐπίθετα

1. *Εὐδείλος* σημαίνει τὴν εὐδιάκριτον, τὴν δι' εὐδῆλων ὁρίων εὐκόλως ὥς νῆσον (καὶ μὴ χερσόνησον) ἀναγνωρίζομένην.

Ἡ Ἰθάκη λέγεται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ εὐδείλος, ἀμφιάλος, κραναή, ιρηχεῖα, παιπαλόεσσα, οὐκ εὐρεῖα, αἰγίβοτος καὶ βούβοτος

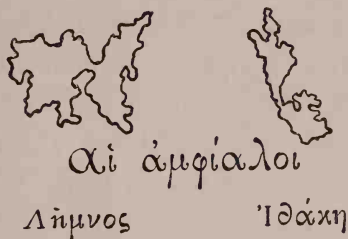
Τὸ εὐδείλος λέγει ὁ Ὅμηρος μόνον περὶ Ἰθάκης καὶ ν 234 περὶ νήσων ἐν γένει κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἀκτὴν ἡπείρου, ἥτοι πρὸς τὴν χερσόνησον. Εἶπομεν ἀλλαχοῦ περὶ τῆς σημασίας τοῦ εὐδείλος, προσθέτομεν δ' ἐνταῦθα τοῦτο, ὅτι αὐτὴ ἡ ἐν ν 234 ἀντίθεσις νήσου εὐδαιέλου πρὸς ἀκτὴν ἡπείρου, ἣτις λεγομένη περὶ τῶν μεταξὺ τῆς νήσου τῶν Φαιάκων (Κερκύρας) καὶ τῆς πατρίδος τοῦ Ὀδυσσεύς χωρῶν πάντως ὥς πρότυπον ἔχει τὴν μεταξὺ Ἰθάκης ὥς νήσου καὶ Λευκάδος ὥς ἀκτῆς τῆς ἡπείρου διαφορὰν, ἀποδεικνύει σαφῶς, ὅτι τὸ εὐδείλος σημαίνει οὐχὶ τὴν μακρόθεν ὁρατὴν, ἀλλὰ τὴν εὐδιάκριτον, τὴν διὰ τῶν εὐδῆλων αὐτῆς ἐρίων εὐκόλως ὥς νῆσον καὶ μὴ χερσόνησον ἀναγνωρίζομένην. Διότι ἡ Ἰθάκη καὶ ἡ Λευκάς ὁμοιάζουσι κατὰ τοῦτο, ὅτι ἀμφοτέραι πρόσκεινται τῇ ξηρᾷ, ἡ μὲν τῆς Κεφαλληνίας, ἡ δὲ τῆς Ἀκαρνανίας· ἀλλ' ἡ Ἰθάκη διὰ τοῦ πορθμοῦ τῆς Σάμης εὐκόλως ἀναγνωρίζεται ὥς νήσος πανταχόθεν ὑπὸ τῆς θαλάσσης περιβρεχομένη. Ὑπὸ τοιαύτην δ' ἔποψιν ἡ Λευκάς, ἥς τὰ ΒΑ^α ὄρια συγχέονται πρὸς τὰ τῆς Στερεᾶς οὐδαμῶς δύναται λέγεσθαι εὐδείλος.

2. Ἀμφιάλοι νῆσοι λέγονται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων συγ-

Τὸ ἀμφιάλος ὡσαύτως λέγει ὁ ποιητὴς μόνον περὶ Ἰθάκης. Ἀμφιάλος σημαίνει τὸν ἀμφοτέρωθεν ὑπὸ ἄλλος περιβαλ-

λόμενον. Ἐκ πρώτης δ' ὅπως φαίνεται, τὸ μὲν παράδοξον πῶς νήσος πανταχόθεν ὑπὸ θαλάσσης κυκλουμένη λέγεται *ἀμφιάλος* ἥτοι ἀμφοτέρωθεν ὑπὸ ἄλλος περιβαλλομένη, τὸ δὲ ὅτι πᾶσα νήσος δύναται λέγεσθαι οὕτω. Ἐν τούτοις ἐκ τῶν νήσων *ἀμφιάλος* καλεῖται μόνον ἡ Ἰθάκη παρ' Ὀμήρῳ καὶ ἡ Λήμνος¹ παρὰ Σοφοκλεῖ, Φ. 1464. Ἀπλῇ σύγκρισις τοῦ σχήματος τῶν δύο τούτων νήσων Λήμνου καὶ Ἰθάκης δεικνύει ταύτας τοῦτο τὸ κοινὸν ἐχούσας, ὅτι δια στενοῦ ἰσθμοῦ χωρίζονται σχεδὸν κατὰ μέσον εἰς δύο νησίζοντα τμήματα οὕτως, ὥστε ὁ ἐπὶ τοῦ στενοῦ τούτου ἰσθμοῦ ἰστάμενος ἔχει ἀμφοτέρωθεν δύο τμήματα τῆς νήσου πανταχόθεν ὑπὸ θαλάσσης

γραφῶν μόνον ἡ Ἰθάκη καὶ ἡ Λήμνος, ἥτοι νήσοι διὰ στενοῦ ἰσθμοῦ ὁκτωειδῶς εἰς δύο νησίζοντα τμήματα διηρημέναι, πανταχόθεν ὑπὸ τῆς θαλάσσης ἀμφοτέρωθεν περιβαλλόμενα.

περιβρεχόμενα, ἡ δὲ ὅλη νήσος παρίσταται ὡς δις πανταχόθεν ὑπὸ θαλάσσης περιβαλλομένη.—Τὰ αὐτὰ ἰσχύουσι καὶ περὶ τῆς πόλεως Κορίνθου, ἥτις κειμένη ἐπὶ ἰσθμοῦ καὶ περι-

1) Ἡ Λήμνος λέγεται παρ' Αἰσχύλῳ (Περσ. 890) καὶ ἀγχιάλος, ὡς καὶ ἡ Σαλαμίς παρὰ Σοφοκλεῖ (Αἴ. 134). Πολλὰ πράγματα παρέχει ἡ ἐρμηνεία τοῦ ἐπιθέτου τούτου, τῶν μὲν ἐξηγούντων ἀγχιάλον τὴν οὖσαν ἐγγὺς τῆς θαλάσσης, ἥτοι πάσης ἐν γένει θαλάσσης, τῶν δὲ ἀποδιδόντων τοῦτο ταῖς νήσοις ταῖς κειμέναις ἐγγὺς τῆς παρακτίου θαλάσσης (ἀλός) καὶ ἐπομένως ἐγγὺς τῆς ἡπείρου. Ἀλλ' ἡ μὲν πρώτη ἐρμηνεία οὐδὲν ἔχει νόημα, τὴν δὲ δευτέραν ἀποκρούει τὸ ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ τοῦ Αἰσχύλου λεγόμενον, ὅτι αἱ ἀγχιάλοι Λήμνος, Ἰκαρος, Ῥόδος, Κνίδος, εἰσὶ καὶ μέσαιοι, ἥτοι κείνται μεταξύ δύο ἀκτῶν (τῆς Μικρασιατικῆς καὶ τῆς ἑλληνικῆς) ἐν μέσῃ θαλάσσῃ. Καθ' ἡμᾶς τὸ ἀγχιάλος συγγενὲς μὲν, οὐχὶ δὲ καὶ ταυτόσημον πρὸς τὸ ἀμφιάλος, σημαίνει νήσον, ἧς τὸ ἔδαφος κείται πανταχοῦ ἐγγὺς τῆς θαλάσσης, λεγόμενον περὶ νήσων στενῶν καὶ μακρῶν. Ἐννοεῖται εὐκόλως, ὅτι νήσος ἀγχιάλος δύναται εἶναι καὶ ἀμφιάλος, καὶ τὰνάπαλιν.

βαλλομένη ἀμφοτέρωθεν ὑπὸ θαλάσσης λέγεται ἀμφιάλος παρὰ Ξενοφῶντι καὶ Πινδάρῳ.

Οἱ Λευκαδισταί¹ ἰσχυρίζονται, ὅτι ἡ Λευκάς δύναται πλέον πάσης ἄλλης γειτονικῆς νήσου ὀνομάζεσθαι ἀμφιάλος, καθὸ κειμένη μεταξὺ δύο θαλασσῶν, μιᾶς ἐσωτερικῆς τῆς πρὸς τὴν Στερεάν καὶ μιᾶς ἐξωτερικῆς ἀνοικτῆς. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει, ὅτι ἡ Λευκάς ἦτο καὶ ἐθεωρεῖτο κατὰ τὴν ὁμηρικὴν ἐποχὴν νῆσος, πάλιν τὸ παράδειγμα τῆς ἀμφιάλου Λήμνου καὶ τῆς ἀμφιάλου Κορίνθου, μὴ οὕτω μεταξὺ ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς θαλάσσης κειμένων, ἀποκρούει τὴν ἐκδοχὴν ταύτην. Τούναντίον δέ, ἂν ἄλλη τις πλὴν τῆς ἀνωτέρω ὑφ' ἡμῶν διδομένης ἐρμηνείας ἐχώρει, τοῦ Ὀμήρου λέγοντος ἄλλα τὴν πρὸς τὴν στερεάν, τὴν παράκτιον θάλασσαν, ἡδύνατό τις ἐξηγεῖν, ὅτι ἀμφιάλος καλεῖται ἡ νῆσος ἡ περιβαλλομένη ἀμφοτέρωθεν ὑπὸ ἁλός, ἥτοι ὑπὸ θαλάσσης μὴ ἀνοικτῆς, ἀλλὰ πρὸς ἐγγύς τινα ξηρὰν ἐξαπλουμένης οἶαι ἡ Ἰθάκη καὶ ἡ Λήμνος. Ὡστε καθ' οἷανδήποτε τῶν δύο χωρουσῶν ἐρμηνειῶν μόνη ἡ Ἰθάκη δικαιούται λέγεσθαι ἀμφιάλος, οὐδαμῶς δὲ ἡ Λευκάς.

Ἐπίσης τὸ οὐδ' εὐρεῖα, ὅπερ κατὰ τὴν ὁμηρικὴν ἔκφρασιν ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ 'στενοτάτη', ὡς καὶ τὸ κραναή, ἥτοι ξηρά, ἄγονος, ἀρμόζουσι μᾶλλον τῇ Ἰθάκῃ.

Τὰ ἐπίθετα ἀμφιάλος καὶ οὐκ εὐρεῖα ἐν συνδυασμῷ ὀρίζουσιν ἀκριβῶς τὸ σχῆμα τῆς στενομάκρου, ἐν τῷ μέσῳ δὲ δι' ἰσθμοῦ εἰς δύο νησίζοντα τμήματα διηρημένης Ἰθάκης.

Ἐπιτραπήτω μοι δὲ μικρὰ παρέκδοσις ἐνταῦθα περὶ τῆς σημασίας τῶν ἐπιθέτων κραναή καὶ παιπαλόεσσα. Συνήθως ἀμφοτέρα μεταφράζουσι διὰ τοῦ τραχεῖα, πετρώδης Ἀλλ' ἡ σημερινὴ γλῶσσα διατηρήσασα τὰς λέξεις δύναται ὀδηγῆσαι ἡμᾶς εἰς εὐρεσιν τῆς διαφορᾶς. Λέγομεν 'ἐφέτος ἔχομεν κρίναν', ἥτοι ξηρασίαν καρπῶν, καὶ ῥῆμα κρανιάζω, ἥτοι ξηραίνω-

1) Goessler, Leukas—Ithaka, σ. 55.

μα, λιποψυχῶ, οἷον 'κρανιάζει τῆς πείνας, τῆς δίψας, τὸ παιδίον ἐκράνιασεν ἀπὸ τὰ κλαύματα' κ.τ.λ. *Κραναή* ἐπομένως λέγεται κυρίως ἡ ξηρὸν καὶ ἄγονον ἔδαφος ἔχουσα χώρα, οἷον ἡ Ἰθάκη, ἡ Ἀττική, ἡ Κραναία τῆς Κεφαλληνίας. — 'Ἀφ' ἐτέρου λέγομεν 'κάζεται ἐπάνω εἰς τὰ παίπαιρα (=παίπαλα)', 'ἀναβαίνει εἰς τὰ παίπαιρα', περὶ τοῦ εἰς μέρη ὑψηλά, ἀνωφερῇ καὶ δύσβατα κατοικοῦντος ἢ ἀναβαίνοντος. Παράβαλε καὶ Σχολ. εἰς Ἀριστοφ. Νεφ. 261 'παίπαλα καλοῦμεν τὰ τῶν χωρίων δύσβατα'. Ὡστε *παιπαλόεσσα* λέγεται ἡ χώρα ἡ ἔχουσα ἔδαφος ὑψηλόν, ἀνωφερὲς ἥτοι ὄρεϊνόν καὶ δύσβατον.

Αἰγίβοτοι εἰσὶ πᾶσαι αἱ νῆσοι τοῦ Ἰονίου πελάγους. Περὶ δὲ τοῦ βούβοτος ἀναγκαίαν νομίζομεν τὴν ἐξῆς διασάφην. Ὡς καὶ ἀλλαχοῦ εἵπομεν, ἐν οὐδεμιᾷ τῶν νήσων τούτων ὑπάρχει οὔτε ὑπῆρξέ ποτε κτηνοτροφία βοῶν· ἀλλ' οἱ ὀλίγοι ἐκάστοτε ἐκ τῆς Στερεᾶς εἰσαγόμενοι βόες ἀφίενται ἐπὶ τινὰ χρόνον, ἵνα βοσκῇσιν ἐπὶ τῶν μικρῶν λειμῶνων τῶν νήσων, διότι τὸ κρέας αὐτῶν ἀποκτᾷ οὕτω ἐξαίρετόν τινα καὶ ἀρωματικὴν γεῦσιν. Ὑπὸ τοιαύτην δ' ἔποψιν πᾶσαι αἱ νῆσοι αὗται εἰσὶ βούβοτοι.

Ὅτι δὲ ἐν τῇ ὁμηρικῇ Ἰθάκῃ γίνεται σῆτος ἐξαίρετος (*ἀθέσφατος*) καὶ οἶνος καὶ ὑπάρχουσι δένδρα παντοῖα (*ὕλη παντοίη*) καὶ πηγαὶ πρὸς ποτισμὸν τῶν βοσκημάτων διαρκεῖς (*ἄρδμοι ἐπηετανοί*) ν 244 ἐξ., τοῦτο ἐφαρμόζεται ἐπίσης καλῶς ἐπὶ τε τῆς Ἰθάκης καὶ ἐπὶ τῆς Λευκάδος, καθ' ἃ καὶ αὐτοὶ οἱ Λευκαδισταὶ ὁμολογοῦσιν

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Ἡ Λευκάς.

1) Ἡ Λευκάς συνδεομένη πρὸς τὴν ἡπειρον δι' ἰσθμοῦ ἐθεωρεῖτο κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους χερσονήσος. Πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ Ὀμήρου, ὅτε ἡ θάλασσα ἦτο ἐκεῖ χαμηλοτέρα.

Πρὶν ἢ προβῶμεν εἰς τὸ περὶ τοποθεσιῶν κεφάλαιον, θέλομεν εἰπεῖν ὀλίγα τινὰ περὶ Λευκάδος. Ἀναγγραφομένης παρὰ Στράβωνι (59 καὶ 452, 30) τῆς παραδόσεως, ὅτι *Κορίνθιοι πεμφθέντες ὑπὸ Κυψέλου* (περὶ τὸ 627 π. Χ.) *κατέσχον τὴν ἀκτὴν καὶ τῆς* (Λευκαδίας) *χερρονήσου διορύξαντες τὸ ἰσθμὸν ἐποίησαν νῆσον τὴν Λευκάδα*, ἡγέρθη συζητήσεις, ἂν ἡ Λευκάς ἦτο κατὰ τὴν ὁμηρικὴν ἐποχὴν νῆσος ἢ χερσονήσος, καὶ τὸ ζήτημα ἐξητάσθη ὑπὸ γεωλογικὴν ἔποψιν, ἐκατέρας τῶν διαμαχομένων μερίδων διαφιλονεικούσης ὑπὲρ ἑαυτῆς τὸ πόρισμα τῆς ἐξετάσεως ταύτης. Καθ' ἡμᾶς ἡ γεωλογικὴ σύστασις ἀποτελεῖ ἐνταῦθα θέμα ὅλως δευτερευούσης ἀξίας, κυριαρχεῖ δὲ τὸ ζήτημα οὐχὶ κατὰ πόσον ὑπὸ γεωλογικὴν ἔποψιν ἡ Λευκάς κατὰ τὴν ὁμηρικὴν ἐποχὴν ἠδύνατο εἶναι νῆσος ἢ οὐ, ἀλλ' ἂν ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ καὶ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ ἐθεωρεῖτο χερσονήσος ἢ νῆσος, καὶ ἂν αὕτη μνημονεύεται ἐν τοῖς ὁμηρικοῖς ἔπεσιν ὡς ἰδίᾳ ἐκτὸς τῆς Ἰθάκης χώρα. Εἰς ἐπίλυσιν λοιπὸν τοῦ ζητήματος τούτου στρέφομεν δι' ὀλίγων τὸν λόγον.

Πάντες οἱ τε Λευκαδισταὶ καὶ οἱ ἀντίθετοι συμφωνοῦσιν εἰς τοῦτο, ὅπερ ἄλλως τε εἰδικαὶ ἐπιστημονικαὶ ἔρευναι ἀπέδειξαν ἤδη ἀναμφισβητήτως, ὅτι ἡ θάλασσα κατὰ τὰ μέρη ταῦτα ὑψώθη ἀπὸ τῆς ὁμηρικῆς ἐποχῆς μέχρι σήμερον. Ἐπὶ τοιαύτης μάλιστα ἀνυψώσεως τῆς θαλάσσης στηρίζουσι καὶ οἱ Λευκαδισταὶ τὴν γνώμην αὐτῶν, καθ' ἣν αἱ παρὰ τὸν Χε-

λωνάταν ὕφαλοι, αἱ νῦν ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης κρυπτόμεναι, ἐξεῖχον κατὰ τὴν ὁμηρικὴν ἐποχὴν καὶ δὴ ἀποτελοῦσαι νήσους, τὰς Θοὰς τοῦ ὁμηρικοῦ κειμένου. Τῆς δὲ τοιαύτης ἐξάρσεως τῆς θαλάσσης κατὰ τὸν μεταξὺ Λευκάδος καὶ ἡπείρου χῶρον δι' ἀκριβῶν ὑπολογισμῶν ὀρισθείσης εἰς 3,50 περίπου μέτρα καὶ τοῦ νῦν βάθους τοῦ ὕδατος κατὰ τὰ στενότερα μέρη τοῦ χώρου τούτου μόλις φθάνοντος εἰς 0,30 ἢ 0,50 μ., εὐνόητον καθίσταται, ὅτι ὁ πυθμὴν τοῦ σημερινοῦ πορθμοῦ ἐξεῖχε κατὰ τὰ μέρη ταῦτα ἀρκούντως ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, ὥστε σχηματίζειν ἰσθμόν. Πάντες ἐπίσης ὁμολογοῦσι τὸ μαρτυρούμενον ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου, ὅτι κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, ἦτοι περὶ τὰ 400 π. Χ. καὶ 200 ἔτη μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Κορινθίων διορυχὴν, μεταξὺ Λευκάδος καὶ Ἀκαρνανίας ὑπῆρχεν ἰσθμὸς διαιρῶν τὴν Λευκαδίαν γῆν εἰς τὴν ἔξω καὶ τὴν ἐντὸς τοῦ ἰσθμοῦ (Θουκ. III 94, 2), ὑπὲρ ὃν δις αἱ ἐκ Κερκύρας ἀκτοπλοϊκῶς οἴκαδε ἐπιστρέφουσαι νῆες τῶν Πελοποννησίων ἀνελκυσθεῖσαι μετηνέχθησαν (Θουκ. III 81, 1 καὶ IV 8, 2). Τὸν ἰσθμὸν δὲ τοῦτον ἀναφέρει καὶ ὁ μίαν ἑκατονταετηρίδα μετὰ τὸν Θουκυδίδην (περὶ τὸ 320 π. Χ.) ἀκμάσας γεωγράφος Δικαίαρχος, « πόλεις δ' οὗτοι (Ἀκαρνᾶνες) ἔχουσι πλείονας καὶ Λευκάδα, ἀφ' ἧς μέγας ἐστὶ κόλπος εἰς ἰσθμὸν φέρων » (βίος Ἑλλάδ. στ. 47), συγκαταλέγων τὴν Λευκάδα μεταξὺ τῶν πόλεων τῆς Ἀκαρνανίας.

Οἱ Λευκαδισταὶ διατείνονται, ὅτι ὁ ἰσθμὸς οὗτος ὁ παρακωλύων τὸν πλοῦν ἐν τῷ στενῷ τῷ μεταξὺ Λευκάδος καὶ Ἀκαρνανίας καὶ καθιστῶν τὴν Λευκάδα χερσόνησον οὐδὲως ὑπῆρχε πάντοτε, ἀλλ' ἐσχηματίζετο κατὰ καιροὺς ἐκ τῆς ἐπισωρευομένης ἐκεῖ ἰλύος. Δεχθῶμεν πρὸς στιγμὴν χάριν αὐτῶν τοῦτο. Ἀλλ' ὅπως ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἦτο ἐσχηματισμένος ὁ ἰσθμὸς, τοῦτ' αὐτὸ οὐ μόνον δυνάμεθα, ἀλλὰ καὶ ὑπείλομεν δέχεσθαι καὶ ἐπὶ τῆς ὁμηρικῆς ἐποχῆς, διότι

τῆς θαλάσσης οὔσης τότε χαμηλοτέρως ὁ σχηματισμὸς τοῦ ἰσθμοῦ ἦτο εὐκολώτερος, καὶ διότι ἄλλως τε ἔχομεν ἐκ τοῦ ὁμηρικοῦ κειμένου ἀπόδειξιν, ὅτι τὸ στενὸν τῆς Λευκάδος οὐδαμῶς ἦν τότε πλωτόν. Ὁ Μέντης πλέων ἐκ Τάρου εἰς Τεμέσσην τῆς Ἰταλίας διὰ τὸ μὴ εἶναι πλωτὸν τὸν ἰσθμὸν ἀναγκάζεται περιπλεῦσαι τὴν Λευκάδα διερχόμενος καὶ ἐξ Ἰθάκης, ἐπίσης δὲ καὶ τὸ εἰς Δουλίχιον πλεόν Θεσπρωτικὸν πλοῖον.

Οἱ Λευκαδισταὶ δέχονται, ὅτι ἡδύνατό τις μεταβαίνειν ἐκ τῆς ἠπείρου εἰς Λευκάδα πεζῇ, ποιούμενος (ὥς καὶ σήμερον) χρῆσιν πορθμείου (περάματος) ἐπὶ μικρὸν τι μόνον διάστημα. Ἡμεῖς λέγομεν καὶ ἄνευ πορθμείου. Πρὶν ἢ ἐκσκαφῇ ὑπὸ τῶν Ἀγγλῶν ἡ δυτικῶς τοῦ φρουρίου τῆς Ἀγίας Μαύρας αὐλαξ, δι' ἧς εἰσχωρήσασα ἡ θάλασσα διέκοψε τὴν πρότερον ὑπάρχουσαν ἔνωσην τῆς Γύρας μετὰ τοῦ φρουρίου, μετέβαινέ τις πεζῇ ἐκ Λευκάδος διὰ τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Γύρας εἰς τὸ φρούριον, ἐκεῖθεν δέ, ὥς καὶ σήμερον εἰς Ἀκαρνανίαν. Μέχρι δὲ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν, πρὸ τῆς ἐκσκαφῆς δηλαδὴ τῆς νεωτέρας διώρυγος, ὁ κατοικῶν ἐν Λευκάδι ἡδύνατο βλέπειν χειμῶνος τε καὶ θέρους ἀνθρώπους τοὺς μὲν πεζοὺς, τοὺς δὲ ἐπὶ ὑποζυγίων διαβαίνοντας τὸ ἀβαθὲς ὕδωρ τῆς λιμνοθαλάσσης κατὰ τὸ μεταξὺ Παλαιοιοχαλίας καὶ βορείου ἄκρου τῆς χερσονήσου τοῦ Ἀλεξάνδρου βραχύτατον διάστημα¹⁾ καὶ περαιομένους ἐκ τῆς ἠπείρου εἰς Λευκάδα. Τὸ ὅτι δὲ οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἐτόλμων διαπερᾶν τὴν θάλασσαν βέβαιοι ὄντες

1) Τὸ μεταξὺ Παλαιοιοχαλίας ἐν Ἀκαρνανίᾳ καὶ Ἀλεξάνδρου ἐν Λευκάδι τοῦτο διάστημα τῆς λιμνοθαλάσσης μολὶς φθάνει τὰ 250 μέτρα. Ἐξαιρέσει δὲ τῆς ἐν τῷ μέσῳ κειμένης βαθυτέρας αὐλακος πλάτους 70 περίπου μέτρων, ὅπου ἐμβαπτίζεται τις μέχρι ὁσφύος ἢ καὶ μέχρι μαστοῦ, κατὰ τὸ λοιπὸν ἡ θάλασσα ἔχει βάθος 0,10 ἕως 0,30 τοῦ μέτρου (κατὰ τὸν χάρτην τοῦ Marées).

Ὅτε δὲ τῷ 1862 ὁ στρατηγὸς Γρίβας ἐπανάστη κατὰ τοῦ βασιλέως Ὁθωνος πολλὰ γυναικόπεδα διήλθον ἐξ Ἀκαρνανίας εἰς Λευκάδα ἐν καιρῷ νυκτὸς πεζῇ διὰ τῆς θαλάσσης ταύτης διόδου, ἄλλα δὲ κατέφυγον ἐπίσης πεζῇ εἰς τὸ φρούριον τῆς Ἀγίας Μαύρας.

περὶ τῆς εἰς τὴν ἔναντι Λευκάδα ἀσφαλοῦς διαπεραιώσεως, ἀποδεικνύει αὐτοὺς ἐκ παραδόσεως γινώσκοντας τὴν ὕπαρξιν δρόμου ἐπιτρέποντος, πρὶν ἢ καλυφθῇ ὑπὸ τῆς θαλάσσης, τὴν πεζῇ διάβασιν.

Ἀνεξαρτήτως λοιπὸν τοῦ ζητήματος, ἂν ὑπὸ γεωλογικὴν ἔποψιν ἡ Λευκάς ἀπετέλει νῆσον ἢ χερσόνησον, τὰ κύρια αὐτῆς χαρακτηριστικὰ ἦσαν, ὡς ἐκ τῆς παραδόσεως βεβαιοῦται, ἢ ὕπαρξις ἰσθμοῦ συνδέοντος αὐτήν, ἔστω καὶ κατὰ καιροῦς, πρὸς τὴν ἔναντι ἥπειρον, καὶ τὸ δύνασθαι μεταβαίνειν τινα ἐκ ταύτης εἰς Ἀκαρνανίαν εἴτε καθ' ὁλοκληρίαν πεζῇ εἴτε καὶ ἐπὶ βραχὺ συγχρώμενον πορθμείῳ. Καὶ ἀφοῦ διὰ τὰς ἰδιότητας ταύτας ὁ Θουκυδίδης καὶ ὁ Δικαίάρχος τρεῖς ὅλας ἐκατονταετηρίδας μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Κορινθίων διορυχὴν ἐξηκολούθουν θεωροῦντες χερσόνησον τὴν Λευκάδα, οὐδόλως δυνάμεθα δέχεσθαι, ὅτι ὁ Ὅμηρος πέντε περίπου αἰῶνας πρότερον, ὅτε αἱ ἄνω ἰδιότητες ἦσαν πολλὴ μᾶλλον κατὰ δηλοί, ἐθεώρει αὐτὴν ὡς νῆσον.

Καὶ λοιπὸν ἡ περιλάλητος αὕτη Λευκάς, περὶ ἧς τοσοῦτος γίνεται λόγος καὶ τόσαι ἡγέρθησαν συζητήσεις, ἅρα γε οὐδόλως μνημονεύεται παρ' Ὀμήρῳ; Μάλιστα, ἡ Λευκάς ἀναφέρεται ἐν τοῖς ὁμηρικοῖς ἔπεσι καὶ δὴ τόσον σαφῶς καὶ ὠρισμένως, ὥστε τοῦτο καὶ μόνον ἀρκεῖ ὅπως ἀποκρούσῃ ὁλοσχερῶς τὴν ἰδέαν τῆς συνταυτίσεως αὐτῆς πρὸς τὴν ὁμηρικὴν Ἰθάκην. Ἐν Β 631 ἐξ. λέγεται, ὅτι οἱ ὑπὸ τὸν Ὀδυσσεά Κεφαλλῆνες κατεῖχον τὴν Ἰθάκην μετὰ τοῦ σεισιφύλλου ὄρους Νηρίτου ὀριζομένου ὑπὸ τῆς περιοχῆς τῶν Κροκυλείων καὶ τῆς Αἰγίλιπος¹⁾, τὴν Ζάκυνθον καὶ τὴν Σάμην, ἔτι δὲ τὴν ἥπειρον καὶ τὰ ἀντιπέραια, ἥτοι τὰ ἀντίπεραν, τὰ ἀπέναντι τῆς ἡπείρου

2. Παρ' Ὀμήρῳ ἡ Λευκάς λέγεται ἀντιπέραια καὶ ἀκτὴ ἡπείροιο, ἥτοι χερσόνησος κειμένη ἀντίπεραν τῆς ἡπείρου (Ἀκαρνανίας καὶ χρησιμεύουσα τοῖς ἐγγύς νησιώταις ὡς ἀκτὴ, εἰς ἣν ἀποβαίνοντες διεπεραιούντο πεζῇ εἰς τὴν ἥπειρον.

1) Ἴδε τὰ περὶ τούτων λεπτομερέστερον ἐν τῷ ἐπομένῳ κεφαλαίῳ Ε', 4.

κείμενα χωρία, οἳ τ' ἡπειρον εἶχον ἢ δ' ἀντιπέραι' ἐνέμοντο.
 Εἵπομεν ἀλλαχοῦ, ὅτι ἡπειρον (νῦν Στερεάν) ὀνομάζουσιν οἱ
 κάτοικοι τῶν νήσων τὴν Ἀκαρνανίαν ἀντιπέραια ἐπομένως
 εἰσὶ τὰ ἀντίπεραν, ἥτοι τὰ ἀπέναντι τῆς Ἀκαρνανίας. Τοῦ
 κράτους τούτου τῶν ἐν Τροίᾳ ὑπὸ τὸν Ὀδυσσεά μαχομένων
 Κεφαλλήνων (Ἰλ. Δ 330) συμφώνως πρὸς τὰ ἀνωτέρω τῆς
 Ἰλιάδος γίνεται μνεία καὶ ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ. Ἡ Σάμος καὶ ἡ
 Ζάκυνθος λέγονται πόλεις Κεφαλλήνων (ω 355), τὸ δ' ἐν
 ἡπείρῳ ἥτοι τῇ Ἀκαρνανίᾳ κράτος αὐτῶν ἀναφέρεται ἐν ξ 97,
 100 καὶ υ 210. Καὶ περὶ τῶν ἀντιπεραίων σιγᾷ λοιπὸν ἡ
 Ὀδύσεια; Οὐδαμῶς. Ὅποια τὰ ἀντιπέραια, τὰ ἀπέναντι τῆς
 Ἀκαρνανίας ὀρίζεται ἐν ω 377 ἡ Νήρικος ἐνκείμενον πτο-
 λιέθρον, ἀκτὴ ἡπείροιο. Ὡστε ἡ Νήρικος, ἀκτὴ τῆς ἡπεί-
 ρου ἥτοι χερσονήσος τῆς Ἀκαρνανίας, λέγεται παρ' Ὀμήρῳ
 ἀντιπέραια, ἥτοι τόπος κείμενος ἀντίπεραν, ἀπέναντι τῆς
 ἡπείρου Ἀκαρνανίας. Τί ἐννοεῖ ὁ ποιητὴς λέγων ἀκτὴν ἡπεί-
 ρου ἐξαγεται σαφῶς ἐκ ν 234, ἥ που τις νήσων εὐδείελος, ἡέ
 τις ἀκτὴ... ἀλλ' κεκλιμένη... ἡπείροιο, ἔνθα προφανῶς γίνεται
 μεταξὺ νήσου καὶ χερσονήσου ἀντίθεσις, ἥτις, καθὰ καὶ ἐν τῷ
 προηγουμένῳ κεφαλαίῳ εἵπομεν, προκειμένου περὶ πλοῦ ἐκ
 Σχερίας (Κερκύρας) εἰς τὴν πατρίδα τοῦ Ὀδυσσεῆος ἔχει πάν-
 τως ὡς πρότυπον τὴν μεταξὺ Ἰθάκης ὡς νήσου καὶ Λευκάδος ὡς
 χερσονήσου διάκρισιν. Ἡ Νήρικος λοιπὸν ἦτο καθ' Ὀμηρον
 πόλις (ἐνκείμενον πτολίεθρον) παράκτιος, παραθαλάσσιος, κει-
 μένη ἐπὶ χερσονήσου χρησιμευούσης διὰ τοὺς πέριξ νη-
 σιώτας, ἰδίᾳ δὲ διὰ τοὺς Ἰθακησίους, ὡς ἀκτὴ τῆς
 ἡπείρου, ὡς τόπος δηλαδὴ εἰς ὃν ἀποβαίνοντες ἠδύναντο
 περαιτέρω διαπερᾶν πεζῇ εἰς τὴν ἡπειρον, τὴν Ἀκαρνανίαν.
 Τοιαύτην εἰδικὴν σημασίαν ἔχει ἐνταῦθα τὸ ἀκτὴ ἡπείροιο,
 διότι ἄλλως πᾶσα τῆς Ἀκαρνανίας παραλία ἠδύνατο λέγεσθαι
 οὕτω. Ἐκεῖτο δὲ ἡ χερσονήσος αὕτη, ἐφ' ἧς ἡ πόλις Νήρικος,
 ἀντίπεραν (ἀντιπέραια) ἥτοι ἀπέναντι τῆς ἡπείρου Ἀκαρ-

νανίας. Ἐν βλέμμα ἐπὶ τοῦ χάρτου πείθει ἕκαστον, ὅτι χερσόνησος ἐν Ἀκαρνανίᾳ κατακεκλιμένη κατὰ τὴν ὁμηρικὴν ἔκφρασιν ἐπὶ τῆς θαλάσσης τῆς ἡπείρου ταύτης οὕτως ὥστε κεῖσθαι ἀντιπεραία, ἀπέναντι δηλ. αὐτῆς, οὐδεμία ἄλλη ὑπάρχει πλὴν τῆς Λευκάδος.

Ὡστε ἡ Λευκάς ἀναφέρεται παρ' Ὀμήρῳ ὡς χερσόνησος τῆς Ἀκαρνανίας κειμένη ἀπέναντι τῆς ἡπείρου ταύτης, πόλις δ' ἐν αὐτῇ ἡ Νήριχος (ἢ Νήριτος). Ὁ Στράβων παραδίδει, ὅτι οἱ Κορίνθιοι διορύξαντες τὸν ἰσθμὸν καὶ νῆσον ποιήσαντες τὴν Λευκάδα μετήνεγκαν τὴν πρωτεύουσαν Νήριτον ἐπὶ τὸν τόπον, ὃς ἦν ποτὲ μὲν ἰσθμός, νῦν δὲ πορθμὸς γεφύρα ξενκτός, καὶ μετωνόμασαν Λευκάδα (Στράβ. 452). Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν μετάθεσιν τῆς πρωτεύουσας, ἡ Νήριτος (ἢ Νήριχος), ὁμώνυμος τῇ ὅλῃ χερσονήσῳ, ἥτις κατὰ Πλίνιον ἐκαλεῖτο τὸ πάλαι Νήριτον ἢ Νηρίτις (Neritum καὶ Neritis Plin. H. nat. IV, 1, 5), διετήρησε τὸ αὐτὸ ὄνομα. Ὁ Θουκυδίδης (III, 7, 5) ἀναφέρει χωρίον ἐν Λευκάδι Νήρικον, ὡς ἐκ τῆς διηγήσεως ἐξάγεται, πρὸς νότον τῆς πόλεως. Καὶ μέχρι σήμερον δὲ τὸ ὄνομα ὑφίσταται, διότι τὸ ἐν τῇ αὐτῇ θέσει κείμενον σημερινὸν Νηδρίον οὐδὲν ἄλλο εἶναι νομίζομεν ἢ τὸ ὁμηρικὸν Νήριτον προσελθὸν ὀφθαλμοφανῶς ἐκ τοῦ Νηρίτιον, Νηρτίον, Νητρίον, Νηδρίον¹. Ἐκ ταύτης δὲ τῆς ὁμηρικῆς Νηρίτου ἢ Νηρίκου προέρχονται βεβαίως τὰ μυκηναϊκὰ εὐρήματα, ὅσα ἐκ τῶν ἐν Νηδρίῳ ἀνασκαφῶν εἰς φῶς προέκυψαν. Προκειμένου δ' ἐνταῦθα περὶ τῶν δύο γραφῶν Νηρίκου ἢ Νη

3. Τὴν ἐν Λευκάδι πόλιν Νήριτον ἢ Νήρικον, ὁμωνυμοῦσαν τῇ ὅλῃ χερσονήσῳ, διαστέλλει ὁ ποιητὴς ὡς ἐκτίμενον πτολίεθρον ἀπὸ τοῦ ὁμωνύμου ὄρους τῆς Ἰθάκης, ὅπερ λέγει Νήριτον εἰνόςιφυλλον.

Ἐν τε Λευκάδι καὶ ἐν τῷ ὄρει τῆς Ἰθάκης διετηρήθη μέχρι σήμερον τὸ αὐτὸ ὄνομα Νηδρίον, ὃ ἐστὶ Νηρίδιον ἢ Νηρίτιον.

1) Τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ ὁμωνύμου ἐν Ἰθάκῃ ὄρους Νηρίτου. Ὑπὲρ μετεβλήθη ἀπαρallάκτως εἰς Νηδρί (ἴδ. κεφ. Ε', 2). Τοῦτο δὲ ἀποδεικνύει τὴν τε ἀρχαίαν ὁμωνυμίαν τοῦ ὄρους τῆς Ἰθάκης καὶ τῆς Λευκαδίας πόλεως, ὡς καὶ τὴν ὁρθότητα τῆς ἡμετέρας γνώμης περὶ τῆς παραγωγῆς τοῦ σημερινοῦ ὀνόματος Νηδρίου ἐκ τοῦ ἀρχαίου Νηρίτου.

ρίτον, ἀκατανόητος φαίνεται μοι ἡ ἐκ τῆς ὁμωνυμίας τῆς πόλεως τῆς Λευκάδος Νηρίτου πρὸς τὸ ὄρος τῆς Ἰθάκης Νήριτον παρὰ τοῖς κριτικοῖς ἐπικρατοῦσα σύγχυσις. Τῆς Λευκαδίας πόλεως ὁ μὲν Ὅμηρος καὶ ὁ Θουκυδίδης παρέδωκαν ἡμῖν τὸν τύπον *Νήρικον*, ὁ δὲ Στράβων (ἀντιγράφων αὐτὸ τοῦτο τὸ ὁμηρικὸν χωρίον ω 377) καὶ ὁ Πλίνιος τὸν τύπον *Νήριτον*. Πιθανώτατα ἦσαν ἐν χρήσει ἀμφοτέρω οἱ τύποι· ἡ προῆλθεν ἐκ τῆς κοινῆς προφορᾶς τοῦ τ καὶ τοῦ κ ὡς τσ. Ὅπως δὴποτε ἡμεῖς δεχόμενοι καὶ τὸν τύπον *Νήριτον* οὐδεμίαν βλέπομεν ἐκ τούτου σύγχυσιν προκύπτουσαν. Ὁμωνυμῖαι ὀρέων καὶ πόλεων εἰσὶν οὐχὶ σπάνια κατὰ τε τὴν ἀρχαιότητα καὶ νῦν, οἷον Αἶνος ὄρος Κεφαλληνίας (τὸ σημερινὸν ἐν μεταφράσει Μεγάλον Βουνὸν = Αἶνον ὄρος) καὶ πόλις τῆς Θράκης, Χ α λ κ ι ς ὄρος ἐν Ἀκαρνανίᾳ (Στράβ. 459, 21, 26) καὶ πόλις τῆς Βοιωτίας, Π ὕ ρ ο ς σημερινὸν ὄρος Κεφαλληνίας καὶ πόλις τῆς Ἡλείας κ.τ.λ. Ὁ ποιητὴς δὲ διαστέλλει ταῦτα σαφέστατα ἀπ' ἀλλήλων, λέγων τὸ μὲν ὄρος τῆς Ἰθάκης *Νήριτον*¹⁾ *εἰνοσίφυλλον*, τὴν δὲ Λευκαδίαν πόλιν *Νήριτον* (ἢ *Νήρικον*) *εὐκτίμενον πτολίεθρον*. Ἡ ἐπιμελὴς αὕτη διάκρισις, ἣτις καθιστᾷ βεβαίαν τὴν καὶ μέχρι σήμερον διατηρουμένην ὁμωνυμίαν (Ν η δ ρ ῖ ἐν Λευκάδι κατὰ τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Νηρίτου, Ν η δ ρ ῖ ἐν Ἰθάκῃ κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ ὄρους Νηρίτου), οὐδεμίαν ἐπιτρέπει σύγχυσιν· πολλῆς δ' ἀληθῶς ἀπορίας ἄξιον τυγχάνει, πῶς ἄνδρες σοφοὶ περιπίπτουσιν εἰς τὸ στοιχειῶδες λάθος τοῦ ἐκλαμβάνειν τὸ ἐν Ἰλ. Β 633 ὄρος τῆς Ἰθάκης *Νήριτον εἰνοσίφυλλον*· ἀντὶ τῆς ὁμωνυμίας Λευκαδίας πόλεως.

Εἰς ταῦτα, δι' ὧν σαφῶς καὶ κατηγορηματικῶς ἀποδει-

1) Καὶ διὰ τὸ ὄρος τῆς Ἰθάκης ἦτο ἐν χρήσει καὶ ὁ τύπος *Νήρικον*, ὡς δεικνύει τὸ χωρίον Διονυσίου τοῦ περιηγητοῦ, Ἄλ. Περιηγ. στ. 496 *Νιρηκίης Ἰθάκης*. Ἰσως δ' ὑπῆρχε καὶ ἕτερος κοινὸς τύπος *Νήριδον* καὶ *Νήριδος*, ἐξ οὗ προῆλθε τὸ σημερινόν *Ν η δ ρ ῖ* ἐν Ἰθάκῃ καὶ ἐν Λευκάδι.

κνύεται, ὅτι ὁ Ὅμηρος γινώσκει καὶ ἀναφέρει τὴν Λευκάδα ὡς τόπον ἴδιον, τί ἀντιτάσσουσιν οἱ Λευκαδισταί; Διατείνονται, ὅτι οὐχὶ ἐν τῇ ἀντίπεραν τῆς ἡπείρου Λευκαδίᾳ χερσονήσῳ, ὡς ὁ ποιητὴς λέγει, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ ἡπείρῳ τῆς Ἀκαρνανίας ἔκειτο ἡ ὁμηρικὴ Νήρικος, ταυτίζοντες αὐτὴν πρὸς τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας πόλεως Παλαίρου. Ἡ Πάλαιρος ὅμως ἦτο πόλις μεσόγειος καὶ οὐχὶ παράκτιος, ὁκτὼ ὅλα χιλιόμετρα ἀπέχουσα τῆς ἀκτῆς· ἡ δὲ ἀμυδρῶς πὼς χερσονησίζουσα ἔκτασις, ἐφ' ἧς αὕτη ἐδέσποζεν, ἡ ἀκμὴ ἡπείροιο τῶν Λευκαδιστῶν, εἰς οὐδένᾳ μὲν τῶν νησιωτῶν ἡδύνατο χρησιμεύειν ὡς ἀκτὴ τῆς ἡπείρου πλὴν τῶν Λευκαδίων, οἵτινες ἄλλως ἔνεκα τῆς ἀμέσου διὰ τοῦ ἰσθμοῦ πρὸς τὴν ἡπειρον συγκοινωνίας οὐδεμίαν εἶχον ἀνάγκην τοιαύτης ἀκτῆς, τὸ δὲ σπουδαιότερον οὐδαμῶς ἔκειτο ἀντιπερὰ ἡμᾶς, ἀπέναντι τῆς Ἀκαρνανίας, κατακεκλιμένη κατὰ τὸ ἑαυτῆς μῆκος ἐν τῇ παρακτίῳ (ἀλλί) τῆς ἡπείρου ταύτης θαλάσσῃ.

Κατὰ δὲ τῆς βαρυστημάντου τοῦ Θουκυδίδου μαρτυρίας λέγουσιν, ὅτι ἡ εἰς ἣν ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων Ἀσώπιος ἀπέβη Νήρικος ἔκειτο οὐχὶ ἐπὶ τῆς Λευκαδίας, ἀλλ' ἐπὶ τῆς Ἀκαρνανικῆς ἀκτῆς ἔναντι τῆς ὑπὸ τῶν Κορινθίων ἐν τῷ ἰσθμῷ κτισθείσης πόλεως Λευκάδος, ἐνουμένη πρὸς ταύτην διὰ γεφύρας, προσλαβοῦσα δὲ τὸ ὄνομα ἐκ τῶν κατοίκων τῆς ὁμηρικῆς Νηρίκου (ἦτοι τῆς Παλαίρου κατ' αὐτοὺς) τῶν αὐτόθι ὑπὸ τῶν Κορινθίων μετενεχθέντων. — Ἀλλ' ἡ διήγησις τοῦ Θουκυδίδου σαφεστάτῃ οὐδεμίαν ἐπιτρέπει ἀμφιβολίαν, ὅτι ἡ Νήρικος ἔκειτο ἐν Λευκάδι. Ὁ τῶν Ἀθηναίων στρατηγὸς Ἀσώπιος μετὰ δώδεκα νεῶν καὶ τῶν Ἀκαρνανίων πανδημεὶ στρατεῦει ἐπὶ τὰς Οἰινιάδας, τὴν μόνην ἐν Ἀκαρνανίᾳ αἰέποτε πολεμίαν τοῖς Ἀθηναίοις πόλιν (Θουκ. II 102, 2. III 94, 1), πλεύσας μὲν μετὰ τῶν πλοίων κατὰ τὸν Ἀχελῶον, διὰ δὲ τοῦ κατὰ γῆν (ἐξ Ἀκαρνανίων) στρατοῦ δηρὼν τὴν χῶ-

4. Ἡ ὁμώνυμος τῇ ὁμηρικῇ Νήρικος τοῦ Θουκυδίδου ἔκειτο ἐν Λευκάδι κατὰ τὴν περιοχὴν τοῦ μέχρι σήμερον φέροντος τὸ αὐτὸ ὄνομα χωρίου Νηδρίου.

Ἐκ ταύτης δὲ τῆς Νηρίκου τοῦ Ὁμήρου καὶ τοῦ Θουκυδίδου προέρχονται τὰ κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς ἐν Νηδρίῳ τῆς Λευκάδος εὐρεθέντα.

ραν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ πόλις τῶν Οἰνιαδῶν οὐδὲ ὅλως προτεχώρει πρὸς αὐτόν, τὸν μὲν πεζὸν στρατὸν ἀφίησιν ἐκεῖ, αὐτὸς δὲ πλεύσας εἰς Λευκάδα ἐποιήσατο ἀπόδασιν εἰς Νήρικον. Ὡς δὲ ἀνεχώρει, κατεστράφη αὐτός τε καὶ τῆς στρατιᾶς τι μέρος ὑπὸ τε τῶν κατοίκων τῆς χώρας εἰς κοινὴν βοήθειαν συνενωθέντων (συμβοηθησάντων) καὶ ὀλίγων τινῶν (Κορινθίων πιθανῶς, πρβλ. IV 42, 3) φρουρῶν. Καὶ ὕστερον οἱ Ἀθηναῖοι ζητήσαντες ἀνακωχὴν καὶ παραλαβόντες παρὰ τῶν Λευκαδίων τοὺς νεκροὺς ἀπέπλευσαν (Θουκ. III, 7).

Ἐκ τῆς διηγήσεως ταύτης ἐξάγεται σαφῶς, ὅτι ἡ Νήρικος ἦν τόπος τῆς Λευκάδος. Ἐν πρώτοις ὁ Ἀσώπιος ἀπέβη εἰς Νήρικον, ἀφοῦ πρῶτον ἔπλευσεν εἰς Λευκάδα, ἑπλεύσας εἰς Λευκάδα. Ἄν ἡ Νήρικος ἔκειτο ἐν Ἀκαρνανίᾳ, τίνα λόγον εἶχεν ὁ κατὰ πλους τοῦ Ἀθηναῖκου στόλου εἰς Λευκάδα; Ἄλλως τε ὁ σκοπὸς τῶν τοιούτων ἀποβάσεων ἦτο κυρίως ἡ δῆσις τῆς τῶν πολεμίων χώρας. Ἐν Ἀκαρνανίᾳ δὲ πᾶσα ἡ χώρα, πλὴν τῶν Οἰνιαδῶν, συνεμάχει τοῖς Ἀθηναίοις, καὶ νῦν ἤδη οἱ Ἀκαρνανεὶς πανδημεῖ συνεστράτευον τοῖς Ἀθηναίοις κατὰ τῶν Οἰνιαδῶν. Ἄν μάλιστα ἡ Νήρικος ἦτο φρούριον ἐπὶ τῆς Ἀκαρνανικῆς ἀκτῆς, παρὰ ῥηγμα οὕτως εἰπεῖν τῆς πόλεως Λευκάδος διὰ γεφύρας πρὸς ταύτην ἐνουμένην, ὡς θέλουσιν οἱ Λευκαδισταί, ἡ μὲν δῆσις τῆς περὶ αὐτὴν χώρας μικρᾶς μόνον ζημίας πρόξενος εἰς τοὺς Λευκαδίους ἤθελεν εἶναι, ἡ δὲ ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων μετὰ τέσον μικρᾶς δυνάμεως δώδεκα μόνον νεῶν κατ' αὐτῆς προσβολή, ἰσοδυναμοῦσα πρὸς προσβολὴν αὐτῆς τῆς πόλεως Λευκάδος, ἐγχείρημα λίαν τολμηρὸν καὶ ἐπικίνδυνον, ἀφοῦ ἡ κατὰ τὸ ἐπόμενον θέρος γενομένη κατὰ τῆς πόλεως Λευκάδος μετὰ 45 νεῶν καὶ πολλοῦ στρατοῦ ἐπιχείρησις εἰς οὐδὲν πλὴν τῆς δηώσεως τῆς πέριξ χώρας πρακτικὸν ἀποτέλεσμα ἤγαγεν. Ἐνῷ τούναντιον ἡ εἰς Νήρικον (σημερινὸν Νηδρίον) τῆς Λευκάδος ἀπόδασις ἐπέτρεπε τοῖς Ἀθηναίοις τὴν δῆσιν μιᾶς τῶν εὐρυτέρων, εὐφορωτέρων

καὶ πλουσιωτέρων πεδιάδων τῆς χώρας τῶν πολεμίων αὐτοῖς Λευκαδίων, τῆς τοῦ Νηδρίου. Τὴν εἰς Νήρικον ἀπόδασιν τῶν Ἀθηναίων ἀποδεικνύει γενομένην ἐπὶ τῆς Λευκάδος καὶ τοῦτο, πρῶτον μὲν ὅτι πάντες οἱ κάτοικοι αὐτῆς (οἱ 'αὐτόθεν', ἦτοι ἐκ Λευκάδος) εἰς κοινὴν βοήθειαν ἐνωθέντες 'συμβοηθήσαντες', καὶ ἐπιπεσόντες κατὰ τοῦ ἀναχωροῦντος μετὰ τὴν δῆωσιν τῆς χώρας Ἀσωπίου ἐπήνεγκαν τὴν καταστροφὴν καὶ αὐτοῦ καὶ μέρους τοῦ ὑπ' αὐτὸν ἀποδάντος Ἀθηναϊκοῦ στρατοῦ· δευτέρου δέ, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τὴν ἤτταν αὐτῶν πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Λευκάδος συνῆψαν ἀνακωχὴν καὶ παρὰ τούτων ('παρὰ τῶν Λευκαδίων') παρέλαβον ὑποσπόνδους τοὺς νεκρούς. Τοῦτο ἄλλως τε ἐπιβεβαιοῖ καὶ ἡ τὸ ἐπὶ τὸν θέρος κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον (πρὸς ἐπανόρθωσιν βεβαίως τοῦ κατὰ τὸ προηγούμενον θέρος ἀτυχήματος) γενομένη ἐναντίον τῆς Λευκάδος στρατεία τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν συμμάχων (Θουκ. III, 94). Καὶ κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην στρατείαν οἱ Ἀθηναῖοι πλείους εἰς Λευκάδα μετὰ τριάκοντα νεῶν ἐποιήσαντο ἀπόδασιν πρῶτον εἰς τὸ πρὸς νότον τῆς πόλεως κείμενον Ἑλλόμενον, ἦτοι τὸ σημερινὸν Κλειμένον ἢ Ἐγκλειμένον, τὸ διατηροῦν τὸ ἀρχαῖον ὄνομα ἐν μεταφράσει (πρβλ. Ἡσυχ. ἑλλόμενον τὸ περικλειόμενον). Τὸ Ἑλλόμενον (Κλειμένον), ὡς καὶ ἡ ὀλίγον βορειότερον τούτου κειμένη Νήρικος (Νηδρίον) εἰσὶν ἀμφοτέρω ἐπίνεια τῆς ἐν Λευκαδί εὐφορωτάτης πεδιάδος τοῦ Νηδρίου, ἧς τὴν δῆωσιν προϋτίθετο προφανῶς ἡ τε ἐν τῇ πρώτῃ στρατείᾳ ἀπόδασις εἰς Νήρικον καὶ ἡ ἐν τῇ δευτέρᾳ εἰς Ἑλλόμενον. Τὸ μόλις περὶ τὸ ἐν καὶ ἡμισυ χιλιόμετρον ἀπέχον τῆς Νηρίκου (Νηδρίου) Ἑλλόμενον, κείμενον εἰς τὸ ἄκρον λοφώδους καὶ στενῆς, ὑπὲρ τὰ δύο χιλιόμετρα ἐν εἴδει χερσονήσου ἐκτεινομένης λωρίδος γῆς, παρεῖχεν εἰς στρατὸν ὑπὸ στόλου ὑποστηριζόμενον σημειῶν ἐνεργείας πολὺ ὀχυρώτερον καὶ ασφαλέστερον ἢ ἡ Νήρικος, καὶ διὰ τοῦτο βεβαίως προετιμήθη νῦν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, ἐκ τοῦ ἀτυχήματος τῆς προηγούμενης στρατείας διδα-

χθέντων. Μόνον δὲ ἔπειτα μετὰ μείζονος στόλου, συνεπομένων τῶν Ἀκαρνάνων (πλὴν τῶν Οἰνιαδῶν) πανδημεὶ καὶ τῶν Ζακυνθίων καὶ Κεφαλλήνων, καὶ τῶν Κερκυραίων μετὰ δέκα πέντε νεῶν, ἐτόλμησαν οἱ Ἀθηναῖοι ἐπελθεῖν ἐπὶ τὴν ἐν τῷ ἰσθμῷ ὄχυράν καὶ περιτετειχισμένην πόλιν τῆς Λευκάδος, οὐδὲν κατ' αὐτῆς δυνηθέντες καὶ περιορισθέντες εἰς τὴν δήωσιν τῆς περὶ αὐτὴν πεδιάδος.

Τὰ παρὰ Θουκυδίδῃ ἐν γένει περὶ Λευκάδος λεγόμενα εἰσὶ λίαν διαφωτιστικὰ ὡς πρὸς τὸ προκείμενον ζήτημα, οὐ μόνον διὰ τὴν πολλαχοῦ μνειάν τοῦ Λευκαδίου ἰσθοῦ, ἀλλὰ καὶ δι' ἄλλα, ἐξ ὧν ἀποδεικνύεται ἡ καὶ τότε ὑπάρχουσα διὰ ξηρᾶς συγκοινωνία μεταξὺ Λευκάδος καὶ Ἀκαρνανίης. Οὕτως οἱ ἐπὶ τὴν Ἀκαρνανίαν στρατεύσαντες, ἐν οἷς καὶ οἱ Λευκάδιοι, μετὰ τὴν ἐν Στράτῳ ἀποτυχίαν ἀναχωρήσαντες εἰς Οἰνιάδας ἀπῆλθον ἐκεῖθεν κατ' οἶκον (Θουκ. II 82, 6) προφανῶς διὰ ξηρᾶς, διότι αἱ νῆες τῶν Λευκαδίων ἦσαν ἀλλαχοῦ καὶ εἴτα μετὰ τοῦ στόλου τῶν Πελοποννησίων ἐν Κυλλήνῃ (Θουκ. II 91). Οἱ Ἀκαρνᾶνες κατὰ τὴν δευτέραν ἐπὶ Λευκάδα στρατείαν, ὅτε πανδημεὶ συνεστρατεύοντο τοῖς Ἀθηναίοις, διὰ ξηρᾶς ἐπῆλθον κατὰ τῆς πόλεως τῆς Λευκάδος καὶ εἴτα ἐπέστρεψαν οἰκαδὲ αὐθις διὰ ξηρᾶς (Θουκ. II 95). Οἱ αὐτοὶ Ἀκαρνᾶνες ἐζήτησαν παρὰ τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ἀθηναίων Δημοσθένους τὴν διὰ περιτειχίσεως ἐκπολιόρκησιν τῆς ἐν τῷ ἰσθμῷ κειμένης πόλεως τῆς Λευκάδος (Θουκ. II 94). Τὸ μέλλον περιβάλλειν τὴν πολιορκηθησομένην πόλιν τεῖχος ἔδει φυσικῷ τῷ λόγῳ κτισθῆναι κατὰ μέγα μέρος ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ἰσθοῦ. Παραδόξως δὲ καὶ λίαν διδακτικῶς κατὰ τὴν στρατείαν ταύτην, καθ' ἣν ἀκριβῶς ἡ προσβολὴ κατὰ τῆς πόλεως Λευκάδος ἐπεχειρήθη καὶ ἐκ νότου ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων καὶ ἐξ ἀνατολῶν διὰ τοῦ ἰσθοῦ ὑπὸ τῶν Ἀκαρνάνων, οὐδεμία γίνεται περὶ Νηρίκου μνεία, ἐνῶ ἂν αὕτη ἦτο φρούριον κείμενον κατὰ τὴν Ἀκαρνανικὴν ἀκτὴν ἔναντι καὶ οἶονεὶ παράρρητα τῆς πόλεως Λευ-

κάδος, ὡς λέγουσιν οἱ Λευκαδισταί, ἀκατανόητος ἀποβαίνει ἢ περὶ τούτου σιγὴ τοῦ ἱστορικοῦ. Μεγίστη δ' ἀφροσύνη ἤθελεν εἶναι τὸ περιτείχισαι τὴν πόλιν τῆς Λευκάδος διὰ τείλους, ὅπερ κατὰ τὴν ἐκδοχὴν τῶν Λευκαδιστῶν ἔμελλε κεῖσθαι μεταξὺ δύο ἐχθρικῶν φρουρίων, τῆς πόλεως Λευκάδος καὶ τῆς Νηρίκου.

Κατὰ ταῦτα δυσκόλως δύναται τις πείθεσθαι πρὸς τὰ ὑπὸ τῶν Λευκαδιστῶν περὶ τῆς παρὰ Θουκυδίδῃ Νηρίκου λεγόμενα. Ἐπειδὴ ὁ Θουκυδίδης ἀναφέρει ῥητῶς περὶ ἀποβάσεως, ἥτις φυσικῶ τῷ λόγῳ μόνον εἰς παράκτιον τόπον ἦτο δυνατόν, οἱ Λευκαδισταί ὑπὸ τῆς βίας τῶν πραγμάτων ἀναγκαζόμενοι δέχονται τὴν Θουκυδίδειον Νήρικον ὡς μέρος παραθαλάσσιον. Ἄλλ' ἐπιθυμοῦντες δι' εὐνόητους λόγους, ἔν' ἀποφύγῃσι τὴν ὁμολογίαν τῆς ὑπάρξεως πόλεως Νηρίκου ἐν Λευκάδι, ἐγκαθιδρύουσιν αὐτὴν ἄνευ τινὸς ἀποδείξεως ἐν τῇ Ἀκαρνανικῇ ἀκτῇ ἔναντι τῆς ἀρχαίας πόλεως Λευκάδος. — Ἀλλὰ καὶ τούτου δεκτοῦ γενομένου οὐδὲν ὠφελοῦνται, διότι ἡ βία τοῦ ὁμηρικοῦ κειμένου ἐπιβάλλεται μυριάκις μείζων τῆς τοῦ Θουκυδίδου. Κατὰ τὸ ὁμηρικὸν κείμενον ἡ Νήριος ἢ Νήριτος ἦτο πόλις ἐν χερσονήσῳ χρησιμευοῦσα (διὰ τοὺς πέριξ νησιώτας) ὡς ἀκτὴ τῆς ἡπείρου Ἀκαρνανίας (ἀκτὴ ἡπειροιο), ἐξαπλουμένη κατὰ μῆκος τῆς Ἀκαρνανικῆς θαλάσσης καὶ κειμένη ἀπέναντι τῆς Ἀκαρνανίας (ἀντιπέραια), ἥτοι ὠρισμένως καὶ μαθηματικῶς ἦτο πόλις ἐν τῇ Λευκαδίᾳ χερσονήσῳ, ἥτις διὰ τὸ περιβρέχεσθαι πανταχόθεν ὑπὸ θαλάσσης, ὡς καὶ τὸ ὁμώνυμον ὄρος τῆς Ἰθάκης, ἔλαβε τὸ ὄνομα Νήριτος ἢ Νηρίτις, τὸ μεταδοθὲν εἰς τὴν ὁμηρικὴν πρωτεύουσαν κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Δουλιχίου, Σάμης, Ἰθάκης, Ζακύνθου κ.τ.λ., καὶ διασωθὲν μέχρι σήμερον ἐν τῷ Νηδρίῳ τῆς Λευκάδος. Πάντα δ' ὅσα οἱ Λευκαδισταί λέγουσι καὶ ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν πορίζονται ὑπὲρ τῆς ὑπάρξεως ποτε πόλεως μυκηναϊκῆς ἐν τῇ πε-

διάδι τοῦ Νηδρίου ἰσχύουσι μόνον περὶ τῆς ὁμηρικῆς Νηρίκου, καὶ οὐχὶ περὶ Ἰθάκης.

5. Τῆς Λευκάδος ἀναφέρει ὁ Ὅμηρος καὶ τὸ ἀκρωτήριον. Αἱ ψυχαὶ τῶν ἐν Ἰθάκῃ φονευθέντων μνηστήρων μεταβαίνουσαι διὰ τῶν ῥοῶν τοῦ Ὀκεανοῦ εἰς τὸν Ἄδην διέρχονται ἐκ Λευκάδος Πέτρης ἥτοι ἐκ τοῦ ἀκρωτηρίου Λευκάτα.

Περὶ Λευκάδος ἀναφέρει ὁ Ὅμηρος καὶ ἀλλαχοῦ, ἐν ὧ 11. Μετὰ τὴν μνηστηροφονίαν ὁ Ἑρμῆς ὁδηγῶν εἰς τὸν Ἄδην τὰς ψυχὰς τῶν φονευθέντων μνηστήρων παρέρχεται τὰ ρεῖθρα τοῦ Ὀκεανοῦ καὶ τὴν Λευκάδα πέτραν καὶ τὰς πύλας τοῦ Ἥλιου καὶ τὴν χώραν τῶν φασμάτων, παρ' ὧσαν Ὀκεανοῦ τε ῥοὰς καὶ Λευκάδα πέτρην, ἥδ' ἐκ παρ' ἡελίοιο πύλας καὶ δῆμον ὀνειρώων ἦϊσαν. Πολλὰ ἐγράφησαν περὶ τοῦ χωρίου τούτου καὶ τῆς Λευκάδος πέτρας. Οἱ μὲν πανταχοῦ παρ' Ὀμήρῳ φανταστικούς τόπους βλέποντες νομίζουσιν, ὅτι ὁ ποιητὴς ἐφαντάσθη μυθικόν τινα λευκὸν ἢ φωτεινὸν βράχον παρὰ τὸν Ὀκεανὸν κατὰ τὸ ὄριον τὸ μετὰ τὴν ἐπικρατείαν τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ πέραν σκότους τοῦ Ἄδου. Οἱ δὲ θετικώτεροι διαβλέπουσιν ἐν τῇ ἄνω φράσει τὰ λείψανα παλαιοπάτης ἀντιλήψεως τῶν κατοίκων τῶν χωρῶν τούτων, καθ' ἣν τὸ ἀκρωτήριον (τῆς Λευκάδος) Λευκάτας ἀπετέλει τὸ ὄριον τοῦ γνωστοῦ κόσμου. Ἡμεῖς οὔτε φανταστικούς τόπους παρ' Ὀμήρῳ δεχόμεθα οὔτε σοβαρὰς κριτικῆς ἴδιον νομίζομεν τὸ λέγειν, ὅτι οἱ Κεφαλῆνες τῆς Ἰθάκης καὶ τῆς Σάμης, οἱ βλέποντες ἀπὸ τῶν κορυφῶν τῶν ὑψηλῶν αὐτῶν ὀρέων μέχρι Κερκύρας καὶ Ἰταλίας, ἐθεώρουν τὸν Λευκάτα ὡς τὸ ἄκρον τοῦ κόσμου. Καθ' ἡμᾶς τὸ πρᾶγμα ἔχει πολὺ φυσικώτερον καὶ ἀπλούστερον. Διὰ λόγους στηριζομένους ἐπὶ γεωγραφικῶν καὶ φυσικῶν φαινομένων, περὶ ὧν θέλομεν διαλάβειν ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει τῆς παρούσης πραγματείας, οἱ ὁμηρικοὶ Ἕλληνες ἐνόμιζον, ὅτι ἡ εἴσοδος τοῦ ὑπὸ τὴν Γῆν κειμένου Ἄδου ὑπάρχει κατὰ τὰ ΒΔ^α πέραν τοῦ Ὀκεανοῦ καὶ τῶν πυλῶν τοῦ ἡλίου, δι' ὧν οὗτος μεταβαίνει κατὰ τὴν δύσιν ὑπὸ τὴν γῆν. Ἵνα φθάσωσι δὲ αἱ ψυχαὶ ἐξ Ἰθάκης εἰς τὸν Ὀκεανόν, ἀκολουθοῦσι τὴν αὐτὴν ὁδόν, ἣν ἤθελεν ἀκολουθή-

σιν πλοῖον, ἤτοι ΒΔ^ω διὰ τοῦ Λευκάτα, τῆς Κερκύρας, τῆς Ἰταλικῆς καὶ λοιπῆς ἀκτῆς πρὸς τὰς Ἡρακλείους στήλας. Λέγεται δ' ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ω 11 ἡ φράσις κατὰ σχῆμα πρωθύστερον· καίτοι, πάσης θαλάσσης ἐκ τοῦ Ὁκεανοῦ κατὰ τὸν ποιητὴν ῥεύσης (Ἰλ. Φ' 196), καὶ ἡ μεταξὺ Ἰθάκης καὶ Λευκάτα θάλασσα δύναται λέγεσθαι Ὁκεανοῦ ῥοή.

Τοσαῦτα ἀρκοῦσι περὶ Λευκάδος. Οὐδὲ λέγομεν ταῦτα πρὸς ἐπίρρωσιν τῶν ὑπὲρ τῆς Ἰθάκης ἀποδείξεων. Τὰ περὶ Ἰθάκης παρ' Ὀμήρῳ λεγόμενα εἰσὶ τοσοῦτον σαφῆ καὶ μαθηματικῶς οὕτως εἰπεῖν ὠρισμένα, ἀνεπίδεκτα δὲ ἀμφισβητήσεως, ὥστε εἶναι πάντῃ ἀδιάφορον, ἂν τις προαιρήται πιστεύειν, ὅτι ἡ καὶ νῦν ἔτι χερσονησίζουσα Λευκάς ἦτο κατὰ τὴν ὁμηρικὴν ἐποχὴν, τῆς θαλάσσης οὔσης τότε τρία περίπου μέτρα χαμηλοτέρας, μᾶλλον νῆσος ἢ σήμερον, ἢ ὅτι ἡ Ὀμηρικὴ καὶ ἡ Θουκυδίδιος Νήρικος ἢ Νήριτος, ἧς τὸ ὄνομα διατηρεῖται μέχρι σήμερον εἰς τὸ ἐν Λευκάδι Νηδρίον, ἔκειτο ἐν Ἀκαρνανίᾳ, ἢ ὅτι ἡ περὶ τὴν Πάλαιρον μεσόγειος χώρα, ἡ ἀμυδρῶς πῶς χερσονησίζουσα, ἐσχημάτιζε τὸ πάλαι χερσόνησον πανταχόθεν ὑπὸ θαλάσσης περιδρεχομένην (νήριτον) καὶ ἀπέναντι τῆς Ἀκαρνανίας ἐξαπλουμένην (ἀντιπεραίαν). Οὐδ' ἠθέλομεν καὶ διαλάβειν ἰδιαιτέρον περὶ Λευκάδος κεφάλαιον, ἂν μὴ ἐπρόκειτο περὶ τῆς διευκρινήσεως τῶν ἐν λόγῳ ὁμηρικῶν χωρίων.

Ἐν τέλει δὲ προβάλλομεν τὸ ἐξῆς ἐρώτημα. Οἱ Λευκαδισταὶ ἀνεῦρον ἐν Νηδρίῳ, τῇ καθ' ἡμᾶς Νηρίτῳ ἢ Νηρίῳ τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Θουκυδίδου, πλὴν τῶν προῖστορικῶν μυκηναϊκῶν, ὡς ἦν ἐπόμενον, καὶ ἐλληνικὰς τῆς ἱστορικῆς ἐποχῆς ἀρχαιότητος. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι ἡ ὑπ' αὐτῶν ἐκσκαφεῖσα πόλις ἐξηκολούθει ὑπάρχουσα καὶ κατὰ τὴν μεθ' Ὀμηρον ἱστορικὴν ἐποχὴν. Ἐρωτῶμεν λοιπόν, ποῖον ὄνομα ἔφερε κατὰ τὴν ἱστορικὴν ἐποχὴν ἡ πόλις αὕτη, ἢ κατὰ τοὺς Λευκαδιστὰς καλουμένη Ἰθάκη ἐν τῇ ὁμηρικῇ ἀρχαιότητι; Καὶ πῶς μὴδὲ ἔχνους

τοῦ ὀνόματος τούτου τῆς Ἰθάκης μνημονευομένου ποτὲ ἢ ἀπομείναντος ἐν Νηδρίῳ, διετηρήθη ἐν τούτοις ἀπὸ τῆς ὁμηρικῆς ἐποχῆς μέχρι σήμερον τὸ ὄνομα τῆς Νηρίτου; Πῶς δὲ ἐξηγοῦσιν οἱ Λευκαδισταὶ τὴν ὑπαρξιν καὶ διατήρησιν τοῦ ὀνόματος τούτου, ἥτοι κατὰ τὴν ἐκδοχὴν αὐτῶν καὶ τρίτης Νηρίτου ἐν Λευκάδι πλὴν τῶν κατ' αὐτοὺς δύο ἄλλων, τῆς ὁμηρικῆς ἐν Παλαίρῳ καὶ τῆς Θουκυδιδίου ἐν τῇ Ἀκαρνανικῇ ἀκτῇ;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

Αἱ τοποθεσίαι.

Κρατεῖ παρ' οὐχί ὀλίγοις καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς Ἰθάκης ἡ γνώμη, ὅτι τὰ παρ' Ὀμήρῳ περὶ τῶν ἐν τῇ νήσῳ τοῦ Ὀδυσσεύος τοποθεσιῶν λεγόμενα εἰσὶ τοσοῦτον ἀσαφῆ καὶ ἀόριστα, ὥστε δύνανται ἀρμόζειν ἐπίσης καλῶς εἰς τε τὴν Ἰθάκην καὶ εἰς ἄλλην τινὰ τῶν παρακειμένων νήσων, οἷον τὴν Λευκάδα. Ἄλλοι δὲ καὶ ἀντιφάσεις ὑποδεικνύουσι μεταξὺ ὠρισμένων τοποθεσιῶν τῆς Ἰθάκης καὶ τῆς ἐν Ὀδυσσεΐᾳ περιγραφῆς. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν γνώμην ταύτην θέλομεν δι' ὀλίγων δεῖξειν ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ, ὅτι ἐν τε τοῖς καθέκαστα καὶ ἐν τῷ συνόλῳ αἱ ἐν τῷ ἔπει περιγραφαὶ τῶν κυριωτέρων τοποθεσιῶν τῆς ὁμηρικῆς Ἰθάκης εἰσὶ τοσοῦτον σαφεῖς καὶ χαρακτηριστικαί, ὥστε οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ἀρμόζουσιν, εἰμὴ εἰς μόνην τὴν σημερινὴν ὁμώνυμον νῆσον· ὅτι ἐν αὐτῇ σώζονται ἔτι καὶ μέχρι σήμερον παραγνωριζόμεναι αἱ ὁμηρικαὶ ὀνομασίαι τῶν σπουδαιοτέρων τοποθεσιῶν· καὶ ὅτι αἱ ὑπὸ τινων σημειούμεναι ἐνίων τῶν τοποθεσιῶν τούτων δῆθεν ἀντιφάσεις πρὸς τὴν ὁμηρικὴν περιγραφὴν προέρχονται κυρίως ἐκ παρανοήσεως τοῦ ὁμηρικοῦ κειμένου.

Δύο ὅρη ἀναφέρει ὁ Ὅμηρος ἐν Ἰθάκῃ τὸ *Νηρίον* καὶ τὸ *Νήϊον*.

Τὸ ὄνομα τοῦ *Νηρίου* ἔχει σχέσιν πρὸς τὸ νάω, Νηεὺς, νηρός, νερόν (τὸ νῦν ἐν χρήσει παναρχαιότατον

1. Ἡ ἐν τῷ ἔπει περιγραφὴ τῶν τοποθεσιῶν τῆς νήσου τοῦ Ὀδυσσεύος ἀκριβεστάτη γινομένη ἀρμόζει μόνον εἰς τὴν Ἰθάκην.

2. Ὁ Ὅμηρος ὀρίζει ἀκριβῶς τὴν θέσιν τῶν δύο τῆς

Ἰθάκης ὀρέων. Τὴν τοῦ Νηρίτου ἔναντι τοῦ στομίου τοῦ λιμένος Φόρκυνος καὶ τῆς πρὸς βορρᾶν ἐστραμμένης εἰσόδου τοῦ ἄντρου τῶν Νυμφῶν.

Τὸ *Νήριτον* (ὄρος τῆς Ἀνωγῆς) διετήρησεν ἐν τῇ θέσει *Νηδρι* τὸ ὀμηρικὸν ὄνομα.

ὄνομα τοῦ ὕδατος), ἦτοι πρὸς ῥίζας ἐμφαινούσας τὴν ιδέαν τοῦ ὕδατος, καὶ σημαίνει, ὡς καὶ τὸ ὁμώνυμον ὀμηρικὸν ὄνομα τῆς Λευκαδίας χερσονήσου, τὸ πανταχόθεν ὑπὸ τῆς θαλάσσης περιβρεχόμενον, τὸ ἐν τῇ θαλάσῃ λουόμενον ὄρος¹. — Τὸ *Νήριτον* ἀποτελεῖ τὸ σημαντικώτερον ὄρος τῆς ὀμηρικῆς Ἰθάκης· τοῦτο ἀναφέρει ὁ ποιητὴς ἐν Ὀδυσσεΐᾳ ὡς τὸ κατ' ἐσχῆν χαρακτηριστικὸν τῆς πατρίδος τοῦ Ὀδυσσεύς ὄρος, ἐν δ' ὄρος αὐτῇ *Νήριτον εἰνოსίφυλλον, ἀριπρεπὲς* ι 21-22, καὶ τοῦτο πάλιν μνημονεύει ἐν Ἰλιάδι, οἱ ρ' Ἰθάκην εἶχον καὶ *Νήριτον εἰνოსίφυλλον*, μετὰ τῶν Κροκυλείων καὶ τῆς Αἰγίλιπος, καὶ *Κροκύλεια ἐνέμοντο καὶ Αἰγίλιπα τρηχεῖαν*, Β 633. — Τὸ *Νήριτον* τέλος ἔναντι τοῦ στομίου τοῦ ἐν τῷ μεσημβρινῷ τῆς νήσου τμήματι λιμένος Φόρκυνος κείμενον δεικνύει ἡ Ἀθηνᾶ μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς ὁμίχλης ὡς πειστήριον πρὸς τὸν Ὀδυσσεά, ἰστάμενον πρὸ τῆς πρὸς βορρᾶν ἐστραμμένης εἰσόδου τοῦ ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ λιμένος τούτου σπηλαίου καὶ ἀμφιβάλλοντα, ἃν πράγματι ἔφθασεν εἰς τὴν πατρίδα, ν 351 τοῦτο δὲ *Νήριτόν* ἐστὶν ὄρος.

Ὑπάρχει ἐν τῇ σημερινῇ Ἰθάκῃ τοιοῦτον ὄρος νήριτον, πανταχόθεν ὑπὸ τῆς θαλάσσης περιβρεχόμενον, ἀποτελοῦν τὸ σημαντικώτερον ὄρος τῆς νήσου καὶ κείμενον ἀπέναντι τῆς κεφαλῆς λιμένος ἀντιστοιχοῦντος πρὸς τὸν τοῦ Φόρκυνος; Μάλιστα· τὸ ὄρος τῆς Ἀνωγῆς, τὸ ὑψηλότερον (808 μ.) καὶ μεγαλείτερον ὄρος τῆς Ἰθάκης, ἰδίως δὲ τοῦ σπουδαιότερου κατὰ τὴν ὀμηρικὴν ἐποχὴν βορείου τῆς νήσου τμήματος, κατέχον σχεδὸν τὸ τμήμα τοῦτο καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸ μέγιστον πλάτος, βρεχόμενον δὲ μέχρι τῶν προπόδων ὑπὸ τε τῆς ἀνατολι-

1) Οὐχὶ ὀρθῶς, νομίζομεν, παράγουσι τινες τὸ *Νήριτον* ἐκ τοῦ *νήριθμος*, ὁ ἀναρίθμητος· διότι τὸ *νήριτος* ἔχει μὲν τὴν σημασίαν τοῦ ἀναρίθμητος, ἀλλὰ συνεκδοχικῶς ἐκ τῆς ιδέας τοῦ ἀφθόνως ζέοντος ὕδατος, ὡς λέγομεν καὶ σήμερον 'τὰ καλὰ ἔρχονται βρύσι, βροχή, ποτάμι, θάλασσα κ.τ.λ.', ὅπως ἐκφράσωμεν τὸ ἄπειρον, ἀναρίθμητον. Πρβλ. καὶ 'μανθάνω τὸ μάθημά μου ἀπ' ἔξω νερόν'.

4. Τὸ πανταχόθεν ὑπὸ τῆς θαλάσσης περιβεχόμενον, ἐν τῇ θαλάσῃ λουόμενον ὄρος Νήριον (ταῦν τῆς Ἀνωγῆς), ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ Ἀετοῦ δρώμενον. Ἀριστερὰ πρὸς τὸ ΒΔον ἄκρον ἐξέχει τὸ ὄρος τῆς Ἐξωγῆς.

κῆς καὶ τῆς δυτικῆς θαλάσσης τῆς νήσου, τὸ λουόμενον οὕτως εἶπεῖν ἐν τῇ θαλάσῃ, τὸ νήριτον, ἡ Λοῦτσα, ὡς διὰ τὸ λούεσθαι ἐν τῇ θαλάσῃ καλεῖται νῦν (διὰ τοῦ ὁμηρικοῦ ὀνόματος τοῦ Νηρίτου οἶονεῖ ἐν μεταφράσει καὶ πιθανῶς κατὰ συνεκδοχὴν ἀπὸ τούτου) εἷς τῶν περικλειόντων τὸ στόμιον τοῦ λιμένος Βαθέος δύο λόφων, ὁ ἐπ' ἀριστερὰ τῷ εἰσερχομένῳ. Τὸ νήριτον ὄρος τῆς Ἀνωγῆς, τὸ κείμενον ἀκριβῶς ἀπέναντι τῆς κεφαλῆς τοῦ λιμένος τούτου, τοῦ ἀντιστοιχοῦντος πρὸς τὸν τοῦ Φόρκυνος, διετήρησε μέχρι σήμερον τὸ ὁμηρικὸν ὄνομα ἐν τῇ θέσει Νηδρὶ¹ εὐθὺς κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ ὄρους ἐν τῷ ἰσθμῷ ἀμέσως μετὰ τὸν Ἀετόν. Ἡ δὲ ὀνομασία αὕτη — ἥτις προῆλθεν ἐκ παραφθορᾶς τοῦ ὀνόματος τοῦ ὄρους Νηρίτου, ὡς τὸ ἐν Λευκάδι Νηδρὶ ἐκ τοῦ τῆς αὐτόθι ὁμωνύμου πόλεως Νηρίτου — ἀποδεικνύουσα τὴν παλαιότητα ὁμωνυμίαν τοῦ ὄρους τῆς Ἰθάκης καὶ τῆς Λευκαδίας χερσονήσου τε καὶ πόλεως, ἐπιβεβαιοῖ πρὸς τοῖς ἄλλοις συγχρόνως τὴν τε ταυτότητα τοῦ ὄρους τῆς Ἀνωγῆς πρὸς τὸ ὁμηρικὸν *Νήριτον* τὸ *εἰνοσίφυλλον*, καὶ τὸν ἡμέτερον ἰσχυρισμόν, ὅτι ἐν Λευκάδι κατὰ τὴν περιοχὴν τοῦ χωρίου Νηδρίου οἱ Λευκαδισταὶ ἀνέσκαψαν τὸ *εὐκείμενον πολίεθρον* τῆς αὐτόθι ὁμηρικῆς πόλεως Νηρίτου ἢ Νηρίκου.

Νήριτον λοιπὸν ἀποδεικνύεται εἶναι ἀναντιλέκτως τὸ νῦν ὄρος τῆς Ἀνωγῆς καὶ διὰ τὸ περιβρέχεσθαι πανταχόθεν ὑπὸ τῆς θαλάσσης καὶ ἐκ τῆς θέσεως ἑναντι τῆς κεφαλῆς τοῦ λιμένος Βαθέος (Φόρκυνος) καὶ ἐκ τῆς διατηρήσεως τοῦ ὀνόματος Νηδρίου.

Ὅριζοντος τοῦ ποιητοῦ τὴν θέσιν τοῦ Νηρίτου ἀπέναντι καὶ πρὸς βορρᾶν τῆς κεφαλῆς τοῦ λιμένος Φόρκυ-

3. Ὁ πλέων διὰ τοῦ πορθμοῦ τῆς

1) Τὸ ὄνομα τοῦτο ἔμαθον τὸ πρῶτον ἐν συνομιλίᾳ πρὸς τὸν λόγιον φίλον Ν. Παυλάτον, ἐδεβαίωσα δὲ ὕστερον κατὰ τὰς ἐν Ἰθάκῃ διατριβὰς μου ἐπὶ τόπου. Ἡ θέσις ἐν οὐδενὶ τῶν γνωστῶν μοι χαρτῶν ἀναγράφεται, μηδενὸς μέχρι τοῦδε δόντος προσοχὴν εἰς τὴν τόσῃ αὐτῆς σπουδαιότητα.

Σάμης ἐξ Ἰθάκης εἰς Πύλον διήρχετο εἰς μακρὰν ἀπὸ τῆς πόλεως ἀπόστασιν ὑπὸ τὸ Νήϊον (ὑπὸ Νηΐου). Νήϊον λέγει ὁ ποιητὴς τὸ μεσημβρινὸν τῆς νήσου ὁρος (Καραβείκον ἢ Πεταλέϊκον), ἔνθα τὰ Καραβάτα καὶ ἀκρωτήριον Ναοῦ.

νος, νῦν Βαθέος, πάντες σχεδὸν κατ' ἀνάγκην συμφωνοῦσιν, ὅτι Νήριτον ἐλέγετο τὸ ὄρος τοῦ βορείου τῆς Ἰθάκης τμήματος. Περὶ τοῦ Νηΐου ὁμως μεγάλη ὑπάρχει σύγχυσις καὶ διαφωνία παρὰ τε τοῖς ἀρχαίοις καὶ τοῖς νεωτέροις, τῶν μὲν θεωρούντων ὡς Νήϊον τὸ ὄρος τοῦ μεσημβρινοῦ τῆς νήσου τμήματος, τῶν δὲ τὸ ὄρος τῆς Ἐξωγῆς, τῶν δὲ τέλος ἐκλαμβάνοντων τὸ Νήϊον οὐχὶ ὡς ἴδιον καὶ αὐτοτελὲς ὄρος, ἀλλ' ὡς μέρος τοῦ Νηρίτου. Τὴν σύγχυσιν ταύτην ὅλως ἀδικαιολόγητον νομίζοντες θέλομεν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁμηρικῶν δεδομένων δείξειν, ὅτι ὁ ποιητὴς καθώρισεν ἐπίσης ἀκριβῶς τὴν θέσιν τοῦ Νηΐου ὡς καὶ τὴν τοῦ Νηρίτου, καὶ ὅτι συνεπῶς οὐδεμία χωρεῖ περὶ ταύτης ἀμφιβολία ἢ διαφωνία.

Ἐν πρώτοις τὸ ὄνομα τοῦ Νηΐου ἔχει σχέσιν πρὸς τὸ νέω, ναῦς· γινώσκομεν δ' ὅτι νήϊον (ἢ δόρου νήϊον) λέγει ὁ Ὅμηρος τὸ ξύλον πλοίου, τὸ καραβόξυλον, ἰδίως δὲ τὸ εὐθὺ καὶ μακρὸν ἐκ δρυὸς ἢ λεύκης ἢ πεύκης (πρβλ. N 391, Π 484) τὸ χρησιμεῦον ὡς ἰστός. Νήϊον λοιπὸν ὄρος σημαίνει τὸ ἀποτόμως ὄρθιον ὑψούμενον ὡς ἰστός πλοίου, τὸ ὁμοιάζον πρὸς ἰστὸν πλοίου μετὰ ἀναπεπταμένου ἰστίου.

Τοῦ ὄρους δὲ τούτου ἡ θέσις ὁρίζεται ἀκριβῶς ἐν δυοὶ χωρίοις α 185 καὶ γ 81 Ἐν α 185 ἐξ. ὁ ὑπὸ τὸ Νήϊον, ὑπὸ Νηΐῳ ὑλήεντι, λιμὴν Ρεῖθρον λέγεται μακρὰν τῆς πόλεως, νόσφι πόλης· ἐπομένως μακρὰν ταύτης κεῖται καὶ τὸ Νήϊον. Ἐν δὲ γ 81 ὁ Τηλέμαχος πρὸς τὸν Νέστορα ἐρωτῶντα, τίνες εἰσὶ καὶ πόθεν πλέοντες ἀφίκοντο εἰς Πύλον, λέγει, ὅτι ἦλθον ἐξ Ἰθάκης πλεύσαντες ὑπὸ τὸ Νήϊον, ἡμεῖς ἐξ Ἰθάκης ὑπὸ Νηΐου εἰλήλουθμεν, δηλῶν διὰ τούτου ὅτι ἦλθον ἀπ' εὐθείας ἐξ Ἰθάκης διὰ τοῦ πορθμοῦ πλεύσαντες ὑποκάτωθεν τοῦ Νηΐου· διότι ἠδύναντο ἐλθεῖν εἰς Πύλον καὶ δι' ἄλλης ὁδοῦ, ἥτοι ἐκ τῆς πόλεως διὰ τῶν παραλευκαδίων νησιδίων, τῶν Ἐχινάδων καὶ τῆς Ἥλιδος ἀκτοπλοϊκῶς, διὰ τῆς ὁδοῦ δηλαδὴ, ἣν ἐξ ἀντιθέτου ἠκολούθησεν ὁ Ὀδυσσεύς

ἐπιστρέφων ἐκ τῆς ἐν Ἡλιδι Ἐφύρας (α 259). Κατὰ ταῦτα ὁ πλέων ἐξ Ἰθάκης, καὶ δὴ ἐκ τῆς πόλεως, ἔθεν ἀνεχώρησεν ὁ Τηλέμαχος, διὰ τοῦ πορθμοῦ τῆς Σάμης εἰς τὴν πρὸς νότον κειμένην Πύλον συναντᾷ εἰς μακρὰν ἀπὸ τῆς πόλεως ἀπόστασιν τὸ Νήϊον, οὗτινος ὑποκάτωθεν διέρχεται, τοῦτο τὸ ὄρος τῆς νήσου ὕστατον καταλείπων. Οὕτω δὲ ἀριστοτεχνικῶς ὀρίζει ὁ ποιητὴς τὴν τε θέσιν τῆς πόλεως (ἤτοι τοῦ λιμένος αὐτῆς) ἐν τῷ πορθμῷ μακρὰν καὶ βορείως τοῦ Νηϊοῦ, καὶ τὴν τοῦ Νηϊοῦ κατὰ τὸ μεσημβρινὸν τῆς νήσου τμῆμα.

Εἰσὶ πολλοί, οἵτινες ἀντὶ τῆς γνησίας καὶ μόνης ὀρθῆς γραφῆς ἔξ Ἰθάκης ὑπὸ Νηϊοῦ, ἣν διεφύλαξεν ἡμῖν ὁ Στράβων (X 454,11) καὶ φέρουσιν ἐξ τῶν σωζομένων χειρογράφων, ἀποδέχονται τὴν ἐν ἄλλοις χειρογράφοις γραφὴν ἔξ Ἰθάκης ὑπονηϊοῦ, Ἰθάκην ὑπονοοῦντες οὐχὶ τὴν νῆσον, ἀλλὰ τὴν ὁμώνυμον πόλιν, καὶ ταύτην νομίζοντες ὅτι λέγει ὁ ποιητὴς ὑπονήϊον, ἤτοι ὑπὸ τὸ Νήϊον κειμένην. Ἀλλ' ἡ γραφὴ αὕτη ἐλέγχεται εὐκόλως γραμματικῶς καὶ οὐσιαστικῶς πλημμελὲς καὶ ἀπορριπτέα. Γραμματικῶς μὲν, διότι ἂν τὸ ὑπονηϊοῦ ἦτο ἐπίθετον γένους θηλυκοῦ ἀποδιδόμενον εἰς τὸ Ἰθάκης, ἔδει λέγειν ἔξ Ἰθάκης ὑπονηϊῆς καὶ οὐχὶ ὑπονηϊοῦ. Παράβαλε Ἰλ. Z 396 Θήβη ὑποπλακίη, καὶ Νηρικίης Ἰθάκης Διον. Ἀλ. Περιηγ. στ. 496. Ὡστε μόνῃ ἡ γραφὴ ὑπὸ Νηϊοῦ ἔχει ὀρθῶς. Τὸ δὲ ὑπὸ Νηϊοῦ ἀποδοτέον εἰς τὸ εἰλήλουθμεν καὶ σημαίνει, ὅτι ἦλθον πλεύσαντες ὑποκάτωθεν τοῦ Νηϊοῦ, τῆς ὑπὸ μετὰ γενικῆς κυριολεκτοῦσης ἐπὶ κινήσεως (πρβλ. ῥέεν... ὕδωρ κρήνη ὑπὸ σπέους ι 141, τὸν μοχλὸν ὑπὸ σποδοῦ ἤλασα ι 375) ἐνῶ τοῦναντίον, ἂν ἀποδιδόμενον εἰς τὸ Ἰθάκης ἐσήμαινε τὴν πόλιν κειμένην ὑποκάτω τοῦ Νηϊοῦ, ἔδει λέγειν ὑπὸ Νηϊῶ τῆς ὑπὸ μετὰ δοτικῆς κυριολεκτοῦσης ἐπὶ στάσεως (πρβλ. ἔστηκεν.. ὑπὸ Νηϊῶ α 186. ἔναιεν ὑπὸ Πλάκῳ Z 396). Οὐσιαστικῶς δὲ ἔχει πλημμελῶς ἡ γραφὴ

ὑπονηίου, διότι κατὰ τὸν ποιητὴν τῆς μὲν πόλεως ὑπέρκειται οὐχὶ τὸ Νήϊον, ἀλλ' ὁ Ἑρμαιος λόφος π 471, τὸ δὲ Νήϊον εὔρηται μακρὰν τῆς πόλεως α 185 ἐξ.

Κατὰ τὰ ὁμηρικὰ ταῦτα δεδομένα τὸ Νήϊον κεῖται μακρὰν τῆς πόλεως ἐν τῇ ὁδῷ τῇ ἐξ Ἰθάκης πρὸς μεσημβρίαν εἰς Πύλον ἀγούση οὕτως, ὥστε ὁ τὴν ὁδὸν ταύτην διὰ τοῦ πορθμοῦ διαπερῶν πλέει ὑπὸ τὸ Νήϊον¹. Ἐν ἄλλοις λόγοις ὁ Ὅμηρος ὀρίζει ῥητῶς, ὅτι Νήϊον ἐλέγετο τὸ ὄρος τοῦ μεσημβρινοῦ τμήματος τῆς νήσου, τὸ νῦν Καραβείκον ἢ Πεταλέϊκον βουνόν. Τὸ ὄρος τοῦτο τῆς Ἰθάκης ἀποτόμως ὀρθοῦμενον, κοιλούμενον δὲ πρὸς τὴν κορυφὴν κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν καὶ κυρτούμενον ἀντιστοίχως κατὰ τὴν δυτικὴν, βαθμηδὸν δὲ ὑπ' ὀξείαν γωνίαν ταπεινούμενον, καὶ ἀποληγὸν κατὰ μὲν τὴν πρὸς τὴν πόλιν Βαθὺ ἀνατολικὴν πλευρὰν εἰς τὸ ἀκρωτήριον Κάστρον, κατὰ δὲ τὴν πρὸς τὸν πορθμὸν δυτικὴν εἰς τὸ ἀκρωτήριον Ἀνδρί, ὁμοιάζει τὸ σχῆμα πρὸς ἰστὸν πλοίου μετ' ἀναπεπταμένου καὶ ὑπὸ τοῦ ἀνέμου κολπουμένου ιστίου, νήϊον. Διετῆρσε δέ, φαίνεται, ἐπὶ μακρὸν καὶ μέχρις ἐσχάτων ταυτόσημόν τι πρὸς τὸ ὁμηρικὸν ὄνομα, ὡς τεκμαίρεται ἐκ τοῦ ἐξῆς. Ὑπάρχει ἱστορικῶς βεβαιωμένον, ὅτι τῷ 1535 μ. Χρ. ἡ οἰκογένεια τῶν Καλεργῶν ἐκ Κρήτης ἐλθοῦσα ἐγκατέστη ἐν Ἰθάκῃ κατοικήσασα ἐπὶ τῆς ὑπὲρ τὸ Βαθὺ κλίτύος τοῦ Καραβεϊκοῦ βουνοῦ κατὰ τὴν περιοχὴν τῆς μεσαιωνικῆς τῆς Ἰθάκης πόλεως, τανῦν Παλαιοχώρας, τὴν λεγομένην Καραβάτα. Ἡ οἰκογένεια δὲ αὕτη ὀλίγα ἔτη ὕστερον ἀποβαλοῦσα τὸ ἀρχικὸν ὄνομα Καλέργη παρέλαβε τὸ τοῦ Καραβία, προφανῶς ἐκ τοῦ ὄρους, ἐφ' οὗ κατώκησε τοῦ φέροντος, φαίνεται, συγγενές τι ἐκ τοῦ καραβίου ὄνομα διότι καραβιον λέγεται ἡ ναὺς, τὸ πλοῖον, καὶ καραβίας ὁ

1) Περαιούμενος ἐσχάτως διὰ λέμβου ἐκ Σάμης εἰς Ὀπίσω Ἀετὸν τῆς Ἰθάκης παρετῆρουν, πῶς τὰ ἐν τῷ πορθμῷ ὑπὸ οὐρίον ΒΔὸν ἄνεμον ἐξ Ἰθάκης πρὸς νότον

νήϊος. Ἡ ΝΔὴ ἄκρα καὶ ὁ ΝΔὸς ὄρμος τοῦ κόλπου Σκίνου, ὑπὸ παραφυάδος τοῦ ὄρους Νηΐου σχηματιζομένου, φέρει μέχρι σήμερον τὸ ὄνομα Ναοῦ¹ ὅπερ προέρχεται ἐκ τοῦ ὁμηρικοῦ *Νηΐου*, *Ναΐου*. Τὸ Καραβέϊκον βουνὸν διατηρεῖ ἔτι καὶ κατ' ἄλλα μέρη τῆς ὄρεινῆς αὐτοῦ δειράδος ὀνόματα ὑπενθυμίζοντα τὴν ὁμοιότητα πρὸς τὰ τοῦ πλοίου· οὕτω Στεφάνη (διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ στεφανοειδοῦς σκελετοῦ τῆς πρύμνης) λέγεται ἡ ὑπὲρ τὸν μυχὸν τοῦ λιμένος Βαθέος ἀπὸ τοῦ ΝΑοῦ μέρους τοῦ κυρίου ὄρους ἀρχομένη ἡμικυκλοειδῆς λοφοσειρά, καὶ Σκοταρία τὸ ἐν εἶδει σκόπας ἐξέχον βορειανατολικὸν ἀκρωτήριο τοῦ ὄρους τούτου.

Τὸ νήϊον ὄρος τοῦ μεσημβρινοῦ τμήματος τῆς Ἰθάκης, τὸ Καραβέϊκον βουνὸν—διῆκον, ὡς καὶ τὸ τοῦ βορείου τμήματος νήριτον ὄρος τῆς Ἀνωγῆς Νηδρί, ἐκ βορρᾶ πρὸς νότον—προσκατᾶται τὸ μέγιστον αὐτοῦ ὕψος πρὸς τὴν δυτικὴν πλευρὰν καὶ κατὰ μῆκος τοῦ πορθμοῦ. Σημείωσον δὲ τὴν ἀξιόθαύμαστον ἀρμονίαν καὶ τὴν ἀκρίβειαν τῆς ὁμηρικῆς παρατηρητικότητος καὶ τοποθετήσεως. Δὲς ἀναφέρει ὁ ποιητὴς ἐν τῷ ἔπει τὸ ὄρος Νήριτον, τὸ μὲν πρῶτον γενικῶς (ι 22), τὸ δὲ δεύτερον καθορίζων τὴν θέσιν αὐτοῦ ἔναντι καὶ πρὸς βορρᾶν τοῦ στομίου τοῦ λιμένος Φόρκυος, νῦν Βαθέος, (ν 351) ἔνθα τὸ ὄρος δεικνύει τὸ μέγιστον καὶ ἀποτομώτατον ὕψος. Δὲς δὲ ὁμοίως ἀναφέρει καὶ τὸ Νηΐον, ἐνδεικνύων οὕτω τὴν ἴσην σχεδὸν πρὸς τὸ Νήριτον σπουδαιότητα τοῦ ὄρους τούτου, τὸ μὲν πρῶτον γενικῶς (α 186), τὸ δὲ δεύτερον ὀρίζων τὴν θέσιν αὐτοῦ κατὰ τὸ μεσημβρινὸν τοῦ πορθμοῦ μέρος, ἐκεῖ

κατευθυνόμενα ἱστιοφόρα πλοίαρια διέπλεον ἀκριβῶς ὑπὸ τὸ Νηΐον. Σημειώτεον δὲ καὶ τοῦτο ὅτι, ἐνθ' τὸ βόρειον τμήμα τῆς Ἰθάκης ἐν τῷ πορθμῷ φαίνεται διηρημένον εἰς τρία ὄρη, τὴν Ἐξωγῆν, τὸ Νήριτον (Ἀνωγῆν) καὶ τὸν Ἀετόν, τὸ μεσημβρινὸν τμήμα τοῦναντίον ἀποτελεῖται ἐξ ἐνὸς μόνου ὄρους, τοῦ Νηΐου.

1) Τὸ ὄνομα ἀναγράφεται ὀρθῶς, ἐν τῷ χάρτῃ τοῦ Σαλαβάτωρος. Ἐν δὲ τῷ ὑπὸ Bérard δημοσιευθέντι χάρτῃ τοῦ γαλλικοῦ ναυαρχείου φέρεται ἐσφαλμένως ὁ ΒΑὸς ὄρμος τοῦ κόλπου Σκίνου ὑπὸ τὸ ὄνομα Νήϊος (Neios).

δηλαδή ἔνθα τὸ ὄρος ἔχει τὸ μέγιστον καὶ μᾶλλον ἀπότομον ὕψος (γ 81). Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἐκ τῆς πόλεως πρὸς νότον διαπερῶν τὸν πορθμὸν διέρχεται πρῶτον ὑπὸ τὴν δυτικὴν λοφοσειρὰν τοῦ Νηρίτου καὶ εἴτα νοτιώτερον ὑπὸ τὸ Νήϊον, πρὸς ἀποφυγὴν πάσης συγχύσεως ὥρισεν ἐν τῷ πρώτῳ χωρίῳ (α 185), ὅτι τὸ Νήϊον εὗρηται μακρὰν τῆς πόλεως, ὅτι δηλαδή ὁ οὕτως διαπλέων ἐν τῷ πορθμῷ συναντᾷ τὸ ὄρος Νήϊον εἰς μακρὰν ἀπὸ τῆς πόλεως ἀπόστασιν.

Οὕτως ὁρίζεται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ἀκριδέστατα, μηδεμιᾶς χωρούσης ἀμφιβολίας ἢ ἀμφισβήτησεως, ἡ θέσις τῶν δύο ὁρέων Νηρίτου καὶ Νηΐου, τῶν διδύμων ἀδελφῶν τῶν ἀποτελούντων τὴν ὑπὸ τῶν ναυτιλλομένων πάντων τῶν αἰώνων σημειουμένην χαρκτηριστικὴν εἰκόνα τῆς ἐκ δύο διακεκριμένων ὁρεινῶν κορμῶν συνισταμένης Ἰθάκης.

4. *Κροκύλεια* καὶ *Αἰγίλιψ* εἰσὶ τμήματα τῆς Ἰθάκης ὁρίζοντα ἀπὸ βορρᾶ καὶ νότου τὸ Νηρίτον, ὧν τὰ ὀνόματα διεσώθησαν ἐν τοῖς σημερινοῖς ἀκρωτηρίοις Κροκάκι καὶ [Αἰ γιδάκι.

Παρὰ τὸ βόρειον καὶ νότιον ἄκρον τοῦ νηρίτου ὄρους τῆς Ἀνωγῆς Νηδρίου κεῖνται ἐξ ἀνατολῶν τὰ ἀκρωτήρια Κροκάκι (= *Κροκύλεια*) καὶ Ἰτιάκι (= *Αἰγιδάκιον*, *Αἰγίλιψ*), τὸ μὲν πρὸς ἄρκτον, τὸ δὲ πρὸς μεσημβρίαν. Εἵπομεν ἄλλαχού, ὅτι τὰ δύο ταῦτα ἀκρωτήρια τῆς Ἰθάκης ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὰ ἐν Ἰλιάδι Β 633 *Κροκύλεια* καὶ *Αἰγίλιπα*, ἀποτελοῦσι τὰ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ τεθειμένα οἶονεἰ ὄρια τοῦ Νηρίτου· ἡ δὲ μέχρι τοῦ νῦν διατήρησις αὐτῶν τῶν ὁμηρικῶν ὀνομάτων ἀποτελεῖ πρόσθετον ἔτι καὶ ἀναντίρρητον ἀπόδειξιν ὑπὲρ τῆς Ἰθάκης καὶ ὑπὲρ τοῦ συνταύτισμοῦ τοῦ ἐν αὐτῇ ὄρους τῆς Ἀνωγῆς πρὸς τὸ ὁμηρικὸν Νηρίτον. Οὐχὶ δὲ μόνον τοῦτο· βλέμμα ἐπὶ τοῦ χάρτου δεικνύει, ὅτι ἡ ἀμφιάλος Ἰθάκη ἡ διὰ τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ Ἀετοῦ εἰς δύο νησιζόντα χερσονησῶδη τμήματα διαιρουμένη, τὸ βόρειον μετὰ κυρίου ὄρους τῆς Ἀνωγῆς (*Νηρίτου*) καὶ τὸ νότιον μετὰ τοῦ Καραβεῖκου βουνοῦ (*Νηΐου*), ὑποδιαιεῖται αὖθις εἰς ἄλλα δύο μικρότερα

τμήματα, σχηματιζομένης κατὰ μὲν τὸ βόρειον τμήμα με-
ταξὺ τῶν κόλπων Ἀφαλῶν καὶ Φρικῶν τῆς χερσονήσου τοῦ
Μάρμακα, ἐν ᾗ τὸ ἀκρωτήριον Κροκάλι (Κροκύλεια), κατὰ
δὲ τὸ νότιον μεταξὺ τοῦ λιμένος Βαθέος καὶ τοῦ Σαρακηνικοῦ
κόλπου ἐτέρας χερσονήσου, τῆς τοῦ Βαθέος, ἐν ᾗ τὸ ἀκρω-
τήριον Ἰτιάκι (Αἰγίλιψ). Οὕτω δὲ παρίσταται ἡ Ἰθάκη
τετραμερής, συνισταμένη ἐκ τεσσάρων χερσονήσων, τῆς Ἀνω-
γῆς (Νηρίου), τοῦ Καραβεῖκου βουνοῦ (Νηΐου), τοῦ Μάρ-
μακα¹ (Κροκυλείων) καὶ τοῦ Βαθέος (Αἰγίλιπος). Καὶ τὰ ὁμη-
ρικὰ δὲ ὀνόματα Κροκύλεια καὶ Αἰγίλιψ εἰσὶ δηλωτικὰ οὐ
μόνον τῶν καὶ νῦν ὁμωνύμων ἀκρωτηρίων, ἀλλὰ καὶ τῆς ποιό-
τητος τοῦ ἰδαφικοῦ σχηματισμοῦ τῶν ἐν αἷς κεῖνται χερσονή-
σων. Καὶ τὸ μὲν Κροκύλεια χαρακτηρίζει ἄριστα τὴν ἐκ κρο-
καλῶν², ἥτοι πετρῶν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον στρογγύλων,
(λευκῶν ὡς μάρμαρον, ἐξ οὗ καὶ ἡ σημερινὴ ὀνομασία Μάρμα-
κας), σύστασιν τῶν πετρωμάτων τῆς ἀνύδρου καὶ ἀδένδρου δει-
ράδος τοῦ Μάρμακα, τὸ δὲ Αἰγίλιψ τὸν αἰγιαλῶδη, τὸν ἐκ
πολλῶν αἰγιαλῶν σχηματισμὸν τῆς χερσονήσου τοῦ Βαθέος.
Ὁρθότατα δὲ ὁ ἀρχαῖος σχολιαστὴς Ἡρακλέων, ὁ σημειώσας
τὸ παρ' Ὀμήρῳ σαφῶς ὑποδεικνυόμενον τετραμερὲς τοῦτο τῆς
Ἰθάκης³, ἀποδίδει τὰ ἐν λόγῳ ὀνόματα εἰς ὠρισμένα ὀλόκληρα
τῆς νήσου τμήματα. « Ἡρακλέων δ' ὁ Γλαύκων τετραμερῆ φησι
»τὴν Ἰθάκην, ἧς τὸ μὲν πρῶτον ἐπὶ μεσημβρίαν καὶ θάλατταν,
»καὶ τὸ δεύτερον Νηΐον (γράφει Νήριον), καὶ τὸ τρίτον

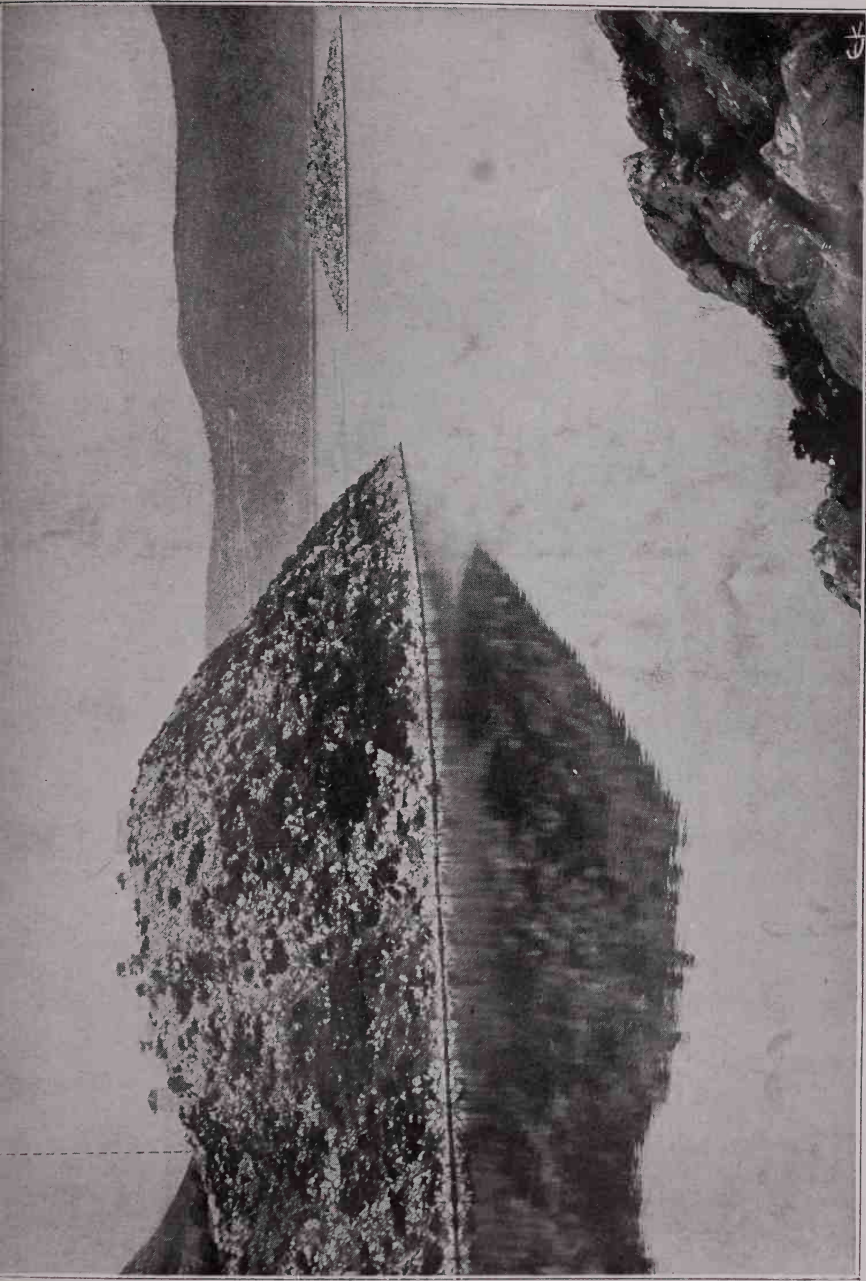
1) Ἐν σημειώματι, ὅπερ ὁ ἐν Σταυρῷ τῆς Ἰθάκης ἀρχαιολογῶν συνάδελφος ἱατρός
Π. Ραπτόπουλος λίαν προθύμως μοι ὑπέβαλε περὶ τῶν ἀρχαίων τοποθεσιῶν τῆς Ἰθά-
κης, δέχεται οὗτος τὴν χερσονήσον Μάρμακα ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς τὰ Ὀμηρικὰ Κρο-
κύλεια, Αἰγίλιπα ὅμως λέγει τὸ μεσημβρινὸν τῆς Ἰθάκης ὄρος, ἥτοι τὸ ὁμηρικόν
Νηΐον, καὶ τὸ ὑπὸ τούτου κατεχόμενον ὀλόκληρον μεσημβρινὸν ἤμισυ τῆς νήσου.

2) Κροκάλια λέγουσιν οἱ σημερινοὶ Ἰθακήσιοι τὰ στρογγύλα καὶ λευκὰ
κρόμμυα.

3) Πρόκειται ἐνταῦθα οὐχὶ περὶ διαιρέσεως εἰς δήμους, ὥς τινες οὐχὶ ὀρθῶς ἐκ-
λαμβάνουσιν, ἀλλ' ἀπλῶς περὶ φυσικῆς διαιρέσεως.

»Κροκύλειον, τὸ τέταρτον Αἰγιοῦσα (γράφει Αἰγίλιπα)» (Στεφ. Βυζαντ. ἐν λέξει Κροκύλειον). Ὁ σχολιαστὴς οὗτος φαίνεται εἶναι εἰς τῶν ὀλίγων τῶν γινωσκόντων ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως τὴν Ἰθάκην. Τὸ χωρίον φέρεται προφανῶς ἐφθαρμένον, ἀλλ' ἡ διόρθωσις ἀποβαίνει εὐχερεστάτη. Τοῦ σχολίου ἀφορῶντος τὸ τῆς Ἰλιάδος Β 632 οἱ ῥ' Ἰθάκην εἶχον καὶ Νῆριτον εἰνοσίφυλλον καὶ Κροκύλεια ἐνέμοντο καὶ Αἰγίλιπα τρηχεῖαν¹, τὰ παρὰ τῷ σχολιαστῇ ἐφθαρμένα Αἰγιοῦσα καὶ Νῆριον δέον ἵνα ἀντικατασταθῶσι διὰ τῶν ἐν τῷ ὁμηρικῷ κειμένῳ ὑπαρχόντων Αἰγίλιπα καὶ Νῆριτον, ἐξ οὗ πιθανώτατα ἀπεσπάσθη τὸ ἐν τῷ ἐφθαρμένῳ Αἰγιοῦσα ὑπάρχον ρ. Γινώσκουμεν ἄλλως τε σήμερον ἐπακριβῶς ἔκ τε τῆς ὁμηρικῆς τοπογραφίας καὶ ἐκ τῆς διατηρήσεως τοῦ ὀνόματος Νηδρί, ὅτι τὸ Νῆριτον ἦτο ἐν τῷ βορείῳ καὶ οὐχὶ ἐν τῷ μεσημβρινῷ τμήματι τῆς Ἰθάκης. Πρὸς τὴν τοιούτην διαίρεσιν τῆς Ἰθάκης συμφωνεῖ καὶ τὸ ὑπὸ Διονυσίου τοῦ Περιηγητοῦ ἀκμάσαντος περὶ τὰ 300 μ. Χρ. λεγόμενον, ὅτι μετὰ τὴν Κέρκυραν ἔπεται ἡ Νηρικίη Ἰθάκη, τῇ (Κερκύρα) δ' ἔπι Νηρικίης Ἰθάκης ἔδος ἐστήρικται (Διογ. Ἀλεξ. Περιηγ. στ. 496), ἥτοι τὸ βόρειον τμήμα τῆς νήσου, ἡ Νηριτία Ἰθάκη, ἀποδεικνυομένου ἐκ τούτου ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἔλεγον ἀδιακρίτως Νῆριτον ἢ Νῆρικον τὸ τε ὅρος τῆς Ἰθάκης καὶ τὴν Λευκαδίαν χῶ-

1) Ἐπειδὴ ὁ Πλίνιος (VI, 19, 12) ἀναφέρει νῆσον Κροκύλεια παρὰ τὸ Δουλίχιον, Σάμην καὶ Ἰθάκην, νομίζουσιν οἱ τινες ὅτι τὰ ὁμηρικὰ Κροκύλεια καὶ Αἰγίλιψ ἦσαν νησίδες, καὶ δὴ αἱ παρὰ τὴν Λευκάδα Μεγανῆσι καὶ Ἄτοκος (ἡ μὴ τεκοῦσα, μὴ ἔχουσα, ὡς αἱ λοιπαὶ, παρακείμενα μικρότερα νησίδρια, οἰοῦναι τεχνία). Ἀλλ' ὁ μὲν Στέφανος Βυζάντιος ἀναφέρει Κροκύλειον νῆσον Ἰθάκης, ἡ δὲ νῆσος Κροκύλεια τοῦ Πλινίου οὐδόλως δύναται εἶναι μεταξὺ τῶν ἑξ παραλευκαδίων, διότι τοιαύτας ὀνομάζει οὗτος τὴν Ταφιοῦσαν, τὰς Ὀξίας (πλείονας βεβαίως τὸν ἀριθμὸν) καὶ τὴν Πρινόεσσαν (ante Leucadiam.. Taphias, Oxiae, Prinoessa). Πιθανώτερον ἢ μᾶλλον σχεδὸν βέβαιον, νομίζομεν, Κροκύλεια λέγει ὁ Πλίνιος καὶ Κροκύλειον ὁ Στέφανος τὴν πρὸς τὸ ἀκρωτήριο τῆς Ἰθάκης Κροκύλι ἐν τῷ κόλπῳ τῶν Φρικῶν νησίδα, τανῦν μὲν τοῦ Ἀγίου Νικολάου, τότε δὲ συνεχδοχικῶς ἑκτονουοῦσαν πρὸς τὸ παρακείμενον τῆς Ἰθάκης τμήμα Κροκύλεια.

Κάστρου
ἀνατολική
πλευρὰ

Νήματον

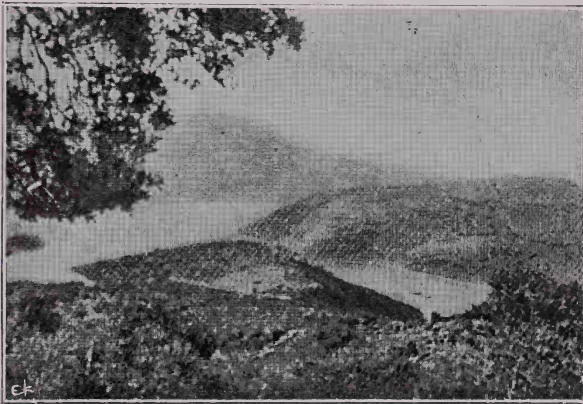
Σκαρτσουμπο-
νήσι

Εἰσόδος λιμένος
Φόρκυνος
(Βαθέος)

15. Τὸ μετὰ τὸ τοῦ λιμένος Φόρκυνος (Βαθέος) καὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ (ἦτοι τοῦ ὅρου Δεξιᾶ) παρεμβλλόμενον ὑψηλὸν ἀκρωτήριον Κάστρον. — Α. Σημεῖον, ἐφ' ᾧ ὁ ἐκ τοῦ ὄπισθεν τοῦ Κάστρου κειμένου ὅρου Δεξιᾶ ἀνερχόμενος δύναται βλέπειν τὸν λιμένα Φόρκυνος (Βαθέος).

16. Ἡ πρὸς Βορρᾶν ἐστραμμένη εἵσοδος τοῦ ἄντρου τῶν Νυμφῶν (τανῦν Μαρμαροσπηλαιᾶς).

Ὁρμος Δεξιᾶ.

17. Ὁ λιμὴν Φόρκυνος ἀπὸ τοῦ Νηΐου ἐξ ὕψους. Ἀριστερὰ ἡ κεφαλὴ τοῦ λιμένος, ὁ ὄρμος Δεξιᾶ. Μεταξὺ τῆς κεφαλῆς (κρατὸς) καὶ τοῦ λιμένος τὸ ἀκρωτήριον Κάστρον.

18. Ὁ ἐν Λευκάδι λιμὴν Σύβοτα.

ὁμοίως ἐσχηματισμένος τόπος. Ἀρκεῖ δὲ ἡ ἐπιτόπιος μελέτη τοῦ χωρίου τούτου τῆς Ὀδυσσεΐας οὕτω ἀκριβῶς καὶ κατὰ γράμμα, καθ' ὃν ἡμεῖς ἀνωτέρω ὑπεδείξαμεν τρόπον, ὅπως διασκεδάσῃ τὴν νεφέλην τῆς ἀμφιβολίας καὶ πείσῃ πάντας περὶ τῆς ταυτότητος τῆς ὁμηρικῆς Ἰθάκης πρὸς τὴν σημερινήν. Εἶναι δὲ ταῦτα πάντα τοσοῦτον χαρακτηριστικὰ νομίζομεν, ὥστε καὶ μόνα καὶ αὐτὸν τὸν μᾶλλον δύσπιστον πείθουσι περὶ τῆς ὁμηρικῆς αὐτοψίας. Διὰ τούτων δ' ὁ ποιητής, ὡσανεὶ προβλέπων τὰς μελλούσας διαμφισθητήσεις, οὐ μόνον δίδει ἀδιαφιλονείκητον πιστοποιητικὸν ταυτότητος τῇ προσφιλεῖ αὐτῷ Ἰθάκῃ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐν ταύτῃ μακρᾶς αὐτοῦ διαμονῆς ἀπόδειξιν. Διότι οὐχὶ ὁ ἄπαξ καὶ ἐπιτροχάδην ἰδὼν τὸν τόπον, ἀλλ' ὁ ἐπανειλημμένως ἐπισκεψάμενος καὶ βαθέως μελετήσας, ἡδύνατο διαγράψαι τοιαύτας εἰκόνας.

Τὸ γεγονός δ' ὅτι οἱ διάφοροι ἐρμηνευταὶ καὶ κριτικοί, ἀρχαῖοι τε καὶ νεώτεροι, σοφοὶ ἄλλως τε ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἄνδρες, οὐδὲν ἄλλο ἐπὶ τοῦ προκειμένου θέματος τοῦ ἄντρου κατώρθωσαν ἢ τὸ ἐπισκοτίσαι διὰ παχυλοτάτης νεφέλης ἀμφιβολιῶν καὶ δυσπιστίας τὴν ἀπαράμιλλον διὰ τὴν ἀκρίβειαν, θετικότητα καὶ πραγματικότητα ὁμηρικὴν ταύτην εἰκόνα ἀποδεικνύει πρὸς τοῖς ἄλλοις πασιφανῶς, πόσον ἡ τέως ἐν χρήσει ὁμηρικὴ κριτικὴ ἐπὶ ἐσφαλμένων ἐρμηνειῶν ἐν πολλοῖς στηριζομένη χρήζει ριζικῆς μεταρρυθμίσεως.

Ἀξιοσημείωτον δὲ θεωροῦμεν τὸ ὅτι διὰ τῆς προσφυγῆς εἰς τὴν σημερινὴν γλῶσσαν τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ ἀκριβῶς ἐρμηνευομένου τοῦ κρατὸς λιμένος λύνονται ὀριστικῶς καὶ ἀναντιρρήτως αἱ ἀπὸ αἰώνων ὑπάρχουσαι διαφωναίαι περὶ τε τοῦ τύπου τῆς ἀποβιβάσεως τοῦ Ὀδυσσεῶς (ἂν εἰς τὸν λιμένα τοῦ Βαθέος ἢ εἰς τὸν ὄρμον Δεξιᾶ) καὶ περὶ τῆς θέσεως τοῦ ἄντρου τῶν Νυμφῶν. Ἐστω δὲ τοῦτο διδάγμα πρὸς τε τοὺς ἡμετέρους καὶ τοὺς ξένους λογίους. Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς πολλὰ διατηρεῖ ἐν τῇ γλώσσῃ καὶ τοῖς ἐθίμοις ὁμηρικὰ καὶ ἐν γένει προγο-

νικά, τὰ δυνάμενα διαφωτίσαι πλεῖστα ὅσα διαμφισβητούμενα σημεία τῆς κριτικῆς, ἅτινα οὐδεὶς, ὅσω σοφὸς καὶ ἂν ὑποτεθῇ, δύναται εὐκόλως λύειν ἀπὸ μόνου τοῦ σπουδαστηρίου.

Συμπέρασμα ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐξάγεται φανερόν, ὅτι ὁ ὅρμος Δεξιὰ ἀποτελεῖ τὴν κεφαλὴν τοῦ λιμένος Βαθέος (Φόρχυνος), καὶ ὅτι ἡ ἄνωθεν τοῦ ὅρμου τούτου κειμένη Μαρμαροσπηλαιὰ οὐ μόνον εὗρηται ἀκριβῶς ἐκεῖ, ὅπου ὁ ποιητὴς ὀρίζει τὴν θέσιν τοῦ ἄντρου τῶν Νυμφῶν, ἐπὶ κρατὸς λιμένος ἥτοι ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ λιμένος, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἀντιστοιχεῖ ἀκριβέστατα πρὸς τὴν ὁμηρικὴν περιγραφὴν, ἀποτελοῦσα, ὡς τὸ ὁμηρικὸν ἄντρον διὰ τὸν λιμένα τοῦ Φόρχυνος, ἐν τῶν κυριωτέρων χαρακτηριστικῶν γνωρισμάτων τοῦ ἐν σχήματι πόρκου ἀντιστοίχου λιμένος τοῦ Βαθέος, καὶ μετὰ τούτου δύο τρανωτάτας ἀποδείξεις ὑπὲρ τῆς ταυτότητος τῆς σημερινῆς Ἰθάκης πρὸς τὴν ὁμηρικὴν. Καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν δὲ τοῦ τελικοῦ σκοποῦ, ὡς ἔχει τὸ σπήλαιον τοῦτο φαίνεται τὸ πάντων καταλληλότετον πρὸς ἀπόκρυψιν θησαυρῶν, μικρόν, σκοτεινόν, ὑψηλὰ καὶ ἐκτὸς τῆς ὁδοῦ κείμενον, προσιτὸν δὲ ἀπὸ μιᾶς μόνον στενῆς καὶ δυσευρέτου εἰσόδου εὐκόλως διὰ λίθου φραττομένης (ν 370), ἔχον δὲ συγχρόνως τοῦτο τὸ πλεονέκτημα, ὅτι ὡς ἱερὸν τῶν Νυμφῶν, πρὸς ἃς προσεφέροντο ἐν αὐτῷ θυσίαι (ν 350), ἦτο ἀπαράβιαστον.

Ταῦτα ἐν Ἰθάκῃ τὰ κατὰ τὸν λιμένα τοῦ Βαθέος καὶ τὴν ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, ἥτοι ἄνωθεν τοῦ ὅρμου Δεξιὰ, κείμενον σπήλαιον τῆς Μαρμαροσπηλαιᾶς, θαυμασίως καὶ μέχρι κεραίας ἐφαρμοζόμενα πρὸς τὸν ὁμηρικὸν λιμένα τοῦ Φόρχυνος καὶ τὸ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς (ἐπὶ κρατὸς) αὐτοῦ ἄντρον τῶν Ναϊάδων Νυμφῶν.

Ἐν Λευκάδι ὑπάρχουσι μὲν δύο κλειστοὶ λιμένες ὁ τοῦ Βλιχοῦ, ὃν ἤδη ἐγνωρίσαμεν, καὶ τὰ Σύβοτα, οὐδεὶς ὅμως τούτων ἔχει κεφαλὴν ὁμοίαν πρὸς τὴν ὁμηρικὴν τοῦ Φόρχυνος.

Ὁ πρῶτος κείμενος κατὰ τὰ ΒΑ^α τοῦ μεσημβρινοῦ ἡμίσεος τῆς νήσου καὶ ἐκτὸς τοῦ πορθμοῦ (τῶν Λευκαδιστῶν), ἔχων δ' ἐν τῷ κατὰ τὸ στόμιον ὄρμῳ Ἐγκλειμένῳ κεφαλὴν¹, συμφωνεῖ μὲν ἐν μέρει κατὰ ταῦτα πρὸς τὸν τοῦ Φόρκυνος, ἀλλ' ἂφ' ἐνὸς μὲν ἀποτελῶν τὸν λιμένα τῆς μυκηναϊκῆς ἐν τῇ Λευκαδίᾳ χώρᾳ πόλεως (Νηρίκου ἢ Νηρίτου, τανῦν Νηδρίου, καθ' ἡμέας, τῆς ὁμηρικῆς Ἰθάκης κατὰ τοὺς Λευκαδιστάς), ἂφ' ἑτέρου δὲ στεροῦμενος πάντων τῶν λοιπῶν γνωρισμάτων τοῦ ὁμηρικοῦ λιμένος Φόρκυνος, οὐδαμῶς δύναται λαμβάνεσθαι ὑπ' ὄψιν.

Μένει λοιπὸν ὁ ἕτερος κλειστὸς λιμὴν τὰ Σύβοτα, ὃν οἱ Λευκαδισταὶ θεωροῦσιν ὡς τὸν λιμένα τοῦ Φόρκυνος. Ὁ λιμὴν οὗτος ὁ μικρότερος πάντων τῶν τῆς Λευκάδος κεῖται οὐχὶ μὲν ἐκτὸς τοῦ πορθμοῦ, ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ πορθμῷ τῶν Λευκαδιστῶν καὶ ἀκριβῶς ἔναντι τοῦ Ἀρκουδίου, ἥτοι τῆς Ἀστερίδος αὐτῶν, ὥστε οἱ αὐτόθι ἐνεδρεύοντες μνηστῆρες ἤθελον ἀγρεύσειν λείαν πολλῷ πολυτιμότεραν τοῦ Τηλεμάχου, αὐτὸν τὸν διὰ τοῦ πλοίου τῶν Φαίακων εἰς τὸν λιμένα τοῦ Φόρκυνος διαπεραιούμενον βασιλέα τῆς Ἰθάκης· οὐχὶ δὲ βορειότερον καὶ εἰς ἀπόστασιν, ἀλλ' ἐν τῇ αὐτῇ γραμμῇ καὶ πλησιέστατα πρὸς τὴν παρὰ τὸν Εὐγυρον κατὰ τοὺς Λευκαδιστάς κατοικίαν τοῦ Εὐμαίου, τῆς ἀπὸ τοῦ λιμένος πρὸς τὸ χωρίον τοῦ Εὐγύρου ἀγούσης ὁδοῦ μηδαμῶς διηκούσης διὰ πολλῶν ἀκρωτηρίων. Τὸ δὲ στόμιον ἔχει ἐστραμμένον οὐχὶ πρὸς τὰ ΒΔ^α, ἀλλὰ πρὸς νότον, καὶ οὐχὶ πρὸς ἐσωτερικὴν τινα θάλασσαν λήγουσαν εἰς τὸ ἀπέναντι κύριον τῆς νήσου ὄρος Νήριτον, ἀλλ' εἰς τὴν ἔξω ἀνοικτὴν θάλασσαν. — Ἡ δὲ εἰς τὸν λιμένα εἰσοδος γίνεται οὐχὶ μεταξὺ δύο ἀποκρήμνων ὑψηλῶν ἀκρωτηρίων ἀπέναντι ἀλλήλων πρὸ τοῦ λιμένος προβεβλημένων καὶ βαθμηδὸν πρὸς

1) Ἐκ πάντων τῶν ἐν ταῖς περὶ τὴν Ἰθάκην νήσοις λιμένων μόνος ὁ τοῦ Βλιγροῦ ἐν Λευκαδίᾳ ἔχει κεφαλὴν, πάντως ὅμως (καὶ δεκτοῦ ἔτι γενομένου, ὅτι ἡ Λευκάς ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου ὡς νῆσος) οὐδαμῶς ὁμοιάχουσαν πρὸς τὴν τοῦ Φόρκυνος.

τὴν εἴσοδον χαμηλουμένων και συμμαζευομένων, ἀλλὰ μεταξὺ χαμηλῆς, στενῆς καὶ μακρᾶς χερσονησώδους λωρίδος πετρώδους γῆς, — ἥτις μόνη προβάλλουσα κλείει ἀπὸ τοῦ ἐνὸς μέρους τὸ στόμιον τοῦ λιμένος — ἀφ' ἐνός, καὶ μόλις προέχοντος προβόλου τινος, ἀφ' ἑτέρου. Οὕτω δ' ὁ λιμὴν μὴ ὦν ἐσκεπασμένος ἔξωθεν, γίνεται εἰς πάντα περιπλέοντα ὁρατός, προσιτὸς δὲ καὶ εἰς τὸν μηδεμίαν ἀπὸ τοῦ πρὶν εἶδῃσιν ἔχοντα (πρὶν εἰδῶτα)· ὁ δὲ ἐντὸς εὐρισκόμενος οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν δύναται διαπορεῖν περὶ τῆς ἐξόδου, ἥτις βραχυτάτη καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὸ ὅλον τοῦ λιμένος πλάτος οὐχὶ στενὴ, πάντως δὲ οὐχὶ στενοτέρα τοῦ μυχοῦ, παρέχει μετὰ τῆς ἐλάχιστα περιφεροῦς λοιπῆς περιοχῆς τοῦ λιμένος σχῆμα οὐδαμῶς ὁμοιάζον πρὸς πόρκον.

Οὐδὲν ἀξιώλογον ὅρος ὑπάρχει πλησίον καὶ ἀπέναντι εἴτε τοῦ στομίου εἴτε τοῦ μυχοῦ τοῦ λιμένος, πολλῶ δ' ὀλιγώτερον τὸ κύριον τῆς νήσου ὅρος Νήριτον· ὁ δὲ πρὸς τὸ στόμιον βλέπων οὐδὲν ἄλλο ἔχει ἐνώπιον αὐτοῦ εἰμὴ τὴν χερσονησώδη λωρίδα καὶ πέραν ταύτης τὴν ἔξω ἀνοικτὴν θάλασσαν. Καὶ τὸ πάντων σπουδαιότερον, ὁ λιμὴν οὗτος κυριολεκτικῶς μὲν στερεῖται κεφαλῆς, ἥτοι ἰδιαίτερου κατὰ τὴν εἴσοδον πρώτου ὄρμου διὰ προεξεχούσης γλώσσης γῆς ἐσχηματισμένου· ἐὰν δὲ καταχρηστικῶς ἐκζητηθῇ καὶ ἐνταῦθα κεφαλὴ τοῦ λιμένος, ὡς τοιαύτη δέον ἵνα θεωρηθῇ ἀναγκαιῶς ἢ κατὰ τὸ στόμιον ἐξέχουσα χερσονησώδης λωρίς· αὕτη ὅμως οὐδὲν τῶν προσόντων ἔχει τῶν ὑπὸ τοῦ ἔπους ἀπαιτουμένων διὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ λιμένος Φόρκυνος. Πετρώδης οὖσα πανταχοῦ οὐδὲν ἶχνος ἀμμόδους παραλίας (ψαμάθου) οὔτε νῦν ἔχει οὔτε ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἠδύνατο ἔχειν διὰ τὸ μέγα βάθος τῆς θαλάσσης (17—44 μέτρων κατὰ τὸν χάρτην τοῦ Λευκαδιστοῦ Marées), ὥστε ἀκατανόητον καθίσταται πῶς ἠδύνατο ἢ ναῦς τῶν Φαιάκων εἰσχωρῆσαι κατὰ τὸ ἥμισυ¹ εἰς τὴν πέτραν ταύτην. Οὖσα δὲ χαμηλὴ οὐδόλως ἠδύνατο φέρειν

1) Τοιαύτη ἄλλως τε ἀμμόδης παραλία οὐδαμοῦ τοῦ λιμένος τούτου ὑπάρχει.

ἄνωθεν αὐτῆς ἐλαίας καὶ σπήλαιον. Ἐκ τῶν πέντε ὄλων σπηλαίων τῶν ἐν τῷ λιμένι τούτῳ ὑπαρχόντων οὐδὲν κεῖται ὑπεράνω τῆς χερσονησώδους ταύτης λωρίδος, ἀλλὰ τὰ μὲν δύο, τὸ τῆς Ἀγίας Ἀμπελαγίας καὶ ἕτερον ἀνώνυμον, κατὰ τὴν αὐτὴν μὲν ἀνατολικὴν παραλίαν, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἀκτῆς καὶ ὑπὲρ τὰ 600 μέτρα βορειότερον, τὰ δὲ λοιπὰ τρία, Ἀγίου Σώστη, Μαυράδων καὶ Κουμαρολαγκάδας, ἱκανὰ μὲν μέτρα (30 — 100 μ.) ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀντίθετον ἀπέναντι τῆς λωρίδος δυτικὴν παραλίαν τοῦ λιμένος.¹ Οὐδὲν δὲ τῶν σπηλαίων τούτων ἔχει δύο εἰσόδους, τὴν μὲν πρὸς Βορρᾶν, τὴν δὲ πρὸς Νότον, ἐπομένως οὐδὲν ἀνταποκρίνεται οὔτε λόγῳ θέσεως οὔτε λόγῳ σχήματος πρὸς τὸ ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ λιμένος Φόρκυνος ὁμηρικὸν ἄντρον τῶν Νυμφῶν. Ὁ δὲ ἀπὸ τῆς χερσονησώδους λωρίδος ἐπισκοπῶν τὰ πέριξ οὐδὲν πλέον καὶ οὐδὲν ἔλαττον δύναται βλέπειν ἐκεῖθεν ἢ ἀπὸ ἄλλου τινὸς σημείου τοῦ λιμένος, ὥστε οὐδεμία ὑφίσταται ἀνάγκη πορείας πρὸς τὴν ἐπισκόπησιν. Ἀλλ' ὁ ἐπιχειρῶν τὴν ἐπισκόπησιν ταύτην ἐν τῷ κατακλείστῳ ὑπὸ βουνῶν πανταχόθεν (πλὴν τῆς θαλάσσης) ἐμποδιζόντων τὴν θέαν λιμένι οὐδεμίαν ἀπολύτως ιδεᾶν δύναται λαμβάνειν τοῦ ἐδάφους τῆς Λευκάδος, ὥστε ἀπορεῖ τις καὶ ἐξίσταται, πῶς ἡδύνατο ἰσχυρίζεσθαι ἡ Ἀθηνᾶ, ὅτι ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου δεικνύει εἰς τὸν Ὀδυσσεᾶ τὸ ἔδαφος τῆς Ἰθάκης!

Τὴν ἔλλειψιν τοῦ Νηρίτου συναισθανόμενοι καὶ οἱ Λευκαδισταὶ προσπαθοῦσιν, ἵνα ἐξοικονομήσωσι τὴν δυσχέριαν ὅτε μὲν λέγοντες, ὅτι πιθανῶς ἡ φαντασία τοῦ ποιητοῦ ἔπλασε τὸ Νήριτον ἀπέναντι τοῦ λιμένος, ἄλλοτε δὲ δεικνύοντες εἰς ἱκανὴν πρὸς βορρᾶν ἀπόστασιν μικρὸν πυραμιδοειδῆ λόφον, πρὸ βουνον τοῦ περὶ τὰ 6 χιλιόμετρα ἀπέχοντος ὄρους Λαϊναχίου, τοῦ ἀνέχοντος εἰς τὴν ἐσχατιὰν τῆς ὁρεινῆς δειράδος τοῦ κυ-

1) *I⁸ Marées, Karten von Leukas, χάρτην 4^ο.

ρίου ὅρους τῆς νήσου (Ἐλάτης), οὐτινος ἡ κορυφή Σταυρω-
τῆς ἀπέχει περὶ τὰ 13 χιλιόμετρα ἀπὸ τοῦ στομίου τοῦ λι-
μένος Σύβοτα. — Ἡμεῖς ἀφιέμενοι τῷ ἀναγνώστῃ τὴν περὶ
τούτου κρίσιν, κατὰ πόσον αἱ ἐξοικονομήσεις αὗται δύνανται
λαμβάνεσθαι ὑπ' ὄψιν, παρατηροῦμεν, ὅτι εἰς οὐδὲν ὠφελοῦ-
σιν, ἅτε τῆς ἐλλείψεως τοῦ Νηρίτου μὴ οὔσης τῆς μόνης,
ἐπειδὴ τοι κατὰ τὰ ἄνω εἰρημένα καὶ διὰ τὴν ἔλλειψιν κεφαλῆς
ὁ ἐν Λευκάδι λιμὴν Σύβοτα οὐδεμίαν ἀπολύτως κέκτηται,
οὔτε λόγῳ θέσεως οὔτε λόγῳ σχηματισμοῦ, τῶν ὑπὸ τοῦ ὀμηρι-
κοῦ κειμένου διὰ τὸν λιμένα Φόρκυνος ἀπαιτουμένων ιδιοτήτων.

10. *Πρώτην ἀ-
κτὴν* λέγει οὐχὶ ἀ-
ξιόλογον λιμένα,
ἀλλ' ἀπλοῦν ση-
μεῖον ἀποβάσεως
κατὰ τὸ μεσημβρι-
νώτατον τῆς Ἰθά-
κης ἄκρον ἐκτὸς
τοῦ πορθμοῦ τῆς
Σάμης καὶ ἐγγὺς
τῆς κατοικίας τοῦ
Εὐμαίου κείμενον,
ὁποῖος ὁ νῦν ὀρμί-
σκος Ἀνδρί.

Πλὴν τῶν ἄνωθι τριῶν λιμένων ὁ Ὅμηρος ἀναφέρει ἐν
Ἰθάκῃ καὶ τὴν *πρώτην ἀκτὴν* ο 36. Ὡς καὶ ἀλλαχοῦ εἴπο-
μεν, τὴν πρώτην ταύτην ἀκτὴν θέλει ὁ ποιητὴς κειμένην κατὰ
τὸ μεσημβρινώτατον τῆς Ἰθάκης ἄκρον καὶ ἐκτὸς τοῦ πορθ-
μοῦ τῆς Σάμης, ἀφοῦ πρὸς ἀποφυγὴν ἀκριβῶς τῆς ἐν τῷ
πορθμῷ τούτῳ ἐνέδρας παραγγέλλει ἡ Ἀθηνᾶ τῷ Τηλεμάχῳ
τὴν εἰς τὴν πρώτην ἀκτὴν ἀπόδασιν. Ἡ ἔκφρασις δὲ πρώτῃ
ἀκτὴ ὑποδηλοῖ σαφῶς, ὅτι οὐδαμῶς πρόκειται ἐνταῦθα περὶ
λιμένος ἀξιολόγου, ἀλλ' ἀπλῶς περὶ σημείου ἀποβάσεως, περὶ
ὀρμίσκου. Καὶ τοιοῦτος ὀρμίσκος ὑπάρχει ἐν Ἰθάκῃ εἰς καὶ μόνος
τὸ Ἀνδρί¹ κατὰ τὸ μεσημβρινώτατον τῆς νήσου ἄκρον καὶ
ἐκτὸς τοῦ πορθμοῦ τῆς Σάμης, ἀκριβῶς δὲ κάτωθεν τοῦ ὄρο-
πέδιου Μαραθιᾶ, ἔνθα ἡ Πέτρα Κόρακος καὶ ἡ κατοικία τοῦ
Εὐμαίου, συνδεόμενος πρὸς τὸ ὀροπέδιον τοῦτο διὰ βραχείας
ἡμιονικῆς ἀτραποῦ.

Ἐν Λευκάδι ὑπάρχουσι κατὰ τὴν μεσημβρινὴν ἄκραν τῆς
νήσου ἀντὶ ἐνὸς πέντε ἐν ὄλῳ λιμένες, ἡ Βασιλική, ἡ Ἀμ-

1) Ὁ ὀρμίσκος οὗτος δυτικῶς τοῦ ὁμωνύμου ἀκρωτηρίου ἀνοιγόμενος ἔχει πλά-
τος 200 μύλιας μέτρων, εἰσδύων πρὸς βορρᾶν ἐπὶ μῆκος 800 περιπού μέτρων μέχρι
μικρᾶς ἀμμώδους παραλίας.

μοῦσα, τὸ Σκύδι, τὰ Σύβοτα καὶ τὸ Ροῦδι. Ὅποια ἐντεῦθεν ἀπορία περὶ τὴν ἐκλογὴν! Πάντες ὅμως οὗτοι κεῖνται οὐχὶ ἐκτὸς τοῦ πορθμοῦ (τῶν Λευκαδιστῶν), ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ πορθμῷ. ἔτι δέ, οἱ δύο τούτων ὁ τῆς Βασιλικῆς καὶ τὸ Σκύδι, ἐφ' ὧν πίπτει ἡ ἐκλογὴ τῶν Λευκαδιστῶν διὰ τὴν πρώτην ἀκτὴν, εἰσὶν οὐχὶ ἀπλᾶ σημεῖα ἀποβάσεως, οὐχὶ ὁρμίσκοι, ἀλλὰ δύο τῶν εὐρυχωροτέρων λιμένων, ὁ τῆς Βασιλικῆς μάλιστα ὁ μέγιστος τῆς Λευκάδος. — Ἡ περὶ τὴν ἐκλογὴν δὲ ταύτην ἀπορία συνδυάζεται μεθ' ὁμοίας ἀπορίας περὶ τῆς ὁδοῦ, δι' ἧς ὁ Τηλέμαχος ἠδύνατο ἐπανελθεῖν ἐκ Πύλου εἰς τὴν (κατὰ τοὺς Λευκαδιστὰς) πατρίδα. Ἄν μὲν δηλαδὴ οὗτος διήρχετο μεταξὺ Ζακύνθου καὶ Κεφαλληνίας περιπλέων ἐκ δυσμῶν τὴν τελευταίαν, πρώτην ἀκτὴν ἤθελε συναντήσῃ τὸ ἀκρωτήριον Λευκάτα καὶ τὸν λιμένα τῆς Βασιλικῆς· ἂν δὲ διήρχετο διὰ τοῦ πορθμοῦ τῆς Σάμης ἀναμέσον Κεφαλληνίας καὶ Ἰθάκης, εἴτε παρὰ τὰς Ἐχινάδας ἀνατολικῶς τῆς Ἰθάκης, τότε πρώτη ἀκτὴ ἤθελεν εἶναι τὸ Σκύδι.

Ἀξιοσημείωτον δὲ καὶ λίαν εὐγλώττως ὑπὲρ τῆς Ἰθάκης συνηγοροῦν εἶναι νομίζομεν καὶ τοῦτο, ὅτι ἐν Ἰθάκῃ οὐδέποτε εὐρίσκεται ὁ ἐρευνητὴς πρὸ τοιούτων ἀποριῶν. Οὕτω ζητεῖται συμφώνως τῷ ὁμηρικῷ κειμένῳ ἐν τῷ πορθμῷ καὶ πρὸς βορρᾶν τοῦ Νηΐου (καὶ τῆς Ἀστερίδος), λιμὴν τῆς Ὀδυσσειακῆς πόλεως ἀνοικτὸς ἔχων πρὸς τὰ ΝΔ^α ἐστραμμένον τὸ στόμιον· ἐν Ἰθάκῃ ὑπάρχει εἰς καὶ μόνος τοιοῦτος, ὁ τῆς Πόλεως· ἐν Λευκάδι δύο λιμένες ἔχοντες πρὸς τὰ ΝΔ^α τὸ στόμιον, ὁ τῆς Ἀμμούσης καὶ ὁ τῆς Βασιλικῆς, ἀλλ' οὐδεὶς πρὸς βορρᾶν τοῦ Νηΐου. Ζητεῖται ὑπὸ τὸ δασῶδες μέρος τοῦ Νηΐου πέραν τῆς πόλεως λιμὴν, εἰς ὃν ἐκστομοῦται Ῥεῖθρον· ἐν καὶ μόνον ὑπάρχει ἐν Ἰθάκῃ, τὸ τῆς Ἀρεθούσης ἐκστομούμενον εἰς τὸν ὑπὸ τὸ κατάφυτον μέρος τοῦ Καραβεῖκου βουνοῦ (Νηΐου) λιμένα τοῦ Πέραν Πηγαδίου· ἐν Λευκάδι ὑπάρχουσι

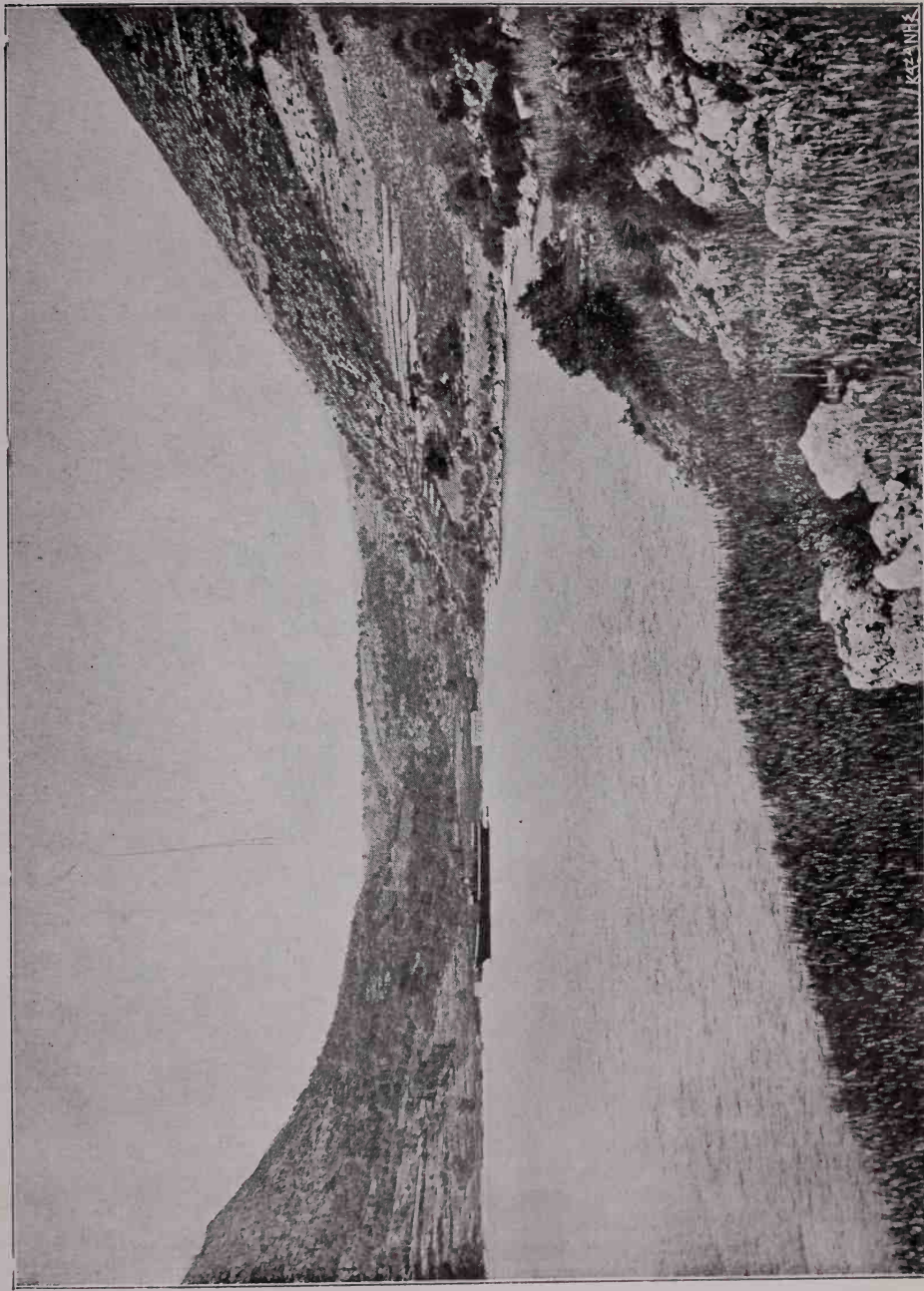
11. Νόμος τῆς μονοτοπίας ἢ τοῦ μοναδισμοῦ τῶν ἐν τῷ ἔπει μνημονευομένων τοποθεσιῶν τῆς Ἰθάκης.

δύο λιμένες δεχόμενοι ρεῖθρα, ὁ τοῦ Βλιχοῦ καὶ ὁ τῆς Βασιλικῆς, ἀλλ' οὐδεὶς ὑπὸ τὸ Νήϊον. Ζητεῖται λιμὴν κλειστός ἔχων κεφαλὴν, ὁ τοῦ Φόρκυνος· εἷς καὶ μόνος ὑπάρχει ἐν Ἰθάκῃ, ὁ τοῦ Βαθέος Πόρος, ἥτοι Πόρκος ἢ Φόρκος. Ἐν Λευκάδι ὑπάρχουσι δύο κλειστοὶ λιμένες, ὁ τοῦ Βλιχοῦ καὶ τὰ Σύβοτα, ἐξ ὧν ὁ εἷς ἔχει κεφαλὴν, ἀλλ' οὐδεὶς ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰς ιδιότητας τοῦ ζητουμένου ὁμηρικοῦ. Ζητεῖται ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ λιμένος Φόρκυνος σπήλαιον· ἐν καὶ μόνον ὑπάρχει τοιοῦτον ἐν Ἰθάκῃ, ἡ ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ λιμένος Βαθέος (ἥτοι ἄνωθεν τοῦ ὄρμου Δεξιᾶ) Μαρμαροσπηλαιά· ἐν Λευκάδι ὑπάρχουσι πέντε ὅλα ἐν τῷ λιμένι Σύβοτα (τῷ νομιζομένῳ τοῦ Φόρκυνος) σπήλαια, ἀλλ' οὐδὲν ὑπεράνω (τῆς μὴ ὑπαρχούσης) κεφαλῆς τοῦ λιμένος. Ζητεῖται τέλος πρώτη τις ἀκτὴ, ὁρμίσκος τις κατὰ τὸ νοτιώτατον τῆς πατρίδος τοῦ Ὀδυσσεως ἄκρον· ἐν Ἰθάκῃ, ὁπόθεν δήποτε καὶ ἂν τις πλεύσῃ ἀπὸ μεσημβρίας πρὸς τὴν νῆσον, μία καὶ μόνη ὑπάρχει νοτιωτάτῃ ἄκρα, τὸ ἀκρωτήριον Ἀνδρὶ καὶ ὁ ἐν αὐτῷ ὁμώνυμος ὁρμίσκος· ἐν Λευκάδι ὑπάρχουσι κατὰ τὴν μεσημβρινὴν ἄκραν πέντε λιμένες, ἐξ ὧν οὐδεὶς ἀντιστοιχεῖ εἰς τὴν θέσιν τῆς ὁμηρικῆς πρώτης ἀκτῆς. — Ἀποτελεῖ δὲ τοῦτο νόμον, ἐν δύνатаί τις ὀνομάσαι νόμον τοῦ ὁμηρικοῦ μοναδισμοῦ ἢ τῆς μονοτοπίας ἐν Ἰθάκῃ ἐφαρμοζόμενον, ὡς θέλομεν ἰδεῖν, καὶ ἐπὶ πασῶν τῶν λοιπῶν ἐν τῷ ἔπει μνημονευομένων τοποθεσιῶν τῆς πατρίδος τοῦ Ὀδυσσεως.

Ταῦτα περὶ τῶν λιμένων. Πρὸς τοὺς λιμένας δὲ τούτους συσχετίζονται πᾶσαι αἱ λοιπαὶ τῆς ὁμηρικῆς Ἰθάκῆς τοποθεσίαι· πρὸς μὲν τὸν λιμένα τῆς Πόλεως ἡ πόλις μετὰ τοῦ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως ἀνακτόρου, τοῦ Ἑρμαίου λόφου, τῶν δύο κρηνῶν, τῆς τυκτῆς καὶ τῆς Μελανύδρου, καὶ τοῦ ἀγροῦ τοῦ Λαέρτου· πρὸς δὲ τὸν λιμένα τοῦ Ρεῖθρου ἡ κρήνη Ἀρέθουσα καὶ ἡ Κόρακος πέτρα· πρὸς τὴν πρώτην ἀκτὴν ἡ κατοικία τοῦ

Ὅρος
Ἐξω γῆς

Στρογγυλή

19. Ὁ λιμὴν τῆς πόλεως. Δεξιὰ ἡ Στρογγυλὴ (κλάδος τοῦ Νηρίου), ἀριστερὰ τὸ ὄρος τῆς Ἐξω γῆς, ἐν τῷ μέσῳ ὁ Σταυρός.

Εὐμαίου· καὶ τέλος πρὸς τὸν λιμένα τοῦ Φόρκυνος τὸ ἄντρον τῶν Νυμφῶν, περὶ οὗ ἤδη διελάβομεν τὰ εἰκότα.

Περὶ τῆς θέσεως τῆς Ὀδυσσειακῆς πόλεως γινώσκομεν ἐκ τοῦ ὁμηρικοῦ κειμένου τὰ ἐξῆς. Τὸ ἀνάκτορον ἔκειτο ἄνωθεν τοῦ πολυβενθοῦς λιμένος τῆς πόλεως¹ (π 343 ἐξ. 352) ἐπὶ ὑψώματος, διότι ἡ Ἀθηνᾶ καὶ ὁ Τηλεμάχος κατέρχονται ἐκ τοῦ ἀνακτόρου πρὸς τὸ πλοῖον καὶ τὴν θάλασσαν, ἐπὶ νῆα κατήλυθον ἠδὲ θάλασσαν β 407· ἔκειτο δὲ εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ἀκτῆς, διότι ἡ Ἀθηνᾶ μετὰ σπουδῆς, καρπαλίμως β 405, διανύει ἀκολουθουμένη ὑπὸ τοῦ Τηλεμάχου τὸ ἐκ τοῦ μεγάρου μέχρι τῆς ἀκτῆς διάστημα· σπεύδει δέ τις, ὅταν ἔχη πρὸ αὐτοῦ ἀξιόλογον ὅπωςδῆποτε ἀπόστασιν. — Ἡ δὲ πόλις εὗρητο κατωτέρω τῶν ἀνακτόρων. Ἡ Ἀθηνᾶ ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ Τηλεμάχου κατέρχεται ἐκ τοῦ μεγάρου καὶ τῶς εἰς τὴν πόλιν (κατὰ πόλιν β 383)· κατέρχονται δὲ καὶ οἱ μνηστῆρες ἐκ τῶν δωματίων τοῦ Ὀδυσσεύς εἰς τὴν πόλιν (κατὰ πόλιν β 396)· καὶ ὁ Εὐμαῖος ἐπιστρέφων ἐκ τῶν ἀνακτόρων οὐδόλως κατέρχεται εἰς τὸ ἄστυ (ἄστυ καταβλώσκοντα π 466)². — Ὑπεράνω τῆς πόλεως (ὑπὲρ πόλιος π 471) ὑπέρεται λόφος, ὁ Ἐρμῆος λόφος, ἐφ' οὗ ἄνωθεν καὶ βορείως τῆς πόλεως ἦν τὸ ἀνάκτορον, διότι ὁ Εὐμαῖος ἐπιστρέφων ἐκ τοῦ μεγάρου οἶκαδε (πρὸς νότον) διέρχεται διὰ τοῦ λόφου τούτου ὑπὲρ τὴν πόλιν. — Ἐκεῖτο δὲ αὐτὴ ἡ αὐλὴ τοῦ ἀνακτόρου ἐν χώρῳ περισκέπτῳ (α 426), ἥτοι περιόπτῳ, ὑψηλῷ, ἀφ' οὗ ἡδύνατό τις περισκοπεῖν τὰ πέριξ. Τῷ ὄντι δὲ οἱ μνηστῆρες ἰστάμενοι ἔξωθεν τῆς αὐλείου θύρας τοῦ μεγάρου εἶδον τὸ πλοῖον τῆς ἐνέδρας εἰσερχόμενον εἰς τὸν λιμένα τῆς πόλεως (π 343 ἐξ. 352). Προκειμένου περὶ ἀκροπόλεως μυκηναϊκῆς,

12. Ἡ Ὀδυσσειακὴ πόλις ἔκειτο ἄνωθεν τοῦ πολυβενθοῦς λιμένος (τῆς Πόλεως) ἐπὶ ὑψώματος, τανῦν Σταυροῦ. Τὸ δὲ ἀνάκτορον ἐν χώρῳ περισκέπτῳ ἐπὶ τοῦ ὑπερκειμένου τῆς πόλεως Ἐρμῆος λόφου, σήμερον λόφου τῶν Πηλικιάτων, διατηρήσαντος ἔν τινι θέσει τὸ Ὀμηρικὸν ὄνομα ἐν μεταφράσει (Λαχὸς ἢ Λαχεῖος).

1) Καὶ περὶ τῆς καθόλου θέσεως τῆς πόλεως ἰσχύουσιν ἐπομένως τὰ ἐν σελ. 169 περὶ τῆς θέσεως τοῦ πολυβενθοῦς λιμένος εἰρημένα.

2) Πρβλ. καὶ ω 413, ἡ φήμη περὶ τοῦ φόνου τῶν μνηστήρων ταχέως διεσπάρη καὶ τοῦ ἀνακτόρου κατέρχεται εἰς τὴν πόλιν, κατὰ πόλιν.

βεβαίως τετειχισμένης διὰ τειχῶν ὑπερβαίνοντων τὸ ἀνάστημα ἀνδρός, μόνον ἢ τοποθεσία τοῦ ἀνακτόρου ἐπὶ κορυφῆς λόφου περιόπτου, οὐτινος κατὰ τὰς κλιτύας ὑπῆρχον τὰ τεῖχη, ἐξηγεῖ πῶς ἀπὸ τοῦ προαυλίου τοῦ μεγάρου ἡδύνατό τις βλέπειν τὸν κάτωθεν λιμένα. — Ἡ δὲ ἀγορὰ ἔκειτο ἀναμέσον ἀνακτόρου καὶ πόλεως, διότι ὁ Πείραιος φέρει τὸν ξένον εἰς τὴν ἀγορὰν διελθὼν διὰ τῆς πόλεως, *ξεῖνον ἄγων ἀγορήνδε διὰ πτόλιν* ρ 72. Ἐκεῖτο δὲ μακρὰν τῆς ἀκροθαλασσιᾶς, διότι ὁ Τηλέμαχος μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς ἀγορᾶς πορεύεται μακρὰν πρὸς τὴν ἀκροθαλασσιάν, *ἀπάνευθε... ἐπὶ θῖνα θαλάσσης* 6 260. — Ἐκ πάντων τούτων ἔπεται, ὅτι ἐκ τοῦ μεγάρου πρὸς τὴν πόλιν καὶ ἐκ ταύτης πρὸς τὸν λιμένα ὑπῆρχε διηνεκὴς κατωφέρεια.

Ἡ πόλις ἀπεῖχεν ἀπὸ τῆς μεσημβρινῆς ἄκρας τῆς νήσου, ἔνθα ἡ κατοικία τοῦ Εὐμαίου, ὅσον πορεία περίπου πεντάωρος. Ὁ Εὐμαῖος ἀναχωρήσας ἐκ τῆς κατοικίας αὐτοῦ ἐνωρὶς τὸ πρῶτ' εἰς τὴν πόλιν (π 155), ἐπανερχεται τὸ ἐσπέρας τῆς αὐτῆς ἡμέρας (π. 452). Ἐπειδὴ δὲ λέγεται μὴ χρονοτριβήσας, ἀλλ' ἅμα ἀναγγείλας τὴν ἔλευσιν τοῦ Τηλεμάχου ἀπῆλθεν ἐκ τοῦ μεγάρου (π. 340 ἐξ.), οὐχὶ πολὺ ἀπέχομεν τῆς ἀληθείας δεχόμενοι ὅτι ὦδευσε δέκα περίπου ὥρας ἐκ τῶν δώδεκα τῆς ἡμέρας. Εὐρίσκομεν δ' οὕτω, ὅτι ἡ πόλις ἀπεῖχε τῆς κατοικίας τοῦ Εὐμαίου περὶ τὰς πέντε ὥρας,¹ ἥτοι ὑπολογιζομένης τῆς

1) Ὁ ὑπὸ τῶν ἐταίρων, ἀφικομένων διὰ τοῦ πλοίου ἐκ τῆς πρώτης ἀκτῆς εἰς τὸν λιμένα τῆς πόλεως, πρὸς τὴν Πηνελόπην πεμφθεὶς κήρυξ καὶ ὁ ἐκ τῆς κατοικίας αὐτοῦ ὑπὲρ τὴν πρώτην ἀκτὴν ἔλθων Εὐμαῖος ἔφθασαν συγχρόνως εἰς τὸ μέγαρον συναντηθέντες, π. 333. Τοῦτο κατὰ τινὰς ἐμφαίνει ἀσυμφωνίαν τινὰ, διότι τὸ ἀπὸ τῆς πρώτης ἀκτῆς, ἥτοι τοῦ ὀρμίσκου Ἀνδρίου, μέχρι τοῦ λιμένος τῆς πόλεως διάστημα 22 περίπου χιλιομέτρων ἡδύνατο διανύσαι τὸ πλοῖον ὑπὸ οὐρίον ἐντὸς τριῶν ὥρων. Ἀλλὰ τὴν διαφορὰν τῶν δύο ὥρων ἀπὸ τῆς πενταώρου πορείας τοῦ Εὐμαίου πληροῖ ἐπαρκῶς ὁ χρόνος ὁ ἀπαιτηθεὶς πρὸς παρασκευὴν τῶν τοῦ ἀπόπλου ἐκ τῆς πρώτης ἀκτῆς, πρὸς ἔξοδον ἐκ τοῦ ὄρμου καὶ ἀγωγὴν τοῦ πλοίου ὑπὸ τὴν φορὰν τοῦ ἀνέμου διὰ τῆς κώπης πρὸς ἀνέλκυσιν τοῦ πλοίου ἐπὶ τῆς ἀκτῆς τοῦ λιμένος τῆς πόλεως καὶ ἄριζιν τῶν θεραπόντων τῶν παραλαβόντων τὰ ὅπλα, πρὸς ἄνοδον εἰς τὴν πόλιν, μεταφορὰν τῶν

μέσης ταχύτητος διὰ τὸ ὀρεινὸν τῆς χώρας εἰς τέσσαρα περίπου χιλιόμετρα καθ' ὥραν, περὶ τὰ 20 χιλιόμετρα. Ἐπίσης εἰς πεντάωρον περίπου διήνυσε καὶ ὁ Τηλέμαχος τὸ διάστημα τοῦτο· ἀναχωρήσας ἅμα τῇ ἡῶ ἥτοι περὶ τὴν ἕκτην πρωϊνὴν ὥραν (ρ 1 ἐξ.), ἀφικνεῖται εἰς τὸ ἀνάκτορον ὀλίγον πρὸ μεσημβρίας προφθάνων, ὅπως μεταβῇ εἰς τὴν ἀγορὰν (ρ 65 ἐξ.). Πλείονα χρόνον χρειάζεται ὁ μετὰ τοῦ Εὐμαίου βραδυπορῶν (ἦκα κιόντας ρ 254) γέρων ψευδαλήτης Ὀδυσσεύς. Ἐκκινήσας ἐκ τοῦ Εὐμαίου, ὅτε ἤδη ἐπροχώρησεν ἡ ἡμέρα (μέμβλωκε.. μάλιστα ἡμαρ ρ 190) καὶ ὁ ἥλιος ἔκαιεν (ἀλέη τε γένηται ρ 23) ἥτοι περὶ τὴν 9^{ην} ἢ 10^{ην} τῆς πρωΐας, φθάνει εἰς τὸ μέγαρον κατὰ τὸ μεταμεσημβρινὸν γεῦμα, ἥτοι περὶ τὴν 3^{ην} ἢ 4^{ην} τῆς ἐσπέρας (ρ 325. 335 ἐξ. πρβλ. ρ 570. 599 ἐξ.).

Ἡ ὁδὸς ἡ ἀπὸ τοῦ μεσημβρινοῦ ἄκρου τῆς νήσου πρὸς τὴν πόλιν ἄγουσα ἦτο λίαν ἀκροσφαλῆς, ἀρισταλῆς ρ 196, καὶ ἀνωφερῆς, δι' ὑψηλοῦ μέρους διήκουσα, παιπαλόεσσα· εἴτα δὲ ἐγίνετο κατωφερῆς ἐγγὺς τοῦ ἄστεως μεταπίπτουσα εἰς ἀτραπὸν (ἀταρπιτοῦ ρ 234) καὶ ἀφικνουμένη εἰς σημεῖον κείμενον ἄνωθεν τῆς κτιστῆς κρήνης τῆς πόλεως, στείχοντες ὁδὸν κατά παιπαλόεσσαν ἄστεος ἐγγὺς ἔσαν καὶ ἐπὶ κρήνην (= ἄνωθεν τῆς κρήνης, ἐπάνω ἀπὸ τὴν κρήνην¹) ἀφίκοντο τυκτὴν, ρ 204. Κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο, — ἀφ' οὗ λίαν ταχέως (μάλα.. ὦκα ρ 255) μετέβαινέ τις κατ' εὐθεΐαν εἰς τὸ ἀνάκτορον μηδ' ὧς κατερχόμενος εἰς τὸ κάτωθεν κείμενον ἄστει, π 466 —, καταφθάσας συνήντησε τοὺς ἐκ τῆς ἐσχατιᾶς τῆς νήσου πρὸς τὸ μέγαρον βαίνοντας Ὀδυσσεά καὶ Εὐμαῖον ὁ ἐκ τῶν ἀγρῶν ἐρχόμενος καὶ μετὰ δύο ἄλλων ποιμένων (ρ 214) τὰς αἰγὰς τὰς

δῶρων εἰς τοῦ Κλυτίου, εὔρεσιν τοῦ ἀποσταλέντος τῇ Πηνελόπῃ κήρυκος καὶ ἄνοδον τούτου εἰς τὸ ἀνάκτορον. Οὐδεμία δὲ ἀνάγκη ὑφίσταται τῆς ὑποθέσεως, ὅτι τὸ πλοῖον τῶν ἐταίρων διήνυσε τὸ διάστημα διὰ τῆς κόπης.

1) 'Φθάνω ἐπάνω ἀπὸ τὴν βρύσιν' λέγομεν καὶ σήμερον ἐννοοῦντες τὴν ἄριξιν εἰς σημεῖον ἀπέχον μὲν ἔστω καὶ ἱκανῶς, ἀλλὰ κείμενον ὑψηλότερον καὶ ἀντικρὺ, ἐξ οὗ δύναται τις βλέπειν τὴν βρύσιν.

διαπρεπούσας ἐκ πάντων τῶν ποιμνίων τοῦ Ὀδυσσέως (αἶ πάσι μετείτρεπον αἰπολλίοισιν, ρ 213) διὰ το δεῖπνον τῶν μνηστήρων εἰς τὸ ἀνάκτορον ἄγων υἱὸς τοῦ Δολίου Μελάνθιος, ρ 212 ἐξ. Ὁ Μελάνθιος ἤρχετο ὡς ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ ὁ Εὐμαιοὺς ἐκ τῆς αὐτῆς ἐσχατιᾶς τῆς νήσου, ἔνθα κατὰ ξ 103 ἔβοςκον πάντα τὰ αἰγοποιίμνια τοῦ Ὀδυσσέως, αἰπόλια . αἰγῶν.. πάντα ἐσχατιῇ βόσκοντα· ἀλλὰ προφανῶς οὐχὶ ἐκ τῶν ὅπισθεν ἀκολουθῶν τὴν αὐτὴν ὁδόν, διότι αἰφνης ἰδὼν τούτους (κατὰ πρόσωπον) καὶ ἀναγνωρίσας ἄρχεται μακρόθεν φιλονεικῶν καὶ ὑβρίζων (ρ 215), εἶτα δὲ πλησιάσας, ὡς παρήρχετο, ἐλάκτισε τὸν Ὀδυσσεά κατὰ τὰ ἰσχία ἥτοι τὰ ὀπίσθια (παριῶν λάξ ἐνθορεν. . ἰσχύω ρ 233). Ἦρχετο λοιπὸν πρὸς τὸν Ὀδυσσεά καὶ τὸν Εὐμαῖον ἐκ τοῦ πλαγίου, δι' ἄλλης ὁδοῦ καταφθάσας καὶ αἰφνης ἔναντι αὐτῶν εὐρεθείς. — Διεσταυροῦτο ἄρα κατὰ τὸ ἄνωθεν τῆς τυκτῆς κρήνης σημεῖον τοῦτο (πρβλ. τὴν σημερινὴν τῆς θέσεως ὀνομασίαν 'Σταυρός') ἢ ἀπὸ τοῦ μεσημβρινοῦ τμήματος τῆς νήσου παιπαλόεσσα ἥτοι δι' ἄνωφε-ροῦς χώρας (πρβλ. τὸ σημερινὸν ὄνομα τῆς χώρας 'Ἄνω γῆ') εἰς τὸ ἀνάκτορον φέρουσα ὁδὸς πρὸς ἐτέραν ἐπίσης ἐκ τοῦ μεσημβρινοῦ τῆς νήσου τμήματος, ἀλλὰ δι' ἄλλου μέρους εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον ἄγουσαν ὁδόν.

Ἡ μόνη κρήνη τῆς πόλεως, ἐξ ἧς ὑδρεύοντο οἱ πολῖται, ἦτο κτιστή, τυκτὴ¹ (ρ 206), ἥτοι ὑπῆρχον ἐν αὐτῇ κατεσκευασμένα κτίρια πρὸς ὑποδοχὴν καὶ ἐναποθήκευσιν τοῦ ῥέοντος ὕδατος. Τὸ ψυχρὸν (ρ 209), ὕδωρ τῆς κρήνης ἔρρεεν ἀπὸ ὕψους ἐκ βράχου (ὑψόθεν ἐκ πέτρης ρ 210), ὅπερ σημαίνει πρῶτον μὲν ὅτι ἡ κρήνη ἦτο φυσικὴ καὶ ὅτι πρόκειται ἐνταῦθα οὐχὶ περὶ κατασκευῆς τεχνητῆς κρήνης δι' ὕδραγωγείου, ἀλλὰ τὸ πολὺ περὶ πλουτισμοῦ καὶ ἐνισχύσεως ἤδη

1) Ὅτι τὸ τυκτὴ ἔχει τὴν σημασίαν ταύτην, ἀποδεικνύει ἡ χρῆσις τοῦ αὐτοῦ ῥήματος περὶ τοῦ κτιστοῦ βομοῦ, βομὸς τέτυκτο, καὶ τὸ τυκτόν, ἥτοι κτιστόν, πλακόστρωτον δάπεδον πρὸ τοῦ μεγάρου τοῦ Ὀδυσσέως, ρ 169.

ὑπαρχούσης φυσικῆς πηγῆς, δεύτερον δὲ ὅτι ἡ κρήνη ἔκειτο οὐχὶ ἐπὶ πεδιάδος. — Ἄνωθεν τῆς κρήνης (ἐφύπερθε ρ 210, ἦτοι περαιτέρω τῆς κρήνης πρὸς τὰ ἄνω) ὑπῆρχεν ἐκτισμένος (τέτυκτο ρ 210) βωμὸς τῶν κρηναίων Νυμφῶν, ὅπου ἐθυσίαζον πάντες οἱ ὁδῖται (πάντες ἐπιρρέεσκον ὁδῖται ρ 211). ὁ ἐστὶν ὁ βωμὸς ἔκειτο ἐπὶ ὁδοῦ διαβατῆς καὶ συγχυζομένης, οὐχὶ τῆς αὐτῆς καὶ ἡ κρήνη (διότι οὐχὶ βεβαίως οἱ ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν τῆς ἡμέρας ἐκ τῆς κρήνης ὑδρευόμενοι πολῖται ἦσαν οἱ ἐπὶ τοῦ βωμοῦ ἐκάστοτε θυσιάζοντες ὁδῖται), ἀλλ' ἄνωθεν τῆς κρήνης, ἦτοι περαιτέρω ταύτης πρὸς τὴν ἀνωφέρειαν κειμένης. Τοῦτο δὲ σημαίνει ἐνταῦθα προφανῶς τὸ ἐφύπερθε τεθειμένον ἐπὶ κατευθύνσεως (πρὸβλ. καθύπερθε Χίοιο γ 170), ὡς καὶ σήμερον λέγομεν 'ἀπεπάνω ἀπὸ τὴν βρύσιν', διότι ἄλλως πῶς ἠδύναντο οἱ ὁδῖται θυσιάζειν ἀπὸ τῆς παρὰ τὴν κρήνην ὁδοῦ ἐπὶ βωμοῦ κειμένου ὑπεράνω ὑψηλοῦ βράχου; Ἡ διὰ τῆς κρήνης ἄρα ὡς καὶ ἡ διὰ τοῦ βωμοῦ ἄγουσα ὁδὸς ἦτο ἀνωφερής. Βεβαίως δὲ οὐδόλως διῆλθον διὰ τῶν ὁδῶν τούτων οὔτε ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ ὁ Εὐμαῖος οὔτε ὁ Μελάνθιος, διότι κατὰ τὸν ποιητὴν πρῶτον μὲν ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ ὁ Εὐμαῖος κατέρχονται (στείχοντες ὁδὸν κάτα ρ 204) καὶ οὐχὶ ἀνέρχονται εἰς τὸ ἀνάκτορον, ἔπειτα δὲ πάντες οἱ ἐκεῖθεν διερχόμενοι ὁδῖται ἐθυσίαζον ἐπὶ τοῦ βωμοῦ (ἐπιρρέεσκον), ἐνῷ περὶ τοιαύτης τινὸς θυσίας γενομένης ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσεως, τοῦ Εὐμαίου ἢ τοῦ Μελανθίου οὐδεὶς λόγος γίνεται ἐν τῷ ἔπει. Διὰ τοῦτο καὶ ἐρμηνευτέον τὸ 'ἐπὶ κρήνην ἀφίκοντο τυκτὴν', ὅτι ἔφθασαν (ὡς καὶ σήμερον λέγομεν) ἐπάνω ἀπὸ τὴν κρήνην, ἦτοι εἰς σημεῖον ὑπερκειμένου, κείμενον ἄνωθεν καὶ ἀπέναντι τῆς τυκτῆς κρήνης, ὅποθεν δηλαδὴ ἦτο αὕτη καὶ ὁ βωμὸς κάτω ὁρατὰ καὶ ἐγγύς¹. —

1) Τὴν ὁρθότητα τῆς ἄνω ἡμετέρας ἐρμηνείας ἀποδεικνύει τὸ ἐν ν 408 λεγόμενον περὶ τῆς κατοικίας τοῦ Εὐμαίου. Ἡ κατοικία ἔκειτο ἐπὶ κρήνῃ Ἀρεθούσῃ, ἐπομένως ὁ εἰς τοῦ Εὐμαίου ἀφικνούμενος ἀφικνεῖτο ἐπὶ κρήνην. Ἀλλὰ τὸ μὲν ὅρο-

Τὴν κρήνην, ἥτοι τὴν διευθέτησιν τῆς πηγῆς, τὰ περὶ ταύτην κτίρια, ἴσως δὲ καὶ τὸν βωμόν, ἐποίησαν τρεῖς τῆς Ἰθάκης βασιλεῖς, ὁ Ἰθακος, ὁ Νήριτος καὶ ὁ Πολύκτωρ (ρ 207). — Ἀμφοτέρωθεν δὲ τῆς κρήνης (ἀμφὶ ρ 208) ὑπῆρχεν ἄλλος αἰγείρων (λευκῶν) πρὸς πάντα τὰ μέρη (πάντοσε) κυκλοτερές, ρ 209.

Παρὰ τὸ ἀνάκτορον διήρχετο ὁδὸς δημοσία ἀνωφερῆς (ἀν' ὁδὸν στείχων ψ 136) χρησιμεύουσα εἰς τὴν συγκοινωνίαν· ὑπῆρχον δὲ πέριξ καὶ ἄλλαι κατοικίαι (οἳ περιναίετόουσιν ψ 136) τοσοῦτον ἐγγύς, ὥστε ἀπὸ τε τῆς ὁδοῦ καὶ ἀπὸ τῶν πέριξ κατοικιῶν ἠδύνατό τις ἀκούειν τὴν ἐν τῷ μεγάρῳ κρουομένην φόρμιγγα (κιθάραν), ψ 133 ἐξ.

Πλησίον τοῦ ἀνακτόρου ὑπῆρχεν ἐτέρα κρήνη φυσικὴ ἢ μελάνυδρος (υ 157), εἰς ἣν ἀπῆλθον αἱ εἴκοσι ἀνακτορικάι ὑπηρέτριαι πρὸς ταχεῖαν ὕδρευσιν (οἷσετε θάσσον ἰοῦσαι υ 154), προφανῶς διότι ἡ κρήνη αὕτη ἔκειτο πλησιέστερον πρὸς τὸ ἀνάκτορον ἢ ἡ τυκτὴ. — Ἡ ὁδὸς ἡ ἀπὸ τοῦ μεγάρου εἰς τὴν μελάνυδρον ἄγουσα ἦτο ἀνωφερῆς, ὥστε ἡ κρήνη ἔκειτο ὑψηλότερον τοῦ ἀνακτόρου (βῆσαν ἐπὶ κρήνην, ἥτοι ἐπορεύθησαν ἐπ' αὐτὴν εἰς τὴν κρήνην, υ 158).

Ἐγγύς καὶ ἄνωθεν τοῦ ἄστεως (ἀνά ἄστυ υ 276) ἔκειτο σκιερὸν ἄλλος τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅφ' ὃ συνηθροίζοντο κατὰ τὴν πανήγυριν οἱ Ἰθακήσιοι, υ 276 ἐξ.

Ταῦτα λέγει ὁ ποιητὴς περὶ τῆς Ὀδυσσαϊκῆς πόλεως. Ἰδῶμεν ἤδη κατὰ πόσον ἐφαρμόζονται ταῦτα εἰς τὴν Ἰθάκην ἢ τὴν Λευκάδα.

Ὑπὲρ τὸν ἐν Ἰθάκῃ λιμένα τῆς Πόλεως βραχὺ ἀπὸ τῆς

πέδιον Μαραθιά, ἔνθα ἡ κατοικία, ἔχει ὕψος 290 μέτρων (ὑπὲρ τὴν θάλασσαν), ἡ δὲ Ἀρέθουσα μόνον 88. Ὡστε ὁ ἀφικνούμενος (εἰς Μαραθιά) ἐπὶ τὴν κρήνην εὐρίσκεται ὑπὲρ τὰ 200 μέτρα ὑψηλότερον τῆς Ἀρεθούσης, μηδαμῶς διελθὼν δι' αὐτῆς, ὡς οὐδὲ ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ ὁ Εὐμαῖος διῆλθον διὰ τῆς τυκτῆς ἀφικόμενοι ἐπὶ τὴν κρήνην.

ἐπιπέδου ἀμμώδους παραλίας καὶ τῆς ὀπισθεν ταύτης μικρᾶς πεδιάδος ἄρχεται ἡρέμα ἀνερχομένη ἀνωφέρεια φθάνουσα εἰς τὸν αὐχένα τοῦ Σταυροῦ, ἥτοι τὸ 100 περίπου μέτρων (ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης) ὕψος ἔχον διάσκελον τὸ συνδέον τὸ ὄρος τῆς Ἀνωγῆς Νήριτον μετὰ τοῦ λόφου τῶν Πηλικιάτων, τοῦ κατὰ τὰ νότια τοῦ λεκανοπεδίου τῆς Ἐξωγῆς ὑψομένου¹. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ αὐχένος τούτου, — οὔτινος ἡ μὲν δυτικὴ κλιτύς κατέρχεται πρὸς τὸν λιμένα τῆς Πόλεως, ἡ δ' ἀνατολικὴ πρὸς τὸν αὐλῶνα τὸν τελευτῶντα εἰς τὸν λιμένα τῶν Φρικῶν —, ὑπάρχει μικρὰ ἐπίπεδος ἔκτασις, συγχεομένη κατὰ τὰ βόρεια πρὸς τὰς ὑπωρείας τοῦ ὑπερκειμένου λόφου τῶν Πηλικιάτων, ἡρέμα ἐντεῦθεν εἰς ὕψος 148 μ. (ὑπὲρ τὴν θάλασσαν) ἀνερχομένου.

Ὁ λόφος οὗτος τῶν Πηλικιάτων, ὧν ὁ μόνος ὑπὲρ τὸν Σταυρὸν κείμενος λόφος, ἀντιστοιχεῖ ἀναμφισβητήτως πρὸς τὸν ὑπερκείμενον τῆς Ὀδυσσειακῆς πόλεως Ἑρμαῖον λόφον², οὔτινος καὶ διετήρησε μέχρις ἡμῶν τὴν ὀνομασίαν ἐν μεταφράσει τὸ κατὰ τὰς ΒΑ^ας ὑπωρείας τοῦ λόφου χωρίον Λαχὸς ἢ Λαχειός. Διότι Ἑρμαῖος καὶ ἰδίᾳ ἐν τῷ οὐδετέρῳ Ἑρμαῖον, σημαίνει κυρίως δῶρον τοῦ θεοῦ Ἑρμοῦ, δηλαδὴ τύχην θεόπεμπτον, εὖρημα ἀπροσδόκητον, λαχὸν ἢ λάχειον³ (πρβλ. καὶ λαχεῖον). Τῷ ὄντι δὲ ὁ λόφος τῶν Πηλικιάτων τυγχάνει ὁ μόνος καθ' ὅλην τὴν περιοχὴν ταύτην τῆς βορείου Ἰθάκης πράγματι Ἑρμαῖος ἢ λάχειος, καθόσον μὴ ὧν μακρόθεν ὁρατὸς θεᾶται ὑπὸ τοῦ παρατηρητοῦ ὅλως ἀπροόπτως καὶ ἀπροσδοκῆτως, εἴτε ἀπὸ τοῦ λιμένου τῆς Πόλεως ἀνερχομένου εἴτε ἀπὸ οἰουδήποτε ἄλλου σημείου ἀφικνουμένου.

1) Ἴδε καὶ τὴν ἐν σελ. 33 τῆς γερμανικῆς περιλήψεως εἰκόνα.

2) Ὁ Π. Ῥαπτόπουλος ταυτίζει τὸν Ἑρμαῖον λόφον πρὸς τὸν Σταυρὸν. Ἰδ. ἐφημ. « Ἀστὺ », Φεβρ. 1901, ἀρ. 3693.

3) Τὴν αὐτὴν σημασίαν ἔχει καὶ τὸ παρ' Ὀμήρῳ θηλυκὸν λάχεια λεγόμενον ἐπὶ νηυσιν ι 116 ἢ ἀκτῆς κ 509 ἀπροσδοκῆτως συναντωμένης (πρβλ. ι 142—150). Ἀπαρον δὲ τυγχάνει, πῶς παρεγνωρίσθη ὑπὸ πάντων τῶν ἐρμηνευτῶν ἡ σημασία αὕτη.

Ἀπὸ τοῦ λόφου τῶν Πηλικάτων μέχρι τοῦ λιμένος τῆς Πόλεως ὑπάρχει διηνεχὴς κατωφέρεια, ἐπὶ τοῦ χώρου δὲ τοῦ τοῦ ἔκειτο τὸ ἀρχαῖον ὁμηρικὸν ἄστυ. Ἐπὶ μὲν τοῦ αὐχένος τοῦ Σταυροῦ καὶ τῆς πρὸς τὸν λιμένα τῆς Πόλεως νευούσης δυτικῆς τούτου πλευρᾶς ἔκειτο ὁ πυκνὸς συνοικισμὸς τῆς κυρίως πόλεως. ἄνωθεν δὲ ταύτης ἐπὶ τοῦ μόνου ὑπὲρ τὸν Σταυρὸν κειμένου Ἑρμαίου ἢ Λαχείου λόφου τῶν Πηλικάτων, — οὔτινος τὸ βόρειον πέρασ διετήρησε μέχρι σήμερον τὴν ὀνομασίαν Σαμικόν¹, ὑπομιμνήσκουσιν τὴν ὑπὸ τοῦ Στράβωνος καὶ τοῦ Παυσανίου μνημονευομένην ὁμώνυμον ἀκρόπολιν τῶν Πυλίων —, ἡ ἀκρόπολις μετὰ τοῦ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου ἐν χώρῳ ὑψηλῷ καὶ περιόπτῳ, *περισκέπτῳ ἐνὶ χώρῳ*, ἰδρυμένου ἀνακτόρου τοῦ Ὀδυσσεύς. Πλὴν ἀραὶ κατοιικίαι ὑπῆρχον, ὡς εὐνόητον καὶ ἐπὶ ἄλλων σημείων, καὶ δὴ, καθὰ λέγει ὁ ποιητής, μέχρις αὐτῶν τῶν ἀνακτόρων.

Ὁ λόφος τῶν Πηλικάτων ἦτο, φαίνεται, ὠχυρωμένος ἐν τῇ ἀπωτάτῃ ἀρχαιότητι. Ἀγγλος περιηγητὴς ² πρὸ 100 ἐτῶν ἐπισκεφθεὶς τὴν Ἰθάκην εἶδε καὶ περιέγραψεν ἱκανὰ τμήματα σωζόμενα τείχους περιβάλλοντος τὸν λόφον ἐκτισμένου κατὰ τὸν ἰσοδομικὸν ῥυθμόν, οὔτινος λείψανα διατηροῦνται ἔτι καὶ νῦν ἐνιαχοῦ, ἰδίᾳ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν κλιτύν, τὴν πρὸς τὸν κόλπον τῶν Φρικῶν καὶ τὸ ὄρος τῆς Ἀνωγῆς ἐστραμμένην³. Αἱ δὲ γενόμεναι ἐσχάτως ἐπὶ τοῦ λόφου ἀνασκαφαὶ ἀπεκάλυψαν πλὴν τεμαχίων προμυκηναϊκῶν ἀγγείων κατὰ τὴν ΝΔὴν τοῦ λόφου πλευράν παρὰ τὴν σημερινὴν ἀμαξιτὴν ὁδὸν τμήμα παναρχαίου τείχους ἐκ λίθων ἀργῶν ἀκατεργάστων ἀνήκοντος, ὡς καὶ τὰ ἀγγεῖα, εἰς τὴν προμυκηναϊκὴν ἐποχὴν.

Ἡ θεὰ ἀπὸ παντὸς τοῦ ἀληθῶς περισκεπτοῦ τού-

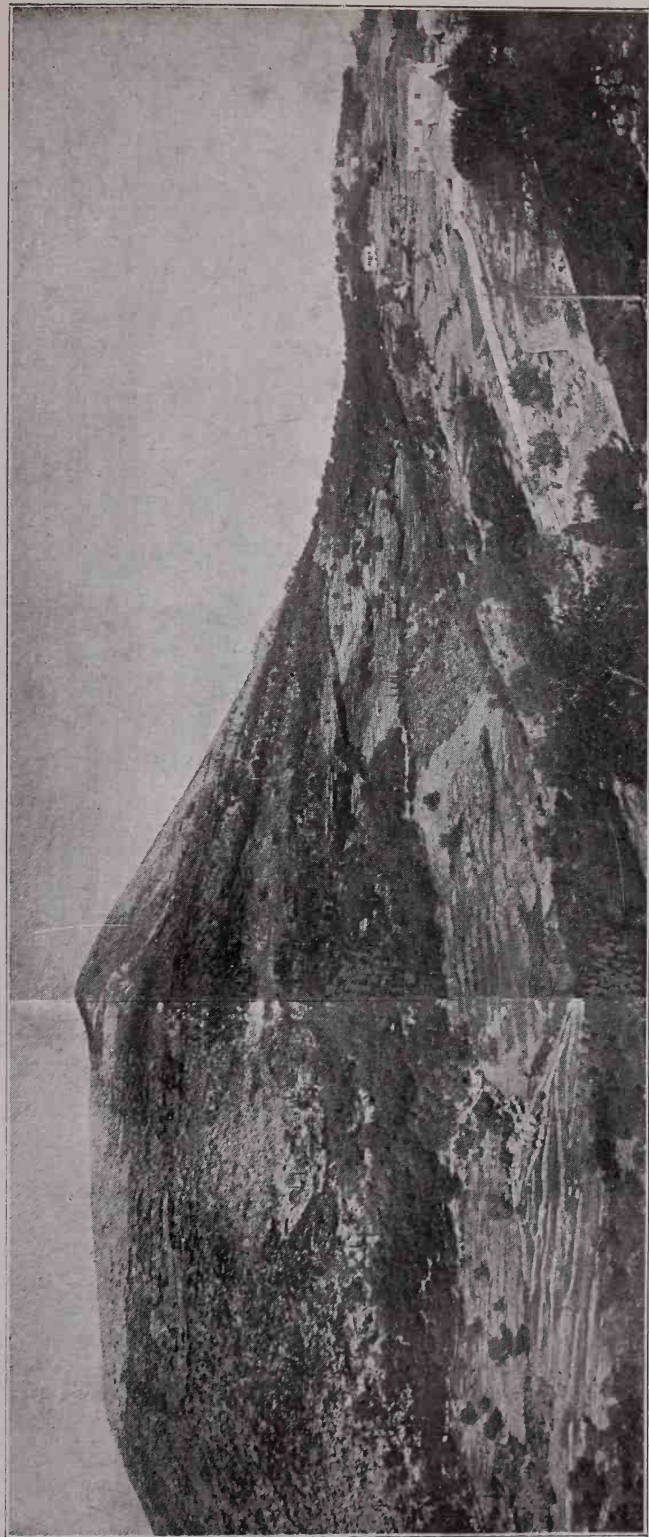
1) Παυλάτου, ἡ πατρίς τοῦ Ὀδυσσεύς, σελ. 158.

2) Willeam Gell, The Geography and antiquities of Ithaca London 1807, σ. 107.

3) Παυλάτου, αὐτ. σ. 158.

Όρος "Έξω γής

Κατωφέρεια
προς τον
Λιμένα Πόλεως.

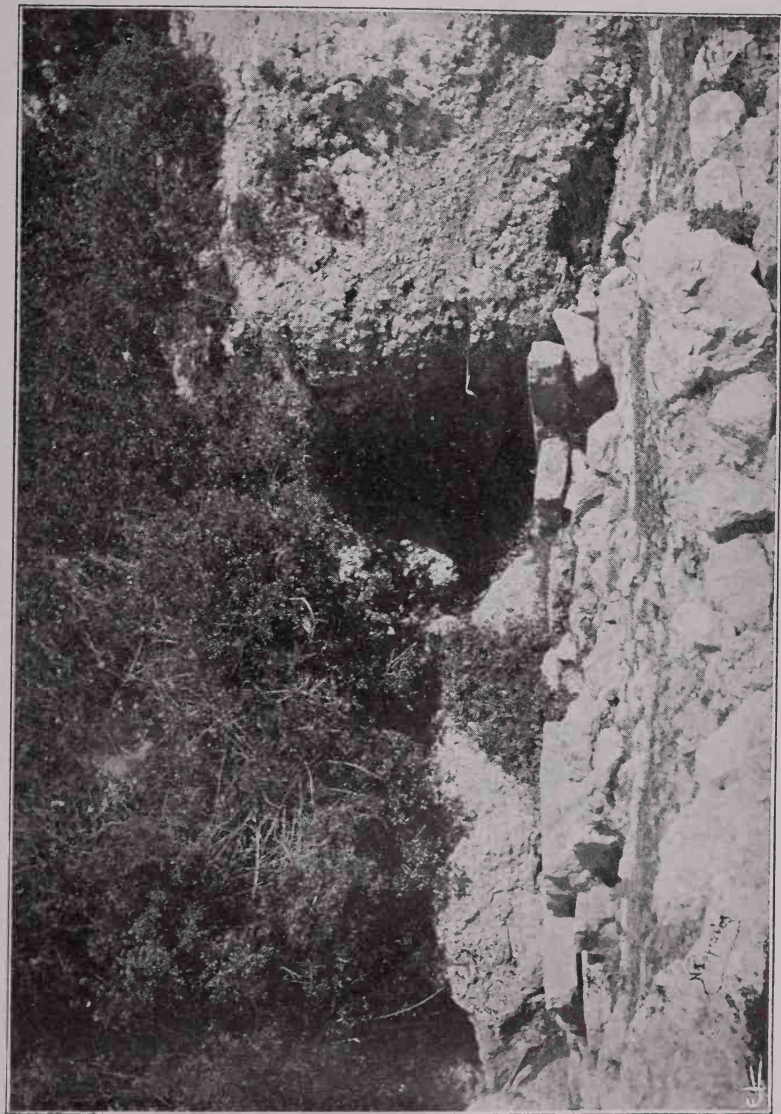

Πηλιν

Σταυρ

Κοίμη 'Αστροσυνιά.

20. "Αλοιψες, ἦν ἔχει ἐνώπιον αὐτοῦ ὁ διὰ τῆς ἀνατολικῆς τοῦ Νηρίτου πλευρᾶς εἰς Σταυρὸν ἀφιννομενος.

21. Ἡ κτιστὴ (τιγκτὴ) κοίτη τῆς πόλεως (νῦν Ἀστροουσιὰ). Αἱ δύο ἀμφοτέρωθεν τοῦ ὑψηλοῦ βράχου, ἐξ οὗ ῥέει τὸ ὕδωρ, κτισταὶ φρεατοειδεῖς δεξαμεναί.

του λόφου, καὶ ἰδίως ἀπὸ τῆς κορυφῆς, πρὸς τὰ περίξ ὄρη, τὸ λεκανοπέδιον τῆς Ἐξωγῆς, τὸν λιμένα τῆς Πόλεως καὶ τὸν πορθμὸν τῆς Σάμης, τοὺς κόλπους τῶν Φρικῶν καὶ Ἀφαλῶν τυγχάνει ἐξαίσια.— Ἡ δὲ τοιαύτη θέσις τοῦ ἄστεως ἦτο προσφυστάτη καὶ ἐπικαιροτάτη· οὐχὶ μόνον ἐδέσποζε τοῦ καλλίστου καὶ εὐφορωτάτου λεκανοπεδίου τῆς νήσου, τῶν λιμένων τῆς Πόλεως, τῶν Φρικῶν καὶ τοῦ κόλπου τῶν Ἀφαλῶν, διὰ τούτων δὲ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης εἴτε διὰ τοῦ πορθμοῦ τῆς Σάμης εἴτε διὰ τῆς ἀνατολικῆς τῆς νήσου θαλάσσης ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν εἰς Σικελίαν, Ἰταλίαν καὶ τὴν λοιπὴν δυτικὴν Εὐρώπην· οὐχὶ μόνον ἔκειτο πλησιέστατα καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν λοιπῶν τοῦ βασιλείου κτήσεων, ἥτοι τῆς Σάμης καὶ τῆς Λευκάδος, ἥτις συγκοινωνοῦσα πρὸς τὴν ἡπειρον τῆς Ἀκαρνανίας διὰ διόδου βατῆς εἰς πεζοὺς ἐχρησίμευεν ὥς ἡ ἐγγυτάτη ἀκτὴ πρὸς μετάβασιν εἰς τὴν ἡπειρον ταύτην (*ἀκτὴ ἡπίεριοι*)· οὐχὶ μόνον εὐκόλως ἠδύνατο ὑπερασπίζεσθαι καὶ δι' ἡμεροσκοπίας (πρβλ. τὰ ὀνόματα Βίγλα, ἥτοι Σκοπός, ὡς λέγεται καὶ νῦν ὄρος ἐν Ζακύνθῳ, σκοπιά, [Ἡ]μεροβίγλι, ἥτοι ἡμεροσκοπιά) ἐκ τῶν παρακειμένων ὑψωμάτων προφυλάττεσθαι ἀπὸ παντὸς ἀπροόπτου κινδύνου· ἀλλὰ καὶ ἦτο καθ' ὅλον τὸ βόρειον ἡμισυ τῆς νήσου ἡ μόνη ἔχουσα ῥέοντα ὕδατα, πλησίον μὲν καὶ ὀλίγον κατωτέρω τοῦ Σταυροῦ, ἥτοι τῆς ὁμηρικῆς πόλεως, τὴν κρήνην τῆς Ἀσπροσυκιᾶς, πλησίον δὲ καὶ ὀλίγον ὑψηλότερον τοῦ λόφου τῶν Πηλικάτων, ἥτοι τοῦ ἀνακτόρου, τὴν Μελάνυδρον, κατὰ δὲ τὴν ΒΑ^ην ἐσχάτιαν τοῦ λεκανοπεδίου τὴν πηγὴν τοῦ Καλάμου.

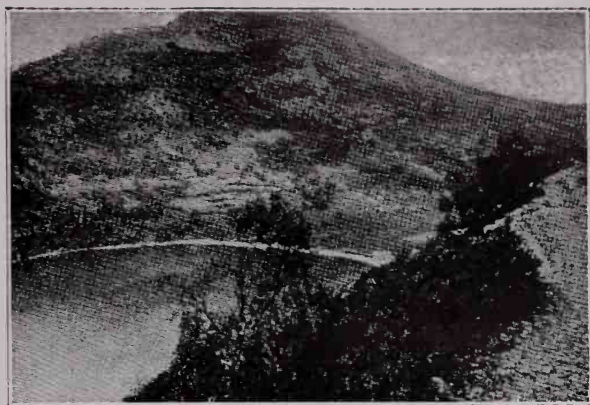
Ὀλίγον κάτωθεν τοῦ Σταυροῦ εἰς ἀπόστασιν δέκα περὶ πού λεπτῶν τῆς ὥρας ἀπὸ τούτου κατὰ τὰς ἀνατολικὰς ὑπωρείας τοῦ ὄρους τῆς Ἐξωγῆς καὶ ὑπὸ τὸν ἀπέναντι τοῦ Σταυροῦ λόφον τῶν Καλυβίων κεῖται ἡ κρήνη Ἀσπροσυκιᾶ, ἡ μόνη ὑπάρχουσα κατὰ τὴν περιοχὴν ταύτην τῆς Ἰθάκης παρὰ τὸν

13. Ἡ κτιστὴ (νυκτὴ) τῆς πόλεως φυσικὴ κρήνη, ἥς τὸ ψυχρὸν ὕδωρ ἔρρεεν ἀπὸ ὕψους ἐκ βράχου (*ὕψοθεν ἐκ πέ-*

της), ἡ σημερινὴ
κάτωθεν τοῦ Σταυ-
ροῦ Ἀσπροσυκιά.
Τὸ ἀμφοτέρωθεν
ταύτης καθ' ὅλα
τὰ σημεῖα (πάν-
τοσε) κυκλοτερὲς
ἄλλος.

Σταυρόν, ἥτοι τὴν ὁμηρικὴν πόλιν κρήνη, ἐξ ἧς καὶ σήμερον
ὕδρευονται οἱ κάτοικοι τοῦ Σταυροῦ καὶ τῶν πέριξ. Τὰ κατὰ
τὴν κρήνην ταύτην ἔχουσιν ὡς ἐξῆς. Πέντε περίπου μέτρα
ὕψηλότερος τοῦ ἐδάφους ὑπάρχει βράχος φέρων ἐν τῷ μέσῳ
τοῦ κατωτέρου αὐτοῦ ἡμίσεος βαθεῖαν σχισμὴν καὶ αὐλακα
κοιλανθεῖσαν προφανῶς ἐκ τοῦ ἄλλοτε διὰ ταύτης ἀφθόνως
ρέοντος ὕδατος. Ἦδη τὸ ὕδωρ τῆς κρήνης ῥέει ὑπογείως διὰ
τοῦ βράχου συλλεγόμενον εἰς δύο πρὸ τῆς κρήνης δεξιὰ καὶ
ἀριστερὰ παραπλεύρως κατεσκευασμένας φρεατοειδεῖς ὑδραπο-
θήκας. Αἱ πανάρχαιαι αὗται ὑδραποθήκαι εἰσὶ κτισταὶ
(τυκταί), στρογγύλαι τὸ ἐσωτερικόν, πλάτους ἐνὸς καὶ ἡμίσεος
καὶ ὕψους δύο μέτρων, ἐκτισμέναι διὰ λίθων ἄνευ ἀμμοκο-
νίας, ἐξῶθεν δὲ κατὰ τὴν πρόσοψιν δι' ὀγκολίθων καλῶς το-
ποθετημένων κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν. Πρὸς τὰ ἄνω δὲ ἑκα-
τέρᾳ τούτων φέρει ὀπήν, δι' ἧς ἀντλεῖται τὸ ἐντὸς πάντοτε
ὑπάρχον ἀφθονον καὶ ἀρίστης ποιότητος πόσιμον ὕδωρ τὸ
καταρρέον διὰ μέσου τοῦ ὑπερκειμένου βράχου, μεθ' οὗ αὗται
συγκοινωνοῦσι. Κατὰ δὲ τὸν χειμῶνα ἐν καιρῷ βροχῆς καὶ
σήμερον ἔτι τὸ ὕδωρ φαίνεται ἀναβλύζον ἐξ ὕψους ἄνωθεν τῶν
ὕδραποθηκῶν καὶ καταρρέον ἐκ τῆς αὐλακοειδοῦς σχισμῆς τοῦ
βράχου. Κάτωθεν δὲ τῶν ὑδραποθηκῶν τούτων ὑπάρχουσιν
ἐπὶ ἀργῶν λίθων λελαξευμέναι πλείονες μικραὶ λεκανοειδεῖς
ἐκκοιλάνσεις, εἰς ἃς ῥίπτοντες ὕδωρ ἐπότιζον τὰ ποίμνια ἢ
ἐπλυνον. Λέγεται πρὸς τούτοις ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων, ὅτι ἄνω-
θεν τῆς κρήνης πρὸ ἐτῶν σκάπτων ἐργάτης ἀνεῦρεν ὕδρο-
σωλήνας ἐξ ὀπτῆς γῆς ἐν σχήματι κεράμων ἀρχαιοτάτης
ἐποχῆς, δι' ὧν, ὡς εἰκάζεται, καὶ ἄλλα ἐν τοῖς πέριξ ῥέοντα
ὕδατα περισυνελέγοντο εἰς τὴν αὐτὴν πηγὴν¹. Εἶναι δὲ

1) Τὰς πληροφορίας ταύτας ἔδωκέ μοι ὁ ἐν Σταυρῷ συναδελφός Π. Ῥαπτό-
πουλος. Ὅπισθεν ἀκριβῶς τῶν Καλυβίων πρὸς Δ. ὑπάρχει κατὰ τὴν θέσιν Ῥούσανον
ῥέον ὕδωρ, διακρινόμενον εἰς ἐ π ἄ ν ω ν ἐ ρ ὶ ο ν κείμενον ὑψηλότερον τῆς Ἀσπροσυ-
κιάς, καὶ εἰς κ ἄ τ ω ν ἐ ρ ὶ ο ν παρὰ τὴν ἀκτὴν ἀναβλύζον, νῦν δὲ μετὰ σεισμόν στει-

22. Τὸ ἀμφιθέατρον τοῦ ὄρους τῆς Ἑξω γῆς.

Στρογγυλή

Λόφος
Πηλικιάτων

23. Ὁ λόφος τῶν Πηλικιάτων (ἐξ ἀνατολῶν) καὶ ἡ Στρογγυλή.
(Φωτογραφία Ν. Παυλάτου).

τὰ ἔργα ταῦτα σὺν τῇ κατασκευῇ τοῦ βωμοῦ ἀντάξια νομίζομεν τριῶν βασιλέων, τοῦ Ἰθάκου, Νηρίτου καὶ Πολύκτορος (ρ 207).

Ἀμφοτέρωθεν τῆς κρήνης ὑπάρχει ἀπὸ τοῦ ἐνὸς μὲν μέρους τὸ κυκλοτερές ἀμφιθέατρον τοῦ λόφου τῶν Καλυβίων καὶ τοῦ ὑπερκειμένου βουνοῦ τῆς Ἐξωγῆς, ἀπὸ τοῦ ἄλλου δὲ ἡ κυκλοτερὴς κυρτότης τοῦ ὄρους τῆς Στρογγυλῆς, καὶ αὐτὸ δὲ τὸ περὶ τὴν κρήνην ἔδαφος τυγχάνει κοῖλον· ταῦτα πάντα κατάφυτα ὑπὸ αἰγείρων κατὰ τὴν ὁμηρικὴν ἐποχὴν ἀπετέλουν τὸ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ μνημονευόμενον ἀμφὶ τὴν κρήνην ἄλλος πρὸς πάντα τὰ σημεῖα κυκλοτερές. Ἀπὸ τῆς κρήνης Ἀσπροσυκιᾶς κειμένης, ὡς εἵπομεν, κάτωθεν τοῦ αὐχένος τοῦ Σταυροῦ, ἄγει πρὸς τὸν αὐχένα τοῦτον (τὴν ὁμηρικὴν πόλιν) ὁδὸς κατ' ἀνάγκην ἀνωφερής. Πάντα δὲ ταῦτα, ὁ ὑψηλὸς βράχος, ἐξ οὗ καὶ νῦν ἔτι ῥέει κατὰ καιροὺς τὸ ψυχρὸν ὕδωρ τῆς φυσικῆς πηγῆς, τὰ ἐν τῇ κρήνῃ πρὸς ἀποθήκευσιν τοῦ ὕδατος κατεσκευασμένα *κτιστὰ* (*τυκτὰ*) ἔργα, τὸ ἀμφοτέρωθεν αὐτῆς κυκλοτερές ἄλλος, ἡ θέσις τῆς κρήνης ἐγγὺς καὶ κάτωθεν τοῦ Σταυροῦ (ἦτοι τῆς ὁμηρικῆς πόλεως) ἐπὶ ὁδοῦ ἀνωφεροῦς, καὶ τέλος ἡ τοποθεσία αὐτῆς σχετικῶς πρὸς τὸν ἐκ τοῦ μεσημβρινοῦ τμήματος τῆς νήσου εἰς τὸ ἄστυ ἐρχόμενον, περὶ ἧς ἔσεται ἐν τοῖς ἐξῆς ὁ λόγος, εἰς μακρὺρια ἀναμφισβήτητα, ἐξ ὧν ἡ ἐγγὺς τοῦ Σταυροῦ κειμένη *κτιστὴ* κρήνη τῆς Ἀσπροσυκιᾶς ἀποδεικνύεται εἶναι αὐτὴ αὕτη ἡ *κτιστὴ* (*τυκτὴ*) κρήνη τῆς ὁμηρικῆς πόλεως τῆς Ἰθάκης¹.

ρεῦσαν. Πλὴν δὲ τούτου καὶ ἄλλα μικρὰ ρεῖθρα ῥέοντος ὕδατος συνήντησα καθ' ὁδὸν ἐν τῇ ἐκ τοῦ λιμένος τῆς Πόλεως πρὸς τὴν Ἀσπροσυκιὰν πορείᾳ μου.

1) Πρῶτος, καθόσον ἡμεῖς γε γινώσκομεν, συνετάτισε τὴν κρήνην Ἀσπροσυκιὰν πρὸς τὴν *τυκτὴν* κρήνην τῆς ὁμηρικῆς πόλεως ὁ ἐν Σταυρῷ τῆς Ἰθάκης λόγιος καὶ ἀρχαιολογῶν συνάδελφος ἱατρός Π. Ραπτόπουλος ἐν διατριβῇ ἡ Ἀσπροσυκιὰ καὶ ἡ τυκτὴ κρήνη, Ἐφημ. Ἀκρόπολις ἀριθμ. 7937, 1904. Θέλει ὅμως τὸν Ὀδυσσεῖα μετὰ

14. Ἡ ἄνωθεν τῆς *τυκτῆς κρήνης* (Ἀσπροσυκιάς) διασταύρωσις τῶν δύο ἀπὸ μεσημβρίας δι' ἐκατέρας τῶν πλευρῶν τοῦ Νηρίτου εἰς τὸ ἄστυ ἀγουσῶν ὁδῶν. Τίνα τούτων ἠκολούθησεν ὁ Ὀδυσσεύς.

Εἰκὼν, ἣν ἔχει ἐνώπιον αὐτοῦ ὁ οὐτω διὰ τῆς ἀνατολικῆς τοῦ Νηρίτου πλευρᾶς ὑπεράνωθεν τῆς κρήνης (*ἐπὶ κρήνην*) ἀφικνούμενος.

Ἡ ἐν εἶδει φωτογραφίας πιστοτάτη ἀπεικόνισις τοῦ Ὀμήρου.

Ἀπὸ τῆς μεσημβρινῆς ἐσχατιᾶς τῆς νήσου, ἦτοι ἀπὸ τοῦ ὄροπεδίου Μαραθιά εἰς Σταυρὸν πλὴν τῆς σημερινῆς ἀμαξιτῆς ὑπάρχουσι δύο παλαιαὶ ὁδοί, αἵτινες μέχρι μὲν τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ Ἄετοῦ ἀκολουθοῦσι σχεδὸν τὴν αὐτὴν γραμμὴν, ἐντεῦθεν δὲ χωρίζονται τῆς μὲν διηκούσης χαμηλὰ διὰ τῶν δυτικῶν ὑπωρειῶν τοῦ Νηρίτου εἰς τὸν λιμένα Πόλιν καὶ ἐκεῖθεν ἀνερχομένης εἰς Σταυρὸν, τῆς δὲ ἀνιούσης λίαν ὑψηλὰ (παιπαλοέσσης) ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς κλιτύος τοῦ Νηρίτου εἰς τὸ χωρίον τῆς Ἀνωγῆς (520 μ. ὕψους), ἐκεῖθεν δὲ μεθισταμένης εἰς ὁδὸν ἡμιονικὴν λιθόστρωτον ἡρέμου κατωφερείας καὶ εὐκόλου, ἥτις ἀρχομένη ἐκ τῶν βορείων τοῦ ὄροπεδίου καὶ διερχομένη κατὰ μῆκος τῆς μακρᾶς ρευματιᾶς τῆς Ἐξωγῆς τῆς ἐκβαλλούσης εἰς τὸν λιμένα τῶν Φρικῶν, ἐγκαταλείπει κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ λεκανοπεδίου τῆς Ἐξωγῆς τὴν ρευματιὰν καὶ ἄγει δι' ἀτραποῦ ἐπὶ τῶν βορείων ὑπωρειῶν τῆς Στρογγυλῆς (κλάδου τοῦ Νηρίτου) ὑπὲρ τὴν κορυφὴν τοῦ Σταυροῦ καὶ ἐντεῦθεν κατ' εὐθείαν εἰς τὸν λόφον τῶν Πηλικάτων. Τῶν ὁδῶν τούτων ἡ μὲν πρώτη διήκουσα διὰ τῆς δυτικῆς κλιτύος τοῦ Νηρίτου ἔχει τὴν θέαν διηνεχῶς ἐστραμμένην πρὸς τὸν πορθμὸν τῆς Σάμης, ἡ δὲ δευτέρα ἡ διὰ τῆς ἀνατολικῆς κλιτύος τοῦ Νηρίτου ἄγουσα ἔχει τὴν θέαν πρὸς τὴν ἀνατολικὴν τῆς Ἰθάκης θάλασσαν, βλέπουσα τὸν πορθμὸν καὶ τὸν λιμένα τῆς Πόλεως μόνον, ὅταν φθάσῃ εἰς Σταυρὸν καὶ Πηλικάτα. — Ἡ σημερινὴ ἀμαξιτὴ ὁδὸς ἀκολουθοῦσα ἐντεῦθεν τοῦ Ἄετοῦ τὴν πρώτην διὰ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Νηρίτου γραμμὴν, ἀλλ' ὑψηλότερον τῆς παλαιᾶς, ἔχει μῆκος ἀπὸ Μαραθιά εἰς Βαθὺ 5 καὶ ἀπὸ Βαθέος εἰς Σταυρὸν 17 περίπου χιλιομέτρων, ἦτοι ἐν ὅλῳ μέχρι τοῦ λόφου τῶν Πηλικάτων 23 περίπου χιλιομέτρων. Τὸ αὐτὸ

τοῦ Εὐμαίου ἐρχομένους ἐκ τοῦ χωρίου Κολλῶρης, ἔνθα τοποθετεῖ τὴν κατοικίαν τοῦ σὺῶτου, καὶ διερχομένους διὰ τῆς κρήνης Ἀσπροσυκιάς πρὸς τὸν Σταυρὸν ἄνω καὶ τὰ Πηλικάτα.

σχεδὸν μῆκος, μᾶλλον δὲ κατὰ τι μικρότερον διὰ τὴν ἔλλειψιν πολλῶν καμπῶν ἀναγκαίων εἰς τὴν ἀμαξιτὴν, ἔχει καὶ ἐκατέρω τῶν δύο παλαιῶν ὁδῶν.

Προκειμένου περὶ νήσου ὀρεινῆς, μακρᾶς καὶ στενῆς, ὁποία ἡ Ἰθάκη, καὶ λαμβανομένου ὑπ' ὅψιν τοῦ ἐν γένει σχηματισμοῦ τῆς χώρας καὶ ἰδίᾳ τοῦ Νηρίτου, οὐχὶ πολὺ διάφορον δύναται τις δέχεσθαι τὴν φορὰν καὶ τὸ μῆκος τῆς κατὰ τὴν ὁμηρικὴν ἐποχὴν ἀπὸ τῆς μεσημβρινῆς ἐσχατιᾶς τῆς νήσου εἰς τὸ ἄστυ ἀγούσης καὶ κατ' ἀνάγκην ἢ διὰ τῆς δυτικῆς ἢ διὰ τῆς ἀνατολικῆς τοῦ Νηρίτου κλιτύος διοικούσης ὁδοῦ. Τὸ διάστημα δὲ τοῦτο τῶν 23 περίπου χιλιομέτρων δύναται τις διανύειν ἄριστα ἐντὸς 5 τὸ πολὺ ὥρῶν.

Δύο δὲ ὁδῶν ἀπὸ τοῦ ἰσθμοῦ πρὸς τὸ ἄστυ οὕτω προκειμένων, ποίαν τούτων ἠκολούθησεν ὁ Ὀδυσσεύς, τὴν διὰ τῆς δυτικῆς ἢ τὴν διὰ τῆς ἀνατολικῆς κλιτύος τοῦ Νηρίτου; Οὐδὲ τοῦτο ἀφῆκεν ἀπροσδιόριστον ὁ ποιητής. Τῷ ὄντι, ὁ Εὐμαῖος μεταβάς ἐκ τῆς κατοικίας αὐτοῦ εἰς τὸ ἀνάκτορον, μόνον κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν, διερχόμενος διὰ τοῦ ὑπὲρ τὴν πόλιν Ἑρμαίου λόφου (τῶν Πηλικάτων) βλέπει τὸ πλοῖον τῶν μνηστήρων εἰσερχόμενον ἐκ τῆς ἐν τῷ πορθμῷ (τῆς Σάμης) ἐνέδρας εἰς τὸν λιμένα τῆς Πόλεως. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι ἡ συνήθης εἰς τὸ ἄστυ ἄγουσα ὁδός, παρεμφερὴς πρὸς τὴν δευτέραν (παῖπαλόεσσαν) τῶν παλαιῶν, διῆκε διὰ τῆς ἀνατολικῆς κλιτύος τοῦ Νηρίτου· διότι ἄλλως, ἂν ὁ Εὐμαῖος ἠκολούθει ὁδὸν διὰ τῆς δυτικῆς τοῦ ὄρους κλιτύος διήκουσαν καὶ ἐπομένως διηνεκῶς πρὸς τὸν πορθμὸν βλέπουσαν, ἤθελεν ἔχειν ὑπὸ τὰ ὄμματα τὸ πλοῖον τῶν μνηστήρων καθ' ὅλον τὸν ἐκ τῶν ναυλόχων ἐν τῷ πορθμῷ λιμένων τῆς ἐνέδρας πρὸς τὸν λιμένα τῆς πόλεως πλοῦν αὐτοῦ. Ταύτην δὲ τὴν συνήθη διὰ τῆς ἀνατολικῆς τοῦ Νηρίτου πλευρᾶς διήκουσαν ὁδὸν ἠκολούθησε βεβαίως καὶ ὁ Ὀδυσσεύς μετὰ τοῦ Εὐμαίου εἰς τὸ ἀνάκτορον μεταβαίνων. Ἴδου δὲ ἡ ἀπόδειξις. — Ὁ Ὀδυσσεύς καὶ ὁ Εὐ-

μαιος κατερχόμενοι τὴν κατωφέρειαν (στείχοντες ὁδὸν κάτω . . ρ 204) τῆς παιπαλοέσσης ὁδοῦ καὶ ἐγγὺς τοῦ ἄστεως ὄντες, πρῶτον ἀντικείμενον ἐνδεικτικὸν τῆς πρὸς τὴν πόλιν προσεγγίσεως βλέπουσιν ἀπὸ ὑπερκειμένου σημείου τὴν *τυκτὴν* κρήνην μετὰ τοῦ ἄνωθεν βωμοῦ τῶν κρηναίων Νυμφῶν καὶ τοῦ ἀμφὶ τὴν κρήνην κυκλοτεροῦς ἄλσους. Ἀληθῶς δέ, ἐνῶ ὁ διὰ τῆς δυτικῆς τοῦ Νηρίτου πλευρᾶς εἰς Σταυρὸν καταφθάνων πρῶτον ἀντικείμενον διακρίνει μακρόθεν τὸν λιμένα τῆς Πόλεως, ὁ τὴν παιπαλόεσσαν ὁδὸν τῆς ἀνατολικῆς τοῦ ὄρους πλευρᾶς ἀκολουθῶν καὶ κατερχόμενος διὰ τῆς ἀτραποῦ τῆς ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν ὑπωρείων τῆς Στρογγυλῆς εἰς Σταυρὸν (τὴν ὁμηρικὴν πόλιν) καὶ Πηλικάτα (τὸ ἀνάκτορον), πρῶτον ἀντικείμενον ἐνδεικτικὸν τῆς πρὸς τὰ μέρη ταῦτα προσεγγίσεως ἀναντεῦει μακρόθεν ἐπὶ ὑπερκειμένου σημείου εὐρισκόμενος τὴν κάτωθι κειμένην κρήνην τῆς Ἀσπροσυκιᾶς καὶ τὸ περὶ ταύτην κυκλοτερές κατάφυτον ἀμφιθέατρον τοῦ λόφου τῶν Καλυβίων καὶ τοῦ βουνοῦ τῆς Ἐξωγῆς· ἦτο δὲ ἡ κρήνη κατὰ τὴν ὁμηρικὴν ἐποχὴν ἔνεκα τοῦ ὑπεράνωθεν ἐκτισμένου βωμοῦ φυσικῶ τῷ λόγῳ πολλῶ μᾶλλον μακρόθεν εὐδιάκριτος. Ἀκριβῶς δὲ κατὰ τὸ ἄνωθεν τῆς Ἀσπροσυκιᾶς κείμενον σημεῖον τοῦτο τῆς ἀτραποῦ, ὅπου τις ἀφικνούμενος ἄρχεται διακρίνων τὴν κάτωθι κρήνην, διασταυροῦται ἢ διὰ τῆς ἀνατολικῆς κλιτύος τοῦ Νηρίτου διήκουσα ὁδὸς αὕτη, δι' ἧς ἔδαινον ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ ὁ Εὐμαῖος, πρὸς τὴν διὰ τῆς δυτικῆς τοῦ ὄρους πλευρᾶς εἰς Σταυρὸν καὶ Πηλικάτα ἄγουσαν, ἣν προφανῶς ἠκολούθει ὁ ἐκ τῆς μεσημβρινῆς ἐσχατιᾶς τῆς νήσου τὰς αἴγας εἰς τὸ ἀνάκτορον μεταφέρων καὶ πρὸς τὸν Ὀδυσσεά καὶ τὸν Εὐμαῖον διασταυρωθεὶς Μελάνθιος¹. Διὰ

1) Ὑπάρχει ἐν τῷ ἔπει καὶ ἑτέρα ἀπύδειξις περὶ τῶν δύο τούτων ὁδῶν. Ὁ Εὐμαῖος, ὅπως μάθη, ἂν οἱ μνηστήρες ἐπέστρεψαν ἐκ τῆς ἐνέδρας, ἦτο ἀνάγκη ἵνα καταβῇ εἰς τὸ ἄστυ (π 466). Μετέβαινε ἄρα εἰς τὸ ἄστυ διὰ τῆς ὁδοῦ, δι' ἧς οὐδόλως ἠδύνατο βλέπειν τὸν πορθμὸν ἦτοι διὰ τῆς ἀνατολικῆς κλιτύος τοῦ Νηρίτου. Ἐν τού-

τοῦτο καὶ ἡ θέσις φέρει σήμερον τὸ ὄνομα Σταυρός, καίτοι ἡ διασταύρωσις κατὰ τὴν ἀρχιότητα ἐγένετο οὐχὶ ἐπὶ τῆς νῦν ἀμαξιτῆς ὁδοῦ, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ὑψηλότερον διηκούσης ἀτραποῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ διασταύρωσις αὕτη γίνεται κατὰ τὴν εἰς ὄξυ σχεδὸν ἀπολήγουσαν ΒΔ^η γωνίαν τοῦ Νηρίτου, ἐννοεῖ τις εὐκόλως, πῶς ὁ διὰ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ ὄρους καταφθάσας καὶ ἐκ τοῦ πλαγίου ἐρχόμενος Μελάνθιος βλέπει τὸν Ὀδυσσέα καὶ τὸν Εὐμαῖον αἵφνης ἐνώπιον αὐτοῦ κατὰ πρόσωπον καὶ ἀπὸ τόσον μικρᾶς ἀποστάσεως, ὥστε εἶναι δυνατόν τὸ συνδιαλέγεσθαι, ἔπειτα δὲ προχωρῶν καὶ πλησίον τοῦ Ὀδυσσεὺς παρερχόμενος λακτίζει τοῦτον ἐκ τῶν ὀπισθεν.

Ὡς λοιπὸν ἐν ν 221 ἐξ. διὰ τοῦ ἐπεισοδίου τῆς Ἀθηναῖς προκειμένου περὶ τῆς τοπογραφίας τῆς κεφαλῆς τοῦ λιμένος Φόρκυνος καὶ τοῦ ἄντρου τῶν Νυμφῶν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα διὰ τῶν ἐπεισοδίων τοῦ Εὐμαίου καὶ τοῦ Μελανθίου κατέλιπεν ἡμῖν ὁ ποιητὴς θαυμασίαν καὶ ἐν εἵδει φωτογραφίας πιστοτάτην εἰκόνα τῆς τε τοποθεσίας τῆς κρήνης καὶ τῆς πόλεως, — ἥτις βεβαίως οὐδόλως ἔκειτο οὔτε ὑπὸ τὸ ἀμφιθέατρον τοῦ λόφου τῶν Καλυβίων οὔτε ὑπὸ τὴν κυρτότητα τῆς Στρογγυλῆς, ἐνθα κατὰ τὸν ποιητὴν ἦτο ἄλσος, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ ὑπὸ τὸν Ἑρμαῖον ἢ Λάχειον λόφον τῶν Πηλικιάτων —, τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ περὶ τὴν κρήνην ἐδάφους, τοῦ ποιοῦ καὶ τῆς διασταυρώσεως τῶν εἰς τὸ ἄστυ ἀπὸ μεσημβρίας ἀγουσῶν ὁδῶν, καὶ τῆς ὁδοῦ ἣν ἠκολούθησεν ὁ Ὀδυσσεύς· εἰκόνα ἀνεξίτηλον καὶ ἀθάνατον, καθὼς στηριζομένην ἐπὶ ἀμεταβλήτων φυσικῶν φαινομένων, οἷον τῆς ὑπάρξεως φυσικῆς κρήνης, τοῦ κυκλοτεροῦς σχηματισμοῦ τῶν ἀμφοτέρωθεν ταύτης ὁρέων

τοῖς ὁ αὐτὸς Εὐμαῖος γινώσκει καλῶς τὰ κατὰ τὴν ἐνέδραν καὶ ἀναγγέλλει ταῦτα πρὸς τὴν ψευδοκρῆτα Ὀδυσσέα (ξ 180). Πόθεν μαθὼν; Βεβαίως ἐκ τῶν βοσκῶν, οἵτινες μεταβαίνοντες καθ' ἐκάστην μετὰ τῶν χοίρων εἰς τὸ ἄστυ καὶ ἀκολουθοῦντες, ὡς ὁ Μελάνθιος, τὴν διὰ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Νηρίτου ὁδόν, ἔβλεπον τὸν πορθμὸν, τὴν Ἀστερίδα, τοὺς ἀμφοτέρωθεν ταύτης ναυλόχους λιμένας τῆς Κεφαλληνιακῆς ἀκτῆς καὶ τὸ ἐκεῖ ἐνεδρεῦον πλοῖον.

κτλ., εικόνα τέλος, δι' ἧς ἡ κριτικὴ ὁδηγουμένη θέλει ἀναγνωρίζειν εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα ἐν Ἰθάκῃ τὴν ἀληθῆ θέσιν τοῦ ὀδυσσειακοῦ ἄστεως.

15. Καθορισμός ἐπακριβέστερος τῆς θέσεως τοῦ ἀνακτόρου.

Ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀνακτόρου τὴν θέσιν ἐπακριβέστερον ἔτι ὀρίζει ὁ ποιητής. Τὸ ἀνάκτορον ἦτο, ὡς εἴπομεν, ἄνωθεν καὶ βορείως τῆς πόλεως (σελ. 201) ἐπὶ τοῦ λόφου τῶν Πηλικάτων. Ἡ δὲ εἰσοδος εἰς τὸν λόφον γίνεται καὶ σήμερον ἀπὸ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς, ὁπότεν μόνον τυγχάνει οὗτος εὐδατος. Ἐκεῖθεν δὲ φυσικῶ τῷ λόγῳ εἰσήρχοντο καὶ κατὰ τὴν ὁμηρικὴν ἐποχὴν, ὡς τεχμαίρεται καὶ ἐκ τούτου, ὅτι μόνον ἀπὸ τῆς δυτικῆς ταύτης πλευρᾶς τοῦ λόφου ὁ ἐπιστρέφων (ὑπὲρ τὸν Σταυρὸν πρὸς τὴν παιπαλῶσσαν ὁδὸν τῆς Ἀνωγῆς) βλέπει, ὡς εἶδεν ὁ Εὐμαῖος, τὸν λιμένα τῆς Πόλεως. Κατὰ μῆκος τῆς πλευρᾶς ταύτης διέρχεται ὁδὸς ἀνωφερῆς, σήμερον ἀμαξιτή, ἄγουσα εἰς τὰ διάφορα χωρία τῆς Ἐξωγῆς· παραπλεύρως δὲ τῆς ὁδοῦ πρὸς τ' ἀριστερὰ τῷ ἀνερχομένῳ ὑπάρχει πρανές, ἐφ' οὗ ἠδύναντο εἶναι ἄλλαι κατοικίαι λίαν ἐγγὺς τῶν ἀνακτόρων. Κατὰ τὴν δυτικὴν δὲ ταύτην πλευρὰν τοῦ λόφου καὶ ἐγγὺς τῆς ἀνωφεροῦς ὁδοῦ ὀρίζει ὁ ποιητής τὴν θέσιν τοῦ ἀνακτόρου, λέγων ὅτι οἱ τὴν ἀνωφερῆ ὁδὸν ἀνερχόμενοι ὁδεῖται (ἀν' ὁδὸν στείχων ψ 136) ἢ οἱ τὰς ἐγγὺς οἰκίας κατοικοῦντες ἠδύναντο ἀκούειν τὴν ἐν τῷ μεγάρῳ κρουομένην φόρμιγγα (κιθάραν) ψ 113 ἐξ.

16. Ἡ ὀλίγον ἄνωθεν τοῦ ἀνακτόρου (Πηλικάτων) *Μελάνυδρος* κρήνη, ἡ διατηρήσασα τὸ ὁμηρικὸν ὄνομα μέχρι σήμερον.

Πλησίον καὶ πρὸς δυσμὰς τοῦ λόφου τῶν Πηλικάτων εἰς ἀπόστασιν 700 περίπου μέτρων ἀπὸ τούτου ὑπὸ τὰς ἀνατολικὰς ὑπωρείας τοῦ ὄρους τῆς Ἐξωγῆς κατὰ τὴν ρίζαν ὑπερκειμένου καὶ ἀποκρήνου βράχου, ἀναδρύει ἡ ἐτέρα κατὰ τὴν περιοχὴν ταύτην τῆς Ἰθάκης φυσικὴ κρήνη, ἡ διατηρήσασα μέχρις ἡμῶν τὸ ὁμηρικὸν ὄνομα *Μελάνυδρος* ἢ *Μελάνυθρος* ἀναλλοίωτον, ὡς διετήρησεν ἀναλλοίωτον τὴν ιδιότητα τοῦ ὕδατος αὐτῆς τοῦ βάφειν μέλαν τὸ δι' οὗ διέρχεται ἔδα-

φος. Τὸ ὕδωρ τῆς πηγῆς ταύτης καὶ ἐν πεπωματισμένῳ ὑαλίνῳ δοκιμαστικῷ σωλῆνι ἐντιθέμενον καθιζάνει μετ' ὀλίγον κατὰ τὸν πυθμένα τοῦ σωλῆνος μέλαν Ἴζημα συνιστάμενον, ὡς ἡ χημικὴ ἀνάλυσίς μοι ἔδειξεν, ἐξ ἐνώσεων σιδήρου· τοῦτο δὲ καὶ βάφει τὸ ἔδαφος. — Ἀτραπὸς ἀνωφερῆς¹ ἄγει τάχιστα ἀπὸ τοῦ λόφου τῶν Πηλικιάτων (ἀνακτόρου) εἰς τὴν ὀλίγον ὑψηλότερον κειμένην Μελάνυδρον κρήνην, ἐνῶ ἡ Ἀσπροσυκιὰ (ἡ τυκτὴ κρήνη τῆς πόλεως) ἀπέχει ἀπὸ τοῦ λόφου τοῦλάχιστον διπλασίαν ἀπόστασιν. Οὕτω δὲ νοοῦμεν κάλλιστα, πῶς αἱ ἀνακτορικαὶ ὑπηρέτριαὶ βαίνουνσι ἀνωφερῶς εἰς τὴν κρήνην (βῆσαν ἐπὶ κρήνην υ 158) καὶ διατὶ προτιμῶσι χάριν ταχυτέρας ὑδρεύσεως (θᾶσσον ἰοῦσαι υ 154) τὴν πλησιέστερον τοῦ ἀνακτόρου κειμένην Μελάνυδρον.

Ὀλίγον ἄνωθεν τοῦ Σταυροῦ κατὰ τὰς δυτικὰς ὑπωρείας τοῦ λόφου τῶν Πηλικιάτων καὶ ἐκεῖθεν δρατὸς κεῖται εὐρύς χῶρος, ἐν ᾧ τὰ ἐρείπια ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Ἡλίου. Κατὰ τὸν χῶρον τοῦτον δύναται τις τοποθετεῖν τὸ σκιερὸν ἄλσος τοῦ Ἀπόλλωνος², ὅφ' ὃ συνηθροίζοντο κατὰ τὴν πανήγυριν οἱ Ἰθακήσιοι (υ 277), καὶ διότι ὁ ποιητὴς λέγει τὸ ἄλσος ἄνωθεν τοῦ ἄστεως (ἀνὰ ἄστει υ 276), οὐχὶ δὲ ἄνωθεν τοῦ ἀνακτόρου, καὶ διότι διηγεῖται τὴν περιαγωγὴν τῆς ἐκατόμβης καὶ τὴν πανήγυριν ὥσανεὶ γενομένην ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν ἐν τοῖς ἀνακτόροις (υ 257 — 283), καὶ διότι πολλαὶ τοποθεσίαι καθιερωμέναι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα εἰς τὸν θεὸν τοῦ Ἡλίου (Ἀπόλλωνα) τιμῶνται νῦν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀγίου Ἡλίου. — Ἄλλοι τοποθετοῦσι τὸ ἄλσος τοῦ Ἀπόλλωνος ἐπὶ τοῦ βορείως τῆς Μελάνυδρου κειμένου καταφύτου βράχου τοῦ Ἀγίου Ἀθανά-

17. Τὸ ἄλσος
τοῦ Ἀπόλλωνος.

1) Διήνυσα διὰ τῆς ἀτραποῦ ταύτης τὸ ἀπὸ Πηλικιάτων εἰς Μελάνυδρον διάστημα ἐντὸς δέκα λεπτῶν τῆς ὥρας, τὸ δὲ ἀπὸ Πηλικιάτων εἰς Ἀσπροσυκιὰν διὰ τῆς συντομωτέρας ὁδοῦ ἐντὸς εἴκοσι λεπτῶν καὶ τι πλέον.

2) Τὴν γνώμην ταύτην, ἥτις διὰ τοὺς ἄνωθι μνημονευομένους λόγους φαίνεται ἡ πιθανωτέρα, ὑπέδειξεν ἡμῖν ὁ ἐν Σταυρῷ συνάδελφος Π. Ῥαπτόπουλος

σίου. Τὸ ζήτημα ἄλλως τε τοῦτο ἔχει ὅλως δευτερεύουσαν σημασίαν.

Καθ' ὅλην ταύτην τὴν περιοχὴν ὑπὲρ τὸν λιμένα τῆς Πόλεως, ἐπὶ τοῦ λόφου τῶν Πηλικάτων, ἄνωθεν τοῦ χωρίου 'Καλυβίων', κάτωθεν τοῦ χωρίου 'Ἐξωγῆς' καὶ κατὰ τὴν θέσιν 'Ἁγίου Ἀθανάσιον' εὐρίσκονται ἀρχαῖα ἐρείπια, αἱ δ' ἐσχάτως κατὰ τὴν περιοχὴν ταύτην γενόμεναι ἀνασκαφαὶ ἀπεκάλυψαν ἀξιόλογα εὐρήματα μυκηναϊκῆς ἐποχῆς. Ἐνεκα δὲ πάντων τούτων καὶ αὐτοὶ οἱ Λευκαδισταὶ δέχονται, ὅτι παρὰ τὸν λιμένα τῆς Πόλεως καὶ μεταξὺ Ἐξωγῆς καὶ Φρικῶν ὑπῆρχε προϊστορικὸς συνοικισμός, καὶ ὅτι αὐτοῦ μάλιστα ἐκτίσθη ἡ πόλις τῶν ἐκ τῆς ὁμηρικῆς (ἦτοι τῆς Λευκάδος κατ' αὐτούς) εἰς τὴν σημερινὴν Ἰθάκην διὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Δωριέων φυγόντων καὶ ἐκεῖ ἐγκαταστάντων προϊστορικῶν Ἰθακησίων¹.

Ταῦτα ἐν Ἰθάκῃ, ἔνθα διετηρήθησαν μέχρι σήμερον αὐτούσια μὲν τὰ ὀνόματα τοῦ λιμένος τῆς Πόλεως καὶ τῆς Μελανύδρου κρήνης, ἐν μεταφράσει δὲ τὸ τοῦ Ἑρμαίου λόφου (Λαχειοῦ), καὶ ἔνθα τὰ πάντα εὐρίσκονται θαυμασίως καὶ μέχρι κεραίας ἀρμόζοντα πρὸς τὰ τῆς Ὀδυσσεικῆς πόλεως τοῦ Ὀμήρου.

18. Ἡ ἐν Νηδρίῳ τῆς Λευκάδος ἐκσκαφεῖσα πόλις τῆς ὁμηρικῆς Νηρείου.

Ἀπὸ τοῦ βορείου ἄκρου τοῦ ἐν Λευκάδι λιμένος Βλιχοῦ ἀρχομένη ἐκτείνεται πρὸς ἄρκτον ἡ τετράγωνος περίπου τὸ σχῆμα πεδιάς τοῦ Νηδρίου, οὕτω καλουμένη ἐκ τοῦ παρὰ τὴν ἀκτὴν ἰδρυμένου χωρίου Νηδρίου τοῦ διατηρήσαντος, ὡς ἀλλαχοῦ εἴπομεν, τὸ ὄνομα τῆς ὁμηρικῆς Λευκαδίας πόλεως Νηρίτου ἢ Νηρίκου. Ἡ πεδιάς αὕτη ὀριζομένη πρὸς ἀνατολὰς ὑπὸ τῆς θαλάσσης καὶ τοῦ βορείου πέρατος τῆς 37 μέχρι 300 μέτρων ὕψος ἐχούσης λοφώδους χερσονήσου τῆς ἀποτε-

1) Salvator, Wintert. auf Ithaka σ. 304. — Goessler, Leukas-Ithaka σελ. 76.

λούσης τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ λιμένος, ἀπὸ πάντων τῶν λοιπῶν σημείων περιβάλλεται ὑπὸ ὑψηλῶν ὀρέων καὶ τῶν προδούνων αὐτῶν, τοῦ Σκάρου (650 μ.) πρὸς βορρᾶν, τῆς ὀροσειρᾶς τῆς Ἐλάτης (1082 μ.) πρὸς Δ^α καὶ ΝΔ^α, καὶ τῆς Ἀμαλικῆς (324 μ.) πρὸς Ν. Πρὸς τὴν ΒΔ^η γωνίαν τῆς πεδιάδος ὑπάρχουσι δύο ὅλως μεμονωμένοι λόφοι, ὁ μὲν μικρότερος, Κολώνη λεγόμενος, πυραμιδοειδῶς εἰς ὕψος 40 μ. ὑψούμενος, ὁ δὲ μεγαλειότερος, ἡ Ῥάχης, ἔχων ὕψος κατὰ μέσον ὅρον 50, μῆκος 500 καὶ μέγιστον πλάτος 100 περίπου μέτρων μετ' ἀποκρήμνων καὶ ἀβάτων κλιτύων. Κατὰ δὲ τὴν ΝΔ^η γωνίαν ὑψοῦνται ὡς πρόδουναι τῆς Ἐλάτης ὁ λόφος τοῦ Νεοχωρίου καὶ ὁ παρακείμενος ὑψηλότερος (295 μ.) ἀνώνυμος. — Ἐν τῷ ὄρει τῷ ὀρίζοντι ἀπὸ δυσμῶν τὴν πεδιάδα καὶ εἰς ὕψος 300 περίπου μέτρων ὑπὲρ τὴν ΝΔ^η ταύτης γωνίαν ῥέουσι δύο κρήναι, ἡ μεγαλειτέρα τούτων κατὰ τὴν θέσιν Παλαιοχωρί, δυτικῶς τοῦ χωρίου Νεοχωρί, ἐξ ἧς ἐν τῇ ἀνασκαφῇ εὐρεθέντες ὕδραγωγοὶ σωλῆνες προϊστορικῆς ἐποχῆς ἄγουσι πρὸς τὴν πεδιάδα μέχρι τοῦ ὀλίγον βορειανατολικώτερον τῆς Παλαιοκατοῦνας τέρματος τοῦ οὕτω σχηματιζομένου ὕδραγωγείου. Ὁλίγον βορειότερον τοῦ Νεοχωρίου κεῖται ἡ ἑτέρα μικροτέρα κρήνη, λεγομένη Μαυρονέρι, διότι ἡ ἐφ' ἧς ῥέει κοίτη συνίσταται ἐκ γῆς μελαίνης.

Κατὰ τὸ παρὰ τὴν Παλαιοκατοῦναν τέρμα τοῦ ἐκ τῆς κρήνης Παλαιοχωρίου προϊστορικοῦ ὕδραγωγείου τοποθετοῦσιν οἱ Λευκαδίται τὴν *τυκτὴν καλλίροον κρήνην* (ρ 205 ἐξ.) τοῦ ὀδυσσειακοῦ ἄστεως, τὴν δὲ πόλιν ἐν τῇ πεδιάδι τῇ μεταξὺ τοῦ τέρματος τούτου, τοῦ λιμένος καὶ τῶν ὑπωρείων τοῦ ὄρους Σκάρου, τὴν κρήνην Μαυρονέρι ἐκλαμβάνοντες διὰ τὴν ὁμοιότητα τοῦ ὀνόματος ὡς τὴν ὁμηρικὴν παρὰ τὸ ἀνάκτορον *Μελάνυδρον* κρήνην. Αἱ κατὰ τὴν περιοχὴν ταύτην τῆς πεδιάδος τοῦ Νηδρίου ἦτοι τῆς ὁμηρικῆς Νηρίκου, τοῦ *εὐκτιμένου* *ποτιλεύθρου*, γενόμεναι ἀνασκαφαὶ ἀπέδειξαν, ὡς ἦν φυσικὸν

καὶ ἐπόμενον, τὴν ὑπαρξίν προϊστορικοῦ συνοικισμοῦ, τῶν περὶ ρισσοτέρων εὐρημάτων, τειχῶν, τάφων καὶ θραυσμάτων ἀγ-
γείων εὐρεθέντων κατὰ τὴν βόρειον πλευρὰν τῆς πεδιάδος ὑπὸ
τὴν μεσημβρινὴν καὶ μεσημβριανὰτολικὴν κλιτὺν τοῦ ὄρους
Σκάρου, ὅπερ οἱ Λευκαδισταὶ δέχονται ὡς τὸ ὁμηρικὸν Νήϊον,
τὴν πόλιν αὐτῶν διὰ τοῦτο κατὰ τὴν συνήθη, ὡς ἡμῶν ὅλως
ἀνακριβῆ ἀποδείχθεῖσαν ἐρμηνείαν, ὑπονήϊον ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ
λεγομένην νομίζοντες.

Ἄλλ' ἢ ἐκσκαφεῖσα αὕτη ἐν μέρει μυκηναϊκῇ, ἐν μέρει
ἐλληνικῇ τῆς Λευκάδος πόλις, ἡ Νήριος τοῦ Ὀμήρου καὶ
τοῦ Θουκυδίδου, οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν
τῆς ὁμηρικῆς Ἰθάκης. Ἐν πρώτοις ἡ πόλις αὕτη κεῖται παρὰ
λιμένα, ὅστις, ὡς ἐν οἰκείῳ τόπῳ εἶπομεν, οὐδαμῶς ἀνταπο-
κρίνεται οὔτε λόγῳ θέσεως οὔτε λόγῳ σχήματος πρὸς τὸν λιμένα
τῆς Ὀδυσσειακῆς πόλεως. — Ἐπειτα ἡ Λευκαδία πόλις κεῖται
οὐχὶ ἐπὶ ὑψώματος ὡς ἡ τῆς ὁμηρικῆς Ἰθάκης, ἀλλ' ἐν χώρῳ
πεδινῷ πανταχόθεν ἀπὸ βορρᾶ, δυσμῶν καὶ μεσημβρίας ὑπὸ
ὕψηλῶν ὄρεων περιβαλλομένῳ, μόνον δὲ κατὰ τὴν ἀνατολι-
κὴν πλευρὰν ἔχοντι τὴν θέαν ἐλευθέραν πρὸς τὴν θάλασσαν,
καὶ τοῦτο κατὰ τὸ βόρειον ἡμισυ, διότι κατὰ τὸ νότιον ἡ
ὕψηλὴ λοφώδης χερσόνησος τοῦ λιμένος ἀποφράσσει παντελῶς
τὴν θέαν πρὸς τὴν ἔξω θάλασσαν. Ἐν τοιούτῳ δὲ οὐχὶ ὑψηλῷ
καὶ περιόπτῳ (περισκέπτῳ α 426), ἀλλὰ τὸυναντίον πεδινῷ
χώρῳ, ὅστις ἐκ φύσεως ὢν πανταχόθεν περικεκλεισμένος καὶ
ὑπὸ τειχῶν μυκηναϊκῶν ἦτοι ὑψηλοτέρων τοῦ ἀναστήματος
ἀνθρώπου περιβαλλόμενος μηδεμίαν ἐπιτρέπει εὐρυτέραν θέαν,
τοποθετοῦσιν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὴν πόλιν ἐπιπέδου τὸ ἀνά-
κτορον οἱ Λευκαδισταί. Ἀλλὰ τότε, ποῦ ἡ ὁμηρικὴ ἀπὸ τοῦ
ἀνακτόρου εἰς τὴν πόλιν κατὰβασις καὶ ἡ παρὰ τὸ ἀνάκτορον
διήκουσα ἀνωφερὴς ὁδός, καὶ ποῦ τὸ περίσκεπτον τοῦ Ὀδυσ-
σειακοῦ ἀνακτόρου; Οἱ Λευκαδισταὶ καθορῶντες τὴν ἀντίθε-
σιν διατείνονται ἄνευ ἀποχρῶντος λόγου, ὅτι τὸ περίσκεπτος

σημαίνει οὐχὶ τὸν πανταχόθεν περισκοποῦντα ἢ περισκοπούμενον (ἐκ τοῦ σκοποῦμαι), ἀλλὰ τὸν πανταχόθεν περισκεπον ἥτοι περισκεπῇ, περισκεπασμένον (ἐκ τοῦ σκέπω). Εἰς ταιαύτην δὲ περισκεπῇ καὶ πανταχόθεν περικλειομένην θέσιν τοῦ ἀνακτόρου ἀποδίδουσι τὸ ὅτι οἱ μνηστῆρες εἶδον τὸ ἐκ τῆς ἐνέδρας ἐπιστρέφον πλοῖον, μόνον ὅταν εἰσῆλθεν ἐντὸς τοῦ λιμένος τῆς πόλεως, π 351 ἐξ. Κατὰ τῆς ἐρμηνείας ὅμως ταύτης οὐδὲν τὸ ἀνάλογον ἐν τῇ ἐλληνικῇ γλώσσῃ ἢ παρὰ τινι τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων ἐχούσῃ (πρβλ. ἄσκεπτος, ὁ μὴ σκοπούμενος ἥτοι ὁ μὴ ὀρθῶς ἢ ὁ μὴ σκοπῶν, μὴ σκεπτόμενος¹, ὁ περισκεπτος, ὁ μὴ καλῶς περισκοπῶν τὰ πράγματα, ἐκ τοῦ σκοποῦμαι, καὶ ἄσκεπος ἢ ἀσκεπής, κοινῶς ξέσκεπος, ὁ μὴ σκεπαζόμενος, ἐκ τοῦ σκέπω) διαμαρτύρονται πρὸς τοῖς ἄλλοις οἱ *περίσκεπτοι ἀστέρες* Ἀρατ. 513 καὶ αὐτὰ τὰ πράγματα. Οἱ μνηστῆρες μόλις ἐξελθόντες τοῦ μεγάρου ἐκάθηντο πρὸ τῶν ἐξωθυρῶν τοῦ μεγάλου τείχους τῆς αὐλῆς, ἐκ δ' ἦλθον *μεγάροιο παρὲκ μέγα τειχίον αὐλῆς*, αὐτοῦ δὲ *προπάροιθε θυρᾶων ιδριόωντο* (π 343 ἐξ), ἔχοντες τὰ νῶτα ἐστραμμένα πρὸς τὸν λιμένα τῆς πόλεως· τότε δὲ ὁ Ἀμφινόμος στραφεῖς, *στρεφθεὶς ἐκ χώρας* π 352, εἶδε τὸ πλοῖον ἐντὸς τοῦ λιμένος. Τοῦτο ἀποδεικνύει ἀναντιρρήτως τὴν θέσιν τοῦ Ὀδυσσειακοῦ ἀνακτόρου ἐπὶ χώρου ὑψηλοῦ καὶ περιόπτου, διότι, ὡς εὐνόητον καὶ ὡς ἀλλαχοῦ ἤδη ἐσημειώσαμεν, ἀπὸ τοῦ προαυλίου ἀνακτόρου κειμένου ἐν χώρῳ πεδινῷ, περιβαλλομένῳ δὲ ὑπὸ τειχῶν μυκηναϊκῶν ἥτοι ὑψηλοτέρων τοῦ ἀναστήματος ἀνθρώπου, ἦτο ἀπολύτως ἀδύνατον τὸ βλέπειν τὸν λιμένα. Ἄλλως τε αὐτὸς ὁ ποιητὴς ὑποδεικνύει σαφέστατα, ὅτι τὸ ἀνάκτορον ἔκειτο ἐπὶ λόφου, καὶ δὴ τοῦ Ἑρμαίου λόφου, λέγων ὅτι τῇ αὐτῇ στιγμῇ οἱ εὐθὺς μετὰ τὴν ἀναγγελίαν τοῦ Εὐμαίου ἐκ τοῦ μεγάρου εἰς τὸ προαύλιον ἐξελθόντες μνη-

1) Πρβλ. τὰ ἐν σελ. 104 περὶ ἐνεργητικῆς καὶ παθητικῆς σημασίας τῶν ἐπιθέτων *ἀμφίδυμος* κτλ.

στῆρες, καὶ ὁ ἀμέσως ἐκ τοῦ ἀνακτόρου ἀπελθὼν καὶ διὰ τοῦ ὑπὲρ τὴν πόλιν Ἑρμαίου λόφου οἴκαδε ἐπιστρέφων Εὐμαῖος εἶδον συγχρόνως τὸ πλοῖον εἰσερχόμενον ἐν τὸς τοῦ πολυβενθοῦς λιμένος τῆς πόλεως, τοὺς δ' ἐν αὐτῷ τὰ ἰστία περιστέλλοντας καὶ τὰς κώπας ἐν χερσὶν ἔχοντας, π 351 ἐξ. καὶ 471 ἐξ. Τοῦτο δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις μαρτυρεῖ, ὅτι ὁ Ἑρμαῖος λόφος ἦτο γήλοφος πραγματικὸς ὑπὲρ τῆς πόλεως κείμενος, δι' οὗ διήρχετο ἢ εἰς τὸ ἀνάκτορον ἄγουσα ὁδός, καὶ οὐχὶ σωρὸς λίθων χάριν σταδιασμοῦ, ὥς τινες εἶπον.

Οὐδεὶς ὅμως ὑπάρχει ἐν Λευκάδι, ὡς ὁ ἐν Ἰθάκῃ Ἑρμαῖος ὑπὲρ τὴν πόλιν λόφος, δι' οὗ ὁ ἐκ τοῦ ἐν τῇ πεδιάδι ὑποτιθεμένου ἀνακτόρου πρὸς νότον ἐπιστρέφων ὤφειλε κατ' ἀνάγκην διέρχεσθαι, βλέπων συγχρόνως ἀπὸ τούτου τὴν εἴσοδον τοῦ λιμένος τῆς πόλεως. Πάντως δὲ οἱ δύο κατὰ τὰ ΒΔ^α τῆς πεδιάδος τοῦ Νηδρίου κείμενοι λόφοι, ἡ Κολώνη καὶ ἡ Ράχης, ἔνεκα τῆς φυσικῆς αὐτῶν κατασκευῆς μηδεμιᾶς ὁδοῦ διὰ τούτων διερχομένης, ὅπου δῆποτε τῆς πεδιάδος καὶ ἂν ὑποτεθῇ τὸ ἀνάκτορον, οὐδόλως δύνανται λαμβάνεσθαι ὑπ' ὄψιν. — Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἀνάκτορον ἔπρεπεν ἵνα κῆται βορείως τοῦ στομίου τοῦ λιμένος Βλιχοῦ, διότι ἄλλως ὁ ἐκεῖθεν πρὸς νότον ἐπιστρέφων Εὐμαῖος οὐδόλως ἠδύνατο ἰδεῖν τὸ πλοῖον εἰσερχόμενον εἰς τὸν λιμένα, καθό ἔχων ἀπὸ τοῦ στομίου καὶ ἐντεῦθεν τὰ νῶτα ἐστραμμένα πρὸς τὴν εἴσοδον τοῦ λιμένος, ἔπεται ὅτι ὁ δι' οἴας δῆποτε ὁδοῦ εἰς τὸ ἐν τῇ πεδιάδι ἀνάκτορον πορευόμενος ὤφειλε διέρχεσθαι κατ' ἀνάγκην διὰ τῆς πόλεως. Ὅλως ἀνεξήγηται ἀπομένουσιν οὕτως οἱ λόγοι τοῦ ἐκ τοῦ ἀνακτόρου ἡδη ἐπιστρέψαντος Εὐμαίου λέγοντος πρὸς τὸν ἐρωτῶντα περὶ τούτου Τηλέμαχον, ὅτι οὐδόλως ἔμελεν αὐτῷ ἵνα ἐξετάσῃ καὶ ἐρωτήσῃ περὶ τῆς τῶν μνηστήρων ἐκ τῆς ἐνέδρας ἐπανόδου ἢ μή, κατερχόμενος (ἐπίτηδες πρὸς τοῦτο) εἰς τὸ ἄστυ, οὐκ ἔμελέ μοι ταῦτα μεταλλῆσαι καὶ ἐρέσθαι ἄστυ καταβλώ-

σκοπία, π 465. — Ἐπεταί δ' ἐπίσης, ὅτι τῆς διασταυρώσεως τοῦ Ὀδυσσεύς καὶ τοῦ Μελανθίου ὑποτιθεμένης ἄνωθεν τοῦ πέρατος τοῦ προϊστορικοῦ ὑδραγωγείου, ἔνθα ἡ τυκτὴ κρήνη τῶν Λευκαδιστῶν, ὁ Μελάνθιος οὐδαμῶς ἠδύνατο ἵνα φθάσῃ ἐκεῖθεν λίαν ταχέως (μάλα... ὦκα ρ 255) εἰς τὸ ὑπὲρ τὰ δύο χιλιόμετρα οὕτως ἀπέχον ἀνάκτορον.

Καὶ ἡ τυκτὴ δὲ κρήνη ἦτο, ὡς εἶδομεν, οὐχὶ ἐξ ὑδραγωγείου τεχνητῆ, ἀλλὰ φυσικῇ. Οὐδεμία ὁμως ὑπάρχει ἐν τῇ πεδιάδι τοῦ Νηδρίου κρήνη φυσικῇ, ἥς τὸ ὕδωρ ῥέει ἀπὸ ὕψους ἐκ βράχου, ἐπὶ ὁδοῦ ἀνωφεροῦς κειμένη καὶ ὑπὸ πρὸς πάντα τὰ σημεῖα κυκλοτεροῦς ἄλσους, ἥτοι δασώδους βουνοῦ, ἀμφοτέρωθεν περιβαλλομένη, ὡς ἡ ὁμηρικὴ κτιστὴ (τυκτὴ) κρήνη τῆς πόλεως Ἰθάκης. Ἡ ἐν Λευκάδι πεδιάς τοῦ Νηδρίου, ἥτοι τῆς Νηρίτου ἢ Νηρίκου τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Θουκυδίδου, διεκρίθη κατὰ πάντας τοὺς αἰῶνας, ὡς καὶ σήμερον, διὰ τὴν ἔλλειψιν πηγαίων ὑδάτων. Καὶ διὰ τοῦτο κατὰ τε τὴν μυκηναϊκὴν καὶ κατὰ τὴν ἐλληνικὴν ἐποχὴν οἱ διέποντες τὰ τῆς Λευκαδίας ταύτης πόλεως ἐφρόντισαν, ἵνα πρὸς ὕδρευσιν τῶν πολιτῶν κατασκευάσωσιν ὑδραγωγεῖα, ὧν τὰ λείψανα ἀνέσκαψαν οἱ Λευκαδισταὶ ἀποκαλύψαντες πλὴν τοῦ προϊστορικοῦ, τοῦ καὶ ὕστερον κατὰ τὴν ἐλληνικὴν ἐποχὴν ἐπισκευασθέντος, ὡς φαίνεται, καὶ ἕτερον νοτιοδυτικῶς τῆς Κολώνης ἐλληνικὸν ὑδραγωγεῖον. Τεθέντως δ' ἔστω, ὅτι κατὰ τὸ ΒΔ^{ον} τῆς Παλαιοκατούνας τέρμα τοῦ ἐκσκαφέντος προϊστορικοῦ ὑδραγωγείου ἦτο ἡ τυκτὴ τῆς πόλεως τοῦ Ὀδυσσεύς κρήνη, ὡς θέλουσιν οἱ Λευκαδισταί, ὅλως ἀνεξήγητον φαίνεται, διὰ τίνα λόγον αἱ ὑπηρέτραι τοῦ ἐν τῇ πεδιάδι ἀνακτόρου ἠθέλον προτιμᾶν τὴν ἐπὶ τὴν κρήνην τοῦ Μαυρονερίου (τὴν Μελάνυδρον τῶν Λευκαδιστῶν) εἰς ὕψος ὑπερτριακοσίων μέτρων ἐν θέσει τοσοῦτον δυσβάτῳ καὶ ἀπροσίτῳ ἀναρρίχῃσιν ἀντὶ τῆς εὐχερεστερας καὶ ταχυτέρας ὕδρεύσεως ἀπὸ τῆς μᾶλλον προχείρου τυκτῆς κρήνης. — Ἐνῶ δὲ ἐν

Ἰθάκη καὶ σήμερον ἔτι, ἀπαρραλάκτως ὅπως καὶ κατὰ τοὺς ὁμηρικοὺς χρόνους, οἱ μὲν κάτοικοι τοῦ Σταυροῦ ἦτοι τῆς ὁμηρικῆς πόλεως ὑδρεύονται ἐκ τῆς κτιστῆς (*τυκτῆς*) κρήνης τῆς Ἀσπροσυκιᾶς, οἱ δὲ τοῦ ὑπερκειμένου Ἑρμαίου ἢ Λαχείου λόφου τῶν Πηλικάτων, ἐφ' οὗ ἦν τὸ ἀνάκτορον, ἐκ τῆς ἐγγυτέρως Μελανύδρου κρήνης, οἱ σημερινοὶ κάτοικοι τοῦ Νηδρίου οὐδόλως ποιοῦνται χρῆσιν τῆς κρήνης τοῦ Μαυρονερίου διὰ τὸ δυσπρόσιτον ὡς οὐδὲ τῆς ἐν Παλαιοχωρίῳ πηγῆς τοῦ προϊστορικοῦ ὑδραγωγείου, ἀλλ' ὑδρεύονται κατὰ τὴν ὁμολογίαν αὐτῶν τῶν Λευκαδιστῶν εἴτε διὰ πλοιαρίων ἐκ τῆς τρία περίπου χιλιόμετρα ἀπεχούσης κατὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ βορείως κειμένου ὄρους Σκάρου παρὰ τὴν ἀκτὴν οὐχὶ πάντοτε ρεύσεως πηγῆς Κεραμιδάκι, εἴτε ἔκ τινος πηγῆς παρὰ τὴν Παλαιοκατοῦναν¹.

Οὐδὲ γίνεταί τις διασταύρωσις ὁδῶν ἄνωθεν τοῦ τέρματος τοῦ προϊστορικοῦ ὑδραγωγείου, τῆς τυκτῆς κρήνης τῶν Λευκαδιστῶν. Ὅπότεν δὴποτε δὲ καὶ ἄν τις ἀπὸ μεσημβρίας κατέλθῃ εἰς τὴν πεδιάδα, πρῶτον ἀντικείμενον ἐνδεικτικὸν τῆς πρὸς τὴν πόλιν προσεγγίσεως βλέπει οὐχὶ τὴν κρήνην ταύτην, ἀλλὰ τὸν λιμένα τοῦ Βλιχοῦ μετὰ τῆς κατὰ τὴν ἀνατολικὴν αὐτοῦ πλευρὰν χαρακτηριστικωτάτης λοφώδους χερσονήσου. Αἱ ὁδοὶ αἱ συνδέουσαι τὸ νότιον πρὸς τὸ βόρειον μέρος τῆς Λευκάδος, αἱ διὰ τῆς πεδιάδος τοῦ Νηδρίου διερχόμεναι, ἔνεκα τῆς φύσεως τοῦ ἐδάφους εἰσὶ μὲν διάφοροι, βαίνουνσι δ' ἐκ παραλλήλου καὶ αὐτοτελῶς ἐκάστη, ἡ μὲν ἀκολουθοῦσα τὴν ἀκτὴν, ἡ δὲ διὰ τῶν ὑπωρειῶν τῶν ὁρέων διήκουσα· ὥστε διασταύρωσις ὁδῶν ἀγούσῶν εἰς τὸ ἐν τῇ πεδιάδι ἀνάκτορον ἡδύνατο γίνεσθαι μόνον ἐπ' αὐτῆς τῆς πεδιάδος, καὶ οὐχὶ ἐπὶ σημείου ὑψηλότερον κειμένου. — Οὐδὲ αἱ ἀποστάσεις συμφωνοῦσιν. Τὴν ἀπὸ τῆς ἐν Εὐγύρῳ ὑποτιθεμένης κατὰ τοὺς Λευκαδιστὰς κατοικίας τοῦ Εὐμαίου μέχρι Νηδρίου ἀπό-

1) Marées, Karten von Leukas, σ. 18.

στασιν, οὔσαν διὰ μὲν τῆς παρακτίου ὁδοῦ (τχνυν ἀμαξιτῆς) 13, διὰ δὲ τῆς συντομωτέρας ὁρεινῆς (ήμιονικῆς) 11 χιλιόμετρα, διανύει τις κάλλιστα τὸ πολὺ ἐντὸς τριῶν ὥρῶν. Τότε δὲ ὁ λίαν ἐνωρίς τὴν πρωΐαν εἰς τὴν πόλιν ἀποσταλὲς Εὐμαῖος ἔπρεπεν ἵνα ἐπανήρχετο οὐχὶ τὸ ἐσπέρας (ἐσπέριος π 452), ἀλλὰ τὰς πρώτας μετὰ μεσημβρίαν ὥρας.

Ἐὰν δέ τις βουλευθῇ, ἵνα συνεπῆς πρὸς τὰ ὁμηρικὰ τοποθετήσῃ τὸ ἀνάκτορον ἐπὶ ὑψώματος, εὐρίσκεται εἰς ἀπορίαν περὶ τῆς ἐκλεκτέας θέσεως. Οἱ δύο ἐν τῇ πεδιάδι λόφοι, ἡ Κολώνη καὶ ἡ Ῥάχης, ἡ μὲν διὰ τὴν μικρότητα, ἡ δὲ διὰ τὸ ἄβατον τῶν κλιτύων αὐτῆς, εἰσὶν ὅλως ἀκατάλληλοι πρὸς τοῦτο· ἐνῷ δὲ χάριν τῆς γειτνιασεως τοῦ Μαυρονερίου (Μελανύδρου τῶν Λευκαδιστῶν) φαίνεται προτιμητέος ὁ λόφος τοῦ Νεοχωρίου, διὰ τοὺς ἤδη ἀνωτέρω ἐκτεθέντας λόγους ἐπιβάλλεται ἡ βορείως τοῦ στομίου τοῦ λιμένος Βλιχοῦ, ἥτοι ἐπὶ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ ὅρους Σκάρου τοποθέτησις τοῦ ἀνακτόρου, ἔνθα ἡ θεὰ διανοίγεται ἐλευθέρα πρὸς τὴν θάλασσαν, τὰς παρακειμένας νησίδας καὶ τὴν Στερεάν, ὑπάρχουσι δὲ καὶ δύο πηγαὶ ὕδατος, ἡ μὲν πλησίον, ἡ δὲ καὶ σπουδαιότερα, τοῦ Πασᾶ λεγομένη, ὀλίγον βορειότερον.

Καὶ περὶ τῆς πόλεως λοιπὸν προκειμένου ἰσχύει τὸ αὐτό, ὅπερ παρατηρήσαμεν περὶ τῶν ὁρέων καὶ τῶν λιμένων. Ἔχομεν ἐν Λευκάδι τέσσαρας λόφους ἀντὶ τοῦ ἐνὸς ζητουμένου, πέντε κρήνας ἀντὶ τῶν δύο ὁμηρικῶν, ἀλλ' οὐδὲν τούτων ἀρμόζον πρὸς τὰ τῆς Ὀδυσσειακῆς πόλεως, πάντα δὲ τὰ λοιπά, λιμὴν, θέσις τῆς πόλεως καὶ τοῦ ἀνακτόρου, σχηματισμὸς τοῦ ἐδάφους, θεὰ, ὁδοὶ καὶ ἀποστάσεις παντελῶς ἀσυμβίβαστα πρὸς τὰ ὁμηρικά.

Μακρὰν τῆς πόλεως (ἀπάνευθεν α 190, νόσφι πόλῃος ω 212), ἀλλ' οὐχὶ εἰς μεγάλην ἀπόστασιν, διότι ταχέως (τάχα ω 205) κατέβαινέ τις ἐκ τοῦ ἀνακτόρου εἰς αὐτόν, ἔκειτο ὁ

19 Ὁ ἔξω (ἐν τῇ σημερινῇ Ἐξω γῇ) κάτωθεν τοῦ ἀνακτόρου κεί-

μενος ἀγρὸς τοῦ
Λαέρτου, τὸ παρὰ
τὴν κρήνην τοῦ
Καλάμου "Αγρι.

ἀγρὸς τοῦ Λαέρτου Οὐχὶ κατὰ μῆκος τῆς μεταξὺ κατοικίας
τοῦ Εὐμαίου καὶ ἄσπεως ὁδοῦ, ἀλλ' ἔτι περαιτέρω, ἥτοι βορειό-
τερον, διότι ὁ εἰς τὴν πόλιν ἀναχωρῶν Εὐμαῖος διατάσσεται ὑπὸ
τοῦ Τηλεμάχου, ἵνα ἅμα φθάσας εἰς τὸ ἀνάκτορον καὶ ἀναγγεί-
λας πρὸς τὴν Πηνελόπην τὴν εἰς Ἰθάκην ἄριζιν αὐτοῦ ἐπιστρέψῃ
ἀμέσως ὀπίσω, μὴ ἐπεκτείνων δηλαδὴ περαιτέρω τὴν πορείαν
πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ Λαέρτου κάτω εἰς τοὺς ἀγρούς, κατ'
ἀγρούς (π 150) ἥτοι εἰς τοὺς κάτωθεν τοῦ ἀνακτόρου ἀγρούς,
π 136 ἐξ. Ἦτο δὲ ἀγρὸς μέγας, ἀμπελόφυτος καὶ πολύδενδρος,
ἔχων ἀπιδέας, μηλέας, συκέας, ἐλαίας καὶ λαχανικὰ (ψ 359, ω
245), ἐκτεινόμενος ἐπὶ τῆς κατωφερείας γουννοῦ, ἥτοι βουνοῦ,
λόφου (γουννὸν ἀλωῆς α 193, μέγαν ὄρχατον ἐσκαταβαίνων ω
222) μετὰ οἰκίας ἐκτισμένης ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτέρου μέρους καὶ
ἐπὶ ἐδάφους ἰσοῦψοῦς πρὸς τὴν ὁδὸν τὴν ἀγούσαν ἐκ τοῦ ἄσπεως
εἰς τὸν ἀγρόν, ἥς ἱκανὸν τμήμα ἦτο ὁρατὸν ἀπὸ τοῦ κατωφλίου
(οὐδὸν ω 493) τῆς οἰκίας (ω 491 ἐξ.). — Ἡ θέσις τοῦ ἀγροῦ ἦτο
παρὰ τὴν ἀκτὴν, διότι ὁ Εὐπείθης φοβεῖται, μὴ ὁ μετὰ τὴν μνη-
στηροφονίαν ἐκεῖ καταφυγὼν Ὀδυσσεὺς διαφύγῃ περαιωθεὶς εἰς
Πύλον ἢ εἰς Ἥλιδα (ω 430, 437). — Μεταξὺ δὲ τῆς πόλεως
(ιδίως τοῦ ἀνακτόρου) καὶ τοῦ ἀγροῦ ὑπῆρχεν ὕψωμα, δι' οὗ
κατέβαινε καὶ ὁ ἐκ τῆς πόλεως μεταβαίνων εἰς τὸν ἀγρόν (ἐκ
πόλιος κατέβαν ω 205) καὶ ὁ ἐκ τοῦ ἀγροῦ εἰς τὴν πόλιν (οὐδὲ
πόλινδε κατέρχεται ὁ Λαέρτης λ 188). — Τέλος ὁ ἀγρὸς τοῦ
Λαέρτου ἔκειτο ἔξω (ἐλθόμεν ἔξω ἀγρόν ἐς ἡμέτερον ψ 138),
ἥτοι ἐν τινι τμήματι τῆς Ἰθάκης, ὅπερ ἐξεῖχε πρὸς τὰ
ἔξω τῆς λοιπῆς νήσου, καὶ ἰδίᾳ τῆς περιοχῆς τῆς πόλεως.

Τοιοῦτος ἀγρὸς ὑπάρχει ἐν Ἰθάκῃ εἷς καὶ μόνος, ὁ βορείως
τῆς Πόλεως εἰς ἀπόστασιν δύο καὶ ἥμισυ περίπου χιλιομέ-
τρων κατὰ τὰς ΒΑ^ας ὑπωρείας τοῦ ὄρους τῆς Ἐξωγῆς πρὸς
τὴν ἀκτὴν τοῦ κόλπου τῶν Ἀφαλῶν ἐπικλινῆς ἀγρός, ὁ ὑπὸ
τῆς πλουσίας πηγῆς τοῦ Καλάμου ἀρδευόμενος γονιμώτατος
καὶ πολύδενδρος, ὁ διατηρῶν ἔτι καὶ νῦν ἐν τινι θέσει τὸ ὁμη-

ρικὸν ὄνομα Ἄγρι. Ὁ ἀγρὸς οὗτος ἐκτείνεται πρὸς τὴν ἀκτὴν ἐπὶ κατωφερείας, ἥς τινος ἀπὸ τοῦ ὑψηλοτέρου μέρους φαίνεται μέγα τμῆμα τῆς ἐκ τῆς Πόλεως ἀγούσης ὁδοῦ. Ἡ δὲ ὁδὸς αὕτη ἀνωφερῆς ἐκ Σταυροῦ καὶ Πηλικάτων, ἥτοι τοῦ ὁμηρικοῦ ἄστεως, πρὸς τὴν Μελάνυδρον, κατέρχεται εἴτα βαθμηδὸν πρὸς τὸν Κάλαμον, ἀποτελουμένης οὕτω διπλῆς κατωφερείας¹ πρὸς τε τὸν Σταυρὸν (τὴν ὁμηρικὴν πόλιν) καὶ τὸν Κάλαμον (ἀγρὸν τοῦ Λαέρτου). Κεῖται δὲ ὁ ἀγρὸς τοῦ Καλάμου παρὰ τὴν ἀκτὴν μὲν τοῦ κόλπου τῶν Ἀφαλῶν, ὁπόθεν δύνανται τις διαφεύγειν διὰ τῆς ἀνατολικῆς τῆς Ἰθάκης θαλάσσης εἰς Ἥλιδα ἢ Πύλον ὅλως ἀπαρατήρητος ὑπὸ τῶν ἐν τῇ Πόλει, ἐν τῷ τμήματι δὲ τῆς νήσου τῷ καὶ σήμερον λεγομένῳ Ἐξω γῆ, διότι τὸ τμῆμα τοῦτο συνδεόμενον διὰ χθαμαλοῦ λοφώδους ἰσθμοῦ ἐξέχει πρὸς τὰ ἔξω τῆς δυτικῆς γραμμῆς τοῦ Νηρίτου

Βορείως τῆς πόλεως αὐτῶν παρὰ τὴν ἀκτὴν τοποθετοῦσι τὸν ἀγρὸν τοῦ Λαέρτου καὶ οἱ Λευκαδισταί, οἱ μὲν² βορειανατολικῶς τῆς πεδιάδος τοῦ Νηδρίου παρὰ τὴν βρύσιν τοῦ Πασᾶ εἰς ἀπόστασιν 4 χιλιομέτρων ἀπὸ τοῦ τέρματος τοῦ προϊστορικοῦ ὕδραγωγείου καὶ 5 χιλ. ἀπὸ τοῦ Μαυρονερίου, οἱ δὲ³ τὴν θέσιν ταύτην εὐρίσκοντες διὰ τὴν μικρότητα ἀκκατάλληλον πρὸς ἀγρὸν ἐκτεταμένον, ὅς τις ὁ τοῦ Λαέρτου, τοποθετοῦσι τοῦτον ὑπὲρ τὰ 4 ἔτι χιλιόμετρα βορειότερον ὑπὸ τὰς ἀνατολικὰς ὑπωρείας τοῦ Σκάρου παρὰ τὴν θέσιν Ἀγίου Σωτῆρος, ἔνθα ὑπάρχουσι καὶ δύο πηγαί.

1) Μικρὸν παράδειγμα περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν γίνεται σήμερον ἐν τούτῳ ὁμηρικῇ κριτικῇ, ἔστι καὶ τοῦτο. Συγγραφεὺς ἄλλως δόκιμος ἐπισκεφθεὶς τὴν Ἰθάκην καὶ παραθέτων μάλιστα ἐν τῷ συγγραμμάτι αὐτοῦ εἰκόνα φωτογραφικὴν τῆς μεταξὺ Πόλεως καὶ Φρικῶν διπλῆς κατωφερείας, λησμονῶν ἐν τούτοις καὶ παραβλέπων, ὅτι ὁμοία κατωφέρεια ὑπάρχει καὶ μεταξὺ Πόλεως καὶ Καλάμου, εὐρίσκει ἀσυμφωνίαν τῶν δύο χωρίων τῆς Ὀδυσσεΐας λ. 188 καὶ ω. 205, ἀποφαίνεται δὲ τούτου ἕνεκα κατὰ τῆς ἐνόττητος τοῦ ἔπους. Ἰδ. Bérard, les Phéniciens et l'Odyssée II σελ. 534.

2) Dörpfeld, Leukas σελ. VI.—Gössler, Leukas Ithaka, σ. 68.

3) Marées Karten v. Leukas, σ. 24.

Οὐδεμία ὁμως τῶν θέσεων τούτων ἐκπληροῖ τοὺς ὁμη-
ρικούς ὅρους. Ἡ βρύσις τοῦ Πασᾶ, ἂν μὲν τὸ ἀνάκτορον ὑπο-
τεθῇ ὑπὸ ἢ ἐπὶ τῶν μεσημβρινῶν ὑπωρειῶν τοῦ Σκάρου, κεί-
ται πολὺ πλησίον καὶ ἐν τῇ περιοχῇ οὕτως εἰπεῖν τοῦ ἀνακτό-
ρου· ἂν δὲ τοῦτο ὑποτεθῇ παρὰ τὴν κρήνην Μαυρονέρι εἴτε ἐν
τῇ πεδιάδι εἴτε ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Νεοχωρίου, κεῖται πολὺ
μακράν. Ἐπὶ δὲ μακροτέρῳ ὁ Ἅγιος Σωτήρ. — Οὐδεμία τού-
των εὕρηται ἐν τμήματι τῆς Λευκάδος Ἐξω λεγομένῳ ἢ κει-
μένῳ ἔξω, ἤτοι ἐξέχοντι τῆς περιοχῆς τῆς ἐν τῇ πεδιάδι τοῦ
Νηδρίου πόλεως· ἀπὸ οὐδεμιᾶς δὲ φαίνεται ἱκανὸν μέρος τῆς
ἀπὸ τῆς πεδιάδος ταύτης ἀγούσης ὁδοῦ. — Ἐχει δὲ ἡ πρὸς τὰς
θέσεις ταύτας ἄγουσα ὁδὸς φορὰν τοιαύτην, ὥστε οὐδόλως
ἐξηγεῖται πῶς διὰ ταύτης ἡδύνατό τις καταβαίνειν ἐκ
τῆς πόλεως εἰς τὸν ἀγρὸν καὶ τὰνάπαλιν ἐκ τοῦ ἀγροῦ εἰς
τὴν πόλιν. Ἡ ὁδὸς ἀπὸ Νηδρίου εἰς Βρύσιν Πασᾶ διήκει μετὰ
μικρᾶς ἀνωφερείας ἀπὸ 1 μέτρου ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς
θαλάσσης κατὰ τὴν ἀφετηρίαν μέχρι 12—15 μέτρων κατὰ
τὸ τέρμα. Ὡστε κατέβαινε μὲν τις ἐκ τοῦ ἀγροῦ εἰς τὴν πε-
διάδα, ἀλλ' ἀνέβαινε τούναντίον ἐκ ταύτης εἰς τὸν ἀγρὸν.
Ὑποτιθεμένου δὲ κατὰ τὰ ὁμηρικὰ τοῦ ἀνακτόρου ἐπὶ ὑψώμα-
τος (εἴτε τοῦ Νεοχωρίου εἴτε τῶν μεσημβρινῶν ὑπωρειῶν τοῦ
Σκάρου) καὶ ἐν τῷ μεταξὺ παρεμβαλλομένης τῆς πεδιάδος,
ὥφειλέ τις ἀντιθέτως πρὸς τὰ ὁμηρικὰ ἀνέρχεσθαι ἐκ τε
τοῦ ἀγροῦ εἰς τὸ ἀνάκτορον καὶ ἐκ τούτου εἰς τὸν ἀγρὸν. — Ἡ
δὲ ἀπὸ Βρύσεως Πασᾶ εἰς Ἅγιον Σωτήρα ὁδὸς ἐκτάσεως 4
καὶ ἡμίσεος περίπου χιλιομέτρων εὕρηται ἐν ἀνωφερείᾳ ἐπὶ
2 ¹/₂ ὡς ἔγγιστα χιλιομέτρα, φθάνουσα εἰς ἀπόστασιν 1500
μέτρων ἀπὸ τῆς ἀφετηρίας τὸ μέγιστον ὕψος 60 περίπου μέ-
τρων ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης· κατόπιν γίνεται κα-
τωφερὴς ἐπὶ μήκους 1 χιλιομέτρου (μετὰ κλίσεως 4—10 %),
μετὰ ταῦτα δὲ πάλιν ἀνωφερὴς (ἐν κλίσει 1 ¹/₂ — 2 %) ἐπὶ
μήκους 400 μέτρων, καὶ εἴτα πάλιν κατωφερὴς μετὰ τῆς

αὐτῆς κλίσεως καὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ μήκους, ἔχουσα ὕψος κατὰ τὸ τέρμα 8—10 μέτρων¹. Ὡστε δύναται τις λέγειν, ὅτι κατέρχεται ἐκ τῆς πεδιάδος τοῦ Νηδρίου εἰς Ἅγιον Σωτῆρα καὶ ἐκεῖθεν ὁμοίως εἰς τὴν πεδιάδα συμφώνως πρὸς τὰ ὁμηρικὰ· ἂν ὅμως τὸ ἀνάκτορον τεθῇ ἐπὶ ὑψώματος, τότε κατέρχεται μὲν τις ἐκ τοῦ ἀνακτόρου εἰς τὸν ἀγρόν, ἀνέρχεται δὲ ἀντιθέτως ἐκ τοῦ ἀγροῦ εἰς τὸ ἀνάκτορον. — Τέλος δὲ ὁ ἀπὸ ἐκάτερας τῶν θέσεων ἀποπειρώμενος διαφεύγειν εἰς Πελοπόννησον Ὀδυσσεὺς ἔμελλε διέρχεσθαι ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν ἐν τῇ πόλει.

Ἡ δὲ κατοικία τοῦ Εὐμαίου ἔκειτο ἄνωθεν τῆς ἐσχατιᾶς τοῦ ἀγροῦ, ἀγροῦ ἐπ' ἐσχατιὴν ω 150, κατὰ τὸ μεσημβρινώτατον ἄκρον τῆς Ἰθάκης ὑπὲρ τὴν *πρώτην ἀκτὴν* (ο 36 ἐξ., 555, ἐν χώρῳ *περισκέπτῳ* (ξ 6), ἥτοι *περιόπτῳ*, πανταχόθεν ἀνοικτῷ καὶ περισχοποῦντι τὰ πέριξ, κειμένῳ ὑπεράνω τῆς κρήνης Ἀρεθούσης καὶ παρὰ τὴν πέτραν τοῦ Κόρακος, *παρ Κόρακος πέτρῃ ἐπὶ τε κρήνῃ Ἀρεθούσῃ* ν 408. Ἦτο δὲ ἡ πέτρα τοῦ Κόρακος βράχος μέγας ἀπολήγων εἰς κάτωθεν τῆς κατοικίας χαίνοντα κρημνόν, ἀφ' οὗ προτείνει ὁ ψευδαλήτης γέρων Ὀδυσσεὺς ἵνα ῥίψωσιν αὐτὸν οἱ ὑπηρεταὶ τοῦ Εὐμαίου, ἂν ἡ ἀγγελία περὶ τῆς προσεχοῦς ἐπανόδου τοῦ ἀνακτοῦ αὐτῶν μὴ ἐπαληθεύσῃ, *βαλέειν μεγάλης κατὰ πέτρης* ξ 399. Συνίστατο δὲ ἡ κατοικία ἐξ αὐλῆς περιτετειχισμένης διὰ *ῥυτῶν* (ἥτοι ἡμιξέστων) λίθων (*ῥυτιοῖσι λάεσσι*² ξ 10) καὶ ἐστεγασμένης, περιεχοῦσης τὰ δώματα τοῦ Εὐμαίου καὶ δώδεκα σταύλους διὰ τὰς θηλείας τῶν χοίρων· οἱ δὲ ἄρρενες ἔκοι-

20. Ἡ κατοικία τοῦ Εὐμαίου ἐπὶ τὴν ἐσχατιάν τοῦ ἀγροῦ κατὰ τὸ μεσημβρινώτατον ἄκρον τῆς Ἰθάκης ὑπὲρ τὴν πρώτην ἀκτὴν (τοῦ Ἀνδρίου) ἐν χώρῳ *περισκέπτῳ* ἥτοι *περιόπτῳ* (τοῦ νῦν ὄροπεδίου Μαραθιά) ἄνωθεν (200 μ.) τῆς κρήνης Ἀρεθούσης καὶ παρὰ τὴν Πέτραν τοῦ Κόρακος. Ἐτέρα πιστοτάτη ὁμηρικὴ ἐξ Ἰθάκης τοιογραφία.

1) Ταῦτα κατὰ σημείωμα τοῦ ἐν Λευκάδι μηχανικοῦ, εὐμενῶς ἀνακοινωθέν μοι παρὰ τοῦ διευθυντοῦ τῶν δημοσίων ἔργων Μ. Σάουρωτ.

2) Τὸ *ῥυτιοῖσι λάεσσι* ἐξηγοῦσι 'διὰ λίθων ἐλκυστῶν', ἥτοι τὴν τὴν μεγάλων ὥστε πρὸς μετακίνησιν ἀνάγκη ἵνα ἔλκωνται ὑπὸ πολλῶν ἀνθρώπων· ἀλλ' εἶναι νομιζομεν οὐχὶ πολὺ λογικόν τὸ δέχεσθαι, ὅτι πρὸς κατασκευὴν τῆς χοιρομάνδρας τοῦ Εὐμαίου

μῶντο ἔξω τῆς κατοικίας, ἐκτὸς ἱανον ξ 16, ὑποκάτωθεν τῆς πέτρας τοῦ Κόρακος τῆς ἐχούσης κοιλώματα προπεφυλαγμένα ἀπὸ τοῦ Βορρά, *πέτρη ὑπο γλαφυρῇ... Βορέω ὑπ' ἰωγῇ* ξ 533. — Ἡ δὲ ἀπόστασις τῆς κατοικίας ἀπὸ μὲν τῆς πρώτης ἀκτῆς ἦτο μικρά, διότι ὁ Τηλέμαχος αὐτοῦ ἀποβάς ἅμα τῇ ἡῶ (ο 495) φθάνει ταχέως ἤδη κατὰ τὸ ἐωθινὸν πρόγευμα παρὰ τῷ Εὐμαίῳ (π 2 ἐξ.). Τὸ ναντιὸν ἢ ἀπὸ τοῦ λιμένος Φόρκυνος ἀπόστασις ἦτο πολὺ μεγαλειτέρα, διότι ὁ Ὀδυσσεὺς πάντως περὶ τὸ μέσον τῆς πρώτης ἐκεῖθεν ἐκκινήσας φθάνει παρὰ τῷ Εὐμαίῳ περὶ τὴν μεσημβρίαν διὰ τραχείας καὶ ἀνωφεροῦς ἀτραποῦ διὰ μέσου πολλῶν ἀκρωτηρίων ἀνὰ χῶρον κατάφυτον διηκούσης (ξ 1 ἐξ.).

Ἄνωθεν τῆς πρώτης ἀκτῆς, ἦτοι τῆς μιᾶς καὶ μόνης κατὰ τὴν μεσημβρινὴν τῆς νήσου ἐσχατιὰν ἀκτῆς τοῦ Ἀνδρίου, ὑπάρχει ἐν Ἰθάκῃ τὸ ἐκτεταμένον ὀροπέδιον τοῦ Μαραθιᾶ ἐν χώρῳ ὑψηλῷ 290 μέτρα ὑπὲρ τὴν θάλασσαν, πανταχόθεν δὲ ἀνοικτῷ καὶ περιόπτῳ, *περισκέπτῳ*, παρέχοντι θεὰν εὐρεῖαν καὶ μεγαλοπρεπῇ πρὸς τὰς ἔναντι ἀκτὰς τῆς Ἀκαρνανίας καὶ Πελοποννήσου, τὰς Ἐχινάδας νήσους καὶ τὴν ἀπωτάτην πρὸς νότον Ζάκυνθον. Τὸ ὀροπέδιον τοῦτο κατάφυτον ἐξ ἀμπελώνων, ἐλαιώνων καὶ σιτοφόρων ἀγρῶν ἐνέχει συγχρόνως, ἰδίᾳ κατὰ τὴν μεσημβρινὴν ἄκραν, ἐκτεταμένους βοσκησίμους γαίαις, ἔτι καὶ νῦν χρησιμοποιουμένας πρὸς κτηνοτροφίαν, ἔνθα καὶ σήμερον βόσκουσι τὰ δύο τρίτα σχεδὸν τῶν ἐν Ἰθάκῃ αἰγοπρο-

εγένετο χρῆσις τοιούτων ὀγκολίθων. Τὸ *δυτός* (ἐκ τοῦ *δύω*, *ἐρύω*, ὡς καὶ τὰ *δυσός*, *δυτίς*) σημαίνει μὲν τὸν ἑλκυστὸν, ἀλλ' ἐπειδὴ πᾶν τὸ ἑλκυστὸν καὶ ῥυσσεται, ῥυτιδουται, *δυτός* λίθος λέγεται καθ' ἡμᾶς ἀντιθέτως πρὸς τὸν *ξεστόν* (κ 211) ὁ ῥυσός, ῥυτιδωτός λίθος, ἦτοι ὁ ἐν τῇ οἰκοδομικῇ σήμερον λεγόμενος ἡμίξεστος, ὑπὸ δὲ τῶν ἐργατῶν ἐνιαχοῦ τῆς Ἑλλάδος βροῦτος, ὑπερπιθανώτατα προῆλθεν ἐκ τοῦ *Fr(u)ctός*. Ὡστε καλὸν νομίζομεν θὰν ἦτο, ἂν καὶ ἐν τῇ οἰκοδομικῇ καθιεροῦτο ὁ ὅρος *ῥυτός* ἢ *ῥυσός* λίθος, ἀντὶ τοῦ ἡμίξεστος. Τοιούτους ῥυτούς ἢ ἡμίξεστους λίθους ἔχει τὸ δυτικὸν περιτείχισμα τῆς Βαλιανείου Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης, ξεστὸς δὲ ἡ βᾶσις τοῦ κυρίου κτιρίου. Διὰ *δυτῶν* λίθων λέγει ὁ Ὅμηρος ὠκοδομημένην καὶ τὴν ἀγορὰν τῶν Φαίᾶκων (ζ 267), διὰ *ξεστῶν* δὲ τὸ ἀνάκτορον τῆς Κίρκης (κ 211).

βάτων καὶ χοίρων. — Ἐκ τοῦ ὀροπεδίου κατέρχεται ἐν μετρίᾳ κλίσει μικρὰ κοιλάς πρὸς νότον εἰς τὸν ὄρμον Ἀνδρίου. Πρὸς δὲ τὰ ΒΑ² τὸ ὀροπέδιον καταπίπτει αἰφνης εἰς τὴν ἀπότομον κλιτὺν τοῦ ἀπορροῶγος καὶ ἐν μέρει ἐπικρεμαμένου βράχου τοῦ Κόρακος, περατούμενον οὕτω εἰς ἀπότομον κρημνόν. Ὑποκάτωθεν τῆς ἀριστερᾶς αὐτοῦ πτέρυγος ὁ βράχος κοιλοῦται (πέτρῃ ὑπο γλαφυρῇ ξ 533) εἰς δύο ἱκανῶς εὐρύχωρα σπήλαια, ἔχοντα τὴν εἰσόδον πρὸς νότον ἐστραμμένην καὶ οὕτω τελείως ἀπὸ τοῦ βορρᾶ προφυλασσόμενα, χρησιμεύοντα δ' ἔτι καὶ νῦν ὡς ἄσυλον αἰγοποιμνίων καὶ χοίρων. Ἐν τοῖς σπηλαίοις τούτοις τοῖς ἐκτός (ξ 16) τῆς κατοικίας καὶ ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ Βορρᾶ (Βορέῳ ὑπ' οἴωγῃ ξ 533) κειμένοις ηὐλίζοντο οἱ ἄρρενες χοῖροι, ἐκεῖ δὲ παρ' αὐτοῖς ἐκοιμήθη καὶ ὁ Εὐμαιος τὴν νύκτα τῆς εἰς τὸν σταθμὸν ἀφίξεως τοῦ Ὀδυσσεῶς (ξ 532).

Παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ βράχου τοῦ Κόρακος κάτωθεν τοῦ μεγάλου κρημοῦ (ἐπομένως καὶ τῆς κατοικίας, ἥτις ἔκειτο καθ' Ὅμηρον ἄνωθεν τῆς κρήνης, ἐπὶ τε κρήνῃ Ἀρεθούσῃ ν 408), 88 μέτρα ὑπὲρ τὴν θάλασσαν ὑπὸ πυκνὸν ἐκ θάμνων ἐπικάλυμμα καὶ αὐλακα σχηματισθεῖσαν ἐκ τῆς διαβρώσεως τῶν ὑδάτων ἀναβλύζει ἡρέμα ἡ πηγὴ Ἀρέθουσα, ἡ νῦν Ἀρετοῦσα, τοῦ ὕδατος αὐτῆς ἀθροιζομένου ἐντὸς ὑποκειμένης μικρᾶς κυκλοτεροῦς φυσικῆς λεκάνης¹. Πνευματιὰ βαθεῖα καὶ εὐρεῖα ἐπὶ βραχώδους φάραγγος ὑπὸ τοῦ ρείθρου τῆς ἄλλοτε βεβαίως εὐρρωτέρας κρήνης σχηματισθεῖσα φέρει ἀποτόμως εἰς τὸν λιμένα τοῦ Πέραν Πηγαδίου (τοῦ Ὀμηρικοῦ Ρεῖθρου), κοσμούμενον ὑπὸ τοῦ νησιδίου Λιγιᾶς ἥτοι

1) Πλὴν τῆς φυσικῆς ταύτης λεκάνης ὑπῆρχε (πάντως μεθ' Ὅμηρον κατασκευασθεῖσα) καὶ κτιστὴ τοιαύτη (ὁμοία πρὸς τὰς ἐν Ἀσπροσυκιᾷ τυχτάς), ἥς τὰ ἐρείπια σώζονται ἔτι (ἴδ. Bérard l c. II, 518). Καὶ κατὰ τὸν βράχον δὲ τῆς Μελανύδρου ὑπάρχει κατεσκευασμένη λιθινὴ λάρναξ πρὸς συλλογὴν τοῦ ὕδατος (ἴδ. Παυλάτου, ο. τ. σελ. 167). Πάντα ταῦτα, ὡς καὶ αἱ κτισταὶ (τυχτάι) δεξαμεναὶ τῆς κρήνης τῆς πόλεως (Ἀσπροσυκιᾶς), — ὧν κατὰ μίμησιν πιθανῶς ἐγένοντο ὕστερον τὰ ἀνωτέρω —, προδίδουσι προφανῶς οὐχὶ τὸσον μεγάλην ἀφθονίαν ὕδατος.

Ὀλιγιᾶς (κατὰ τὸ ἀρχαῖον [Ἐ]λάχεια). Τὸ ὄνομα τοῦτο τῆς [Ὀ]λιγιᾶς ἀποδίδεται συνεκδοχικῶς καὶ εἰς τὴν ἑναντι τῆς νησίδος ἀκτὴν, ὡς τὸ ὄνομα τοῦ λιμένος Πέραν Πηγαδίου ἀποδίδεται καὶ εἰς τὴν νησίδα [Ὀ]λιγιάν, καὶ ὡς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα τὸ ὄνομα τῆς περιοχῆς καὶ τοῦ ἀκρωτηρίου τῶν Κροκυλείων ἀπεδίδετο καὶ εἰς τὴν παρακειμένην ἐν τῷ κόλπῳ τῶν Φρικῶν νησίδα, τανῦν τοῦ Ἀγίου Νικολάου ¹.

Ἡ μεσημβρινὴ ἄκρα τοῦ ὁροπεδίου τούτου, ἔνθα ἦτο ἡ κατοικία τοῦ Εὐμαίου, ἀπέχει ἀπὸ μὲν τοῦ ὄρμου Ἀνδρίου (τῆς πρώτης ἀκτῆς) ἐλάχιστα, ἀπὸ δὲ τοῦ ὄρμου Δεξιᾶ, τῆς κεφαλῆς τοῦ λιμένος Βαθέος (Φόρκυνος), ἔνθα ἀπεβιβάσθη ὁ Ὀδυσσεύς, 8 περίπου χιλιόμετρα, τῆς μεταξὺ ὁδοῦ διηκούσης διὰ τῶν πολλῶν ἀκρωτηρίων τῆς μεσημβρινανατολικῆς Ἰθάκης ἀνὰ χῶρον κατάφυτον.

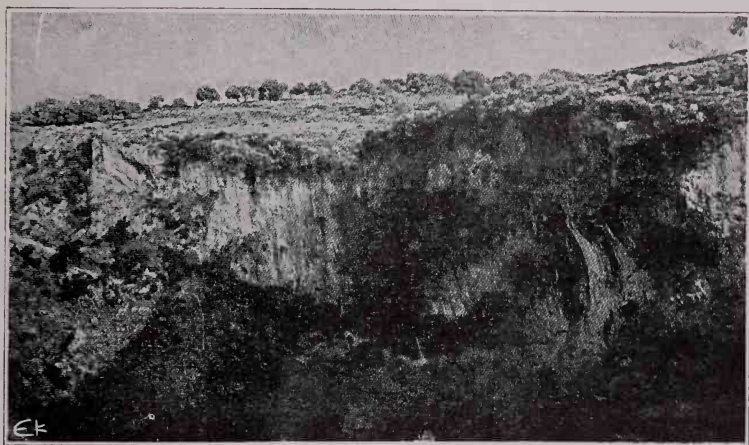
Οὕτω παρατηροῦμεν καὶ ἐνταῦθα, ὅτι τὰ περὶ τῆς κατοικίας τοῦ Εὐμαίου, τῆς κρήνης Ἀρεθούσης καὶ τῆς πέτρας τοῦ Κόρακος παρ' Ὀμήρῳ λεγόμενα καὶ ὡσεὶ ἐν πιστοτάτῃ τοπιῳ γραφίᾳ εἰκονιζόμενα οὐχὶ μόνον ἐφαρμόζονται ἀκριβέστατα ἐπὶ τῆς Ἰθάκης, ἀλλὰ καὶ φέρουσι τὸ σύνθηες χαρακτηριστικὸν πασῶν τῶν ἐν Ὀδυσσεΐᾳ μνημονευομένων τῆς νήσου τοποθεσιῶν, ἥτοι τὸ τοῦ μοναδικοῦ καθόσον οὐδεμία ἄλλη κρήνη πλὴν τῆς Ἀρεθούσης ὑπάρχει ἐν τῷ τμήματι τούτῳ τῆς Ἰθάκης, οὐδεὶς δὲ καθ' ὅλην τὴν νῆσον ἄλλος βράχος ὅμοιος πρὸς τὸν τοῦ Κόρακος, ὡς μία καὶ μόνη ὑπάρχει ἐν Ἰθάκῃ μεσημβρινὴ ἐσχατιᾶ, ἡ ὑπεράνω τοῦ Ἀνδρίου.

Τεσσάρων τούναντιον μεσημβρινῶν ἐσχατιῶν ὑπαρχουσῶν ἐν Λευκάδι, οἱ Λευκαδισταὶ εὐρίσκονται ἐν ἀπορίᾳ περὶ τῆς τοποθετήσεως τῆς κατοικίας τοῦ Εὐμαίου. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν δεχόμενοι τὴν Βασιλικὴν ὡς τὴν πρώτην ἀκτὴν, εἰς ἣν ἀπέβη ὁ ἐκ Πύλου ἐπανελθὼν Τηλέμαχος, ἐτοποθέτουν τὴν κατοι-

1) Ἴδε σελ. 160 ὑποσημείωσιν.

24. Πέτρα Κόρακος (βορεία άποψις).

25. Όροπέδιον Μαραθιά. Κόρακος Πέτρα (νοτία άποψις).
Τά ύπό τόν βράχον κοιλώματα.

26. Ό κρημνός τής Πέτρας Κόρακος.

κίαν τοῦ Εὐμαίου ἐν τῷ χωρίῳ Συβρῶ, τῷ 6 περίπου χιλιόμετρα ΒΑ^{ως} τοῦ λιμένος τῆς Βασιλικῆς εἰς ὕψος 250 μέτρων κειμένῳ, ἐκλαμβάνοντες ὡς Πέτραν τοῦ Κόρακος τὸ πλησίον ὄρος Λαηνάκι (790 μ.), μίαν δὲ τῶν παρακειμένων τριῶν πηγῶν ὡς τὴν κρήνην Ἀρέθουσαν. Ὑστερον δέ, τὸ μὲν εὐρίσκοντες τὴν ἀπὸ τῆς παραλίας ἀπόστασιν τοῦ Συβροῦ πολὺ μεγάλην καὶ ἀντιθαίνουσιν πρὸς τὴν βραχεῖαν ἐμνηρικὴν, τὸ δὲ μεταβαλόντες γνώμην περὶ τῆς πρώτης ἀκτῆς καὶ τοιαύτην νῦν τὸν λιμένα Σκύδι θεωροῦντες, τοποθετοῦσι τὴν κατοικίαν τοῦ Εὐμαίου ἐν τῇ ἀπὸ τοῦ μυχοῦ τοῦ λιμένος τούτου περὶ τὸ ἐν καὶ ἡμισυ χιλιόμετρον ἀπεχούσῃ κοιλάδι, τῇ ὑπὸ τὰς βορείους κλιτύας τοῦ ὄρους Ἀχράδα κειμένη, ἔνθα τὸ χωρίον Εὐγυρος καὶ ὑπὲρ τοῦτο εἰς ὕψος 227 μ. ἄνωθεν τῆς θαλάσσης πλουσία πηγὴ, ἣν ἐκλαμβάνουσιν ὡς τὴν Ἀρέθουσαν, τὰς δὲ κλιτύας τοῦ ὄρους Ἀχράδα (505 μ.) ὡς τὴν πέτραν τοῦ Κόρακος.

Ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς μεταβολῆς ταύτης οὐδὲν ἐπιτυγχάνεται. Ἀντὶ ἐν χώρῳ ἀνοικτῷ καὶ περιόπτῳ, *περιοκέπτῳ*, οἱ Λευκαδισταὶ τοποθετοῦσιν οὕτω τὴν κατοικίαν τοῦ Εὐμαίου ἐν τῇ λεβητοειδεῖ καὶ πανταχόθεν ὑπὸ ὁρέων περιφρασσομένη κοιλάδι τοῦ Εὐγύρου, ἰσχυρίζόμενοι ὅτι τὸ *περιοκέπτῳ ἐνὶ χώρῳ* (§ 6) σημαίνει ἐν χώρῳ πανταχόθεν περιεσκεπασμένῳ, προβάλλοντες δὲ ὑπὲρ τῆς ἐρμηνείας ταύτης τὸ χωρίον τῆς Ὀδυσσεΐας κ 210, ἔνθα λέγεται ὅτι τὰ δώματα τῆς Κίρκης ἐν τῇ νήσῳ Αἰαίᾳ ἔκειντο ἐν βήσσησι...*περιοκέπτῳ ἐνὶ χώρῳ*, καὶ προσεπικαλούμενοι ἔτι τὸ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ λεγόμενον, ὅτι οἱ χοῖροι ἐκοιμῶντο ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ Βορρέα, *Βορέω ὑπ' ἰωγῇ* (§ 533). Ἀλλὰ πλὴν τῶν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν (σελ. 221) περὶ τῆς σημασίας τοῦ *περίσκεπος* εἰρημένων, τὸ μὲν χωρίον τῆς Ὀδυσσεΐας κ 210 ἀποδεικνύει ἀκριβῶς τί ἀντίθετον τοῦ ἰσχυρισμοῦ τῶν Λευκαδιστῶν. Ὡς καὶ ἀλλαχοῦ εἵπομεν, ἡ νῆσος τῆς Κίρκης Αἰαίᾳ ἀπὸ τῆς μιᾶς πλευρᾶς ἔκειτο *χθθαμαλή*, ἥτοι

ἐγγὺς πρὸς ὑψηλότεραν ξηράν, ὃ δὲ Ἰὼδυσσεὺς ἀπὸ τοῦ κατὰ τὴν πλευρὰν ταύτην ἐν στενῷ πορθμῷ κειμένου ναυλόχου λιμένος ἀνελθὼν ἐπὶ σκοπιᾶς ὑψηλῆς, ἥτοι ἐπὶ βουνοῦ, ὁπόθεν βλέπει τὸν καπνὸν τῆς κατοικίας τῆς Κίρκης (κ 196), ἔχει ἀπὸ τῆς ἐτέρας πλευρᾶς ἐλευθέραν τὴν θέαν πρὸς τὴν ἀνοικτὴν θάλασσαν καὶ πρὸς ἐγγὺς ἐτέραν νῆσον πανταχόθεν ὑπὸ ἀπεράντου θαλάσσης περιβαλλομένην· τοιαύτην δὲ ἐλευθέραν καὶ ἀνοικτὴν θέαν εἶχεν ἀναγκαίως καὶ τὸ ἐν ταῖς βήσσαις ¹, ἥτοι κατὰ τὰς συνδένδρους κλιτύς τοῦ βουνοῦ τούτου κείμενον ἀνάκτορον τῆς Κίρκης. Οὐχὶ δὲ τὴν κατοικίαν αὐτὴν τοῦ Εὐμαίου καὶ τοὺς σταύλους, ἅτινα περιτετελισμένα καὶ ἐστεγασμένα προεφυλάσσοντο φυσικῶς ἀπὸ παντὸς ἀνέμου, ἀλλὰ τὸ ὑποκάτωθεν γλαφυρόν, ἥτοι κοῖλον, μέρος τοῦ βράχου τοῦ Κόρακος (πέτρα ὑπο γλαφυρῇ ξ 533), ἐνθα ἐκτὸς τῆς κατοικίας (ξ 16) ἐκοιμῶντο οἱ ἄρρενες χοῖροι, λέγει ὁ ποιητὴς κείμενον ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ Βορρᾶ, σαφῶς μάλιστα ὑποδεικνύων διὰ τούτου, ὅτι ὁ ἄνεμος οὗτος προσέβαλλεν ἰδιαζόντως τὸν ὑψηλὸν καὶ περισκεπτον τῆς κατοικίας χῶρον.

Οὐχὶ δὲ μόνον ταῦτα, ἀλλὰ καὶ ἄλλαι σπουδαίονται ἀσυμφωνίαι πρὸς τὸ ὁμηρικὸν κείμενον προκύπτουσιν. Ἡ κατοικία κεῖται κατὰ τὸν ποιητὴν ἄνωθεν τῆς κρήνης Ἀρεθούσης, ἐπὶ τε κρήνῃ Ἀρεθούσῃ, καὶ παρὰ τῇ πέτρᾳ τοῦ Κόρακος (ν 408), ἥτοι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου πρὸς τὴν πέτραν τοῦ Κόρακος οὕτως, ὥστε καθίστασθαι εὐνόητον τὸ δυνατὸν τῆς καταρρίψεως τοῦ Ὀδυσσεὺς εἰς τὸν κάτωθεν τῆς κατοικίας χαίνοντα κρημνὸν τοῦ βράχου τούτου. Ἡ κατοικία τῶν Λευκαδιστῶν κεῖται τούναντίον κάτωθεν τῆς κρήνης τοῦ Εὐγύρου (τῆς νομιζομένης Ἀρεθούσης), κάτωθεν δὲ καὶ τοῦ ὄρους Ἀχράδα, οὗτινος τὰς βορείους ὑπωρείας, ἀντὶ τῆς

1) Τοποθεσία τις ἐν Λευκάδι βορείως τοῦ Μαραντοχωρίου ἐπὶ κλιτύς ὄρους εἰς ὕψος 109 μέτρων (κατὰ Marées) φέρει τὴν ὁμηρικὴν ὀνομασίαν Β ἤ σ α.

ὁμηρικῆς πέτρας ἤτοι βράχου μετὰ ὠρισμένης διαμορφώσεως, δεικνύουσιν οἱ Λευκαδισταὶ ὡς Πέτραν Κόρακος.— Ἐτι δὲ ἡ ἐν Εὐγύρῳ κατοικία ἀπέχει ἴσην ἀπόστασιν ἀπὸ τε τοῦ λιμένος Σκυδίου (τῆς πρώτης ἀκτῆς τῶν Λευκαδιστῶν) καὶ ἀπὸ τοῦ Σύβοτα τοῦ ὑπ' αὐτῶν νομιζομένου Φόρκυνος, ἐνῶ ἐκ τοῦ ὁμηρικοῦ κειμένου γινώσκομεν ὅτι ἡ δευτέρα ἀπόστασις ἦτο πολὺ μείζων τῆς πρώτης. Καὶ τέλος ἡ ἀπὸ Σύβοτα εἰς Εὐγυρον ὁδὸς ἀπ' εὐθείας κατὰ τὰς βορείους ὑπωρείας τοῦ ὄρους Ἀχράδα διήκουσα δι' οὐδενὸς ἀκρωτηρίου διέρχεται, ἐνῶ ἡ ὁμηρικὴ ἀπὸ τοῦ Φόρκυνος εἰς τοῦ Εὐμαίου διὰ πολλῶν (δι' ἄκριας ξ 2).

Οὕτως αὐστηρὰ κριτικὴ ἀποδεικνύει πασιδῆλως ἐκεῖνο, ὅπερ ἐν ἀρχῇ ἰσχυρίσθημεν, ὅτι δηλαδὴ πάντα τὰ περὶ τοποθεσιῶν τῆς νήσου τοῦ Κεφαλλῆνος ἀνακτος ἐν Ὀδυσσεΐᾳ λεγόμενα ἐφαρμόζονται μὲν ἄριστα καὶ ἀκριβέστατα ἐπὶ τῆς Ἰθάκης, τούναντίον δὲ ταῦτα εἶτε καθ' ἐν ἕκαστον εἶτε ἐν συνόλῳ ἐξεταζόμενα εὐρίσκονται οὐδαμῶς ἀρμόζοντα εἰς τὴν Λευκάδα. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἔτι τινὰ τούτων ἢ καὶ πάντα ἤθελον τυχόν ἀρμόζειν καὶ εἰς τὴν Λευκάδα, ὡς προκειμένου περὶ τόπων εὐκόλως ἡδύνατο τοῦτο συμβαίνειν, πάλιν ἡ πλάστιγξ ἤθελε κλίνειν ὑπὲρ τῆς Ἰθάκης, ἥς τὴν γεωγραφικὴν θέσιν τοσοῦτον θαυμασίως καὶ ἀκριβῶς καθώρισεν ὁ ποιητής, καθὰ ἐδείχθη ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ. Εὐτυχῶς ὁ Ὅμηρος ἄριστος (ὡς ἐκ τούτου ἀποδεικνύεται) γνώστης οὐ μόνον τῆς Ἰθάκης, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν περὶ αὐτὴν τόπων, ἐφρόντισεν ἵν' ἀπαλλάξῃ ἡμᾶς τοιούτων διλημμάτων ἐκλέξας διὰ τὸ ἔπος μετ' ἀριστοτεχνικῆς παρατηρητικότητος καὶ σκοπιμότητος ἐπί τῃ δεικνύειν τὰ μᾶλλον ἰδιάζοντα καὶ μᾶλλον χαρακτηριστικὰ τῆς Ἰθάκης μέρη. Ἰδία ἡ ἐν τῷ πορθμῷ τῆς Σάμης νησίς Ἀστερίς (Δασκαλιὸς) μετὰ τῶν ἀμφοτέρωθεν αὐτῆς ναυλόχων λιμένων καὶ τῶν ὑπερκειμένων ὑψηλῶν ἀκρωρείων τῆς Κεφαλληνιακῆς ἀκτῆς, ὁ λιμὴν τοῦ Φόρκυνος (Βαθέος) μετὰ τῆς χαρακτηριστικῆς αὐτοῦ κεφαλῆς

21. Ὁ Ὅμηρος ἄριστος ἐξ αὐτοψίας γνώστης τῆς τε Ἰθάκης καὶ τῶν πλησίον τόπων. ἐξελέξατο διὰ τὸ ἔπος τὰς μᾶλλον χαρακτηριστικὰς καὶ μοναδικὰς ἐν Ἰθάκῃ τοποθεσίας.

(ὄρμου Δεξιά), τοῦ ἄνωθεν ταύτης ἄντρου τῶν νυμφῶν (Μαρμαροσπηλαιᾶς), τοῦ ἔναντι ὄρους Νηρίτου καὶ τῶν ποικίλων ἀπόψεων τῆς ἀπὸ τοῦ κεφαλολιμένου πρὸς τὸ ἄντρον ἀγούσης ὁδοῦ, ἡ ἐγγὺς καὶ κάτωθεν τοῦ ἄστεως (Σταυροῦ) κτιστὴ (τυκτὴ) κρήνη (Ἀσπροσυκιᾶ) μετὰ τοῦ ἀμφοτέρωθεν αὐτῆς πρὸς πάντα τὰ σημεῖα κυκλοτεροῦς ἄλσους (τῶν Καλυβίων, Ἐξωγῆς καὶ Στρογγυλῆς), τοῦ λιμένος τῆς Πόλεως κάτωθεν καὶ τοῦ ὑπὲρ τὴν πόλιν Ἑρμαίου λόφου (τῶν Πηλικάτων), ἡ ἐν τῷ περισκέπτῳ χώρῳ (τοῦ ὀροπεδίου Μαραθιά) κατοικία τοῦ Εὐμαίου (200 μέτρα) ἄνωθεν τῆς κρήνης Ἀρεθούσης καὶ παρὰ τὸν κρημνὸν τῆς Πέτρας τοῦ Κόρακος, εἰσὶν ἐκάστη κατ' ἰδίαν καὶ ἐν συμπλέγματι εἰκόνες μοναδικαί, ἐν μόνῃ τῇ Ἰθάκῃ, οὐδαμοῦ δ' ἄλλαχοῦ τῶν πλησίον τόπων ὑπάρχουσαι. Εἰκόνες, ὧν τὸ ἀληθὲς καὶ ἔκπαγλον κάλλος μόνον ἤδη μετὰ τὴν γενομένην συμφώνως τῇ ἡμετέρᾳ ἐρμηνείᾳ ἀποκάθαρσιν καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν λαμπρότητα ἀναφαίνεται.

22. Οὐδεμία ὑφίσταται ὡς πρὸς τὰ ὀνόματα τῶν ἐν λόγῳ νήσων τοῦ Ἰονίου πελάγους διαφορὰ μετὰ τῆς Ὀδυσσεΐας καὶ τοῦ Καταλόγου τῆς Ἰλιάδος.

Συμπληρωματικῶς καὶ ἐν παρόδῳ προσθέτομέν τινα περὶ ὧσων οἱ Λευκαδισταὶ λέγουσι πρὸς ἐξήγησιν τῆς κατ' αὐτοὺς γενομένης δῆθεν μετονομασίας τῶν νήσων· οὐχὶ διότι δεχόμεθα, ὅτι δύναται ἔχειν σημασίαν τινὰ ὡς πρὸς τὸ προκείμενον πραγματικὸν ζήτημα ἀπλῆ καὶ καθαρά ὑπόθεσις, ἐπινοηθεῖσα μάλιστα πρὸς ἐξήγησιν θεωρίας, ἣν ἐδείξαμεν μηδὲν ἐπὶ τῶν πραγμάτων στηριζομένην, ἀλλ' ἵνα ὁ ἀναγνώστης ἔχῃ πλήρη γνῶσιν τῆς θεωρίας, κρίνῃ δὲ ἂν ἑαυτοῦ κατὰ πόσον καὶ ταῦτα εἰσὶ σύμφωνα πρὸς τὰ ὁμηρικὰ.

Ἐάν τις ἐρωτήσῃ τοὺς Λευκαδιστάς, πῶς καὶ διὰ τίνα λόγον ἡ ὁμηρικὴ Ἰθάκη ἀπώλεσεν ὕστερον, ὡς ἰσχυρίζονται, τὸ ἴδιον ὄνομα, ἀπαντῶσι· διὰ τὴν κάθοδον τῶν Δωριέων, μηδεμίαν ὁμῶς περὶ τούτου δυνάμενοι προσάγειν μήτε μαρτυρίαν μηδὲ κἂν παράδοσιν. Κεφαλλῆνες, λέγουσι, καλοῦνται γενικῶς πάντες οἱ τοῦ Ὀδυσσεῶς ὑπήκοοι ἔν τε ταῖς νήσοις καὶ

ἐπὶ τῆς ἡπείρου μόνον ἐν τῷ Καταλόγῳ τῆς Ἰλιάδος (B 635), τῷ θεωρουμένῳ ὡς μεταγενεστέρῳ, ἤτοι μετὰ τὴν κάθοδον τῶν Δωριέων. Ἐν Ὀδυσσεΐᾳ ὅμως οἱ μνηστῆρες λέγονται Ἀχαιοί, οἱ δὲ Κεφαλλῆνες κατοικοῦσι μόνον ἐν ἡπείρῳ, ἤτοι ἐν Ἀκαρνανίᾳ. Ἐν Ἀκαρνανίᾳ δέ, ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Κεφαλλήνων, ἔκειτο δῆθεν καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Λαέρτου ἀλωθεῖσα Νήριος, τὸ εὐκείμενον *πιολίεθρον*, ἡ ἀκτὴ ἡπείροιο (ω 377 ἐξ.). Ὑπὸ τῶν Δωριέων δ' ἐκβλήθέντες ἐκ τῆς ἡπείρου (Ἀκαρνανίας) οἱ Κεφαλλῆνες, διέφυγον οὐχὶ εἰς τὴν προσκειμένην Λευκάδα, ἀλλ' εἰς τὸ Δουλίχιον, ὅπερ ἀπὸ τούτων ὠνομάσθη Κεφαλληνία. Οἱ δὲ Δωριεῖς περαιωθέντες εἰς Λευκάδα (τὴν ὁμηρικὴν δῆθεν Ἰθάκην) κατέστρεψαν τὸ ἀνάκτορον καὶ ἐδίωξαν τοὺς κατοίκους, οἵτινες ἐκφυγόντες εἰς τὴν παρακειμένην νῆσον Σάμην (τὴν σημερινὴν κατὰ τοὺς Λευκαδιστὰς Ἰθάκην) ἔκτισαν κατὰ τὸν βορειοδυτικὸν κόλπον πόλιν, ὀνομάσαντες αὐτὴν Ἰθάκην ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς παλαιᾶς πατρίδος. Ἐκ δὲ τῆς πόλεως ταύτης ἔλαβεν ὕστερον τὸ ὄνομα ὅλη ἡ νῦν νῆσος Ἰθάκη. Μέρος δὲ τῶν κατοίκων τῆς Σάμης ταύτης μετοικήσαντες εἰς Δουλίχιον, ὅπερ ἦν ἱκανῶς μέγα ὥστε χωρῆσαι καὶ τούτους, ἱδρυσαν κατὰ τὴν μεσημβρινανατολικὴν ἀκτὴν ἔναντι τῆς πάλαι αὐτῶν πατρίδος τὴν πόλιν Σάμην. Μόνη ἡ Ζάκυνθος ἔμεινεν ἀμέτοχος τοῦ μετοικηστικοῦ ρεύματος. — Ἐν τῷ Καταλόγῳ (B 631 ἐξ.) αἱ νῆσοι φέρουσι τὰ ἐκ τῆς μεταβολῆς ταύτης μετὰ τὴν κάθοδον τῶν Δωριέων δῆθεν προκύψαντα ὀνόματα, ἤτοι Ἰθάκη μὲν λέγεται ἡ σημερινή, Νήριτον ἡ Λευκάς, Κροκύλεια καὶ Αἰγίλιψ αἱ νησίδες Μεγανῆσι καὶ Ἄτοκος, Ζάκυνθος ἡ αὐτή, καὶ Σάμος ἡ Κεφαλληνία. Τὸ ὄνομα τοῦ Δουλιχίου ὡς νήσου ἐξέλιπε, διετηρήθη δὲ κατὰ τὸ ΒΑ^{ον} τμήμα τῆς Κεφαλληνίας, ὅπου καὶ σήμερον ὑπάρχει τοποθεσία Δολίχιον, ἴσως δὲ μετεδόθη καὶ εἰς μίαν τῶν Ἐχινάδων καὶ διὰ τοῦτο ἐν B 625 τὸ Δουλίχιον ἀναφέρεται μεταξὺ τῶν Ἐχινάδων.

Ταῦτα λέγουσιν οἱ Λευκαδισταί¹. Ἄλλ' ἐκ πάντων τούτων ἀπορεῖ τις ἀληθῶς, τί πρῶτον καὶ τί ὕστατον διὰ τὴν ἀκρίβειαν ἀποθαυμάσῃ. Ἐν πρώτοις Κεφαλλήνας λέγει τοὺς ὑπηκόους τοῦ Ὀδυσσέως ἢ Ἰλιάς οὐχὶ μόνον ἐν τῷ Καταλόγῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν Δ 330, ἔνθα οἱ ὑπὸ τὸν Ὀδυσσεά παρατεταγμένοι συμπολεμισταὶ καὶ ὑπήκοοι ὀνομάζονται Κεφαλλῆνες.

*Αὐτὰρ ὁ πλησίον ἐσθήκει πολύμητις Ὀδυσσεύς,
παρ δὲ Κεφαλλήνων ἀμφὶ σίχες οὐκ ἀλαπαδναὶ
ἔσασσαν*

Ἐν Ὀδυσσεΐα οἱ Ἰθακήσιοι καὶ οἱ μνηστῆρες λέγονται μὲν Ἀχαιοί, ὡς ἐν Ἰλιάδι οἱ Ἀργεῖοι (Ε 414), οἱ Πύλιοι (Λ 759) καὶ πάντες ἐν γένει οἱ Ἕλληνες (Ἰλ. Α 2, Ὀδ. ε 119 κτλ.), ἀλλὰ λέγονται καὶ Κεφαλλῆνες. Ἐν δὲ ω 426 ἀποδίδονται αὐτοῖς ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ ἀμφοτέρω συγχρόνως τὰ ὀνόματα, τό τε τῶν Ἀχαιῶν καὶ τὸ τῶν Κεφαλλήνων. Ὁ πατὴρ τοῦ φονευθέντος μνηστῆρος Ἀντινόου Εὐπείθης ἐξεγείρων τοὺς Ἰθακησίους κατὰ τοῦ Ὀδυσσέως διὰ τὴν μνηστηροφονίαν λέγει, ὅτι οὗτος μέγα κακὸν ἐμαστώρευσεν (μήσαιο) κατὰ τῶν Ἀχαιῶν, ἄλλους μὲν σὺν ταῖς ναυσὶν ἄγων ἀπώλεσεν, ἄλλους δ' ἐπανελθὼν ἀπέκτεινε, τοὺς ἀρίστους τῶν Κεφαλλήνων.

*ὦ φίλοι, ἧ μέγα ἔργον ἀνὴρ ὃ γε μήσαι' Ἀχαιοῖς
τοὺς μὲν σὺν νήεσσιν ἄγων, πολέεις τε καὶ ἐσθλοὺς,
ᾧλεσε μὲν νῆας γλαφυράς, ἀπὸ δ' ᾧλεσε λαοὺς,
τοὺς δ' ἐλθὼν ἔκτεινε Κεφαλλήνων ὄχ' ἀρίστους.*

Ἐπίσης δ' ἐν ω 355 αἱ πόλεις, ἐξ ὧν κατήγοντο οἱ φονευθέντες μνηστῆρες, ἐν αἷς καὶ ἡ Ζάκυνθος, λέγονται πόλεις Κεφαλλήνων, *Κεφαλλήνων πολίεσσιν*.

1) Goessler, Leukas - Ithaka, σελ. 76.

Ἐν δὲ ω 377 οὐχὶ τὴν *Νήρικον*, τὸ ἐϋκτίμενον πολίεθρον, τὴν ἀκτὴν ἡπείροιο, λέγει ὁ ποιητὴς κειμένην ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Κεφαλλήνων, ἀλλὰ τὸν Λαέρτην ὡς ἀνακτα τῶν Κεφαλλήνων, *Κεφαλλήνεσσιν ἀνάσσων*, κυριεύσαντα τὴν ὀχυρὰν πόλιν·

*Οἷος Νήρικον εἶλον, ἐϋκτίμενον πολίεθρον,
ἀκτὴν ἡπείροιο, Κεφαλλήνεσσιν ἀνάσσων,*

ὅπερ δεικνύει, ὅτι ἡ Ὀδύσσεια οὐ μόνον ἐπὶ Ὀδυσσέως, ἀλλ' ἤδη πολὺ πρότερον ἐπὶ Λαέρτου ὀνομάζει τοὺς ὑπηκόους τοῦ νησιωτικοῦ κράτους Κεφαλλήνας.

Τὸ ἐν τῷ Καταλόγῳ (Ἰλ. Β 632) *Νήριτον εἰνοσίφυλλον* εἵπομεν καὶ ἐδείξαμεν εἶναι οὐχὶ τὸ ἐϋκτίμενον τῆς Λευκαδίας Νηρίτου ἢ Νηρίκου πολίεθρον, ἀλλὰ τὸ ἐμώνυμον σεισίφυλλον ἥτοι σύνδεστρον ὅρος τῆς Ἰθάκης· *Κροκύλεια* δὲ καὶ *Αἰγίλιπα* εἶναι οὐχὶ νησίδια, ἀλλὰ τμήματα τῆς Ἰθάκης, *Κροκύλεια* μὲν τὸ τμήμα τοῦ νῦν ἀκρωτηρίου *Κροκαλίου* καὶ τῆς *χερσονήσου* τοῦ *Μάρμακα*, *Αἰγίλιπα* δὲ τὸ τοῦ νῦν ἀκρωτηρίου [Αἰ]γιδακίου καὶ τῆς *αἰγιαλῶδους χερσονήσου* τοῦ *Βαθέος*. — Ἡ *Ζάκυνθος* ἐν Ὀδυσσεΐᾳ, ὡς καὶ ἐν τῷ Καταλόγῳ (Β 634), ἀποτελεῖ μέρος τοῦ ὑπὸ τὸν Ὀδυσσεῆα κράτους τῶν Κεφαλλήνων, τῆς *Ζακύνθου* συγκαταλεγομένης ἐν π 250 μεταξὺ τῶν πόλεων, ἐξ ὧν κατήγοντο οἱ φονευθέντες Κεφαλλῆνες μνηστῆρες, μὴ μνημονευομένου δὲ ἰδιαιτέρου ἐν αὐτῇ βασιλέως. Ὡστε κατὰ τὴν Ὀδύσσειαν ἤδη ἐπὶ Ὀδυσσεΐᾳ οἱ Κεφαλλῆνες κατεῖχον καὶ τὴν *Ζάκυνθον*¹⁾. — Τὸ δὲ *Δουλίχιον*

¹⁾ Λεῖψανον πιθανῶς τῆς ἐπὶ τῆς *Ζακύνθου* κυριαρχίας ταύτης τῶν Κεφαλλήνων εἶσιν αἱ ἐν τῷ χωρίῳ τῆς νήσου *Σκουληκάδων* πολυάριθμοι οἰκογένειαι Κεφαλληναίων, οἵτινες ἔχουσι τὸν γνήσιον Κεφαλληνιακὸν τύπον καὶ εὔρηνται εἰς διηνεκὴ διαμάχην πρὸς τοὺς ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ οἰκοῦντας Πλαισαίους.

τάσσει ὁ Κατάλογος (B 625) οὐχὶ μεταξὺ τῶν Ἑχινάδων, ἀλλ', ὡς εἶδομεν, τοῦναντίον ἀντίπεραν τῶν Ἑχινάδων, οὕτως ὀνομάζων τὴν μακρὰν νῆσον Κεφαλληνίαν, καὶ χωρίζων ἀπὸ τοῦ Κεφαλληνιακοῦ κράτους τοῦ Ὀδυσσεῶς τὸ Δουλίχιον, οὕτινος τοὺς Ἐπειοὺς κατοίκους λέγει στρατεύσαντας ἐν Τροίᾳ ὑπὸ τὸν Μέγητα. — Ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ Ὀδύσσεια Δουλίχιον ὀνομάζουσα τὴν ὅλην Κεφαλληνίαν χωρίζει τοῦτο ἀπὸ τοῦ κράτους τοῦ Ὀδυσσεῶς, διότι ἐκ πάντων τῶν περὶ τὴν Ἰθάκην τόπων, Σάμης, Ζακύνθου, Νηρίου (ἦτοι Λευκάδος) καὶ ἡπείρου (Ἀκαρνανίας) μόνον ἐν Δουλιχίῳ ἀναφέρει ἴδιον βασιλεῖα τὸν Ἀχαστον (ξ 336). — Ὅντος δὲ ἤδη μαθηματικῶς ἀποδεδειγμένου (ἰδ. σελ. 42 κέξ.), ὅτι Δουλίχιον λέγεται ἐν τῷ Καταλόγῳ ἡ ὅλη νῆσος τῆς Κεφαλληνίας, ἔπεται ἀναγκαίως ὅτι ἡ Σάμος τοῦ Καταλόγου οὐδὲν ἄλλο δύναται εἶναι ἢ ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν Σάμην τῆς Ὀδυσσεΐας (ἰδε σελ. 53 κέξ.) ἥτοι μέρος τοῦ Δουλιχίου¹ (Κεφαλληνίας), ὡς εἰσὶ μέρη τῆς Ἰθάκης τὰ ἐν τῷ αὐτῷ καταλόγῳ μνημονευόμενα Νήριτον τὸ εἰνოსίφυλλον, τὰ Κροκύλεια καὶ ἡ Αἰγίλιψ. — Ἡπείρου δὲ λεγομένης ἐν τε τῇ Ὀδυσσεΐᾳ καὶ ἐν τῷ Καταλόγῳ ἀναμφισβητήτως τῆς Ἀκαρνανίας καὶ πλήρους οὕτω συμφωνίας ὑπαρχούσης μεταξὺ ἀμφοτέρων τῶν κειμένων περὶ πάντων τῶν λοιπῶν, οὐδὲν ἄλλο ὄνομα ἀπομένει ἐν τῷ Καταλόγῳ διὰ τὴν Νήρικον, τὴν ἀκτὴν ἡπείριοιο τῆς Ὀδυσσεΐας (ω 377) εἰμὴ τὸ τῶν ἀντιπεραίων (B 635). Ἀντιπεραία λοιπὸν λέγει ὁ Κατάλογος τὴν Νήρικον καὶ τὴν ἐν ἣ αὕτη κεῖται ἀκτὴν τῆς ἡπεί-

¹ Ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Λαέρτου ἐν ω 377 λεγομένων ἔπεται, ὅτι οἱ Κεφαλλῆνες κατεῖχον μὲν ὡς κύριοι τὰς νήσους, αἵτινες ὅμως διετήρουν τοὺς παλαιούς κατοίκους. Ἐν Τροίᾳ ἐστράτευσαν μόνοι οἱ Κεφαλλῆνες, οὐχὶ δὲ πάντες οἱ κάτοικοι τῶν νήσων· οὕτω δ' ἐξηγεῖται ὁ μικρὸς ἀριθμὸς τῶν ὑπὸ τὸν Ὀδυσσεῆα 12 μόνων νηῶν.

1) Ἐξαιροῦνται, ὡς εὐνόητον, τὰ χωρία, ἐνθα ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς Σάμης ἢ Σάμου ὑπονοεῖται κυρίως ἡ ὁμώνυμος πόλις, οἷον ἐν δ 671. 845, ο 29. 366, υ 288. Οὕτω καὶ περὶ τῆς πόλεως Δουλιχίου ἐν ξ 335. 397, τ 292· καὶ τῆς πόλεως Ἰθάκης ἐν π 322 κ.τ.λ.

ρου Ἀκαρνανίας Λευκάδα. — Ἀφοῦ δ' ἐν τῷ Καταλόγῳ κατὰ τὴν ὁμολογίαν αὐτῶν τῶν Λευκαδιστῶν Ἰθάκη μὲν λέγεται ἡ σημερινή, τῆς δὲ Λευκάδος γίνεται μνεία χωριστῇ (ἀδιάφορον πρὸς στιγμὴν ὑπὸ ποῖον ὄνομα), ἐν ἐκ τῶν δύο, ἐὰν μὲν δεχθῶμεν τὸν Κατάλογον μεταγενέστερον καὶ μετὰ τὴν κάθοδον τῶν Δωριέων συνταχθέντα, αὐτὴ ἡ ἄκρα συμφωνία μεταξὺ τῆς Ὀδυσσεΐας καὶ τοῦ Καταλόγου περὶ πάντων τῶν λοιπῶν ὀνομάτων ἀποδεικνύει ἀναντιρρήτως, ὅτι οὐδεμία ἐπῆλθεν ἀπὸ τῆς ὁμηρικῆς ἐποχῆς μεταβολὴ καὶ εἰς τὸ ὄνομα τῆς Ἰθάκης, ἐὰν δὲ δεχθῶμεν τὸν Κατάλογον ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ὀμήρου ποιηθέντα, τοῦτο πάλιν ἀποδεικνύει, ὅτι ἐπὶ Ὀμήρου ἡ Ἰθάκη ἔφερε τὸ αὐτὸ ὄνομα, ὅπερ καὶ σήμερον.

Ταῦτα κατὰ τὰ ὁμηρικὰ κείμενα. Τὰ δὲ ὑπὸ τῶν Λευκαδιστῶν λεγόμενα θαυμαστὰ ὅσα περὶ τῆς ἀλλεπαλλήλου δῆθεν ἐναλλαγῆς τῶν ὀνομάτων τῶν νήσων καὶ τῆς ἀλλεπαλλήλου ἀθρόας μετοικεσίας τῶν κατοίκων ἀπὸ νήσου εἰς νῆσον, οὐχὶ μόνον ἐπὶ οὐδεμιᾷ μαρτυρίας ἢ καὶ παραδόσεως στηρίζονται, ἀλλὰ καὶ ἄγουσιν εἰς συμπεράσματα ὅλως ἀπίθανα. Ὑπὸ τῆς μαρτυρίας τοῦ Πλινίου (IV, 1. 5) πειθόμενοι οἱ Λευκαδισταί, ὁμολογοῦσι μὲν ὅτι ἡ Λευκάς ἐκαλεῖτο τὸ πάλαι Νήριτος, ἀλλὰ δέχονται ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο ἔφερε μετὰ τὴν κάθοδον τῶν Δωριέων, πρότερον λεγομένη Ἰθάκη. Αὐτὸ τοῦτο ζμῶς ὁ Ὅμηρος λέγει τὸ ὄνομα τῆς ἐν τῇ ἀκτῇ τῆς ἡπείρου (Ἀκαρνανίας) ἥτοι τῇ Λευκαδίᾳ χερσονήσῳ πόλεως Νηρείου ἢ Νηρείκου, τὸ διατηρηθὲν ἐν τῇ Νηρίῳ τοῦ Θουκυδίδου καὶ ἐν τῷ σημερινῷ χωρίῳ Νηδρίῳ. Ἐπειδὴ τοι δὲ καὶ αἱ πόλεις συνήθως ἐμῶνυμοῦσι πρὸς τὰς νήσους ἢ πρὸς μεγάλα τούτων τμήματα (πρὸβλ. Ἰθάκη, Ζάκυνθος, Δουλίχιον, Σάμη κ.τ.λ.), δύναται τις ἀσφαλῶς συμπεραίνειν, ὅτι ἡ ὁμηρικὴ Νήριτος ἢ Νήρικός ἦτο πῶλις τῆς τότε ἐμῶνυμούσης Λευκαδίας χερσονήσου, τοὔτεστιν ὅτι ἡ Λευκάς ἐλέγετο καὶ ἐπὶ Ὀμήρου Νήριτος (διὰ τὸ περιβρέχεσθαι πανταχόθεν ὑπὸ τῆς θαλάσσης, ὡς καὶ τὸ ὁμώνυ-

μον τῆς Ἰθάκης ὄρος, καθὰ ἀλλαχοῦ εἶπομεν). Ἄλλως πῶς ἐξηγοῦσι τὴν ὑπαρξιν τοῦ ὀνόματος τούτου ἐν Λευκάδι, τρίτης ταύτης Νηρίτου ἢ Νηρίκου παρὰ τὰς δύο ἄλλας, ἃς οὗτοι ἐν Ἀκαρνανίᾳ δέχονται; Τὸ παράδειγμα ἀκριβῶς τῆς Νηρίκου, ὅπου δῆποτε καὶ ἂν τοποθετηθῇ αὕτη, ἀποκρούει τὴν γνώμην τῶν Λευκαδιστῶν περὶ τῆς δῆθεν μετονομασίας τῶν πόλεων. Οἱ Κεφαλλῆνες ἐκυρίευσαν τὴν Νήρικον ἐπὶ Λαέρτου, καὶ ὁμως ἡ πόλις διετήρησε τὸ ἴδιον ὄνομα, καθὰ καὶ αὐτοὶ οἱ Λευκαδισταὶ δέχονται, μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Κορινθίων κτίσεως τῆς Λευκάδος, ἥτοι ἐπὶ ἱκανοὺς αἰῶνας ὕστερον καὶ μετὰ τὴν κάθοδον τῶν Δωριέων. Οὐδὲν δὲ παράδειγμα ἐκ τῆς μεταναστεύσεως τῶν διαφόρων ἐλληνικῶν φυλῶν ἐν ταῖς ἐλληνικαῖς χώραις ὅμοιον πρὸς τὸ ὑπὸ τῶν Λευκαδιστῶν ὑποτιθέμενον ἔχομεν. Οὔτε οἱ ἐξ Ἠπείρου ἐλθόντες Θεσσαλοὶ μετέβαλον τὰ ὀνόματα τῶν πόλεων, ὧν τινὰ καὶ μέχρι σήμερον ἔτι διεσώθησαν (Ἀάρισσα, Φεραί, Δομοκός, Ἐλασσών, Τρίγκαλα κ.τ.λ.), οὔτε οἱ Βοιωτοὶ τὸ τῶν Καδμείων Θηβῶν, οὔτε οἱ Δωριεῖς ἐν Πελοποννήσῳ τὸ τῆς Σπάρτης, Μυκηνῶν, Ἀργους κ.τ.λ. Μυκηναϊκαὶ τινες μόνον πόλεις περιελθοῦσαι δι' ἄλλους λόγους εἰς ἀσημότητα καὶ ἐγκαταλειφθεῖσαι βαθμὴν ἐξέλιπον, νέαι δὲ πόλεις ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν ἐκτίσθησαν, ὡς καὶ σήμερον καὶ πάντοτε συμβαίνει.

Ἄλλὰ καὶ ἄλλαι ἀπορίαι γεννῶνται. Πῶς ἢ μικρὰ Ἰθάκη (ἢ ὁμηρικὴ Σάμη τῶν Λευκαδιστῶν) ἐχώρησε πρὸς τοῖς ἰδίοις καὶ τοὺς ἀθρόους κατὰ τοὺς Λευκαδιστὰς εἰς αὐτὴν μετοικήσαντας κατοίκους τῆς ὑπερτριπλασίας Λευκάδος (ὁμηρικῆς τῶν Λευκαδιστῶν Ἰθάκης); Ἀφοῦ δὲ τὴν πόλιν Ἰθάκην ἔκτισαν οἱ ἐκ Λευκάδος ἐλθόντες, πῶς ἐλέγετο καὶ ποῦ ἔκειτο ἡ προγενεστέρα μυκηναϊκὴ πόλις τῆς νήσου, καὶ πῶς οἱ ἐν αὐτῇ μέναντες κάτοικοι οὐδόλως διετήρησαν τὴν πόλιν αὐτῶν καὶ τὸ ὄνομα αὐτῆς; — Καὶ πῶς καίτοι τῶν Κεφαλλήνων ἐκφυγόντων εἰς τὸ ὁμηρικὸν Δουλίχιον καὶ τῇ νήσῳ τὸ ἑαυτῶν ὄνομα

προσδωσάντων, ἐν τούτοις ἡ νῆσος φέρει κατὰ τοὺς Λευκαδιστάς ἐν τῷ Καταλόγῳ τὸ ὄνομα Σάμος; Ἄρα γε οἱ ὀλίγοι ἐκ τῆς τῶν Λευκαδιστῶν Σάμης (τῆς σημερινῆς Ἰθάκης) εἰς τὸ ἔναντι Δουλίχιον (Κεφαλληνίαν) μετοικήσαντες εἶχον τόσῃν ἰσχύϊ καὶ τόσῃν ὑπὲρ τοὺς Κεφαλλῆνας ὑπεροχῇν, ὥστε οὐ μόνον ἔκτισαν τὴν πόλιν Σάμην, ἀλλὰ καὶ τὸ ὄνομα αὐτῆς γενικὸν δι' ὅλην τὴν νῆσον κατέστησαν; Πῶς δ' ἐξηγεῖται, ὅτι οἱ Κεφαλλῆνες οὗτοι οἱ δῆθεν πρὸ τῶν Δωριέων ἐξ Ἀκαρνανίας φυγόντες καὶ πρὸ τῶν ὀλιγαριθμῶν (ἐξ Ἰθάκης) Σαμαίων ὅλως ἡθικῶς ὑποχωρήσαντες, ἐμφανίζονται αἶφνης ἐν τῷ Καταλόγῳ ἰσχυρότατοι κύριοι, ὡς καὶ αὐτοὶ οἱ Λευκαδισταὶ δέχονται, οὐχὶ μόνον τῆς Κεφαλληνίας (ὀλοκλήρου κατὰ τοὺς Λευκαδιστάς, μέρους δὲ μόνον αὐτῆς, τῆς Σάμης, καθ' ἡμᾶς), ἀλλὰ καὶ τῆς Ἰθάκης καὶ τῆς Ζακύνθου, καὶ αὐτῆς ἔτι τῆς Λευκάδος καὶ τῆς ἠπείρου (Ἀκαρνανίας), ἔνθα οἱ Δωριεῖς τῶν Λευκαδιστῶν; Ταῦτα πάντα, τὰ δυσεξήγητα ἢ μᾶλλον ἀνεξήγητα, καὶ ἡ ἔλλειψις πάσης κατὰ τὴν ἀρχαιότητα εἰδήσεως περὶ ἐπιδρομῆς Δωριέων ἐπὶ τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ τὴν Λευκάδα θενὰν καθίστων ὅλως ἀπίθανον τὴν ὑπόθεσιν τῶν Λευκαδιστῶν, καὶ ἂν ἔτι μὴ ὑπῆρχεν ἡ ἀντίθετος μαρτυρία τοῦ ὁμηρικοῦ κειμένου. Ἐνώπιον ὅμως τῆς αὐθεντικῆς ταύτης μαρτυρίας ἡ ὑπόθεσις περὶ τῆς διὰ τὴν κάθοδον τῶν Δωριέων μετονομασίας τῶν νήσων δύναται μὲν ἀποτελεῖν θέμα διαλεκτικῆς συζητήσεως, οὐχὶ ὅμως καὶ πραγματικῆς. Διότι, ὡς ἤδη ἄνωτέρω καὶ ἐν τοῖς προηγουμένοις κεφαλαίοις διὰ τῶν πραγμάτων τρανότατα ἐδείχθη, ἔν τε τῇ Ὀδυσσεΐᾳ καὶ ἐν τῷ Καταλόγῳ τῆς Ἰλιάδος Ἰθάκη μὲν λέγεται ἡ σημερινή, Δουλίχιον δὲ ἡ Κεφαλληνία, Σάμη δὲ τὸ ἔναντι τῆς Ἰθάκης ἀνατολικὸν ταύτης μέρος, (Ζάκυνθος ἡ σημερινή), ἀντιπέραια δέ, ἀκτὴ ἠπείρου, Νήριτος ἢ Νήρικος ἡ Λευκάς.

Ἀπὸ τῆς ὁμηρικῆς ἐποχῆς μέχρι σήμερον οὐδεμία ἄλλη

23. Πλὴν τῆς

μετονομασίας τοῦ Δουλιχίου εἰς Κεφαλληνίαν, οὐδεμία ἄλλη ἐπῆλθεν ἀπὸ τῆς ὁμηρικῆς ἐποχῆς μέχρι σήμερον εἰς τὴν ὀνομασίαν τῶν νήσων μεταβολή. Διότι ἐν Λευκάδι ἐπεκράτησεν ἀπλῶς τὸ ἕτερον τῶν ὁμηρικῶν ὀνομάτων, τὸ τῆς Λευκάδος πέτρας.

ἐπῆλθεν εἰς τὴν ὀνομασίαν τῶν νήσων τούτων μεταβολή, εἰμὴ ὅτι τὸ Δουλίχιον ἀπώλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ ὀνομασθὲν Κεφαλληνία ἀπὸ τῶν ἤδη ἐπὶ Ὀμήρου καθ' ὅλην τὴν νῆσον ἐπικρατούντων Κεφαλλήνων. Τοῦτο ἄλλως τε συνέβη καὶ δι' ὅλους ἐν γένει τοὺς τόπους τοὺς πάλαι ἀπὸ τοῦ ὕστερον ἀχρήστου καταστάντος δολιχὸς (= μακρὸς) ὀνομαζομένους. Οὕτως ἢ ἐκ τῶν Ἑχινάδων Δολίχα ἐγένετο Μάκρη, οἱ Δουλιχιεῖς Μακρῆδες¹ κτλ. Ἐν δὲ Λευκάδι ἀπλῇ μόνον ἐπηκολούθησεν τοῦ ἐτέρου τῶν ὁμηρικῶν ὀνομάτων τῆς Λευκάδος πέτρας (ω 11) ἐπικράτησις, δι' ἣν πιθανῶς καὶ οἱ Κορίνθιοι ὠνόμασαν τὴν ὑπ' αὐτῶν κτισθεῖσαν νέαν πόλιν Λευκάδα, διατηρηθέντος ὅμως ἐν Νηδρίῳ καὶ τοῦ ἐτέρου ὁμηρικοῦ ὀνόματος τῆς Νηρίτου ἢ Νηρίκου, ὡς διετηρήθη ἐν τῷ ὄρμῳ Δολιχίῳ τῆς Κεφαλληνίας καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ὁμηρικοῦ Δουλιχίου. Κατὰ παράδοξον σύμπτωσιν πᾶσαι αἱ ἀρχαῖαι ὀνομασίαι, καὶ αὐταὶ ἔτι αἱ παλαιόταται καὶ προομηρικάι, διετηρήθησαν ἐν ταῖς περὶ ὧν ὁ λόγος νήσοις τοῦ Ἰονίου πελάγους². Οὕτως ὁ Πλίνιος ὁ διασώσας ἡμῖν τὰς ὀνομασίας ταύτας παραδίδει, ὅτι ἡ Ζάκυνθος ἐκαλεῖτο (προφανῶς πρὶν ἢ

1) Οὕτω καὶ ἡ Δολίχη Εὐβοία καὶ ἡ Δολίχη Ἰκαρος. Ἐνταῦθα πιθανῶς ἀνήκουσι καὶ ἡ παρὰ τὴν Ἀττικὴν Μακρόνησος (τὸ πάλαι νῆσος τῆς Ἑλένης;) καὶ ἡ ἐν Θεσσαλίᾳ Μακρινίτσα (Μακρινίστη κατὰ τὸ Δολιχίστη), καὶ ἡ ἐν Λυκίᾳ Μάκρη.

2) Ἐν ταῖς νήσοις ταύταις, ὅπου καὶ ἐν τοῖς ἐθίμοις καὶ ἐν τῇ γλῶσσῃ πλεῖστα τὰ ὁμηρικὰ σώζονται, διετηρήθησαν ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω πλεῖθος ἀρχαίων ὀνομασιῶν, ὧν τινες ὑπενθυμίζουσιν ὁμηρικὰ ὀνόματα τόπων. Οὕτως ἐν Κεφαλληνίᾳ Αἰγιαλός, Ἄσος, Δία (νησίς), Ἐλειός (ἄνω καὶ κάτω), Θιναία (διὰ τὸ ἔχειν ἀμφοτέρωθεν θίνα θαλάσσης, ἥτοι ἀμμουδιά), Κραναία, Λιθάβω, Μινυαί, Μύρτος, Πύλαρος, Σάμος καὶ Ἀντίσαμος, Σκόλοπας, Σπαρτιά, Ταφίος, Τάφιον ὄρος, [Υ']λάς(η), Διχάλια, Δρέπανον, Ἐρισος, Εὐγυρος, Ἡράκλειον, Καλὸν ὄρος, Κάπρος, Καρυά, Κεγχριῶνας, Κεραμιαί, Κορωνοί, Λιμένια, Λουτρόν, Ὀμαλά, Παλική, Πυργίον, Ρύακας κτλ. Ἐν Ζακύνθῳ Ἀργάσιον, Μάλαθρον (μέλαθρον) λέγεται καὶ μαλαθοῦνι εἶδος μεγάλου καλῶθου), Μαραθωνῆσι, Πηλούσιον, Σκοπός, Φαγιά (Φηγός), [Υ']πόχαλη (= Ὑποίχαλη), Λιθαιά, Πισσιῶντας, κτλ. Ἐν Λευκάδι Δρυμῶνας, Σύβοτα, Συδρός, Ἐλάτη, Ἐξάνθια, Καρυά, Καρυόταις, Ἐγκλειμένον, Κοδρί, κτλ.

λάβη ὅπερ μέχρι σήμερον φέρει ὁμηρικὸν ὄνομα) Ὑρία (IV, 19, 12, κατὰ τινα ἀντίγραφα Gyria ἤτοι μετὰ τοῦ δίγαμμα Γυρία). σώζεται δ' ἐν Ζακύνθῳ μέχρι σήμερον χωρίον καλούμενον Γύρι (καὶ πλησίον ἕτερον Γερακκάρια, πιθανώτατα ἐκ τοῦ Γυρία Καρυά). Ὁ αὐτὸς ἀναφέρει, ὅτι ἢ Κεφαλληνία, τὸ Δουλίχιον καὶ Σάμη τοῦ Ὀμήρου, ἐκαλεῖτο τὸ πάλαι Μέλαινα· ἢ δὲ μέχρι τῶν Ἑνετῶν διατηρηθεῖσα ὀνομασία τοῦ κυριωτέρου τῆς νήσου ὄρους Αἴνου 'Μέλαν Ὀρος', ἢ καὶ νῦν ἔτι ἐν τῇ κορυφῇ τοῦ ὄρους τῇ λεγόμενῃ Μαυροβοῦνι διατηρουμένη, μαρτυρεῖ τοῦτο. Ἐπίσης διετηρήθησαν ἐν Κεφαλληνίᾳ τοποθεσίαι φέρουσαι τὰ ὁμηρικὰ ὀνόματα τοῦ Δουλιχίου καὶ Σάμης. Τὸ αὐτὸ ῥητέον καὶ περὶ Λευκάδος, ἥτις Νηριτίς ἢ Νηρίτιον τὸ πάλαι καλουμένη κατὰ Πλίνιον (IV, 1. 5) διετήρησεν ἐν τῇ θέσει Νηδρίῳ τὴν ὀνομασίαν ταύτην, ὡς καὶ τὴν ἄλλην ὁμηρικὴν τῆς Λευκάδος πέτρας. Καίτοι δὲ αἱ ὁμηρικαὶ καὶ αὐταὶ αἱ προομηρικαὶ ὀνομασίαι διετηρήθησαν ἐν ταῖς νήσοις, οὐδὲν ἱχνος ὀνόματος εὕρισκει τις ἐν Λευκάδι μαρτυροῦντος ὑπὲρ τῆς δοξασίας τῶν Λευκαδιστῶν.

Ἐν Ἰθάκῃ τὸ νυντιὸν διετηρήθησαν πάντα τὰ ἐν τοῖς ὁμηρικοῖς ἔπεσι μνημονευόμενα ὀνόματα τόπων εἴτε ἀπαράλλακτα εἴτε μικρὸν παρηλλαγμένα εἴτε καὶ ἐν ταῦτοσήμεῳ μεταφράσει. Οὕτω τὰ ὄρη, Νηδρί (Νήριτον) καὶ Καραβείκον ἢ Καραβάτα μετ' ἄκρας Ναοῦ (Νήϊον)· τὰ ἀκρωτήρια, Κροκάλι (Κροκύλεια) καὶ [Αἰ]γιδάκι (Αἰγίλιψ)· οἱ λιμένες, ὁ τῆς Πόλεως, ὁ Πόρος (Φόρκυς, Πόρκος), τοῦ Πέραν Πηγαδίου ('Ρεῖθρου)· ὁ Λαχὸς ἢ Λάχειος ('Ερμαιὸς λόφος)· αἱ πηγαὶ Μελάνυδρος, Ἀρετοῦσα ('Αρέθουσα)· ἢ πέτρα τοῦ Κόρακος· ἢ Ἐξω γῆ. Καὶ περὶ μὲν τῆς Ἀρεθούσης καὶ τῆς Κόρακος Πέτρας καὶ τῆς Μελάνυδρου ἐξηγέσθη ὑπὸ τινων ἢ ὑπόθεσις, ὅτι ἴσως ὑπὸ λογίου φιλομήρου κατὰ τοὺς νεω-

24. Ἐν Ἰθάκῃ διετηρήθησαν πλὴν τῶν ὀνομάτων τῆς Μελάνυδρου, τῆς Ἀρεθούσης, τῆς Πέτρας τοῦ Κόρακος, καὶ πάντα τὰ λοιπὰ ἐν τῷ ἔπει μνημονευόμενα ὀνόματα τοποθεσιῶν τῆς νήσου εἴτε ἀπαράλλακτα εἴτε μικρὸν παρηλλαγμένα εἴτε καὶ ἐν ταῦτοσήμεῳ μεταφράσει.

τάτους χρόνους δοθέντα τὰ ὀνόματα ταῦτα παρέμειναν ἔπειτα κατὰ παράδοσιν. Ἡ ὑπόθεσις ὅμως αὕτη φαίνεται μοι ὅλως ἀπίθανος. Ἀρεθούσα ἦτο ὄνομα κοινὸν πολλῶν κρηνῶν πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ὧν τινες διετήρησαν καὶ μέχρι σήμερον¹ τὸ αὐτὸ ὄνομα 'Ἀρετοῦσα', οὐδεὶς δὲ λόγος ἀποκλείει τὴν παραδοχὴν ὅτι τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ διὰ τὴν ἐν Ἰθάκῃ σήμερον Ἀρετοῦσαν καλουμένην κρήνην. Ἀπὸ δὲ τοῦ Κόρακος ὀνομάζεται ἐν Ἰθάκῃ οὐχὶ μόνον ἡ ὑπὲρ τὴν πηγὴν τῆς Ἀρεθούσης Πέτρα τοῦ Κόρακα, ἀλλὰ καὶ ὁ μεσόβουνος τοῦ ὄρους τῆς Ἐξωγῆς Κόρακας, ἐξ οὗ πηγάζει ἡ πηγὴ τοῦ Καλάμου, ἔτι δὲ τὸ σπήλαιον Κόρακος πηλαῖα κείμενον ἐπὶ κλιτύος ἄνωθεν τῆς ὁδοῦ τῆς ἀπὸ τοῦ λιμένος Βαθέος πρὸς τὸν Ἀετὸν ἀγούσης. Τῆς Μελανύδρου δὲ τὸ ὄνομα μνημονεύεται ἐν ἐγγράφῳ τοῦ 1680, τῆς δὲ Πέτρας τοῦ Κόρακος ὑπὸ περιγητοῦ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος². — Ὅ,τι ὅμως παντελῶς ἀποκρούει τὴν ἀνωτέρω ὑπόθεσιν, ἀποδεικνύον ἀναμφισβητήτως τὴν ἀπὸ τῆς ὁμηρικῆς ἀρχαιότητος διάσωσιν τῶν ὀνομάτων τούτων, εἶναι νομίζομεν τὸ ἐξῆς. Πρῶτον μὲν ἡ διατήρησις αὐτῶν ἐν ἐκείνοις ἀκριβῶς τοῖς τόποις, οὓς τὸ ὁμηρικὸν κείμενον ὑπαγορεύει, καίτοι διαφορώταται καὶ ἀλληλοσυγκρουόμεναι ἦσαν αἱ γνώμαι τῶν φιλομήρων περὶ τῆς τοποθετήσεως αὐτῶν· οἷον ἡ διατήρησις τοῦ ὀνόματος τῆς Πόλεως ἐν τῷ λιμένι τοῦ ὁμηρικοῦ ἄστεως καὶ τῆς Μελανύδρου κρήνης ὀλίγον πρὸς βορρᾶν καὶ ὑπερθεν τοῦ Λαχείου (Ἐρμαίου) λόφου τῶν Πηλικάτων, καθ' ὃν χρόνον πάντες οἱ φιλόμηροι καὶ οἱ τῆς νήσου κάτοικοι ἐπίστευον, ὅτι ἡ ὁμηρικὴ πόλις καὶ τὸ ἀνάκτορον ἔκειντο ἐν τῷ ἰσθμῷ τοῦ Ἀετοῦ. Δεύτερον δέ, τὸ καὶ σπουδαιότερον, ἡ ὑφ' ἡμῶν ὑποδεικνυμένη συνδιατήρησις πασῶν τῶν λοιπῶν ὁμηρικῶν το-

1) Ἴδε Πανταζίδου, Ὀμηρικὸν Λεξικὸν ἐν λέξει Ἀρεθούσα.

2) Le Chevalier, Voyage de la Troade, σελ. 70 ἐν ὑποσημειώσει. Ἴδε περὶ τούτων Παυλάτου, ἡ Πατρίς τοῦ Ὀδυσσεύς σελ. 146.

πωνυμίων κατὰ τρόπον ἀποκλείοντα πᾶσαν ἐν γένει ὑποψίαν περὶ φιλομήρου ἐπιδράσεως, ἤτοι τοῦ Νηρίτου (Νηδρί), τοῦ Νήτου (Ναοῦ, Καραβάτα κτλ.), τῶν Κροκυλείων (Κροκάλι), τῆς Αἰγίλιπος ([Αἰ]γιδάκι), τοῦ Φόρκυνος (Πόρος ἤτοι Πόρκος), τοῦ Ρεῖθρου (Πέραν Πηγάδι), τοῦ Ἑρμαίου λόφου (Λαχός), τῆς Ἑξω γῆς.

Οἱ ἰσχυριζόμενοι, ὅτι τὰ ὀνόματα Ἀρετοῦσα καὶ Μελά-
νυθρος καὶ Πέτρα Κόρακα ἐδόθησαν ὑπὸ φιλομήρων, φέ-
ρουσιν ὡς ἐπιχείρημα τὴν παράδοσιν, καθ' ἣν κατὰ τὰς ἀρχὰς
τῆς ΙΕ' ἑκατονταετηρίδος ἡ νῆσος ἦτο ἔρημος, τῶν κατοίκων
ἐξολοθρευθέντων ὑπὸ τῶν πειρατῶν· ἐκαλεῖτο δὲ ὑπὸ τῶν Ἑνε-
τῶν 'Κοιλὰς τοῦ Ἀναδόχου' (Val di Compare), διότι
πλοίαρχος Ἑνετὸς προσορμισθεὶς νύκτα τινὰ ἔνεκα τρικυμίας
εἰς τὴν ἔρημον, ὡς λέγουσι, τότε νῆσον, ἀποβάς δὲ καὶ ὁδη-
γούμενος ὑπὸ φωτὸς μακρόθεν ὄρατοῦ ἔφθασεν εἰς καλύβας τινὰς
κατωκημένas, εὐρὼν δ' ἐν μιᾷ τούτων βρέφος νεογέννητον
ἐγένετο τούτου ἀνάδοχος¹. Προσάγουσι δὲ ὑπὲρ τῆς τότε ἐρη-
μώσεως τῆς νήσου καὶ ἔγγραφον ἐπίσημον² τῆς Ἑνετικῆς
Γερουσίας τοῦ ἔτους 1504, ἐν ᾧ λέγεται, ὅτι τῆς νήσου οὔσης
πρὸς τὸ παρὸν ἀκατοικήτου (disabitata), ἀλλὰ παραγωγῷ
καὶ καρποφόρου, προκηρύσσεται ἡ ὠρεὰν ἀπονομὴ γαιῶν πρὸς
πάντα βουλούμενον ἵνα ἐγκαταστῇ ἐν αὐτῇ. Καὶ συνωδὰ τῇ δια-
κηρύξει μετέβησαν εἰς Ἰθάκην πολλοὶ ἄποικοι, μάλιστα δὲ
Κεφαλλῆνες, οὕτως ὥστε μετὰ 60 ἔτη ἡ νῆσος ἀναγράφεται ἐν
τοῖς ἐνετικοῖς ἐγγράφοις ὡς καλῶς κατωκημένη. — Ἀλλ' ἄφ'
ἐνὸς μὲν αὕτῃ αὕτῃ ἡ παράδοσις δέχεται κατοίκους ὑπάρχοντας
ἐν τῇ νήσῳ καὶ δὴ παρὰ τὴν παραλίαν, πρὸς οὓς ἦλθε καὶ ὁ
ἐνετὸς πλοίαρχος· ἄφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἔκφρασις (disabitata) τοῦ
ἐγγράφου τῆς Ἑνετικῆς Γερουσίας οὐδόλως πρέπει ἵνα ἐκλαμ-

1) Ἡ Ἑνετικὴ ὀνομοσία Val di Compare προῆλθεν ἴσως μᾶλλον ἐκ τοῦ 'Βαθὺ τοῦ Πόρου'.

2) Ἴδε Μηλιαράκη, Γεωγραφία νομοῦ Κεφαλληνίας, σελ. 190.

βάνηται κατὰ γράμμα¹, ἐννοεῖ δὲ μᾶλλον ὅτι ἡ νῆσος ἦτο ἐλλιπῶς κατωκημένη, καὶ οὐχὶ ἐντελῶς ἀκατοίκητος. Καὶ ἱστορικαὶ δὲ παραδόσεις μαρτυροῦσιν, ὅτι ἱκανοὶ κάτοικοι διετηροῦντο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς νήσου, ὡς ἄλλως τε ἀποδεικνύει καὶ ἡ μέχρι σήμερον διατήρησις πλήν τῶν ἄνω εἰρημένων καὶ τόσων ἄλλων ἀρχαίων τοπωνυμιῶν, ὅποῃαι τὰ Ἄγρι, Ἄγρός, Ἀνδρί, Ἀνδρωνᾶς, Ἀρούλαις (= Ἄρουραι), Ἀφάλαις, Βουκέντρι, Δρυμῶνας, Ἑλλιμένια, Καλαυρὴ (ἡ ἐν σχήματι ὁμηρικοῦ καλαύροπος, ἥτοι ποιμενικῆς ῥάβδου, δεξιὰ παραλίᾳ τοῦ ὅρου Δεξιά), Καρυαί, Κεραμουργεῖον, Κιόνι, Κλεισοῦρα, Λεύκη, Λῆδι, Μαραθιά, Μάρμακας, Ὀμαλός, Πρίνος, Σαμικόν, Σκίνος, Τάρταρα, Ὑμνια, Φρίκες, Φυγάλια, Φυλλιτοῦς, Ψυγάδι, Χαλάσματα, κ.τ.λ.

Οὔτε λοιπὸν τὸ ὁμηρικὸν κείμενον οὔτε ἡ παράδοσις οὔτε τὰ διατηρηθέντα ὀνόματα τοποθεσιῶν συνηγοροῦσί τι ὑπὲρ τῆς δοξασίας καὶ τῆς ὑποθέσεως τῶν Λευκαδιστῶν, τούναντιον δὲ πάντα ταῦτα ἀποδεικνύουσιν ἀριδῆλως τὴν ταυτότητα τῆς ὁμηρικῆς Ἰθάκης πρὸς τὴν σημερινήν.

Αἱ δὲ ἀνασκαφαί; Αἱ ἀνασκαφαὶ ἐβεβαίωσαν μέχρι τοῦδε, ὡς ἄλλως ἦτο προσδοκώμενον, τὴν ὑπαρξίν μυκηναϊκοῦ συνοικισμοῦ ἐν τε τῇ Ἰθάκῃ κατὰ τὴν περιοχὴν τῆς ὁμηρικῆς πόλεως (Πόλεως, Σταυροῦ καὶ Πηλικιάτων) καὶ ἐν Λευκάδι κατὰ τὴν περιοχὴν τοῦ Νηδρίου ἥτοι τῆς ὁμηρικῆς Νηρίτου ἢ Νηρίου. Ἀλλ' ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν καὶ μόνον οὐδὲλως δύναται τις ἀναμένειν τὴν ἐπίλυσιν τοῦ προκειμένου ζητήματος. Ἡ Νήριος, τὸ *ἐϋκείμενον πτολίεθρον*, ἦν ἐν Νηδρίῳ ἀνέ-

1) Μὴ γὰρ περὶ Ζακύνθου οὐχὶ ἐγράψαν τὰ αὐτά; Βυζαντινοὶ μὲν συγγραφεῖς ἀναφέρουσιν, ὅτι ἐξέλιπον παντελῶς οἱ ἐγκατοικοί, ἡ δὲ νῆσος ἐνδιαίτημα θηρίων καὶ ὄφειν ἐχρησίμευεν ἐπὶ νομῇ ζώων τῇ γειτονεύουσῃ Κεφαλληνίᾳ διὰ πολλὰ ἔτη τοῦ Μεσαίνου; διάταγμα δὲ τοῦ Δουκὸς τῆς Ἑνετίας Λύγουστίνου Βαρβαρήγου τῷ 1487 λέγει τὴν νῆσον ἐρημωθεῖσαν. Ταῦτα δὲ καθ' ὃν χρόνον ἡ Ζάκυνθος καὶ φόρους ἐτέλει καὶ στρατιώτας παρέχεν. Ἰδε Χιώτη, Ἱστορ. Ἀπομνημ. τῆς νήσου Ζακύνθου II σελ. 299 καὶ 366.

σκαψαν οἱ Λευκαδιῆται, ἦτο βεβαίως, καθὼ πρωτεύουσα τῆς πολὺ μεγαλειτέρας τὴν ἔκτασιν καὶ εὐφορωτέρας Λευκαδίας χερσονήσου, πόλις πολὺ σημαντικωτέρα τῆς Ἰθάκης, πιθανώτατα δὲ θὰν εἶχε καὶ βασιλέα καὶ ἀνάκτορον πρὶν ἢ ἀλωθῇ ὑπὸ τοῦ Λαέρτου καὶ τῶν Κεφαλλήνων αὐτοῦ. Ὡστε καὶ αὕτῃ ἢ τυχὸν ἀνεύρεσις μυκηναϊκοῦ ἀνακτόρου ἐν Νηδρίῳ τῆς Λευκάδος οὐδὲν ἤθελε προσθέσειν ὑπὲρ τῆς θεωρίας τῶν Λευκαδιστῶν τεκμήριον. Ἐν τούτοις εὐχῆς ἔργον θενὰν ἦτο, ἂν αἱ ἀρξάμεναι ἐν Λευκάδι ἀνασκαφαὶ ἐξηκολούθουν εὐρύτεραι, ἐγίνοντο δὲ τοιαῦται καὶ ἐν Ἰθάκῃ ὅπου δεῖ, ὅπως γνωρίσωμεν κάλλιον τό τε Ὀδυσσαϊκὸν ἄστν ἐν Ἰθάκῃ καὶ τὴν ὁμηρικὴν Νήρικον ἐν Λευκάδι. Πρὸς τὸ προκείμενον ὅμως ζήτημα τὸ ἐξ ἔσων ἐ Ὅμηρος παρέδωκεν ἡμῖν ὁριστικῶς, καθ' ἃ ἐδείξαμεν, ὑπὲρ τῆς Ἰθάκης λελυμένον, οὐδεμίαν ἄλλην σχέσιν δύνανται ἔχειν αὗται ἢ τὸ ἐπιβεβαιῶσαι ἔτι μᾶλλον τὰ ὁμηρικὰ δεδομένα¹⁾.

Συμπεραίνοντες λέγομεν τάδε.

Ἡ σύγκρισις τοῦ ὁμηρικοῦ κειμένου, ὀρθῶς ἐννοεῖται ἐξηγουμένου, πρὸς τὰ πράγματα ἀποδεικνύει, ὅτι ὁ Ὅμηρος περιγράφει τοσοῦτον ἀκριβῶς τὴν γεωγραφικὴν θέσιν τῆς Ἰθάκης

25. Συμπέρασμα. Ὁ Ὅμηρος περιγράφει ἀκριβέστατα τὴν τε γεωγραφικὴν θέ-

1) Ἐὰν τυχὸν ἐδεδοῦτο ἡ εἰκασία (Dörpfeld, Vierter Brief über Leukas-Ithaka, Ἰανουαρ. 1908, σελ. 13), ὅτι τὸ ἐσχάτως ἐν τῇ πεδιάδι τοῦ Νηδρίου ἐν χιλιόμετρον νοτίως τοῦ στομίου τοῦ λιμένος Βλιχοῦ ἐσκαφὴν μέγα προϊστορικὸν οἰκοδόμημα ἀνήκει εἰς μυκηναϊκὸν ἀνάκτορον, ἤθελεν ἀποτελέσειν τοῦτο πρόσθετον τρανοτάτην ἀπόδειξιν ὑπὲρ τῆς Ἰθάκης. Τοιοῦτον ἀνάκτορον (ἀνῆκον πάντως εἰς τοὺς πρὸ τῆς Κεφαλληνιακῆς κατακτήσεως βασιλεῖς τῆς Λευκαδίας Νηρίου) ἐν χώρῳ οὐχὶ ὑψηλῇ καὶ περιόπτῳ, *περιοικέτω*, ἀλλ' ὅλως πεδινῇ, οὕτως ὥστε ἡ ὑπὸ τοῦ ἔπους ἀπαιτουμένη *κατὰ βάσις* ἐκ τοῦ ἀνακτόρου εἰς τὴν πόλιν καὶ τὸν λιμένα καθίσταται ἀνέφικτος, ἀπέχον δὲ ὑπὲρ τὰ δύο χιλιόμετρα ἀπὸ τῆς ἐπὶ ὕψους 300 μέτρων ῥεούσης κρήνης Μαυρονερίου, τῆς δῆθεν Μελανόδρου τῶν Λευκαδιστῶν, κείμενον δὲ νοτίως τοῦ στομίου τοῦ λιμένος καὶ τῆς λοιπῆς ἐσκαφείσης πόλεως οὕτως, ὥστε ὁ ἐκ τοῦ μεγάρου οἶκαδε (ἦτοι πρὸς νότον) ἐπιστρέφων Βῆμιος οὔτε τὸ πλοῖον τῆς ἐνέδρας εἰσερχόμενον εἰς τὸν λιμένα ἠδύνατο ἰδεῖν, (καθὼ ἔχων διαρκῶς καθ' ὅλην αὐτοῦ

σιν τῆς Ἰθάκης καὶ τὰς ἐν αὐτῇ χαρακτηριστικὰς τοποθεσίας.

Αἱ δὲ ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων περὶ τοῦ ἐναντίου διαμφισβητήσεις προέρχονται ἀπλῶς ἐκ παρανοήσεως τοῦ ὁμηρικοῦ κειμένου.

Ἡ δὲ δ' αἰρομένων διὰ τῆς ἡμετέρας πραγματείας τῶν παρερμηνειῶν, πάντες ὁμοφώνως θέλουσιν ἀναγνωρίζειν ἐν Ἰθάκῃ τὴν πατρίδα τοῦ Ὀδυσσεύς ὁμολογοῦντες τὸν ἀκραιφνῆ ὁμηρικὸν πραγματισμόν.

καὶ τῶν λοιπῶν περὶ αὐτὴν τόπων, παρέχει δὲ ἡμῖν τοσοῦτον σαφεῖς καὶ οἶονεῖ φωτογραφικὰς τῶν τοποθεσιῶν τῆς νήσου εἰκόνας, ὥστε δυνάμεθα ἐλπίζειν, ὅτι εἰς τὸ ἐξῆς πάντες οἱ ἐπὶ ὑγιоῦς κριτικῆς στηριζόμενοι θέλουσιν ὁμοφώνως ἀναγνωρίζειν ἐν αὐτῇ τὴν πατρίδα τοῦ Ὀδυσσεύς, ὁμολογοῦντες συγχρόνως τὸν τε ἀκραιφνῆ ὁμηρικὸν πραγματισμόν καὶ ὅτι ὁ ποιητὴς ἐξ αὐτοψίας γινώσκει τὴν Ἰθάκην.

Αἱ ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον ὑφιστάμεναι περὶ τινων λεπτομερειῶν διαφωνίαι καὶ ἀμφισβητήσεις προέρχονται κυρίως ἐκ παρανοήσεως καὶ παρερμηνείας τοῦ ὁμηρικοῦ κειμένου. Ἡ δὲ μικρὰ αὕτη ἡμετέρα πραγματεία ἀξιοῖ, εἰ μὴ τι ἄλλο, τοῦλάχιστον τοῦτο, ὅτι αἵρουσα τὰς παρερμηνείας ταύτας θέλει συντελέσειν εἰς ἐπικράτησιν μείζονος μεταξὺ τῶν ἐρευνητῶν ὁμοφωνίας. Ἀξίον δὲ σημειώσεως κρίνομεν ἐνταῦθα, ὅτι σπουδαίως ἐβοήθησεν ἡμᾶς εἰς τὸ ἔργον ἡ σημερινὴ γλῶσσα, ἥς τὴν μεγίστην σημασίαν οὐδαμῶς πρέπει ἵνα παρορῶσιν οὔτε οἱ ξένοι οὔτε οἱ ἡμέτεροι λόγιοι.

Οἱ Λευκαδισταὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν τέως ὑπαρχουσῶν πλημμελῶν ἐρμηνειῶν ἐργασθέντες, καίτοι ἐν τοῖς καθέκαστα ἰδίως τῶν τοποθεσιῶν παντελῶς σφάλλονται καὶ ἀναγκάζονται ὅτε μὲν ἐπικαλεῖσθαι τὴν ποιητικὴν ἄδειαν ἢ τὴν φαντασίαν τοῦ ποιητοῦ (οἶον διὰ τὴν ἔλλειψιν τοῦ Νηρίτου ἐκ τοῦ ὑποτιθεμένου λιμένος Φόρκυνος κ.τ.λ.), ὅτε δὲ καταφεύγειν εἰς ὅλως βεβιασμένας ἐρμηνείας τῶν λέξεων (οἶον τοῦ *περίσκεπτος* κ.τ.λ.), ἐν τούτοις ἐν τῷ ζητήματι τῆς καθόλου γεωγραφικῆς θέσεως τῆς ὁμηρικῆς Ἰθάκης ἐξελέξαντο ὁμολογουμένως ἐκ τῶν τέως ὑπαρχουσῶν ἐκδοχῶν τὸ σχετικῶς ὀρθότερον καὶ ὀλιγώτερον

τὴν πορείαν τὰ νῶτα ἐστραμμένα πρὸς τὸ στόμιον τοῦ λιμένος) οὔτε ὑπερᾶνω τῆς πόλεως (ὑπὲρ πόλις, π. 471) διέρχεσθαι, τοιοῦτο λέγομεν ἀνάκτορον ἀντιδίνει κατὰ τὰ ἄνω εἰρημένα (σελ. 201) ἀντικρυς πρὸς τὴν θέσιν τοῦ ἐν τῇ ὁμηρικῇ Ἰθάκῃ Ὀδυσσεῖαχοῦ ἀνακτόρου.

παράλογον φαινόμενον, εἰς τοῦτο δικαίως πως μέχρι τοῦδε ἐμμείναντες· ἀλλ' ἐπὶ σφαλερᾶς βάσεως στηριχθέντες καί, ὡς ἦν ἐπόμενον, παραπληρηθέντες οὐδόλως ἐπέτυχον τὸ καθ' ἑαυτὸ ἀληθές καὶ πραγματικόν. Οὐχ ἦττον ὀρθῶς διαστείλαντες τὰς πολλὰς νήσους ἀπὸ τοῦ Δουλιχίου, Σάμης καὶ Ζακύνθου, ὀρθῶς δὲ συνταυτίσαντες τὸ ὁμηρικὸν Δουλίχιον πρὸς τὴν ὅλην νῆσον τῆς Κεφαλληνίας (καίτοι μή, ὡς ἡμεῖς, ἐκ τοῦ Ὀμήρου τὸν ταυτισμὸν τοῦτον ἀποδείξαντες), ἀντικρούσαντες δὲ τὴν γνώμην τῆς ἐν αὐτῇ τῇ Ἀστερίδι (Δασκαλιῷ) διαμονῆς τῶν ἐνεδρεούντων μνηστήρων, καὶ ἀνασκάψαντες ἐν Νηδρίῳ τῆς Λευκάδος τὴν Νήρικον τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Θουκυδίδου, προσέφερον πρὸς τὸν κοινὸν αὐτοῖς τε καὶ ἡμῖν ἀγῶνα ὑπὲρ τοῦ ὁμηρικοῦ πραγματισμοῦ μεγίστην ὑπηρεσίαν. Ἀποτελοῦσι δὲ καθ' ἡμᾶς ταῦτα διὰ τὸν ἀρχηγέτην τῶν Λευκαδιστῶν πρὸς τῇ ἤδη ἄλλοθεν κεκτημένῃ πολὺ μείζονα πρόσθετον δόξαν ἢ ἡ περαιτέρω καὶ καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν ὑποστήριξις θεωρίας ἀποδεικνυομένης ἤδη μὴ συμφώνου πρὸς τὰ ὁμηρικὰ πράγματα.

Πάντως δὲ ὁμολογητέον, ὅτι ἡ οὕτω προκληθεῖσα συζήτησις προήγαγε σημαντικῶς τὸ ζήτημα τοῦ ὁμηρικοῦ πραγματισμοῦ. Καὶ ἤδη διὰ τῆς παρούσης πραγματείας τῆς ὁδοῦ πρὸς ὀρθοτέραν κατανόησιν καὶ ἐρμηνείαν τοῦ ὁμηρικοῦ κειμένου διανοιγείσης, ἡμεῖς γε οὐδόλως ἀμφιβάλλομεν ὅτι ταχίως θέλει ἐπέλθειν οὕτως ἢ ἄλλως ἢ ποθητῇ μεταξὺ τῶν ἐρευνητῶν ὁμοφωνία, ἕκαστος δὲ ἀναστρέφων τὸ τοῦ Στράβωνος θέλει δύνασθαι λέγειν· «Οὐ γὰρ μὴ εὐκρινῶς ἀποδίδωσιν ὁ ποιητὴς οὔτε περὶ τῆς Κεφαλληνίας οὔτε περὶ τῆς Ἰθάκης καὶ τῶν ἄλλων πλησίον τόπων, ὥστε ἀδίκως καὶ ὁ ἐξηγούμενοι διαφέρονται καὶ οἱ ἱστοροῦντες».

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος	Σελ. 5
Εἰσαγωγή.	11

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

*Ἡ ὁρθὴ ἐρμηνεία τοῦ περὶ τῆς θέσεως τῆς Ἰθάκης
ὁμηρικῷ χωρίου.*

1. Αἱ τέως ὑπάρχουσαι ἐρμηνεῖαι εἰσὶ πλημμελεῖς.	17
2. Ἡ ἡμετέρα ἐρμηνεία.	19
3. <i>Νῆσοι πολλαὶ</i> εἰσὶν αἱ Ἐχινάδες, ταύτας δὲ λέγει κειμένης πρὸς τὴν ἡῶ καὶ τὸν ἥλιον (ἦτοι τὴν ἀνατολὴν) ὁ ποιητής. Ἀπόδειξις. Σημασία τοῦ τε ἐν τῇ φράσει <i>αἱ δὲ τ' ἄνευθε</i>	22
4. Ἡ ἀναζήτησις νήσου χωριστῆς Σάμης περιτετεύει.	36
5. Ὁ Ὅμηρος ὀρίζει ἀκριβῶς τὴν θέσιν τοῦ Δουλιχίου, οὕτως ὀνομάζων τὴν Κεφαλληνίαν.	40
6. Ἡ ὁμηρικὴ Σάμη ἦτο τμῆμα τοῦ Δουλιχίου, ἦτοι τῆς Κεφαλληνίας. Λόγοι, δι' οὓς γίνεται χωριστὴ μνεία ταύτης.	47
7. Ὁ Ὅμηρος λέγει, ὅτι ἡ Ἰθάκη πρόσκειται τῇ ξηρᾷ τῆς (Κεφαλληνίας) κατὰ τὴν δυτικὴν αὐτῆς πλευράν, <i>ἡθαμαλὴ</i> κεῖται πρὸς ζόφον'.	59
8. <i>Πανπεριάτη</i> σημαίνει πασῶν βορειοτάτη.	62
9. <i>Ζόφος</i> λέγεται ἡ δύσις. Οἱ ἀρχαῖοι δυτικὰ ἔλεγον οὐχὶ τὰ βόρεια, ἀλλὰ τὰ τε κυρίως δυτικὰ καὶ τὰ ΒΔ ^ά ἢ ΝΔ ^ά · ἀνατολικά δὲ οὐχὶ τὰ νότια, ἀλλὰ τὰ τε κυρίως ἀνατολικά καὶ τὰ ΒΑ ^ά ἢ ΝΑ ^ά	65

Νῆσοι πολλαὶ

Δουλίχιον.

Σάμη.

Χθαμαλή.

Πανπεριάτη.

Ζόφος.

Εἰν ἀλί.

10. *Εἰν ἀλί*, σημαίνει ἐντὸς τῆς θαλάσσης, τῆς ἀπὸ Δου-
 λιχίου, Σάμης καὶ Ζακύνθου πρὸς τὴν στερεὰν ἑξα-
 πλουμένης. 74
11. Ὁ Ὅμηρος ὀρίζει ὡς ἄριστος γεωγράφος ἀκριβέστατα
 τὴν θέσιν οὐ μόνον τῆς Ἰθάκης, ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν
 περὶ αὐτὴν τόπων. Ἰθάκην δὲ λέγει τὴν σημερινὴν
 δμώνυμον νῆσον 76

Σελ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

*Τὰ λοιπὰ περὶ Ἰθάκης χωρία τῆς Ὀδυσσεΐας.**Ἀστερις.*

1. Οὐδεμία ἐκ τῶν λοιπῶν χωρίων τῆς Ὀδυσσεΐας προ-
 κύπτει ἀμφιβολία περὶ τῆς ταυτότητος τῆς δημοικῆς
 Ἰθάκης πρὸς τὴν σημερινήν 83
2. Τὸ ἐπεισόδιον τῆς ἐνέδρας. Ἀστερίδα λέγει ὁ Ὅμηρος
 τὴν σημερινὴν ἐν τῷ πορθμῷ τῆς Σάμης νησίδα
 Δασκαλιό 101

*Λιμένες ναύλο-
 χοι. Ἀμφί-
 δυμοι.*

3. Οἱ ναύλοχοι λιμένες, ἔνθα ἔμενον οἱ ἐνεδρεύοντες μνη-
 στῆρες, ἦσαν οὐχὶ ἐν αὐτῇ τῇ νήσῳ Ἀστερίδι, ἀλλ' ἐν
 τῇ ἔναντι Κεφαλληνιακῇ ἀκτῇ, ἀμφίδυμοι τῇ νήσῳ, ἥτοι
 περιενδύοντες αὐτὴν ἀμφοτέρωθεν. 103

*Σκοποὶ αἰὲν ἐ-
 πασσύτεροι.*

4. Ἡ ἐνέδρα ἐγένετο δι' ἡμεροσλόπων τασσομένων ἐπὶ τῶν
 ὑπὲρ τοὺς ναυλόχους λιμένας ὑψηλῶν ἀκρωρείων τῆς
 Κεφαλληνίας αἰείποτε ἐπασσύτερων, ἥτοι κατὰ πυκνό-
 τερα διαστήματα καὶ ἐπὶ μείζονα ἔκτασιν κατὰ μῆκος
 τοῦ πορθμοῦ.

Ὁ τόπος τῆς ἐνέδρας ἦτο ὁ πάντων καταλληλότατος,
 ὁ δὲ τρόπος μόνον ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ ἐφαρμόσιμος. 106

Θοαὶ νῆσοι.

5. Θοαὶ νῆσοι εἰσὶν αἱ σημεριναὶ Ὀξεῖαι, αἱ ἐν καιρῷ νυ-
 κτὸς ὁραταὶ μόνον, ὅταν τις πλησιάσῃ τὸν Ἀραξόν,
 καὶ χρησιμεύουσιν ὡς σημεῖον κατευθύνσεως. Ἀπόδει-
 ξις, ὅτι ὁ Τηλέμαχος παρέπλευσε τὴν Ἥλιδα μέχρις
 Ἀράξου, τανῦν Πάπα.

Τὸ ἐκὰς νήσων ἀπέχειν σημαίνει κρατεῖν τὸ πλοῖον μακρὰν ἀπὸ νήσων καὶ ὅσῳ τῷ δυνατὸν πλησίον πρὸς τὴν στερεὰν (τῆς Ἡλίδος).

Τὸ αὖ ὑποδεικνύει τὴν ἀλλαγὴν κατευθύνσεως.

Ὁ Τηλέμαχος ἀποβαίνει εἰς τὴν ἐκτὸς τοῦ πορθμοῦ κειμένην πρώτην ἀκτὴν τῆς Ἰθάκης. 115

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Τὰ ἐπίθεται.

1. *Εὐδδείλος* σημαίνει τὴν εὐδιάκριτον, τὴν δι' εὐδήλων ὁρίων εὐκόλως ὥς νῆσον (καὶ μὴ χερσόνησον, ἀναγνωριζομένην 132
2. Ἀμφιάλοι νῆσοι λέγονται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων μόνον ἢ Ἰθάκη καὶ ἢ Λήμνος, ἥτοι νῆσοι διὰ στενοῦ ἰσθμοῦ ὀκτωειδῶς εἰς δύο τμήματα διηρημένοι, πανταχόθεν ὑπὸ τῆς θαλάσσης ἀμφοτέρα περιβαλλόμενα » »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Ἡ Λευκάς.

1. Ἡ Λευκάς συνδεομένη πρὸς τὴν ἡπειρον δι' ἰσθμοῦ ἐθεωρεῖτο κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους χερσόνησος. Πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ Ὀμήρου, ὅτε ἡ θάλασσα ἦτο ἐκεῖ χαμηλοτέρα. 136
2. Παρ' Ὀμήρῳ ἡ Λευκάς λέγεται *ἀντιπέραια* καὶ *ἀκτὴ ἡπίριοιο*, ἥτοι χερσόνησος κειμένη ἀντίπεραν τῆς ἡπείρου (Ἀκαρνανίας) καὶ χρησιμεύουσα τοῖς ἐγγύς νησιώταις ὥς ἀκτὴ, εἰς ἣν ἀπόβαίνοντες διεπεραιοῦντο περὶ εἰς τὴν ἡπειρον. 139
3. Τὴν ἐν Λευκάδι πόλιν *Νήριον* ἢ *Νήρικον*, ὁμωνυμοῦσαν τῇ ὅλῃ χερσονήσῳ, διαστελλεῖ ὁ ποιητὴς ὥς *ἐϋκτίμενον* *ποτολίεθρον* ἀπὸ τοῦ ὁμωνύμου ὄρους τῆς Ἰθάκης, ὅπερ λέγει *Νήριον εἰνοσίφυλλον*. *Ἡ Νήριτος ἢ Νήρικος.*

- Ἐν τε Λευκάδι καὶ ἐν τῷ ὄρει τῆς Ἰθάκης διετη-
ρήθη μέχρι σήμερον τὸ αὐτὸ ὄνομα Νηδρίον, ὃ
ἔστι Νηρίδιον ἢ Νηρίτιον. 141
4. Ἡ ὁμώνυμος τῇ ὁμηρικῇ Νήριος τοῦ Θουκυδίδου
ἔκειτο ἐν Λευκάδι κατὰ τὴν περιοχὴν τοῦ μέχρι σήμε-
ρον φέροντος τὸ αὐτὸ ὄνομα χωρίου Νηδρίου.
Ἐκ ταύτης δὲ τῆς Νηρίου τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ
Θουκυδίδου προέρχονται τὰ κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς ἐν Νη-
δρίῳ τῆς Λευκάδος εὑρεθέντα. 143
- Λευκάς πέτρη.* 5. Τῆς Λευκάδος ἀναφέρει ὁ Ὅμηρος καὶ τὸ ἀκρωτήριον.
Αἱ ψυχαὶ τῶν ἐν Ἰθάκῃ φονευθέντων μνηστήρων με-
ταβαίνουσαι διὰ τῶν ῥοῶν τοῦ Ὠκεανοῦ εἰς τὸν Ἄδην
διέρχονται ἐκ *Λευκάδος πέτρης*, ἥτοι ἐκ τοῦ ἀκρωτη-
ρίου Λευκάτα. 148

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

Αἱ τοποθεσίαι.

1. Ἡ ἐν τῷ ἔπει περιγραφῇ τῶν τοποθεσιῶν τῆς νήσου
τοῦ Ὀδυσσέως ἀκριβεστάτη γινομένη ἀρμόζει μόνον
εἰς τὴν Ἰθάκην 151
- Νήριτον.* 2. Ὁ Ὅμηρος ὀρίζει ἀκριβῶς τὴν θέσιν τῶν δύο τῆς Ἰθά-
κης ὀρέων. Τὴν τοῦ *Νηρίτου* ἔναντι τοῦ στομίου τοῦ
λιμένου Φόρκυνος καὶ τῆς πρὸς βορρᾶν ἐστραμμένης
εἰσόδου τοῦ ἄντρου τῶν Νυμφῶν.
Τὸ *Νήριτον* (ὄρος τῆς Ἀνωγῆς) διετήρησεν ἐν τῇ
θέσει Νηδρὶ τὸ ὁμηρικὸν ὄνομα. » »
- Νήϊον.* 3. Ὁ πλέων διὰ τοῦ πορθμοῦ τῆς Σάμης ἐξ Ἰθάκης εἰς
Πύλον διήρχετο εἰς μακρὰν ἀπὸ τῆς πόλεως ἀπόστασιν
ὑπὸ τὸ Νήϊον (ὑπὸ *Νηΐου*). *Νήϊον* λέγει ὁ ποιητὴς τὸ
μεσημβρινὸν τῆς νήσου ὄρος (Καραβείκον ἢ Πεταλεΐ-
κον), ἔνθα τὰ Καραβάτα καὶ ἀκρωτήριον Ναοῦ. 153
- Κροκύλεια. Αἱ- γίλιψ.* 4. *Κροκύλεια* καὶ *Αἰγίλιψ* εἰσὶ τμήματα τῆς Ἰθάκης ὀρί-
ζοντα ἀπὸ βορρᾶ καὶ νότου τὸ Νήριτον, ὧν τὰ ὀνό-

- ματα διεσώθησαν ἐν τοῖς σημερινοῖς ἀκρωτηρίοις Κρο-
κάλι καὶ [Αἰ]γιδάκι 158
5. Λιμένα *Ῥεῖθρον* τὸν ἐπ' ἀγροῦ μακρὰν τῆς πόλεως καὶ
ὑπὸ τὸ κατάφυτον μέρος τοῦ Νηΐου, λέγει ὁ Ὅμη-
ρος τὸν σημερινὸν Πέραν Πηγάδιον, ἔνθα τὸ ῥεῖθρον
τῆς πηγῆς Ἀρεθούσης καὶ ὅπου ἴσταντο πρὸς ὕδρευ-
σιν μέχρις ἐσχάτων τὰ ἰστιοφόρα 162
6. Ὁ λιμὴν τῆς πόλεως εἶχε κατὰ τὸν ποιητὴν μέγα βάθος
ὑδάτων (*πολυβενθής*), μικρὸν μῆκος, εὐρὺ καὶ πρὸς
τὰ ΝΔὰ ἐστραμμένον στόμιον. Ἐκεῖτο δ' ἐν τῷ πορ-
θμῷ τῆς Σάμης βορείως μὲν καὶ μακρὰν τοῦ Νηΐου,
ΒΑῶς δὲ τῆς Ἀστερίδος (*Δασκαλιῶ*) καὶ τοῦ τόπου
τῆς ἐνέδρας.—Τὸ ὄνομα διατηρεῖ μέχρι σήμερον ὁ λι-
μὴν (*Πόλις*) 169
7. Ὁ λιμὴν Φόρκυνος ἦτο καθ' Ὅμηρον ἐντελῶς κλειστός,
ἔσθωθεν ἐν σχήματι πόρκοις κυκλοτερεῖς μετὰ στομίου
σκεπαζομένου ἔξωθεν ὑπὸ δύο ἀποκρήμνων ἀκρωτηρίων
καὶ ἐστραμμένου πρὸς τὰ ΒΔά, ἔχοντος δὲ ἀπέναντι τὸ
ὄρος Νήριτον. Ἐκεῖτο δὲ μακρὰν τῆς πόλεως (*ἐν δήμῳ*
Ἰθάκης) κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ ΒΑοῦ μέρους
τοῦ μεσημβρινοῦ τῆς Ἰθάκης τμήματος. Εἶχε δὲ κε-
φαλὴν, ἥτοι ἰδιαίτερον κατὰ τὴν εἴσοδον πρῶτον ὄρ-
μον διὰ προεξεχούσης γλώσσης γῆς σχηματιζόμενον.
Ὁ λιμὴν (νῦν Βαθέος) διετήρησε τὸ ὄνομα ἐν τῷ
πρώτῳ ἀριστερὰ τῷ εἰσερχομένῳ ὄρμῳ (*Πόρος* ἐκ τοῦ
Πόρκος, *Φόρκος*) 176
8. Τὸ ἄντρον τῶν Νυμφῶν (*τανῦν Μαρμαροσπηλαιά*)
ἔκειτο κατὰ τὸ ἔπος ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ λιμένος
(*ἐπὶ κρατὸς λιμένος*) Φόρκυνος (*Βαθέος*) ἥτοι ἄνωθεν
τοῦ κεφαλολιμένου, τοῦ πρώτου κατὰ τὴν εἴσοδον
τοῦ λιμένος ὄρμου (νῦν ὄρμου *Δεξιά*), ἐπὶ τῆς ψάμμου
οὐτινος ἀπεβίβασαν οἱ Φαίακες τὸν Ὀδυσσεά 183
9. Ὁ ἀθάετος ἐκ τοῦ ὄρμου *Δεξιά* λοιπὸς λιμὴν τοῦ Φόρ-

Σελ.

*Λιμὴν Ῥεῖθρον**Λιμὴν τῆς πό-
λεως**Λιμὴν Φόρ-
κυνος.**Ἄντρον τῶν
Νυμφῶν.*

κυνος (Βαθέος) γίνεται δρατὸς μόνον, ἂν τις ἀναβῇ εἰς ὕψος 100 μέτρων (πρὸς τὴν κορυφὴν τοῦ Κάστρου). Ἐκεῖθεν δὲ στρέφων τις πρὸς τὸ σπήλαιον, βλέπει πάλιν μόνον τὴν κεφαλὴν τοῦ λιμένος (τὸν ὄρμον Δεξιᾶ).

Ὁ ποιητὴς κατέλιπεν ἡμῖν διὰ τοῦ ἐπεισοδίου τῆς Ἀθηνᾶς οἶονεῖ φωτογραφικὴν εἰκόνα τῶν διαφόρων τούτων ἀπόψεων, βεβαιοῦσαν μαθηματικῶς τὴν ταυτότητα τῆς Μαρμαροσπηλαιᾶς πρὸς τὸ ὁμηρικὸν ἄντρον τῶν Νυμφῶν

187

Πρώτη ἀκτὴ.

10. *Πρώτην ἀκτὴν* λέγει οὐχὶ ἀξιόλογον λιμένα, ἀλλ' ἀπλοῦν σημεῖον ἀποβάσεως κατὰ τὸ μεσημβρινώτατον τῆς Ἰθάκης ἄκρον ἐκτὸς τοῦ πορθμοῦ τῆς Σάμης καὶ ἐγγὺς τῆς κατοικίας τοῦ Εὐμαίου κείμενον, ὅποῖος ὁ νῦν ὀρμίσκος Ἀνδρί.

198

11. Νόμος τῆς μονοτοπίας, ἥ τοῦ μοναδισμοῦ τῶν ἐν τῷ ἔπει μνημονευομένων τοποθεσιῶν τῆς Ἰθάκης. . . .

199

Ἡ πόλις καὶ τὸ ἀνάκτορον.

12. Ἡ Ὀδυσσειακὴ πόλις ἔκειτο ἄνωθεν τοῦ πολυβενθοῦς λιμένος (τῆς Πόλεως) ἐπὶ ὑψώματος, τανῦν Σταυροῦ. Τὸ δὲ ἀνάκτορον ἐν χώρῳ περισκέπτῳ ἄνωθεν καὶ βορείως τῆς πόλεως ἐπὶ τοῦ ὑπερκειμένου ταύτης Ἐρμαίου λόφου, σήμερον λόφου τῶν Πηλικάτων διατηρήσαντος ἐν τινὶ θέσει τὸ ὁμηρικὸν ὄνομα ἐν μεταφράσει (Λαχὸς ἢ Λαχειός).

201

Ἡ τυκιὴ κρήνη.

13. Ἡ κτιστὴ (τυκιὴ) τῆς πόλεως φυσικὴ κρήνη, ἥς τὸ ψυχρὸν ὕδωρ ἔρρεεν ἀπὸ ὕψους ἐκ βράχου (ὑπόθεν ἐκ πέτρης), ἥ σημερινὴ κάτωθεν τοῦ Σταυροῦ Ἀσπροσυκιᾶ. Τὸ ἀμφοτέρωθεν ταύτης καθ' ὅλα τὰ σημεῖα (πάντοσε) κυκλοτερὲς ἄλλος

209

14. Ἡ ἄνωθεν τῆς τυκιῆς κρήνης (Ἀσπροσυκιᾶς) διασταύρωσις τῶν δύο ἀπὸ μεσημβρίας δι' ἐκατέρας τῶν πλευρῶν τοῦ Νηρίτου εἰς τὸ ἄστν ἀγουσῶν ὁδῶν. Τίνα τούτων ἠκολούθησεν ὁ Ὀδυσσεύς. Εἰκὼν, ἣν ἔχει ἐνώπιον αὐτοῦ ὁ οὔτω διὰ τῆς ἀνατολικῆς τοῦ Νηρίτου

πλευρᾶς ὑπεράνωθεν τῆς κρήνης (<i>ἐπὶ κρήνην</i>) ἀφικνού- μενος. Ἡ ἐν εἵδει φωτογραφίας πιστοτάτη ἀπεικόνι- σις τοῦ Ὅμηρου	Σελ. 212
15. Καθορισμὸς ἐπακριβέστερος τῆς θέσεως τοῦ ἀνακτόρου	216
16. Ἡ ὀλίγον ἄνωθεν τοῦ ἀνακτόρου (Πηλικάτων) <i>Μελάνυδρος</i> κρήνη, ἡ διατηρήσασα τὸ δημηρικὸν ὄνομα μέ- χρι σήμερον	<i>Μελάνυδρος.</i> » »
17. Τὸ ἄλλος τοῦ Ἀπόλλωνος.	217
18. Ἡ ἐν Νηδρίῳ τῆς Λευκάδος ἐκσκαφεῖσα πόλις τῆς δημη- ρικῆς <i>Νηρείου</i>	218
19. Ὁ ἔξω (ἐν τῇ σημερινῇ Ἐξω γῇ) κάτωθεν τοῦ ἀνα- κτόρου κείμενος ἀγρὸς τοῦ Λαέρτου, τὸ παρὰ τὴν κρή- νην τοῦ Καλάμου Ἀγρ.	<i>Ἀγρὸς Λαέρτου.</i> 225
20. Ἡ κατοικία τοῦ Εὐμαίου ἐπὶ τὴν ἐσχατιὰν τοῦ ἀγροῦ κατὰ τὸ μεσημβρινώτατον ἄκρον τῆς Ἰθάκης ὑπὲρ τὴν πρώτην ἀκτὴν (τοῦ Ἀνδρίου) ἐν χώρῳ περισκέπτῳ ἦτοι περιόπτῳ (τοῦ νῦν ὀροπεδίου Μαραθιά) ἄνωθεν (200 μ.) τῆς κρήνης Ἀρεθούσης καὶ παρὰ τὴν πέτραν τοῦ Κόρακος. Ἐτέρα πιστοτάτη δημηρικὴ ἐξ Ἰθάκης τοπιογραφία.	<i>Κατοικία Εὐ- μαίου.</i> 229
21. Ὁ Ὅμηρος ἄριστος ἐξ αὐτοψίας γνώστης τῆς τε Ἰθάκης καὶ τῶν πλησίον τόπων, ἐξελέξατο διὰ τὸ ἔπος τὰς μᾶλ- λον <u>χαρακτηριστικὰς</u> καὶ μοναδικὰς ἐν Ἰθάκῃ τοποθεσίας	<i>Ἡ αὐτοψία τοῦ ποιητοῦ.</i> 235
22. Οὐδεμία ὑφίσταται ὥς πρὸς τὰ ὀνόματα τῶν ἐν λόγῳ νήσων τοῦ Ἰονίου πεγάλους διαφορὰ μεταξὺ τῆς Ὀδυσ- σεΐας καὶ τοῦ Καταλόγου τῆς Ἰλιάδος.	<i>Συμφωνία Ὀ- δυσσεΐας καὶ Καταλόγου.</i> 236
23. Πλὴν τῆς μετονομασίας τοῦ Δουλιχίου εἰς Κεφαλληνίαν, οὐδεμία ἄλλη ἐπῆλθεν ἀπὸ τῆς δημηρικῆς ἐποχῆς μέχρι σήμερον εἰς τὴν ὀνομασίαν τῶν νήσων μεταβολή. Διότι ἐν Λευκάδι ἐπεκράτησεν ἁπλῶς τὸ ἕτερον τῶν δημηρικῶν ὀνομάτων, τὸ τῆς <i>Λευκάδος πέτρας</i>	243
24. Ἐν Ἰθάκῃ διειρηθήσαν πλὴν τῶν ὀνομάτων τῆς Με- λανύδρου, τῆς Ἀρεθούσης, τῆς Πέτρας τοῦ Κόρακος,	<i>Ἡ διατήρησις τῶν ὀνομάτων</i>

καὶ πάντα τὰ λοιπὰ ἐν τῷ ἔπει μνημονεύόμενα ὀνό-
ματα τοποθεσιῶν τῆς νήσου εἴτε ἀπαράλλακτα εἴτε μι-
κρὸν παρηλλαγμένα εἴτε καὶ ἐν ταυτοσήμῳ μεταφράσει 245
χαρακτηριστικὰς τοποθεσίας.

Συμπέρασμα.

25. Συμπέρασμα. Ὁ Ὅμηρος περιγράφει ἀκριβέστατα τὴν
τε γεωγραφικὴν θέσιν τῆς Ἰθάκης καὶ τὰς ἐν αὐτῇ

Αἱ δὲ ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων περὶ τοῦ ἐναν-
τίου διαμφισβητήσεις προέρχονται ἀπλῶς ἐκ παρανοή-
σεως τοῦ ὁμηρικοῦ κειμένου.

Ἦδη δ' αἰρομένων διὰ τῆς ἡμετέρας πραγματείας
τῶν παρερμηνειῶν, πάντες ὁμοφώνως θέλουσιν ἀναγνο-
ρῖζειν ἐν Ἰθάκῃ τὴν πατρίδα τοῦ Ὀδυσσέως, ὁμολο-
γοῦντες τὸν ἀκραιφνή ὁμηρικὸν πραγματισμόν. . . . 249

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΕΝ Τῷ ΚΕΙΜΕΝῳ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ

1. Ἡ βόρειος τῆς Κεφαλληνίας χερσόνησος Ἐρίσσοις ἐν τῷ
πορθμῷ ἐξ Ἰθάκης (ἀπὸ τῆς Λεύκης) ὄρωμένη. . . . 112
2. Ἡ ἐν τῷ πορθμῷ μεταξὺ (τῶν πόλεων) Ἰθάκης καὶ
Σάμου νησίς Ἀστερίς, νῦν Δασκαλιό. » »
3. Ἡ Ἀστερίς καὶ αἱ ἀμφὶ αὐτήν κατὰ μῆκος τοῦ πορ-
θμοῦ ὑπερκείμεναι ἀνεμώδεις ἀκρόρειαι τῆς Ἐρίσσου. . . . » »
4. Τὸ πανταχόθεν ὑπὸ τῆς θαλάσσης περιβρεχόμενον, ἐν τῇ
θαλάσσῃ λουόμενον ὄρος Νήριτον (τανῦν τῆς Ἀνωγῆς)
ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ Ἀετοῦ ὄρώμενον. Ἀριστερὰ πρὸς
τὸ ΒΔὸν ἄκρον ἔξέχει τὸ ὄρος τῆς Ἐξω γῆς. 152
5. Τὰ πολλὰ ἀκρωτήρια (ἄκραι) τῆς ΝΑῆς ἀκτῆς τῆς Ἰθάκης 162
6. Τὸ ΝΑὸν δασῶδες (ὄληεν) μέρος τοῦ Νηΐου. » »
7. Λιμὴν Ρεῖθρον (νῦν Πέραν Πηγάδιον). » »

8. Ὅρμος Ἀνδρίου (πρώτη ἀκτὴ)	Σελ. 162
9. Τὰ δύο πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ λιμένος Φόρκυνος (νῦν Βαθέος) προβεβλημένα ἀκρωτήρια, Κάστρον (ἀριστερὰ) καὶ Λοῦτσα (δεξιὰ). Ἐν τῷ μέσῳ τὸ ἔναντι τοῦ στομίου τοῦ λιμένος πρὸς βορρᾶν κείμενον ὄρος Νήριτον (νῦν Ἀνωγῆς)	176
10. Ὁ λιμὴν Φόρκυνος (νῦν Βαθέος). Ἀποψις ἀπὸ τοῦ μυχοῦ (ἦτοι ἐκ τῶν ΝΑῶν) πρὸς τὸ στόμιον (ἦτοι πρὸς τὰ ΒΔά)	» »
11. Ὁ λιμὴν Φόρκυνος (νῦν Βαθέος). Ἀποψις ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς. Τὸ ὑπὲρ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ λιμένος ἐν εἵδει ἰστοῦ μετ' ἀναπεπταμένων ἰστίων (νηΐου) ὑψούμενον Νηΐον ὄρος (τανῦν Καραβέϊκον βουνόν) . . .	180
12. Ὁ κατάκλειστος ἔσωθεν ἐν εἵδει πόρκου κυκλοτερῆς λιμὴν τοῦ Φόρκυνος νῦν (Βαθέος). Ἀποψις ἀπὸ τοῦ Βουνοῦ, ἄνωθεν τοῦ μεσημβρινοῦ μέρους τῆς πόλεως Βαθέος. Βλέπει τις τὰ δύο πρὸ τοῦ στομίου τοῦ λιμένος ἀκρωτήρια, τὸ Κάστρον ἀριστερά, τὴν Λοῦτσαν δεξιὰ, καὶ ἀναμέσον τούτων τὸ ἔναντι ὄρος Νήριτον . .	» »
13. Ὁ ὄρμος Δεξιὰ, ἡ κεφαλὴ τοῦ λιμένος Φόρκυνος (Βαθέος)	184
14. Ὁ ὄρμος Δεξιὰ μετὰ τοῦ ὑπερκειμένου ἐλαιῶνος καὶ τοῦ ἄντρου τῶν Νυμφῶν	» »
15. Τὸ μεταξὺ τοῦ λιμένος Φόρκυνος (Βαθέος) καὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ (ἦτοι τοῦ ὄρμου Δεξιὰ) παρεμβαλλόμενον ὑψηλὸν ἀκρωτήριο Κάστρον	192
16. Ἡ πρὸς βορρᾶν ἐστραμμένη εἴσοδος τοῦ ἄντρου τῶν Νυμφῶν (τανῦν Μαρμαροσπηλαιᾶς)	» »
17. Ὁ λιμὴν Φόρκυνος (Βαθέος) ἀπὸ τοῦ Νηΐου ἔξ ὕψους. Ἀριστερὰ ἡ κεφαλὴ τοῦ λιμένος, ὁ ὄρμος Δεξιὰ. Μεταξὺ τῆς κεφαλῆς (κρατὸς) καὶ τοῦ λιμένος τὸ ἀκρωτήριο Κάστρον	» »
18. Ὁ ἐν Λευκάδι λιμὴν Σύβοτα	» »
19. Ὁ λιμὴν τῆς Πόλεως. Δεξιὰ ἡ Στρογγυλὴ (κλάδος τοῦ	

	Νηρίτου), ἀριστερὰ τὸ ὄρος τῆς Ἑξω γῆς, ἐν τῷ μέσῳ ὁ Σταυρός.....	Σελ. 200
20.	Ἐξω γῆς, ἣν ἔχει ἐνώπιον αὐτοῦ ὁ διὰ τῆς ἀνατολικῆς τοῦ Νηρίτου πλευρᾶς εἰς Σταυρὸν ἀφικνούμενος . . .	208
21.	Ἡ κτιστὴ (τυκτὴ) κρήνη τῆς πόλεως (νῦν Ἀσπροσυκιὰ). Αἱ δύο ἀμφοτέρωθεν τοῦ ὑψηλοῦ βράχου, ἐξ οὗ ῥέει τὸ ὕδωρ, κτισταὶ φρεατοειδεῖς δεξαμεναί.....	208
22.	Τὸ ἀμφιθέατρον τοῦ ὄρους τῆς Ἑξω γῆς.....	210
23.	Ὁ λόφος τῶν Πηλικιάτων (ἐξ ἀνατολῶν) καὶ ἡ Στρογγυλὴ	» »
24.	Πέτρα Κόρακος (βορεία ἀποψις).....	232
25.	Ὁροπέδιον Μαραθιά. Κόρακος Πέτρα (νοτιά ἀποψις). Τὰ ὑπὸ τὸν βράχον κοιλώματα	» »
26.	Ὁ κρημνὸς τῆς Πέτρας Κόρακος Ἡ φωτογραφία 9 ἐλήφθη τῇ εὐγενεῖ φροντίδι τοῦ συναδέλφου Ἰπ. Κοκκίνη, Δημάρχου Βαθέος· αἱ δὲ 1 καὶ 14 τῇ τοῦ φίλου Ν. Παυλάτου.	» »

ΧΑΡΤΑΙ

- I. Ἡ δυτικὴ παραλία τῆς Ἑλλάδος καὶ αἱ Ἰόνιαι νῆσοι κατὰ τὴν
Ὀμηρικὴν ἐποχὴν. Ὁ Λευκάδιος ἰσθμὸς σχηματικῶς.
- II. Ἡ νῆσος Ἰθάκη.
Ἡ Λευκὰς (σελ. 45 τῆς γερμανικῆς περιλήψεως).
Χάρτης τοῦ λιμένος Φόρκυνος (Βαθέος) καὶ τῆς κεφαλῆς (κρατὸς)
αὐτοῦ, ἥτοι τοῦ ὄρμου Δεξιά. Διὰ τοῦ σημείου +.+.+. ση-
μειοῦται ἡ κατ' εὐθεΐαν, διὰ δὲ τοῦ σημείου ο—ο—ο— ἡ δι'
ἐλιγμῶν ἐκ τοῦ ὄρμου Δεξιά πρὸς τὸ σπήλαιον ἄγουσα ἀτρα-
πός, κατὰ διάγραμμα τοῦ ἐν Ἰθάκῃ μηχανικοῦ Κ. Ξένου (σελ.
25 τῆς γερμανικῆς περιλήψεως).

UNIVERSITY OF CALIFORNIA
Medical Center Library

THIS BOOK IS DUE ON THE LAST DATE STAMPED BELOW

Books not returned on time are subject to fines according to the Library Lending Code.

Books not in demand may be renewed if application is made before expiration of loan period.

HISTORY
COLLECTION

#1ST.ANX.

10m-12,'54(9093s4)4128

7636460

3 1378 00763 6460

History
Collection

91847

